

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XX. 5' 2013

БРОЯТ СЕ ПОСВЕЩАВА НА ЮБИЛЕЯ
НА ДОЦ. Д-Р ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА

ГЛАВЕН РЕДАКТОР АСЕН ГЕОРГИЕВ

РЕДАКТОР ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА,
АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА, АНИ ГЕРГОВА,
АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА, ДОНКА
ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА,
НИНА ШУМАНОВА, СТОЯНКА КЕНДЕРОВА

КОРЕКТОР НАДЯ КАЛЪЧЕВА

ДИЗАЙН И ПРЕДПЕЧАТ ГЕОРГИ ИВАНОВ

ПЕЧАТНИ КОЛИ 15. ФОРМАТ 70×100/16. ТИРАЖ 360

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
бул. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 152

E-mail: a.georgiev@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2013

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

ДОЦ. Д-Р ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВИ РАЗДЕЛ

Боряна Христова

Кратко юбилейно слово.....5

Александра Дипчикова

**Елена Янакиева – библиотекар и библиограф
от поколението на промените 6**

Росица Яначкова

Публикации на доц. д-р Елена Янакиева.....12

ВТОРИ РАЗДЕЛ

Петър Величков

Справочната работа е откривателска 23

ТРЕТИ РАЗДЕЛ

Христо Вълчев

**Проект за някои по-важни промени в Закона за задължителното
депозирание на печатни и други произведения 28**

Ани Гергова

**Размисли и спомени за полско-българските връзки в областта
на книжовността и науката за книгата.....33**

Александър Димчев, Ваня Грашкина

**Защо ни е необходим стандарт за библиотечно-информационно
обслужване? 49**

Надя Карачоджукова

Приложение на комуникативния формат UNIMARC в системата COBISS.....62

Милена Миланова

**Съвременната обществена библиотека в културното
и информационно пространство на общността 69**

Цветанка Панчева

Феноменът „Световна дигитална библиотека“ 74

Ели Попова

**Кариерното развитие на служителите в българските библиотеки –
реалност и перспективи 91**

Евгения Русинова

Паратекстовете като източник за книгознанието 98

Антоанета Тотоманова

**Текущата национална библиография на България в периода
на изменяща се информационна среда.....106**

Нина Шуманова

**Библиографските картотеки на Димитър Иванчев –
пропуснати ползи и нанесени щети 128**

Татяна Янакиева

Езикът на библиографията – конструиране и валидност в полето на текста	134

ЧЕТВЪРТИ РАЗДЕЛ

Елена Георгиева

Никола Даков – русенският книжар, библиофил и дарител	146

Стоянка Кендерова

Правната литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу (1837).....	155

Мария Младенова

Концепцията на Петър Ненков от 1906 г. за добре уредена публична библиотека	162

Ружа Симеонова

Неизвестни факти за живота и дейността на първия директор на Националната библиотека Георги Як. Кирков	172

Списък на авторите	181

Петър Динеков

Дневници 1933–1992 (продължение от брой 4)	183

Талон за абонамент '2014	240

Хонорари не се изплащат. Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерството на културата на Република България.

КРАТКО ЮБИЛЕЙНО СЛОВО

БОРЯНА ХРИСТОВА

Никой не би могъл да предположи, но е факт, че нашата дългогодишна, уважавана колега доцент д-р Елена Янакиева се присъедини към клуба на шестдесетгодишните. Добре дошла при нас, Ели! Радвам се много за тебе, защото съвсем скоро ще разбереш, че тъкмо сега животът започва наново! Тепърва ти предстоят разнообразни преживявания във възрастта, в която много знаеш, но и все още много можеш. Това е най-хубавото време за креативните, работливи и оптимистични натури, каквато ти със сигурност си. Ти умееш да се наслаждаваш на живота и да цениш даровете му – малки и големи, затова и той няма да те разочарова. Пожелавам ти, от мое име и от името на всичките колеги, много здраве, радост, нови успехи и нови върхове за изкачване. И, разбира се, достатъчно време, което да прекарваш с прекрасните си внучета, с които така се гордееш.

Юбилеите са много приятно и едновременно с това полезно преживяване. Те са чудесен повод да осмислим изминалите десетилетия, да се възнаградим с един хубав личен празник за дългогодишните усилия, които сме полагали, както и да получим заслуженото признание за приносите си. Същевременно те са и повод да погледнем към бъдещето и смело да направим нови планове, да се вдъхновим за нови успехи, да прегърнем нови каузи. А доцент Елена Янакиева има много за какво да мисли и в двете посоки. Неоспорими са нейните заслуги – и практически, и теоретични – за развитието на центъра за библиографска информация към Националната библиотека, за което ѝ изказваме искрена колегиална благодарност. Оценяваме високо и ценните издания, подготвени от нея или с нейно участие, защото те дълго време ще са от полза и на служители, и на ползватели на Националната библиотека. Немалко са и постиженията ѝ във вече дългогодишната ѝ преподавателска дейност в катедрата БИН към Философския факултет на Софийския университет. Там тя вече може да се похвали със свои ученици и последователи. Същевременно пред Ели в бъдещето се открива огромно поле за разгръщане на потенциала ѝ, като например да разшири и реформира в по-ефикасен модел ръководения от нея център, към който интересът на потребителите непрекъснато нараства.

Много може да се говори за дейността на доцент д-р Елена Янакиева. Но най-същественото се изчерпва с едно изречение – за нея, според собствените ѝ признавания, е истинска радост да работи в библиотеката. А онзи, който обича работата си и ѝ се отдава напълно, има всичко!

ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА – БИБЛИОТЕКАР И БИБЛИОГРАФ ОТ ПОКОЛЕНИЕТО НА ПРОМЕНЕТЕ

АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

Този брой на списание „Библиотека“ е посветен на юбилея на доцент Елена Янакиева и на мен се падна честта да представя и обобщя нейната професионална и творческа дейност. На пръв поглед тази задача изглежда не особено трудна, като се вземе предвид обстоятелството на нашето дългогодишно колегиално съжителство под покрива и в атмосферата на Националната библиотека. Именно то обаче ме насочи към някои обобщения, които засягат дейността, стремежите и постиженията на едно цяло поколение библиотекари и библиографи – сътрудници на библиотеката, които бяха изправени пред предизвикателството да се изграждат професионално и да работят в условия на непрекъснати промени от социален, икономически и технологичен характер. През последните две десетилетия на миналия век и до ден днешен те приемат кариерното си израстване в структурите на институцията със съзнанието за отговорността да продължават и развиват постиженията на предшествениците си, като ги адаптират по най-подходящия начин към новите условия. Обществените промени през този период обаче създадоха нова среда за съществуване на библиотеките. Отпаднаха ограниченията на централизираното ръководство на библиотечната система, но това се осъществяваше в условията на драстично намаляване на средствата за издръжка и развиване на библиотечните дейности. Възможностите за относително самостоятелно развитие на някои библиотеки ограничаваха естествения стремеж към сътрудничество в определени области, като по този начин се намали ефектът от полаганите усилия. Тези процеси се развиваха и продължават да се развиват на фона на огромни технологични промени. Достатъчно е да посочим само автоматизирането на библиотечните дейности, внедряването на интегрирани автоматизирани системи в библиотеките, появата и разцвета на Интернет с неговите огромни информационни възможности, масовата дигитализация на библиотечни фондове. Всяко едно от тези направления в развитието на съвременните библиотеки изисква не само финансови средства, но и достатъчно добра професионална подготовка и непрекъснати усилия за усвояване на новите възможности на информационните и комуникационни технологии.

Елена Янакиева безспорно принадлежи към онази група сътрудници на библиотеката, която, благодарение на добрата си професионална подготовка, осъзна отговорността и се включи активно в усилията за тяхното преодоляване. Тя започна да работи като начинаещ библиотекар в Националната библиотека след завършването на висшето си образование – полска филология в Софийския уни-

верситет. През първите няколко години бе назначена последователно в отделите за сводни каталози и каталогизация, а по-късно намери постоянното си място в Центъра за библиографска информация, където се оформи като специалист в областта на справочно-библиографската и информационна работа в библиотеките. През тези начални години от професионалната си дейност Елена Янакиева насочваше интереса си към теоретични и организационни проблеми, които надхвърлят рамките на ежедневната работа. Няколко нейни ранни публикации на страниците на списание „Библиотека“ са заявка за разширяване на професионалния ѝ кръгзор в посока на бъдеща изследователска дейност („Универсалният справочен фонд – връщане към единството на науката“ – 1985, „За комплектуването на справочния фонд“ – 1986, „За справочно-библиографското обслужване в най-големите съветски библиотеки“ – 1988). Свидетелство за участието ѝ в научния живот на библиотечно-информационната общност е и докладът пред националната конференция „Научносправочен апарат в архивите и пътища за усъвършенстването му“ през 1987 г. с материал, посветен на справочния апарат на Националната библиотека. Тези прояви полагат началото на по-сериозни изследователски начинания, плод на които е докторската дисертация, защитена през 1989 г. Темата на тази разработка отново е свързана със справочно-библиографската и информационна работа, но този път надхвърля организационните рамки на една библиотека, представяйки едно по-цялостно виждане за нея в тогавашните условия на централизирана библиотечна система („Значение и използване на националния библиотечен справочен фонд в условията на автоматизацията“). С разработването на този дисертационен труд авторката навлиза в нов етап на изследователски търсения, които може да се проследят диахронично в няколко направления.

Работата по темата на дисертацията и задачите в ежедневната дейност на Центъра за библиографска информация позволяват по-дълбоко навлизане в организационните проблеми на тази професионална област и изграждане на основа за по-нататъшни изследвания, които отразяват сериозните промени, настъпили в страната през 90-те години. За този период от развитието на библиотекознанието у нас е характерно съчетаването на опознаването на новите тенденции в професионалната област и превръщането им в практически решения за дейността на библиотеките. Тази насока в научната и научнопрактическата работа на Елена Янакиева неслучайно заема водещо място в анализа на нейните професионални приноси, защото тя произтича от специфичните условия в страната и свидетелства за отдадеността ѝ на проблемите на Националната библиотека и на библиотечната общност като цяло. В доклади пред ежегодните конференции на Съюза на библиотечните и информационните работници и други научни конференции, както и в други публикации тя отразява развитието на справочно-информационната дейност в Националната библиотека, което се осъществява основно под нейното ръководство, тъй като през този период тя вече става ръководител на Центъра за библиографска информация на библиотеката. Това направление от библиотечната работа се разглежда на фона на променящите се условия както от гледната точка на организационните структури на библиотеката, така и като отражение на нови-

те технологични възможности и тяхното прилагане в рамките на една библиотека и на цялата библиотечна система в процес на трансформация.

През този период развитието на справочно-библиографската и информационна работа на библиотеките е под прякото въздействие на появата на електронни източници на библиографска информация и най-вече на интернет. Енциклопедичните, справочните и библиографските източници се трансформират в електронна форма по-бързо от всички други видове документи. Дигиталният библиографски универсум оказва влияние на всички прояви на библиографска работа – от промяната на традиционните инструменти, до методите на обслужване, формите и дори работното време на справочно-библиографските отдели на библиотеките. Променя се основата на библиографската работа – справочно-библиографският апарат. С достъпа до интернет многократно се увеличават източниците на библиографска информация. Библиотеките са изправени пред необходимостта от преосмисляне на организацията и изграждане на стратегия за максимално оползотворяване на новите технологии. Все по-интензивно се решават проблеми, свързани с ефективното функциониране на справочно-библиографските и информационни отдели. Определят се характерът на библиографските справки, режимът на работа, балансът между традиционното и виртуалното библиографско обслужване. Развитието на виртуални системи за справочно-библиографско обслужване прави първите си стъпки. Преминването към използване на информационни ресурси от интернет, съчетани по необходимост с принципно различните традиционни методи на работа, води до реорганизация на организационно-функционалната структура на библиотеките. Появява се необходимост от обработка на електронните информационни източници и множество нови процеси, произтичащи от експлоатацията на дигитални информационни ресурси. Функциите на сътрудниците на справочните отдели на библиотеките вече не се ограничават до обслужване с наличните справочни фондове, а се разширяват към съдържателна работа с мрежови информационни източници, изразяваща се в актуализация на справочните източници в мрежата, консултации с потребителите на информация в интернет и дори дистанционно информационно обслужване на читателите. Тези нови задачи изискват от библиотекарите познаване на структурите на информационните ресурси и на основните информационни инструменти (електронни каталози, системи за търсене на информация, бази данни, уебсайтове, списания и монографии в електронен формат), умения за взаимодействие с потребителите в развиващата се информационна среда (модел на търсене на информация и на поведение, принципи на персонална и опосредствана комуникация) и задълбочено разбиране на въздействието на технологията върху структурата на информацията. В тези условия на динамично обновление се налага решаване на редица теоретични и организационни въпроси, което зависи не само от изброените по-горе технологични развития, но и от осъзнаването и осъществяването на практика на специфичната роля на всяка конкретна библиотека в системите на мрежово взаимодействие. Именно тези проблеми са в основата на редица публикации на Елена Янакиева. В началото на 90-те години в тях се посочват проблемите и нерешените задачи („За сегашното състояние и проблемите на сектора за библиографска информация в

Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – 1991, „За информационното обслужване на НБКМ – възможности в условията на криза“ – 1993, „За някои проблеми на справочно-библиографското и информационно обслужване в библиотеките“ – 1994). По-късно обаче вече се предлагат решения, които се представят не само като развитие на една отделна библиотека, а като част от развитието на системата в бъдеще („Още нещо за бъдещето на справочно-библиографското и информационното обслужване в библиотеките“ – 1994, „Информационното обслужване в НБКМ – промени, възможности, перспективи“ – 1998). Последователното проследяване на промените в съдържанието на тези приноси във времето показва пристрастието на авторката както към актуалните организационни проблеми на библиотеката и библиотечната система, така и към новите тенденции в справочно-информационната дейност („Новите носители на информация и използването им в справочно-библиографското и информационното обслужване. Опитът на НБКМ“ – 1995, „Съвременни информационни технологии и информационно обслужване : Опитът на НБКМ“ – 1999, *Reference Services and Internet* – 2001, „Невидимият учеб“ и информационното обслужване в библиотеките“ – 2008). Необходимостта от решаване на специфични проблеми в организационен план я насочва към по-подробно изследване на чуждестранния опит и неговото използване в конкретните условия на националната практика („Международни интегрирани системи за биографска информация – 2003, „Добри библиотечни практики“ – 2004, „За един успешен модел на справочно обслужване в национална библиотека и къде сме ние“ – 2005) или към разработване на концепции за нови направления на справочно-информационната работа в библиотеката („Проектът „Електронна информация за библиотеките“ – равностойност от едногодишната му реализация“ – 2001, „Web-сайтът на националната библиотека на България – възможности за комуникация и обмен на информация“ – 2003). Специфичните изисквания на времето пред работата на справочно-библиографските отдели на библиотеките също намират място в публикациите („Справките за научно цитиране. Възможни ли са в български условия?“ – 2010, „Отново за инструментите за научно цитиране“ – 2013). Елена Янакиева не остава настрана и от дебати по спорни въпроси за мястото и задачите на Националната библиотека с категорична позиция по отношение на необходимостта от максимално използване на нейния информационен капацитет в обществена полза (Националната библиотека... и парламентарна ли? – 1993). Съчетавайки научноизследователската, производствената и организационната работа тя се изгражда като специалист, който заслужено е избран от колегите си да поеме отговорността за ръководството на научната секция по библиотекознание в Националната библиотека. Като обобщение на това направление в дългогодишната професионална дейност, която проследяваме, може да се посочи, че публикациите свидетелстват не само за научен интерес, а и за практическа насоченост към оптимално решаване на организационни въпроси на справочно-информационната работа в Националната библиотека и библиотечната система на страната.

Особена роля в творческите търсения на Елена Янакиева има нейният под чертан интерес към биографичната литература и биографските справочници. Няколко публикации на тази тема („Международни интегрирани системи за би-

ографска информация“ и „Традиционни и електронни биографски справочници – информационни възможности и взаимодействие“ – 2003, „България в образи : Библиографски обзор на българската биографична литература“ – 2006, Биографичност на страниците на списание „Библиотека“ – 2007) подсказват развитието на този интерес и логично водят до разработването на по-сериозно изследване, което представлява хабилитационен труд и по-късно е издадено като самостоятелна монография („Биография и биографска информация : Чуждестранни идеи и практики“ – 2008). Книгата е посрещната с интерес от професионалните среди и е оценена високо като едно от малкото монографични произведения на български език в тази изследователска област.

Научните изследвания и научнопрактическата организационна дейност на Елена Янакиева са отлична основа за развиването на нейната работа като съставител и редактор на библиографски указатели. Първата ѝ изява в тази насока е съставянето през 1985 г. на именен показалец-речник към многотомната монументална поредица от изследвания за литературата в българския периодичен печат 1877–1944 „Периодика и литература“. Последователно са публикувани редица библиографии на преводна литература от чуждестранни езици на български, в които тя участва като част от колектива на съставителите („Испаноезичната книга в България 1882–1991“ – 1992, „Полоника в България 1984–1994“ – 1995, „Немска култура в България“ – 1997, „Гръцки автори, преведени на български език 1878–2000“ – 2001, „Публикации в България за Балканите 1985–2001“ – 2003, „Полски автори, преведени на български език 1864–2008“ – 2009 и др.). Натрупаният опит в съставителство на библиографски указатели я изгражда като сериозен специалист – библиографски редактор. През годините на нея е поверена библиографската редакция на редица трудове, издавани от Националната библиотека и други български („Тодоров, Илия. Паисий Хилендарски : Литература. за живота и делото му : анотиран библиографски указател“ – 2003, „Денева, Елха. Руска емиграция в България 1878–2006.“ – 2006, „Шуманова, Нина. Хронологичен библиографски указател 1981–2010 г.“ – 2010) и чуждестранни (Международный сводный каталог русской книги: 1918–1926. – Т. <1–3, ч. 1–2, 4> . Т. 3. Ч. 2: Временник-Вячеслов – 2009) изследователски институции. Дългогодишните ѝ занимания в полето на библиографските изследвания и задълбочените познания на справочно-библиографската работа в библиотеките я изграждат като незаменим сътрудник в редакционната колегия на професионалното издание „Библиотека“ в продължение на много години. Те стават основа и за по-задълбочено навлизане в изучаването на определени исторически процеси, особено в областта на българско-полските културни взаимоотношения („За библиографията, литературата и... „полско-българското сближение“ – 2009, „Български гласове за независима Полша“ – 2012). За активното участие на Елена Янакиева в професионалния живот на библиотечната общност в страната свидетелстват и многобройните рецензии за текущо публикувани библиографски указатели.

Накрая, но не и по значение, трябва да се отбележи и едно не по-малко важно направление от професионалната работа на Елена Янакиева – нейната дейност като ръководител на редица квалификационни курсове на библиотекари от стра-

ната и хоноруван преподавател в Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Натрупаните в продължение на десетилетия теоретични познания и практически умения в областта на справочно-информационната и библиографска работа и опитът ѝ в преодоляването на трудностите на сложния преходен период позволяват да синтезира в подготовката на младите професионалисти най-съществените и основни характеристики на областите на своята компетентност. Тази дейност, която се оценява високо от студенти, курсисти и преподаватели, обаче не ѝ пречи да остава отдадена и лоялна на институцията, която през годините е била и продължава да бъде среда за нейното професионално развитие – Националната библиотека. Тя изгражда взаимоотношенията си с колегите на основата на взаимното уважение, без излишни компромиси, с разбиране и отстояване на професионални принципи. Благодарение на своите личностни качества, компетентност и целеустременост Елена се утвърди като успешен представител на онази категория български библиотекари и библиографи, които с упоритост и постоянство посрещнаха сериозните трудности и предизвикателства, пред които беше изправено нейното поколение. Пред нея се открива пътят на оползотворяване на този успех чрез зряла творческа дейност, а може би и на преодоляване на нови трудности в непрекъснатите промени, с които е белязано нашето време. Колегите и приятелите от Националната библиотека и библиотечната общност с радост отбелязват нейния юбилей с този сборник от статии и сърдечни пожелания за здраве и нови успехи.

ПУБЛИКАЦИИ НА доц. д-р ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА

РОСИЦА ЯНАЧКОВА

I. АВТОРСКИ ТРУДОВЕ

1. ДИСЕРТАЦИЯ

1991

1. Значение и използване на националния библиотечен справочен фонд в условията на автоматизацията / науч. ръководител Константинка Калайджиева ; рец. В. Трайков, Ю. Дюгмеджиев. – София : [Е. Янакиева], 1988. – 229 л. : с табл. + 1 автореферат (1989. – 16 с.)

Предложена от Нар. библ. Кирил и Методий ; Защитена пред СНС по езикознание, 20.III.1991. – Утвърдена от ВАК с протокол № 15–9 от 10.VII.1991. – Библиогр. в края на текста.

Дисертационен труд за образователна и научна степен „доктор“.

2. КНИГИ

2.1. САМОСТОЯТЕЛНИ ТРУДОВЕ

2008

2. Биография и биографска информация : чуждестранни идеи и практики. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2008. – 144 с. ISBN 978-954-523-098-1

Библиогр.: с. 135–143.

2.2. ТРУДОВЕ В СЪАВТОРСТВО

1992

3. Испаноезичната книга в България 1882–1991 : библиографски указател / състав. Кирил Георгиев Ставрев ... [и др.] ; библиогр. ред. Кирил Георгиев Ставрев ; науч. ред. Емилия Тодорова Ценкова, Ани Хеския Леви. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“ и др., 1992. – 244 с. ISBN 954-523-001-0

Други състав.: М. Н. Дончева, **Е. А. Янакиева**, Ю. Щ. Антонов...

1995

4. Полоника в България 1984–1994 : библиографски указател = Polonica w Bulgarii 1984–1994 : Przewodnik bibliogr. / състав. Елена Асенова Янакиева, Елха Иванова Денева, Юлиян Щилянков Антонов. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“ : Пол. институт, 1995. – 191 с. ISBN 954-523-012-6 (Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“)

1997

5. Немска култура в България : експериментален библиографски указател / състав. Елена Янакиева, Елха Денева, Юлиян Антонов ; ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1997. – 224 с.

2001

6. Гръцки автори, преведени на български език 1878–2000 : библиографски указател / състав. Елена Янакиева ... [и др.]. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2001. – 132 с. ISBN 954-523-060-6

2003

7. Публикации в България за Балканите 1985–2001 : библиографски указател / състав. Елена Янакиева ... [и др.] ; библиогр. ред. Елена Янакиева ; ред. Бойка Панайотова ; [предг. Александър Кьосев]. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2003. – 267 с. ISBN 954-523-067-3

Именен показалец, геогр. показалец.

2004

8. Българска книга : енциклопедия / Андрей Бояджиев ... [и др.] ; състав. Ани Гергова ; науч. ред. Татяна Янакиева, Мария Капитанова. – София : Pensoft, 2004. – 506 с. : с ил. ISBN 954-642-210-X

Други авт.: А. Бенбасат, А. Тотоманова, Б. Христова, Ел. Янакиева, Д. Караджова...

Съдържа статиите на Елена Янакиева: **Библиографско-информационна дейност** : с. 58–60. ; **Булгарика** : с. 88–89. ; **Иванов, Юрдан** : с. 180–181. ; **Михов, Никола** : с. 288–289. ; **Показалци** : с. 353–354. ; **Прикнижна и пристатийна библиография** : с. 364.

2009

9. Международный сводный каталог русской книги : 1918–1926. Т. 3. Ч. 2, Временник–Вячеслав / состав. Е. Янакиева ... [и др.] ; ред. Е. К. Соколинский. – Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2009. – xviii, 677 с. ISBN 978-5-8192-0379-8

10. Полски автори, преведени на български език 1864–2008 : библиографски указател = Autorzy polscy w przekładzie na język bułgarski 1864–2008 : przewodnik bibliograficzny / състав. Елена Янакиева ... [и др.] ; библиогр. ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. – 359 с. ISBN 978-954-523-111-7

Библиогр. с. 354–358 ; Именен показалец, показалец на бълг. пер. изд., публ. прев. от пол. авт.

11. Русское зарубежье в Болгарии : история и современность / состав., [введ.] С. А. Рожков ; отв. ред. Н. К. Мурнова. – София : Рус. академический союз в Болгарии, 2009. – 316 с. : с ил., факс. ISBN 978-954-92421-1-9

Съдържа статиите на Елена Янакиева : **Русское книгоиздание в Болгарии** / Васил Загоров, Елена Янакиева : с. 105–108. ; **„Памяти А. Н. Медведева** : русско-болгарский сборник“ : с. 109.

2013

12. Библиотечно, справочно-библиографско и информационно обслужване : учебник / Елена Янакиева ... [и др.] ; обща ред. Ваня Грашкина-Минчева ; ред. Красимира Папазова, Надежда Груева. – София : Бълг. библиотечно-информационна асоц., 2013. – 270 с. ; с ил. ISBN 978-954-9837-26-1.

3. СТАТИИ

3.1. В КНИГИ

1987

13. Научносправочният апарат на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Научни конференции по архивознание*. Т. 10, Материали от националната конференция „Научносправочен апарат в архивите и пътища за усъвършенствването му“, ноември 1986 / ред. Ст. Петкова, Зл. Пандева. – София : Главно управление на архивите при Минист. съвет, 1987. – С. 294–302.

1993

14. За информационното обслужване на НБКМ – възможности в условията на криза. – В: *Национална конференция на СБИР*, София, 30–31 май 1991 г. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1993.

Пилотен проект. – 7 с. машинописен текст.

1994

15. За някои проблеми на справочно-библиографското и информационно обслужване в библиотеките. – В: *Библиотечно-информационно обслужване* : доклади от IV национална конференция на СБИР, София, 2–3 юни 1994 г. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1994. – С. 49–54.

1995

16. Новите носители на информация и използването им в справочно-библиографското и информационното обслужване : опитът на НБКМ. – В: *Библиотеките и бъдещето* : доклади от V национална конференция на СБИР, 7–9 юни 1995, София / състав. М. Капитанова, А. Димчев. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1995. – С. 34–36.

1998

17. Информационното обслужване в НБКМ – промени, възможности, перспективи. – В: *Информационна политика в България – формиране и развитие в съвременните условия* : доклади от VII национална конференция [на] Съюза на библиотечните и информационни работници, София, 5–6 юни 1997 г. / състав. Мария Капитанова ... [и др.]. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1998. – С. 84–87.

1999

18. Съвременни информационни технологии и информационно обслужване : опитът на НБКМ. – В: *Библиотеките* пред новото хилядолетие – свободен и равен достъп до информация : доклади от IX национална научна конференция с международно участие, София, 1–3 юни 1999 г. / състав. Александър Димчев, Маргарита Ангелова. – София : Съюз на библ. и информ. работници, 1999. – ISBN 954-9837-04-1. – С. 75–78.

2001

19. Reference Services and Internet. – В: *Libraries in the age of the Internet* : papers from the international conference held in Sofia, Bulgaria, 8–10 November 2000 / ed. by Herbert K. Achleitner and Alexander Dimchev. – Sofia : Union of Libr. and Inform. Services Officers (ULISO) – Bulgaria, 2001. – ISBN 0-934068-135. – С. 279–289.

2004

20. За детските „пристрастия“ на Ценко Цветанов и за обслужването на децата в днешните български библиотеки. – В: *Ценко Цветанов* и българската книжовна култура : национална научна конференция, посветена на 100-годишнината от рождението му : сборник / състав. Мария Младенова. – София : WINI–1837, 2004. – ISBN 954-91603-1-9. – С. 80–87.

21. Традиционни и електронни биографски справочници – информационни възможности и взаимодействие. – В: *Книгата* : бъдеще време в миналото?! : национална научна конференция, София, 1 ноември 2003 / състав. Петър Парижков, Евгения Русинова ; ред. Петър Парижков. – София : Захарий Стоянов : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2004. – ISBN 954-739-580-7, ISBN 954-07-2053-2. – С. 249–253.

22. Opportunities for Professional Realization in a Feminized Profession. – В: *The library and the Woman* : international scientific conference, Sofia, 24–26th september 2003 / [ed. Boriana Hristova] ; [introd. A. Doncheva] ; [transl. Zorniza Hristova]. – Sofia : SONM, 2004. – ISBN 954-8478-64-1. – С. 61–80.

23. Web-сайтът на националната библиотека на България – възможности за комуникация и обмен на информация. – В: *Библиотечното сътрудничество* – настояще и бъдеще ; Идеи и проекти за изследвания в областта на писмените комуникации : СБИР : доклади – XIII национална научна конференция, 5–6 юни 2003 г., София. – София : Съюз на библ. и информ. работници, [2004]. – ISBN 954-9837-10-6. – С. 18–22.

2005

24. За един успешен модел на справочно обслужване в национална библиотека и къде сме ние. – В: *Библиотеката* – минало и настояще : юбилеен сборник, посветен на 125-годишнината на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ / науч. ред. Александра Дипчикова, Елисавета Мусакова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005. – ISBN 954-523-082-7. – С. 138–144.

2006

25. България в образи : библиографски обзор на българската биографична литература. – В: *Библиотечни дискурси* : юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на Александра Дипчикова / [увод Боряна Христова] ; състав. Антоанета Тотоманова ; науч. ред. Цветанка Панчева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006. – ISBN 978-954-523-088-2. – С. 167–176.

2007

26. Биографичност на страниците на списание „Библиотека“. – В: *Обицване с Изтока* : юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на Стоянка Кендерова / състав. Любомир Георгиев ; ред. кол. Боряна Христова ... [и др.] ; науч. ред. Румен Ковачев. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. – ISBN 978-954-523-097-4. – С. 71–83.

2008

27. „Невидимият уеб“ и информационното обслужване в библиотеките. – В: *Професия. Поприще. Призвание* : юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на ст.н.с. II ст. д-р Радка Колева / състав., науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2008. – ISBN 978-954-523-101-8. – С. 198–208.

2009

28. За библиографията, литературата и... „полско-българското сближение“. – В: *Пътят към книгите и информацията* : юбилеен сборник, посветен на 65-годишнината на Татяна Янакиева / състав., науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. – ISBN 978-954-523-112-4. – С. 196–202.

2011

29. Количествен и качествен анализ на изданията на Кнут Хамсун на български език въз основата на библиографски данни. – В: *Кнут Хамсун* – писател на три века / състав. и ред. Антония Господинова, Евгения Тетимова ; ред. кол. Вера Ганчева ... [и др.] ; [прев. от бълг. на англ. Надежда Михайлова ... и др.] ; [прев. от норв. на бълг. Антония Господинова] = Knut Hamsun – a writer of three centuries / ed. Antonia Gospodinova, Evgenia Tetimova ; ed. board Vera Gancheva ... [и др.]. – [София] : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011. – ISBN 978-954-07-3125-4. – С. 311–316.

Материали от международни конференции, проведени в Софийския унив. „Св. Климент Охридски“ на 7–9 май 2001 и 31 март–1 април 2009.

2012

30. Български гласове за независима Полша. – В: *Ани Гергова* – живот с книжовни пристрастия : сборник в чест на 75-годишнината ѝ / състав. Красимира Даскалова, Илко Пенелов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. – ISBN 978-954-07-3415-6. – С. 538–546.

31. Трансформации в информационното обслужване на библиотеките. – В: *Beati Possidentes* : юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. дфн Боряна Христова / [състав. и науч. ред. Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева]. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2012. – ISBN 978-954-523-131-5. – С. 538–551.

3.2. В ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ

1985

32. Универсалният справочен фонд – връщане към единството на науката. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 32, бр. 10 (1985), с. 11–14.

1986

33. За комплектуването на справочния фонд. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 33, бр. 11 (1986), с. 32–34.

1988

34. За справочно-библиографското обслужване в най-големите съветски библиотеки. – В: *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – Год. 35, бр. 10 (1988), с. 38–41.

1991

35. За сегашното състояние и проблемите на сектора за библиографска информация в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотекознание, библиография, книгознание* : сборник. – ISSN 0861-4881. – Т. 1 (1991), с. 66–69.

1993

36. „За“... . – (Националната библиотека ... и парламентарна ли?) – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 1, бр. 1 (1993), с. 18–21.

37. Икономическата информация и Националната ни библиотека. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 1, бр. 9 (1993), с. 21–24.

38. Именният показалец на „Периодика и литература“ се обогати : библиографски източници за изработването му. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 1, бр. 4 (1993), с. 7–11.

1994

39. Още нещо за бъдещето на справочно-библиографското и информационното обслужване в библиотеките. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 2, бр. 9 (1994), с. 14–20.

40. Състояние на правното обслужване в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 2, бр. 10 (1994), с. 23–26.

1995

41. В Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ : наличните периодични издания и тяхното използване в справочно-библиографското обслужване. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 3, бр. 4 (1995), с. 14–16.

1999

42. Бази данни върху компактдискове в Информационния център на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 6, бр. 2 (1999), с. 64–67.

2000

43. Библиографията „Булгарика“ – проблеми и перспективи за развитието ѝ. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 7, бр. 1 (2000), с. 5–7.

2001

44. Проектът „Електронна информация за библиотеките“ – равностметка от едногодишната му реализация. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 8, бр. 3–4 (2001), с. 11–15.

2003

45. Международни интегрирани системи за биографска информация. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 10, бр. 1–2 (2003), с. 22–28.

2004

46. Добри библиотечни практики. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 3–4 (2004), с. 69.

2005

47. За някои промени в справочно-информационното обслужване : из опита на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 12, бр. 6 (2005), с. 13–19.

2006

48. Възможности на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за информационно обслужване на българската наука. – В: *Наука*. – ISSN 0861-3362. – Год. 16, бр. 4 (2006), с. 43–48.

49. Електронните ресурси в комплектуването и информационното обслужване – опитът на НБКМ / Галя Дириманова, Елена Янакиева. – В: *Годишник на Български информационен консорциум*. – ISSN 1312-4773. – Т. 2 за 2005 (2006), с. 127–132.

2008

50. Библиографски обзор на издадените в чужбина книги от български автори за периода 1990–2007 г. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 15, бр. 4 (2008), с. 28–38.

2009

51. Изданията на „Руско-българското книгоиздателство“ и електронната библиотека „Русия извън Русия“. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 16, бр. 5–6 (2009), с. 38–49.

52. Полски автори, преведени на български език 1864–2008. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 16, бр. 3 (2009), с. 23–26.

2010

53. Научните изследвания на ст.н.с. II ст. д-р Ружа Симеонова : библиография и кратък коментар. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 17, бр. 2–3 (2010), с. 22–34.

54. Справките за научно цитиране, възможни ли са в български условия? – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 17, бр. 5 (2010), с. 139–145.

2012

55. Законите на библиотекознанието – от създаването им до днес. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 19, бр. 6 (2012), с. 22–25.

2013

56. Отново за инструментите за научно цитиране. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 20, бр. 2–3 (2013), с. 51–59.

4. РЕЦЕНЗИИ

1998

57. Био-библиографията за Яна Язова е образец за такива издания. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 5, бр. 5–6 (1998), с. 88–91.

Рец. за: Панчева, Цветанка. Яна Язова 1912–1974 : био-библиография. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1997.

1999

58. Ценна библиография за българските евреи. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 6, бр. 6 (1999), с. 51–53.

Рец. за: *Евреите по българските земи : анотирана библиография / състав. Жак Ескенази, Алфред Криспин.* – София : Международ. център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 1999.

2000

59. Библиография за Димитър Бошнаков. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 7, бр. 6 (2000), с. 35–36.

Рец. за: *Пькова*, Росица. Димитър Константинов Бошнаков 1925–1994 : био-библиография / [предг. Елена Фурнаджиева] ; [послесл. Кремена Зотова]. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1999.

60. Ценно издание за Ботев. – В : *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 7, бр. 5 (2000), с. 66–67.

Рец. за: *Христо БОТЕВ 1848–1876* : био-библиографски указател и опис на архивни документи. Т. 3, Христо Ботев в други страни / състав. Петър Чолов, Мария Афанасиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1994.

2002

61. Био-библиографски указател „Дончо Цончев“. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 9, бр. 2–3 (2002), с. 70–71.

Рец. за: *Арсова-Димова*, Милена. Дончо Цончев : био-библиография / лит. портрет Димитър Танев ; библиогр. ред. Ваня Грашкина. – Плевен : Пейчински, 2001.

62. Биобиблиография за Боян Пенев. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 9, бр. 4–5 (2002), с. 86–88.

Рец. за: *Янакиева*, Татяна. Боян Пенев : биобиблиография / науч. ред., [предг.] Иван Сандев. – София : Изд. център „Боян Пенев“ : Пеликан Алфа, 2002.

2004

63. Биобиблиография за именития учен Христо Тренков. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 11, бр. 2 (2004), с. 48–49.

Рец. за: *Шуманова*, Нина. Христо Тренков 1912–1971 : биобиблиография / Нина Стоянова Шуманова, Вера Христова Тренкова. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2004.

2005

64. Библиография за Йордан Радичков. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847. – Год. 12, бр. 1 (2005), с. 42–45.

Рец. за: *Младенова*, Мария. Йордан Радичков 1929–2004 : биобиблиография / Мария Младенова, Светла Девкова, Силвия Найденова ; рис. Йордан Радичков. – София : Аргус, 2004.

65. Марко Семов – биобиблиография. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 12, бр. 6 (2005), с. 37–38.

Рец. за: *Цветкова*, Милена. Марко Семов : био-библиография / библиогр. ред. Мария Младенова ; [предг. Тотка Монова]. – София : Фак. по журналистика и масова комуникация, 2004.

2011

66. Празници в София – спомени, етнографски очерци, библиография. – В: *Библиотека*. – ISSN 0861-847X. – Год. 18, бр. 5–6 (2011), с. 103–104.

Рец. за: *Празници в София* : спомени, етнографски очерци, библиография / състав., [предисл.] Ана Анастасова ... [и др.] ; ред. Георг Краев. – София : Обществ. културно-информ. институт Столична библ., 2010.

II. СЪСТАВИТЕЛСКА И РЕДАКТОРСКА ДЕЙНОСТ

1995

67–68. Български басни : избрано / под глав. ред. на Виктор Самуилов ; състав. Павлина Никифорова Тенева ... [и др.] ; худож. Емилиян Станкев. – София : Еквус Арт : Образование и наука, 1995.

Други състав.: **Е. Янакиева**, В. Самуилов.

Т. 1. – 336 с. : с ил. ISBN 954-8029-27-8 (т. 1), ISBN 954-401-010-6 (т. 1)

Т. 2. – 336 с. : с ил. ISBN 954-8029-028-6 (т. 2), ISBN 954-401-011-4 (т. 2)

1997

Немска култура в България : експериментален библиографски указател / състав. Елена Янакиева, Елха Денева, Юлиян Антонов ; ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1997.

Вж № 5

1998

69. Панайотова, Бойка Василева. 120 години издателска дейност на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ : библиографски указател / състав. Бойка Василева Влахова ; ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 1998. – 90 с. ISBN 954-523-045-2

Указателят е продълж. на „100 години издателска дейност на Нар. библ. „Кирил и Методий“.

1999

70. Периодика и литература : поредица от изследвания за литературата в българския периодичен печат 1877–1944. Т. 5, **Литературни списания и вестници, смесени списания, хумористични издания 1918–1920** / ред. кол. Елка Трайкова ... [и др.]. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“ : Карина М, 1999. – 512 с. ISBN 954-430-645-5, ISBN 954-8260-49-2

Именен показалец-речник / **Елена Янакиева**, Елха Денева.

Именният показалец е към т. 2, 3, 4 и 5.

2003

Публикации в България за Балканите 1985–2001 : библиографски указател / състав. Елена Янакиева ... [и др.] ; библиогр. ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2003.

Вж № 7

2006

71. Денева, Елха Иванова. Руска емиграция в България 1878–2006 : библиографски указател / състав. Елха Денева, Сергей Рожков ; [увод Сергей Рожков] ; библиогр. ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006. – 112 с. ISBN 978-954-523-087-5

2007

72. Гръцки автори, преведени на български език 1878–2006 : библиографски указател / състав. Бойка Панайотова, Росица Яначкова, Елха Денева ; библиогр. ред. Елена Янакиева ; [предг. Елха Денева]. – 2. доп. изд. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. – 264 с. ISBN 978-954-523-094-3

2009

Полски автори, преведени на български език 1864–2008 : библиографски указател = Autorzy polscy w przekładzie na język bułgarski 1864–2008 : przewodnik bibliograficzny / състав. Елена Янакиева ... [и др.] ; библиогр. ред. Елена Янакиева. – София : Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009.

Вж № 10

2010

73. Шуманова, Нина Стоянова. Хронологичен библиографски указател 1981–2010 г. на Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет / [състав.] Нина Шуманова ; [ред. Елена Янакиева]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010. – 129 с. ISBN 978-954-07-3084-4

2011

74. Българска анкета по полския въпрос 1915–1916 / авт. на увод и обясн. бел. Тадеуш Станислав Грабовски ; [ред. кол. Елена Янакиева ... и др.] ; [прев. Магда Карабелова] = Ankieta bułgarska w sprawie polskiej 1915–1916 / wstęp, objaśn. opracz. Tadeusz Stanisław Grabowski. – София : Изд. център „Боян Пенев“, 2011. – 208, 192 с. : с ил., портр., факс. – (Полският въпрос на международната сцена ; 3). ISBN 978-954-8712-69-9

*Библиографска редакция
Ефросина Ангелова-Пенкова*

СПРАВОЧНАТА РАБОТА Е ОТКРИВАТЕЛСКА

ИНТЕРВЮ НА ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

– *Госпожо Янакиева, постъпвате в Националната библиотека точно в деня на 22-рия си рожден ден, с висока температура и голямо притеснение. Оттогава досега сте все в библиотеката. Бихте ли разказали за пътя си в професията?*

– Щастлива съм, че шейсетия си – юбилеен – рожден ден, празнувам в библиотеката, сред колеги и приятели, с които съм работила толкова години. Слава Богу, без температура и голямо притеснение!

В Националната (тогава Народна) библиотека влязох за първи път като студентка – трябваше да пиша реферат за Ж. Ануи. Бях поразена не само от огромния брой книги, от пълните читални и многото отдели, но и от самата сграда – всичко това наистина внушава уважение!

Винаги съм обичала да чета. Като дете четях доста безразборно и едва покъсно си дадох сметка, че може би това е било правилно – човек трябва да изчете и хубави, и не толкова хубави книги, за да изгради собствени критерии за тях. У дома имахме много голяма библиотека, а книгите купуваше майка ми, която преподаваше литература с огромна любов към професията си. Не си спомням тя да ме е насочвала какво да чета – ако го е правела, е било деликатно, но мисля, че съзнателно ме оставяше да чета всякакви книги, докато започна да преценявам и откроявам сама стойностните книги.

Завърших българска филология в Софийския университет и много харесвам специалността си. Изучавахме българска, антична и западноевропейска, славянски литератури. Това ми даде доста солидна подготовка и познания, които и до днес ми помагат в пряката работа.

Имах щастието да имам чудесни университетски преподаватели по повечето дисциплини, но най-вече по споменатите литератури. Тук искам да открия Людмила Стефанова, която четеше лекции по антична и западноевропейска литература. Съвсем наскоро се беше завърнала от специализация в Сорбоната, а лекциите си провеждаше в най-голямата аудитория на Университета. Аудиторията беше препълнена всеки път – на лекциите идваха студенти от различни специалности, седяхме на стъпалата или стояхме прави. Тя нито веднъж не си позволи да чете, говореше, при това без да поглежда в записките си. Поразяваха ме огромните ѝ познания, любовта ѝ към предмета, който преподаваше, но и умението ѝ да владее аудиторията и да предава тази любов на студентите. За съжаление си отиде рано...

В Народната библиотека постъпих донякъде случайно – не бих казала, че това беше осъзнат избор, пък и тогава това беше почти невъзможно – всички завършили студенти „подлежахме на разпределение“ (използвам тогавашния израз). Но бях щастлива, че ще работя с книги и с хора, посветили се на книгите. Случи се така, че последователно работих в няколко „ключови“ отдела на библиотеката – в „Летописа на статиите“, в „Обработка“, „Сводни каталози“ и накрая – в тогавашния Център за библиографска информация. Имах невероятния късмет да се уча от

колеги в тези отдели, повечето от които са имена в нашата професия. Признавам, че най-интересна и разнообразна за мен се оказа справочната работа – така е и до днес. По-късно станах аспирант и научен сътрудник, защитих дисертация, хабилитирах се... Спомням си колко горда бях от оценката на комисията на изпита за тогавашния „кандидатски минимум“, защото членовете на тази комисия бяха К. Калайджиева (тогава директор на библиотеката), Юрий Дюгмеджиев и Михаил Станчев. За повечето колеги тези имена означават много.

Да се развива научна дейност в библиотеката, особено в отделите, ангажирани с основните библиотечни дейности, е трудно – прекалено много са ежедневните ангажименти. Но това има и добра страна – теоретичните знания, които всички ние, работещи в такива отдели и с амбиция за научна работа се стремим да получим, съчетаваме с практическата си работа. Мисля, че това е важно, защото библиотечно-информационните науки са до голяма степен приложни.

Учила съм се и продължавам да се уча и днес – от колеги, от специализираната литература, която се опитвам да следя редовно, от практиката.

– Бихте ли споменали кои са вашите любими книги, автори, герои... Кой събуди у вас интерес към книгата?

– Кой събуди интереса ми към книгата ли? Бих казала – цялата атмосфера у дома, където всички четяха, но все пак – майка ми. Убедена съм, че ако детето не започне да чете от малко, а преди това – да му четат приказки или разказват истински истории, по-късно няма да прояви интерес към книгата. Любовта към книгите и четенето се възпитава отрано и в семейството.

Нямам любими книги и не обичам да препрочитам книги, които навремето са ми харесали – в повечето случаи дори съм се разочаровала. Нямам вкус например към латиноамериканските автори – вероятно защото по природа съм реалист. Много обичам да чета биографична литература, чета и криминални романи; всъщност чета доста различни книги. В последните години силно впечатление ми направиха няколко романа – „Посещението на придворния лекар“ от Пер Улув Енквист, „Ловецът на хвърчила“ от Халед Хосейни, романите на Стив Ларшон.

– Определяте себе си като дисциплиниран, организиран и отговорен човек. За вас всяка работа трябва да се свърши в срок, без отлагане и колкото е възможно по-добре. Какви бяха мечтите ви и кои от тях успяхте професионално да осъществите?

– Приемам всяка възложена задача като нещо, което трябва да се свърши добре и не търся причини за оправдание, ако се появят трудности. Стремя се да работя в екип и през дългите години работа в направлението, за което отговарям – „Библиографско и информационно обслужване“, да наложа този стил на работа. Вслушвам се в идеите и предложенията на колегите си, защото „повече глави мислят по-добре от една“.

Винаги съм искала да работя нещо, което ми е интересно и с хора, които уважавам. За мен справочната работа е откривателска, човек научава нещо ново почти от всяка справка, а в библиотеката последователно и много дълги години са

набавяни чудесни справочници, така че има къде да се намерят отговори на всякакви въпроси. Това разширява кръгозора и обогатява познанията. Когато пишех дисертацията си, една от целите, която си поставих, беше да направя сравнение между издадените в света основни справочни издания и набавените в библиотеката (до средата на 80-те години на XX век). Изпитах истинско професионално удовлетворение от резултата – нашата Национална библиотека е успяла да набави огромен брой ценни справочници на най-ползвани у нас езици. Това, заедно с останалите издания, е главното условие за качествено справочно обслужване. Мисля, че това изследване ми даде солидни познания в областта, в която работя. По-късно условията в страната и естествено в библиотеката се промениха много, имаше тежки години, в които бяха набавяни малко документи. В последните години се промени цялата концепция за библиотеките; като тяхна основна функция се определя осигуряването на достъп до информация, без непременно тя да е притежание на съответната библиотека, а нашата Национална библиотека се стреми да се впише в тези процеси. Опитвам се да следя и осмислям трансформациите в библиотечните дейности и в частност в областта, в която работя. Изпитвам професионално удовлетворение от всяка трудна, но добре подготвена справка, библиографски указател, или просто отговор на въпрос. Радвам се, когато колегите ми от направлението се съветват с мен, смея да мисля, че ценят знанията ми и ме уважават именно заради това. В този смисъл мога да кажа, че изпитвам удовлетворение и още по-точно – удоволствие от работата си. Затова и толкова години работя в библиотеката.

– *Какво се промени в областта, в която работите и за която отговаряте в Националната библиотека?*

– По този въпрос съм писала в няколко свои публикации и неизбежно ще се повтаря.

Справочното обслужване е дейността, която се промени много след появата на информационните и комуникационни технологии и активното им приложение в библиотеките. Същностните социални функции на институцията Библиотека се запазиха – тя пази паметта на човечеството, като събира, съхранява и предоставя достъп до информацията. Но технологиите промениха възможностите за реализацията на тези функции, спомогнаха да се преодолеят пространствените и времевите ограничения, промениха условията за достъп до информацията. Това се отрази и на всички процеси в справочно-библиографска и информационна дейност в библиотеките.

Промениха се компонентите на традиционния справочен апарат, който е основата на тази дейност. Към печатните справочни издания се добавиха електронни справочници и други информационни ресурси, голяма част от които не са притежание на съответната библиотека, но тя осигурява достъп до тях. Така ресурсната база на обслужването се разшири многократно. Каталогите се превърнаха в публични електронни информационно-търсещи системи, позволяващи откриване на документи по задължителните и по факултативните елементи на библиографския запис. В много от тях се интегрират електронни ресурси, вкл. и пълнотекстови.

Промени се и традиционният архив на справките – в част от библиотеките той вече е база данни, позволяваща търсене в масива от подготвените справки, което го превърна в нов информационен ресурс.

Промениха се потребителите – все по-голям е броят на тези, които ползват ресурсите дистанционно и по всяко време. Част от тях имат добра информационна и компютърна грамотност; други се нуждаят от професионална помощ и именно тук е ролята и предимството на библиотеките в конкуренцията им с небиблиотечните информационни служби.

Новата информационна среда предизвика промени и в организацията на справочно-информационната дейност – появили се нови продукти и услуги, извършвани виртуално, а в редица библиотеки бяха създадени специализирани виртуални справочни служби.

Промените налагат непрекъснато и нови изисквания към библиотекарите, занимаващи се с тази дейност. Те трябва да познават новостите във всички основни библиотечни дейности, защото ние, работещите в областта на информационното обслужване, сме „вътрешните потребители“ на резултатите от тях. Ние използваме библиотечните колекции и включените в тях нов тип документи, каталозите с многократно по-големите им информационни възможности, продуктите от системата на Националната библиография и др. Наред с познанията за формати, каталогизационни правила и т.н. е нужна висока информационна грамотност и технологични умения. Но е необходимо и още нещо – образование или поне специализация в определена научна област, иначе е невъзможно информационно обслужване на високо професионално ниво.

Промените в справочно-библиографското обслужване се отразиха и върху използваната терминология – то се превърна в дейност, насочена към задоволяване на разнообразните информационни потребности чрез предоставяне на информационни продукти и услуги с различна (не само библиографска) информация, затова и цялата тази дейност вече означаваме с общия термин информационно обслужване и информационна дейност.

– Вие години наред бяхте в редколегията на списание „Библиотека“. Как виждате своя принос в списването му, какво трябва да се подобри в бъдеще?

– „Библиотека“ беше единственото в страната списание за библиотечна теория и практика и мисля, че години наред запознаваше колегията с теоретични материали и практически резултати на високо професионално ниво. Новата редколегия, доколкото съм информирана, е с амбицията да „отвори“ списанието към по-широки тематични области. Библиотечно-информационните науки имат интердисциплинарен характер, затова приветствам това намерение. В същото време обаче е добре да се запази основната изследователска област, както и балансът между библиотечно-библиографските науки и информационни науки.

– Преподавате в Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика към Софийския университет. Какви са впечатленията ви от студентите?

– Студентите са различни – както навсякъде, има студенти, които са избрали нашата специалност съзнателно; те учат с желание. Други са попаднали случайно – за тях повечето от дисциплините са скучни. Тях трудно можем да мотивираме. Но по-важният въпрос тук е – какво им предлагаме и на какво ги учим. Напоследък говорим за придобиването на различни компетентности – разбира се не само по време на следването във висше учебно заведение, но и след това. Струва ми се, че има опасност да залитнем към придобиването на различни видове умения, а да загърбим по-важното – управлението на получената информация и овладяване на знанието.

– *Къде е мястото на библиотеките в тези процеси?*

– Информацията и знанието са взаимно свързани, но различни субекти. В края на миналия и в началото на нашия век се промениха както технологиите, така и начините за комуникация. Подобрива се и методите за индексване на информацията и съответно разкриване съдържанието на ресурсите. Днес говорим за икономика, базирана на знанието. Развитите икономики насочиха усилията си към изграждане на системи за структуриране и управление на знанието, за да бъдат конкурентоспособни във всички сфери на живота. Възникнаха нови области – управление на знанието (knowledge management); управление на съдържанието на комуникацията (content management) и редица други.

Знанието се придобива чрез изучаване писмената памет на човечеството, чрез следенето на нови публикации, чрез четене и осмисляне на много текстове, чрез писане на текстове. Именно тук е ролята на библиотеките. Те могат да действат на всички нива на този процес – от осигуряването на информация до стимулиране на четенето и учене през целия живот.

– *След юбилея – накъде?*

– Надявам се да имам сили да продължа, заедно с колегите ми, усилията към още по-качествено информационно обслужване, защото то до голяма степен е критерий за оценката на дейността на институцията Библиотека.

ПРОЕКТ ЗА НЯКОИ ПО-ВАЖНИ ПРОМЕНИ В ЗАКОНА ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ДЕПОЗИРАНЕ НА ПЕЧАТНИ И ДРУГИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

ХРИСТО ВЪЛЧЕВ

Необходимостта от промени в законодателството за задължителното депозиране на печатни и други произведения е продиктувана от редица нормативни и практически проблеми, които се натрупаха през изминалите десетина години. Някои от тези промени, които според нас са по-съществени и неотложни, са включени в представения тук законопроект. Макар и не във всички случаи достатъчно подробни, мотивите към проекта отразяват една по-сбита картина на проблемите и аргументите за тяхното решаване чрез предложените промени. Предлага се промяна и в друг закон (Закон за административното регулиране на производството и търговията с оптични дискове...), която би била много полезна в помощ на депозирането на електронни носители. Прави се връзка и с актуален текст от Закона за корпоративното подоходно облагане с цел да се възстанови макар и частичното облекчение за депозантите. След допълнително обсъждане и евентуално коригиране и прецизиране на текстовете, законопроектът ще бъде предложен на съответни подходящи и разбиращи проблематиката народни представители. В началото не случайно говорим за законодателството за депозита, тъй като освен проекта за изменение и допълнение на Закона за задължителното депозиране..., от редица промени се нуждае и Правилникът за прилагането му, затова предстои осъвременен проект и за неговата промяна (през 2009 г. изготвеният от нас проект по неясни причини не видя бял свят).

Проект!

ЗАКОН

за изменение и допълнение на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения

(Обн., ДВ, бр. 108 от 29.12. 2000 г.; изм. и доп., ...)

§ 1. В чл.3, ал.1 точка 2 се изменя така:

„т. 2 произведения, тиражирани върху звуконосител от български физически или юридически лица;“

§ 2. В чл. 5 ал. 2 се отменя.

§ 3. В чл. 6, ал. 1 се правят следните изменения:

1. Възстановява се отменената точка 2:

„2. шест екземпляра от печатните произведения в тираж от 101 до 300 бр. и от всяко последващо тяхно издание, отпечатани на територията на Република

България или поръчани за отпечатване в чужбина, с изключение на отпечатаните с брайлов шрифт за слепи и релефните географски карти и глобуси;“

2. Точка 12 се изменя така:

„12. два екземпляра от звукозаписите;“

§ 4. Създава се чл. 9а с две алинеи:

„Чл. 9а. (1) Във връзка с чл. 9, т. 1 и чл. 3, ал. 1, т. 2 и т. 4 Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ получава от Министерството на културата 1 екземпляр от двата контролни екземпляра от оптични дискове и други носители със запис, които се представят в Министерството по силата на чл. 19 от Закона за административното регулиране на производството и търговията с оптични дискове, матрици и други носители, съдържащи обекти на авторското право и сродните му права.

(2) Контролният екземпляр със запис на произведения върху оптични дискове и други носители, в едномесечен срок след регистрирането на двата контролни екземпляра, се предоставя от Министерството на културата на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ с цел постигане на пълнота на нейния архив, трайно съхраняване и подпомагане на контролната ѝ дейност.

§ 5. В Допълнителните разпоредби, § 1, т. 8 отпадат думите „осъществяването на звукозаписа или“, а думата „им“ се заменя с думата „му“.

§ 6. В Преходните и Заключителни разпоредби § 2 се изменя така:

„§ 2. Разходите по производството на депозираните задължителни екземпляри се признават за данъчни цели и не се облагат с данък върху разходите – по силата на чл. 11 от Закона за корпоративното подоходно облагане.“

ПРЕХОДНИ И ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

§ 7. В Закона за административното регулиране на производството и търговията с оптични дискове, матрици и други носители, съдържащи обекти на авторското право и сродните му права се създава чл.19а:

„19а. След регистрирането на получените контролни екземпляри Министерството на културата в едномесечен срок предоставя единия от тях на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ с цел постигане на пълнота на нейния архив, трайно съхраняване и подпомагане на контролната ѝ дейност“.

§ 8. Законът влиза в сила три месеца след обнародването му в „Държавен вестник“.

Законът е приет от 42-рото Народно събрание на ...2013 г. и е подпечатан с официалния печат на Народното събрание.

МОТИВИ

към проекта на Закон за изменение и допълнение на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения

Предложените изменения и допълнения са в няколко основни насоки.

1. В приетия през 2000 г. (ДВ, бр.108 от 29.12.2000 г., в сила от 01.01.2001 г.) Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произве-

дения (ЗЗДПДП), в чл. 6, ал. 1 в точки 1, 2 и 3 се прави тристепенно разграничаване на екземплярите за депозиране според тиража на печатното произведение – съответно 12 екз. при тираж над 300 бр., 6 екз. при тираж от 101 до 300 бр. и 3 екз. при тираж до 100 бр.

На 6.IV.2009 г. Министерският съвет внася за обсъждане в Комисията по култура в Народното събрание Проект на Закон за обществените библиотеки (ЗОБ), в чиито Преходни и заключителни разпоредби има предложени **редица изменения и допълнения в ЗЗДПДП**. Тези промени и нови текстове в проекта на МС са всъщност компилация от първоначалните текстове от Проект на ЗОБ на Българската библиотечно-информационна асоциация, отчасти съкратени и значително преработени впоследствие в Проект на Министерството на културата. Така при механичното компилиране на двата проекта, липсата на редакция и при явно недоглеждане, в проекта на МС, гласуван и приет от Комисията по култура и в пленарната зала на НС, отпада точка 2 от чл. 6, ал. 1 на ЗЗДПДП, т.е. текстът за 6 екз. депозит. С това в логичното тристепенно разграничаване на необходимите депозитни екземпляри според тиража на печатното произведение се губи междинното звено от 6 екз., което е явна техническа и редакционна грешка и недоразумение.

Затова тук с основание предлагаме точка 2 от чл. 6, ал. 1 на ЗЗДПДП да се възстанови с първоначалния си текст.

2. Отмяната на ал. 2 от чл. 5 на ЗЗДПДП е продиктувана от следното.

Някои от първоначалните текстове от законопроектите за депозита през 2000 г. включваха т.нар. „кръстосан контрол“, възприет от нас от френския закон и опит. Според тях част от отговорността за депозирането се споделяше от печатниците, при което се предвиждаше и механизъм за контрол върху тях. Тези текстове обаче не бяха приети в ЗЗДПДП, така че ал. 2 на чл. 5 няма покритие: няма механизъм за проверка и контрол на печатниците за каквото и да е печатно произведение. (Чл. 7, ал. 7 се отнася само за „периодични печатни произведения“, както и чл. 7а и свързаните с тях текстове, които считаме за чуждо тяло в закона – тяхното място е в закон за медиите! Но що се отнася конкретно до чл. 7, ал. 7 и пряко свързаните с него текстове, практиката показва, че предвидените в тях изисквания, контрол и санкции спрямо печатниците са неизпълними). Освен това, мнозинството от авторите на т.нар. самиздат с охота депозират книгите си, неведнъж и в голям брой екземпляри, тъй като нямат възможност да ги разпространят.

3. Следващите няколко предложени изменения и допълнения в ЗЗДПДП са свързани с депозирането на звукозаписи и произведения, тиражирани върху електронен носител.

3.1. Като един от обектите на депозиране, в чл. 3, ал. 1 т. 2 са дефинирани „произведения, тиражирани върху звуконосител, чиито продуценти са български физически или юридически лица“. Тази формулировка е погрешна, защото на практика се разминава с подхода към другите обекти на депозиране по отношение на пълнота на обхвата, тъй като до голяма степен стеснява кръга на подлежащите на депозит звукозаписи. Затова с предложената промяна се визира не продуцентът, а производителят и тя е свързана и с другите изменения и допълнения.

3.2. Според чл. 9, т. 2 от ЗЗДПДП първоначално се постулираше звукозаписи да се депозират (и) в Национална фонотека, която тепърва щеше да бъде създадена. Затова в Правилника за прилагане на закона (ДВ бр. 26 от 12.03.2002 г.), в чл. 11, т. 1 се предвиди в Националната фонотека да се депозират два екземпляра от звукозаписите, а в т. 2 – един екз. от тях – в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). А § 1 от Преходните и заключителни разпоредби в правилника гласи, че до създаването на Национална фонотека звукозаписите се депозират в НБКМ. В крайна сметка обаче, Национална фонотека така и не беше създадена, а т. 2 от чл. 9 на ЗЗДПДП беше отменена едва в края на 2010 г. (ДВ, бр. 87 от 05.11.2010 г.). Така, поради неосъществени намерения и респ. недообмислени и неработещи текстове в Закона и Правилника, постъпленията на звукозаписи бяха сведени до минимум (за контрола върху тях ще стане дума в следващата подточка).

3.3. В последните десетина години, успоредно с намалението на тиражите, броят на издадените у нас и депозирани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) заглавия книги постепенно се увеличи почти двойно, същото важи и за броя на регистрираните книгоиздатели, както и за издаваните и депозирани периодични издания. Това увеличение, наред с някои технологични проблеми, особено затруднява контролната дейност на инспекторите в отдел „Депозит“ на НБКМ. При тези условия на голяма натовареност усилията са насочени преди всичко към следене, рекламиране и набавяне на всички видове недепозирани печатни произведения, така че за контрол и респ. рекламации и набавяне на звукозаписите и произведенията, тиражирани на електронен носител – а техният брой също расте, практически остава съвсем минимален фонд работно време. Не по-маловажен е и фактът, че за контрола върху липсващите книги, картографски и графични издания, периодични издания, до голяма степен помагат техните международни стандартни номера – ISBN и ISSN, макар че, освен редицата грешки при тях, не всички печатни произведения притежават тези номера (у нас те не са задължителни). За звукозаписите липсва такъв инструмент за контрол. Същото се отнася за немалка част от произведенията, тиражирани на електронен носител, които са доста разнообразни по съдържание – напр. включително и мултимедийни продукти.

3.4. Решаването на посочения по-горе проблем може да бъде улеснено с предложените текстове за нов член 9а в ЗЗДПДП. Приетият от НС Закон за административното регулиране на производството и търговията с оптични дискове, матрици и други носители, съдържащи обекти на авторското право и сродните му права (ДВ, бр. 74 от 13.09.2005 г.), (съкратено ЗАР), разполага с мощни лостове за пълен контрол върху произвежданите у нас оптични дискове и други носители със запис, което включва звукозаписите и произведенията, тиражирани на електронен носител. Тъй като според чл. 19 от този закон Министерството на културата получава по два контролни екземпляра от всеки вид носител със запис, единият от тях може да предоставя на НБКМ именно „с цел постигане на пълнота на нейния архив, трайно съхраняване и подпомагане на контролната ѝ дейност“. В този смисъл предлагаме промяна и в този закон – със създаване на чл. 19а. Важно е да се подчертае, че такава промяна не противоречи на други текстове в закона.

Освен това в него не е споменато за какъв срок се съхраняват в Министерството на културата двата контролни екземпляра, докато в НБКМ полученият екземпляр ще се съхранява трайно. За да не бъдем голословни, нека посочим поне част от многобройните текстове в ЗАР, които показват наистина мощната система за контрол и санкции (в пъти по-сериозни от тези в ЗЗДПДП) и гарантират пълнотата на получаваните според чл. 19 в МК контролни екземпляри със запис: чл. 37, ал. 2, т. 5; чл. 40, ал. 4 и 10; чл. 45, ал. 1, т. 2 и ал. 2; чл. 48; чл. 51; чл. 54, 54а, 55, 56, 59 и 60; чл. 61, ал. 2; чл. 61а; чл. 62, ал. 1, 2 и 3; чл. 63; чл. 64.

4. Предложен от нас текст за данъчни облекчения за депозантите на задължителни екземпляри беше приет в ЗЗДПДП от 2000 г. с §2 от Преходните и заключителни разпоредби, като в Закона за корпоративното подоходно облагане (ЗКПО) се създаде нова т. 18 в чл. 23, ал. 3 (Счетоводният финансов резултат (печалба или загуба) се намалява с:) „18. производствената стойност на депозираните задължителни екземпляри и разходите по изпращането им по Закона за задължителното депозирание на екземпляри от печатни и други произведения“. През 2002 г. обаче издатели ни сигнализираха, че този текст е „изчезнал“ от ЗКПО. На два пъти направихме опит чрез добре аргументирани официални писма от ръководството на НБКМ, изпратени до съответните инстанции, да разберем съзнателно ли е отнето това единствено облекчение за депозантите, или става дума за техническа грешка. На първото писмо получихме напълно мъгляв отговор от зам.-министъра на финансите Гати ал Джебури, който съветваше към края на 2002 г. да изпратим ново писмо по въпроса до Комисията по бюджет и финанси към НС, понеже тогава се правели промени в ЗКПО. Второто писмо, изпратено достатъчно рано до Комисията, остана без последствия. Затова тук предлагаме с новия текст на досегашния § 2 от Преходните и заключителни разпоредби на ЗЗДПДП (старият текст фактически отдавна не е действащ) задължително да се обвърже това макар и частично облекчение за депозантите със сега действащия чл. 11 от ЗКПО.

РАЗМИСЛИ И СПОМЕНИ ЗА ПОЛСКО-БЪЛГАРСКИТЕ ВРЪЗКИ В ОБЛАСТТА НА КНИЖОВНОСТТА И НАУКАТА ЗА КНИГАТА

АНИ ГЕРГОВА

Подтик да предоставя този текст, посветен на доц. д-р Елена Янакиева, ми дадоха няколко библиографски и книжовни събития от най-ново време, поставили си за цел да бъде актуализирана темата за полско-българското „сближаване“, както преди близо век го определя Дора Габе. Водещият ме мотив в случая е, че културното съприкосновение на двата народа традиционно получава стимули от книжовното общуване и от научните му изследвания, насочвани от библиографски издирвания и анализи.

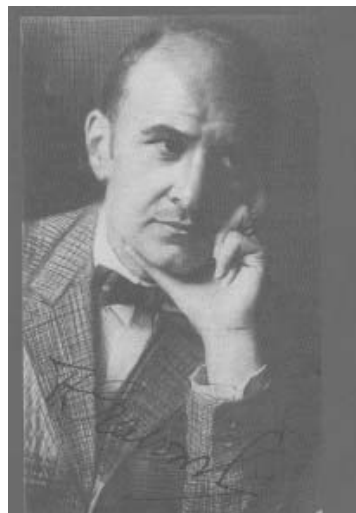
Кои съвременни книжовни проявления засилват интереса към полско-българската проблематика?

Един от началните импулси вероятно дава образцовата **биобиблиография на Боян Пенев**, подготвена от доц. **Татяна Янакиева** и издадена през 2002 г. от Издателския център с неговото име, принадлежащ на Института за литература към Българската академия на науките (БАН)¹. Основания за това мое мнение дава изчерпателното издирване, точното отразяване и коментар с анотации на участията и приносите на най-изявения наш литературен теоретик и критик от първите десетилетия на XX в., свързани с оживяването на отношенията между българската и полската култура, наука и университетско образование. С решение на Академичния съвет на Софийския университет (СУ) през 1913–1914 учебна година доц. Боян Пенев получава задграничен творчески отпуск, за да проучва полската литература и взаимодействието ѝ с българската. През зимния семестър той е в Краков, където посещава лекциите на Ян Гжегожевски, ориенталист, пребивавал в България и посветил ѝ трудове, а също – многобройни дописки за Балканската война. Участва още в сбирки, организирани по повод разпокъсването на родните ни територии. Сближаването с видни полски дейци го насърчава през декември 1913 г. да изпрати от Варшава до българското списание „Свободно мнение“ статията „Приятелите на България в Полша“². С нея той не само информира обществеността у нас за трайния интерес на поляците към българските съдбини, но призовава по-активно да бъдат запознавани нашите читатели с шедьоврите на полската литература. След завръщането си през 1914–1915 учебна година успоредно с лекционния си курс в СУ за възрожденската българска литература основава за първи път и

¹ **Янакиева**, Татяна Ганева. Боян Пенев: библиография./ [състав.] Татяна Янакиева; науч. ред., [предг.] Иван Сарандев. София: Изд. център „Боян Пенев“; Пеликан Алфа, 2002. 287 с. ISBN 954 511 102-х.

² **Пенев**, Боян. Приятелите на България в Полша. – В: *Свободно мнение*, 1914, № 5, с. 72–77.

води семинар за полската литература. По същото време вече започва да функционира Софийското бюро по печата към Полския върховен народен комитет в Краков. То е оглавено от проф. Тадеуш Станислав Грабовски (1881–1975), преподавател в Ягелонския университет. Първа важна негова инициатива е осъществяването на анкета с български политици, интелектуалци и общественици, които са поканени да изразят становища по въпросите за независимостта на Полша и обединяването на нейните земи. Б. Пенев участва в нея и отговорът му за „За бъдещето на Полша (Глас на български полонифил)“ е публикуван през 1916 г. във *Wiadomości Polskie*, а мненията на всички 31 участници през 1917 г. са представени на полски език в самостоятелно издание на въпросното периодично издание в Пьотркув. На 15 декември 1918 г. проф. Б. Пенев произнася реч за полско-българските отношения и тяхното бъдеще пред учредителното събрание на Полско-българското дружество³. Избран е в неговото ръководство заедно с Михаил Маджаров и Тадеуш Грабовски и активно сътрудничи в дейността му. Важно негово литературно начинание е подготовката на антологията „Полски поети“ (1921), чието съставителство и предговор осъществява, а преводачка на творбите е Дора Габе-Пенева. За оценката на книгата от съвременна гледна точка ще се позова на мнението, изразено от полонистката Калина Бахнева в **четвъртия том от „Преводна рецепция на европейските литератури в България“, озаглавен „Славянски литератури“**. Тя твърди: „Междувоеното двадесетилетие изгражда специфичен образ на полската литература, същността на който се оглежда в подбора и поетиката на превежданите съчинения и в литературнокритическите свидетелства на времето. Основно място заемат изследванията на Боян Пенев, който преди всичко в статията си „Основни черти на днешната литература“ (1921) и в предговора „Полския поет“ към издадената през същата година антология, както и в студията „Ю. Словацки“ към превода на романтичната поема „Анхели“ (1925) представя разбиранията си за полската поезия като противопоставена на „бедността“ на българската лирика откъм философски и нравствено-религиозни мотиви“⁴. Посочената авторка привежда и един цитат от Боян Пенев: „Българското общество познава враждата, познава малодушието и равнодушието, но не и

■ Д-р Тадеуш Грабовски – снимка от корицата на книгата с автор Магда Карабелова

³ Пенев, Боян. Полско-български сношения. извлечение от реч, държана на учредителното събрание на Полско-българското дружество в София на 15 дек. 1918. – В: *Полски преглед*, 10–20 дек. 1918, с. 187–189.

⁴ Бахнева, Калина. Преводна рецепция на полската литература в България между двете световни войни. – В: *Преводна рецепция на европейските литератури в България*. Том 4, Славянски литератури. [състав. Ив. Павлов, Б. Биолчев, В. Тодоров и др.]. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 2002, с. 115–124.

творческия ритъм на една хармонична колективна воля“⁵. Над този извод сякаш и днес бихме могли да размишляваме...

В предговора на труда за преводната рецепция на славянските литератури съставителят му, Иван Павлов, прави обобщението: „Появата на интерес в България към създаденото от славянските писатели е повлияна от общото възрожденско предразположение на любопитство и съчувствие вследствие общата историческа съдба на народи, намиращи се отдавна в многонационални империи. Започналият просветенски научен приоритет в изследването на езика, книжовността и фолклора бързо придобива романтичната мащабност на желаната степен на народностната идентичност“⁶. И по-нататък утвърждава: „Героичните борби на полския народ служат за своеобразен образец при решаването на подобни български проблеми“⁶.

Позоваванията на мащабно замисленото в Института за литература към БАН многотомно издание са показателни за усилията на съвременните ни литературни систематизатори и осмислят поновому традициите в тези важни за литературнохудожественото творчество релации. И все пак! Тези процеси са част, макар и особено важна, от общия поток на менталните и писмено-книжовните взаимодействия с другите народи и специално – със славянските. Осъществявани са от различни творци и посредници, имат разнообразно читателско предназначение: за формиране и разпространение на знанията – научни, научнопопулярни, практикоприложни, учебни; за различните степени на образованието; справочно-енциклопедични, специализирани, речникови; литературнохудожествени – лирика, белетристика, драматургия. В зависимост от възрастовите характеристики са детски, юношески, за възрастни; публицистични и журналистически, предоставяни предимно в продължаващи ресурси. По технология на възпроизвеждане и разпространение са ръкописни и печатни. Цялата съвкупност от това преводно многообразие може да се регистрира и контролира от библиографията.

В този смисъл по интересуващата ни тема особено полезни са библиографските указатели от рода на **„Полски автори, преведени на български език 1864–2008“** (2009)⁶. Той е подготвен от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и от Полския институт в София. Негов редактор е Елена Янакиева. В предговора си тя разкрива мотивите за изработването му и подчертава, че за първи път цялостно се представя наличието на полска литература на български език, като на аналитична обработка са подложени сборниците и периодичните издания. Книгата е снабдена със справочен апарат: именен показалец на лицата, с отбелязване характера на участието им; показалец на българските периодични издания, публикували преводи от полски автори; прегледани източници (библиографски указатели и справочни издания, монографии, публикации в списания и вестници). Професионално изработеният библиографски указател успешно може да се ползва от полонистите у нас, от българистите в Полша и в чужбина, от всички „изкушени от полската научна и художествена мисъл“, както пише в предговора

⁵ Пак там, с. 5.

⁶ **Полски автори, преведени на български език 1864–2008.** библиографски указател. [състав. Е. Янакиева, Б. Панайотова, Р. Яначкова, М. Пишутева; библиогр. ред. Е. Янакиева]. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. 358 с. ISBN 978-954-523-098-1.

Е. Янакиева. В него тя отбелязва посоките, в които „се насочват усилията за развитие на полско-българските рецепционни връзки“:

– Отрано в Софийския университет е въведена подготовка по полски език и литература, което осигурява бъдещи преводачи и съдейства за консолидация на учените полонисти.

– Институционализира се полско-българското сближаване, постигнато в резултат на активната дейност на Полското пресбюро в София и на Полско-българското дружество. Чрез неговите издания – „Полски бюлетин“, преименуван на „Полски преглед“, а впоследствие – „Полско-български преглед“ (1919–1925; 1931–1935), издателската поредица в 8 тома „Полска библиотека“ (1919–1922), читателите у нас обогатяват познанията си за историята и настоящето на неизменно благоразположените славянски събратя – поляците.

– Значима е ролята на Боян Пенев за разширяване преводната рецепция на полската литература и за издигане равнището на полонистиката. Като продължител на неговия „полски проект“ Е. Янакиева посочва Петър Динеков, автор на сравнителни изследвания, на литературнокритически анализи, насочващи по-сетнешни приемници, работещи в това направление. Очевидна в случая е и библиографската приемственост. С биобиблиографиите на двамата литератори, изработени от Т. Янакиева, Е. Янакиева стъпва по-решително и в книгата си „Биография и библиографска информация“ (2008)⁷, и в разисквания тук библиографски указател.

При подготовката на „Полски автори, преведени на български език“ има една изключително интересна находка – луксозното издание на полски език, озаглавено „**Българска анкета по полския въпрос (1915–1916)**“⁸, подарено на Народната библиотека в София с автограф на д-р Тадеуш Грабовски. Това е поводът текстът от онези времена днес да бъде преведен на български от известната литераторка полонистка Магда Карабелова и да бъде предоставен успоредно с оригиналния първоначално език от Издателския център „Боян Пенев“ през 2011 г. със съдействието на Полския институт в София⁹. Справката за подготовката на това издание посочва участието на Института за литература на БАН, Института за литературни изследвания на Полската академия на науките, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Централната библиотека на БАН. Редакционната колегия включва следните представители на посочените институции: Магда Карабелова – преводачка, главна редакторка и авторка на въвеждащия текст „Не се гаси туй, що не гасне...“, Елена Янакиева от НБКМ и Никола Казански от ЦБ на БАН. Убедена съм, че новото качествено двуезично издание е привлякло и ще привлича вниманието на днешните полонисти у нас и на полските българисти, но ще добавя, че то представлява интерес за историци, социолози, политолози,

⁷ Янакиева, Елена. Биография и библиографска информация. чуждестранни идеи и практики. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2008. 143 с.

⁸ *Ankieta bulgarska w sprawie polskiej (1915–1916): zebrana Staraniem Ekspozitury Biura Prasowego N. K. N. w Sofji. wydal, wstepem i objasnieniami opatrzył Dr. Tadeusz Stanisław Grabowski.* Piotrkow: Wydawnictwo Wiadomosci Polskich, 1917. 172 с.

⁹ *Българска анкета по полския въпрос (1915–1916): осъществена от Пресбюрото на Полския Върховен народен комитет в София. изд., увод и обяснителни бел. д-р Тадеуш Станислав Грабовски; [прев. и предг. Магда Карабелова; ред. колегия Елена Янакиева, Никола Казански].* София: Изд. център „Боян Пенев“, 2011. 205 с. ISBN 978-954-8712-70-5.

журналисти, библиотекари и за всички заинтригувани от темата. Както казва в предговора М. Карабелова, тази книга с отдавнашната българска анкета е „исторически изпит на политическите и културно-цивилизационните измерения на времето, в което са живели те (*участниците в нея – бел. А. Г.*) и в което живеем ние“. Тази констатация отправя към изводи за същността на реалностите в българското общество – тогавашно и днешно... Внимателният съвременен прочит забелязва както красноречиви свидетелства от миналото на двата народа, така и трайните дири, които то оставя в мисленето и действията им до днес.

Изразителна за замисъла на анкетата е първата част на труда „България, войната и полският въпрос“ – с автор д-р Т. Грабовски. Тя включва логично подредена и смислено поднесена информация: за поврата в България през 1915 г., представата на българите за полската идея, условия, средства и цели на полската акция в България. „Вместо предговор“ завършва с оценка на отговорите от анкетата и анализ на изразените от участниците в нея становища. Авторът д-р Т. Грабовски демонстрира вярна ориентация в обстановката, обективно и толерантно представя различните мнения, изразява признателност за топлите чувства на българите към неговата злощастна Родина. Убеден е, че оглавяваното от него Полско пресбюро в София ще бъде „свързващо звено на един траен българо-полски съюз“. Завършекът на встъпителното изложение поставя емоционална поанта – включва трогателното писмо, изпратено от младия Станко Караджов, студент по философия и български войник, „паднал със смъртта на храбрите“, по думите на Т. Грабовски, в първата битка на българската войска край Лозенград...

Втората част на книгата „Българската анкета по полския въпрос“ започва с обръщение-покана за участие в нея, отправено също от Т. Грабовски, приложил и съответния въпросник. Усетила потребността на читателите да бъде представена неговата личност, М. Карабелова включва в българската част на изданието под заглавие „Кой е той?“ биографична и библиографска справка за него, като изяснява главно ролята му у нас в периода 1915–1925 г. След нея следват устно взетите интервюта на политиците: В. Радославов – премиер, и министрите Д. Петков, Ив. Попов и П. Пешев. Писмените отговори са на Мара Белчева, Брашлян (Иван Балашев), Беньо Цонев, Стилиан Чилингиров, Георги Димитров, Венелин Ганев, Михаил Георгиев, Иван Ев. Гешов, Иван Хаджиев, Гавраил Кацаров, Анна Карима, Стефан Киров, Никола Милев, Кръстьо Мирски, Димитър Мишев, Стефан Младенов, Адам Нейчев, Добри Немиров, Боян Пенев, Добри Петков, П. Й. Райков, Янко Сакъзов, Д. Т. Страшимиров, Иван Шишманов, А. Теодоров-Балан, Михаил Тихов, Никола Й. Владикин и Константин М. Георгиев (само той се включил след Прокламацията за възстановяването на полската държава). За всеки от тях Тадеуш Грабовски прилага сведения за мястото и значението му в обществения, политическия и културния живот у нас, с което информира точно полските читатели, без да спестява неодобрителни думи за онези, които са склонни да пренебрегнат окупаторската и реакционната роля на царска Русия в политиката ѝ спрямо Полша, а и България, пък и славянството като цяло. Тадеуш Грабовски, „мотор“ на начинанието с анкетата, се представя в книгата с текстове, разкриващи го като ерудит с

живо журналистическо перо и далновидност на прозренията, като горещ патриот, умеещ да печели поддръжници на изтерзаната му родина – Полша.

Тези негови качества дават стимул на Магда Карабелова да подготви с високо почитание и вдъхновение книгата „**Българската мисия на Тадеуш Ст. Грабовски – пратеник на възкръсваща Полша**“ (2011)¹⁰, издадена със съдействието на Полския институт от Издателския център „Боян Пенев“ на Института за литература в БАН. В подготовката на труда участват с документални свидетелства НБКМ и Централната библиотека на БАН. В нея освен българската анкета по полския въпрос реферативно и с цитати са разисквани и два други основни труда на юбиляра (авторката посвещава своята книга на 130-годишнината от рождението на именитата, но позабравена личност Тадеуш Грабовски, завещал значими за българите и поляците приноси в областта на науката, журналистиката и дипломацията). Своите задълбочени изследвания и лични наблюдения той синтезирано и четивно представя в самостоятелната си книга на български език „Българи и поляци (спомени от миналото и бележки от настоящето)“ (1916)¹¹. В нея напомня делата на ред полски дейци от миналото в полза на поробената от Османската империя България и адмирира съпричастието на българите към борбата за свобода и независимост на полската държава, чиито територии са заграбени и поделени от могъщите империи – Русия, Австро-Унгария и Прусия. С актуално за тогавашната съвременност значение е и трудът му „За бъдещето на Полша. Стремехи и надежди на полския народ (полският въпрос в европейски печат)“ (1916)¹². Ясно осъзнал, че неговите „брошури“, както ги нарича, ще се четат от хора, „които знаят относително малко или почти нищо за Полша, за нейното настояще“, той пише четивно и емоционално. Над повествованието сякаш „звучи“ популярната песен на легионистите *Jeszcze Polska nie zginęła* („Още не е загинала Полша“). Текстът изнася ред свидетелства, потвърждаващи песенната сентенция, синтезира обобщения както за историческата, така и за ставащите в момента събития. И вторият основен труд на Тадеуш Грабовски е подчинен на авторовия просветителски плам, заразяващ и българите с национално самочувствие, с увереността, че и техният „глас“ е решаващ за полската кауза въпреки тежките военновременни изпитания. Магда Карабелова препоръчва и досега съхранените в НБКМ книги на Т. Грабовски да бъдат препрочетени, тъй като дават разгърнат политически и социален анализ – за отношението на различните европейски народи към полските съдбини – „от Португалия до Турция, от Скандинавия до Испания, Италия, Гърция“. Специално е отбелязано, че България „не остана изпреварена от другите народи в изказването на съчувствие“ към тях – обща е подкрепата ѝ на стремехите към свобода и независимост. Не спестява обаче оценката, че „българското общество е разделяно от множество партии“, поради което в отговорите на анкетираните се появяват тълкувания и недоразумения, засягащи принципиални точки на полския

¹⁰ **Карабелова**, Магда. Българската мисия на Тадеуш Ст. Грабовски – пратеник на възкръсваща Полша. София: Изд. център „Боян Пенев“, 2011. 136 с. ISBN 978-954-8712-70-5.

¹¹ **Грабовски**, Тадеуш. Българи и поляци. спомени из миналото и бележки за настоящето: N.K.N. София, 1916. 160 с.

¹² **Грабовски**, Тадеуш [д-р Т. Г.]. За бъдещето на Полша. стремехи и надежди на полския народ (полският въпрос в европейския печат). София: печ. „Св. София“, 1916. 82 с.

въпрос – например отношението на поляците към имперска Русия, съюзяването с централни европейски държави и военното сътрудничество с Австро-Унгария.

С представянето на списание „Полско-български преглед“ М. Карабелова подчертава неговия „журналистически и най-вече културен прецедент, когато историята, културата и литературата на една страна, в случая славянска, бива пропагандирана многостранно, продължително, компетентно и с искрена всеотдайност“. Изтъква голямата заслуга на Тадеуш Грабовски, отначало като журналист и политически анализатор, а в края на престоя му в България – като първи пълномощен министър на Полша. В подкрепа на това становище са оценките и на съвременните му непосредствени свидетели Йосиф Фаденхехт и Анастасия Ганчева-Зографова. Професорът по право твърди: „...В негово лице българският народ, чиято история, култура и политически живот той отлично познава, има един искрен и предан приятел, а за делото на полско-българското сближаване той е и ще остане – и вън от България – един от най-главните и най-заслужили работници“¹³. Бившата студентка на Боян Пенев, преводачка от полски език и секретарка на списанието, в обширна статия прави равностойна: „Всред българското общество д-р Грабовски се ползваше с голяма популярност и заслужени симпатии. Неговата достъпност, добре разбрана демократичност, основното му владение на българския език и българското минало и настояще, искреното му взимане присърце болките и тежненятия на българския народ, неговата обективност и такт, му отваряха сърцата на всички, с които той влизаше в общение“¹⁴. Авторката подчертава и личностните му качества: „Неговата енергия, работоспособност и организаторски способности будеха удивление у тях, които го познаваха отблизо“, „по-после застанал начело на един по-многоброен легационен персонал, окото му успяваше да бъде постоянно над работата над всяко коленце от този човешки механизъм, извършвайки едновременно собствените си по-сложни функции и поддържайки хармонично единство в дейността на цялото“. На 8 май 1925 г. „Полско-български преглед“ съобщава, че „д-р Тадеуш Грабовски бе приет от Н.В. Царя на прощална аудиенция“. По този случай заминаващият си дипломат е награден с народния орден за граждански заслуги I степен.

Завършвайки прегледа на съвременните книжовни събития, ще посоча и статията „Български гласове за независима Полша“ на Елена Янакиева¹⁵. Първоначално тя припомня, че Полското кралство, обединено с Литовското княжество, през 1795 г. престава да съществува и така полската държава загубва своята независимост до 1918 г. Нейното население провежда неуспешни въстания през 1830–1831 и 1863 г., докато през 1916 г. войските на Централните европейски сили успяват да изтласкат от полските земи руската армия. Тогава Полското кралство

¹³ Фаденхехт, Йосиф. Първият пълномощен министър на Полша у нас. – В: *Полско-български преглед*, № 5–6, 30 март–15 апр., 1925, с. 35.

¹⁴ Ганчева, Анастасия. Зачахъци на полско официално представителство в България и развой на полската легация в София. – В: *Полско-български преглед*, № 5–6, 30 март–15 апр., 1925, с. 42.

¹⁵ Янакиева, Елена. Български гласове за независима Полша. – В: *Гергова, Ани – живот с книжовни пристрастия: сборник в чест на 75-годишнината ѝ*. състав. Красимира Даскалова, Илко Пенелов. – София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 538–546. ISBN 978-954-07-3415-6.

е признато от императорите на Австро-Унгария и Германия, а в резултат на успешните действия на полските легиони, обединени с части на австро-унгарската армия и ръководени от Юзеф Пилсуцки, успяват окончателно да отвоюват територии, населявани от поляци, които подготвят бъдещето на самостоятелната република, над която тегне кошмарът на неизбежността на нова война след Балканската. В тези условия акцията на Пресбюрото в София, ръководено от Върховния полски народен комитет, цели да привлече вниманието на изтъкнати личности да изразяват мнението си, което да формира отношението и на останалото българско население. Престижната личност на д-р Т. Грабовски печели за каузата няколко десетки интелектуалци. Предвид предназначението на сборника, в който е публикацията на Елена Янакиева, тя откроява онези от участниците в анкетата, които са тясно свързани с тогавашните български библиотеки. Като се позовава на референцията за проф. Беньо Цонев, дадена от Т. Грабовски, тя обръща поглед към труда му „Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София“ (I том, 1910), към отговора на университетския учен, озаглавен „Под крилата на белия орел“, поместен и в българските вестници „Мир“ и *Echo de Bulgarie*. Посочва също отговорите на Стилиян Чилингиров, на Михаил Тихов, на първосъздателя на националната ни библиография Ал. Теодоров-Балан – всички те дали на своите приемници примера на достойно поведение и прозорливост за съдбата на поляците. Когато младият Т. Грабовски пише за представянията им, той има усета да подчертае значимото им място в българската култура, да издигне авторитета им не само пред съотечествениците, но и пред полските читатели.

На 14 юли 1925 г. при заминаването на д-р Тадеуш Грабовски и съпругата му Хелена за Полша са изпратени на русенската гара от представители на българските власти от дипломатическото тяло и междусъюзническите мисии, а той се сбогува с възгласа: „Да живее България!“! Оттогава насетне сякаш българският печат замлъква за заслугите му към нашата страна. Журналистиката не им обръща внимание поради динамично бурните вътрешнополитически промени и стремително усложняващата се международна обстановка, довела до Втората световна война, по време на която Полша се оказва най-рано нападната от фашистка Германия – през 1939 г., а през 1944–1945 г. през нейните територии преминава Съветската армия. Следдеветосептемврийската българска преса, изцяло пропагандно идеологически насочена, не забравя гневните думи на Т. Грабовски по повод на атентата в софийския храм „Св. Неделя“. В уводната си статия на „Полско-български преглед“ от 3 май 1925 г., озаглавена „Празненство в траур“, Т. Грабовски го нарича „безумен фанатизъм, национално предателство и гнусно подкупничество“. В нея се разисква трагичният случай, при който, подстрекавани от съветски управници българи, избиват невинни българи. Мрачният терористичен акт съвпада с честването на 134 години от създаването на първата конституция на Полша, огласена на 3 май 1791 г. Отбелязано е още, че поуците и грешките в отминали за поляците времена са преосмислени в обществото им, създадо конституцията, утвърдена на 17 март 1920 г. Даден е пример за разумно „движение“ към напредък, противопоставено на терористичните действия.

Изминали са 36 години от заминаването на Тадеуш Грабовски от България, когато за първи път в българското списание „Славяни“ се публикува материал,

посветен на неговата 80-годишнина¹⁶. В него се припомнят сведения за неговата младост: роден в Добромил (днес в Украйна), в близост до град Пшемисл, основно образование получил в Ярослав, а висше – в Краков, Загреб и Прага; през 1910 г. защитава докторат по славистика и философия във Виенския университет, след което е учител по сръбски, хърватски, чешки, словенски и български и подготвя научни трудове, които са оценявани като „етап в развитието на литературната славистика“; през 1910–1911 г. пътува до Петербург, Москва, Казан и Киев, а 1913–1914 г. – из балканските земи, за да събира материали по етнография и фолклор и да установява връзки с видни местни творци“. Статията на Едвард Можейко проследява накратко престоя му в България и по-сетнешния му жизнен път. В заключението ѝ авторът свидетелства: „Винаги ни учудва с всестранността на своите интереси и умението да свързва чисто научната работа с публицистиката, удивлява ни младежкия му темперамент, безкористието и ентусиазмът, с които разпространява знания за славянството“.

Допълнителни сведения за Тадеуш Грабовски се откриват и в първия том на сборника „Българо-полски отношения: 1918–1944“, издаден пред 1988 г. от БАН и Полската академия на науките и включващ неговото CV:

„1915–1916 – организатор и директор на Полската агенция по печата в София;
1917–1918 – делегат на Държавния департамент (орган на Задграничното полско бюро в Париж) и Регентския съвет в София;

1917 – редактор на „Полски бюлетин“; 1918–1925 – на „Полско-български преглед“;

Ян. 1918–март 1925 – шарже д’афер на Полската легация в България, а след това до май 1925 г. – посланик на Полша в България;

1918–1925 – съосновател и заместник-председател на Полско-българското дружество в София;

1925–1927 – началник на Отдела по печата в Министерството на външните работи в Полша и член на Българо-полското дружество във Варшава;

От 1927 – посланик на Полша в Бразилия; в последните години преди войната е директор на Института за сътрудничество с чужбина;

1946–1960 – професор в Ягелонския университет и деец на Дружеството за полско-българско приятелство в Полша;

1963 – награден с орден „Кирил и Методий“ за заслуги в културното и научно сближаване между Полша и България“¹⁷.

За всеки интересуваш се от неговите публикации от полза ще бъде библиографският указател „Полски автори, преведени на български език“, представен вече. Надявам се колегията в Полша също да е подготвила негова библиография, чието съдържание биха могли да ни предоставят за издаване у нас.

Както отбелязах в заглавието на настоящата статия, имам и **лични спомени за ревностния дългогодишен почитател на България проф. Тадеуш Грабовски и**

¹⁶ **Можейко**, Едвард. Юбилей на полски славист. [по повод 80-год. на Тадеуш Грабовски]. – В: *Славяни*, 1961, № 10, с. 36–37.

¹⁷ **Българо-полски** отношения 1918–1944. документи и материали. Т. I. ред. колегия Ангел Наков и др.; състав. Виелеслав Балцерак и др. София: БАН, Полска акад. на науките, 1988, с. 26.

за най-известния днес полски библиолог Кшищоф Мигон, които ще споделя накратко.

Връщам „лентата“ към далечното вече лято на 1960 г. Тогава бях на прага на последната – пета година от следването си, специалност „Българска филология“ на Филологическия факултет и на специализацията „Библиотекознание и библиография“ към Философско-историческия факултет на СУ. Беше вече завършила лятната студентска бригада в днешния софийски квартал „Надежда“, където работихме по корекция на реката до завода „Ворошилов“. Копаеше се с кирки, пръстта се събираше с лопати, а аз бях поела извозването ѝ по оформящия се страничен стръмен скат, като се редувахме с колегата Иван Джаджев. Така упорито и усърдно се трудих, че ме излъчиха за отличничка. На заключителната вечерна проверка бе обявено, че поименно наградените ще заминем на бригада в Германската демократична република. Да, но не и аз... По причини, които никой не ми извести, месец по-късно се оказа, че групата е заминала без мен. След време ми пошушнаха, че на мое място е включена друга бригадирка, протеже на началника, представител на ръководството на ДСНМ (Димитровския съюз на народната младеж). Докато си плачех за несправедливата постъпка, получих съобщение, че в СУ се сформира група, която по линия на взаимния обмен с Варшавския и Краковския университет ще замине за Полша. Побързах да кандидатствам и този път желанието ми се осъществи. Както се казва „всяко зло за добро“, тъй като вече имах изградени симпатии към тази държава – от мои преподаватели в СУ, от вуйна ми, там е завършила своето висше образование. Посещавах също курсовете по полски език в действащия Културен център на булевард „Цар Освободител“...

В началото на слънчевия септември за първи път пресякох българската граница. С влак се отправихме десетината български студенти – 9 момичета и 1 момче – към Полша. С нас беше и асистентът ни по съвременен български език Петър Пашов (по-късно професор). Радушно бяхме посрещнати от полските колеги българисти, които се стараеха да ни покажат всичко забележително в посещаваните селища.

Незабравим е споменът ми за срещата с Катедрата по българистика в Краковския университет, която бе организирана на тогавашния български национален празник – 9 септември, в студентския клуб с името „Под гущерите“, намиращ се на площада при Сукениците. Там бяхме посрещнати не само от колеги студенти, но и от преподаватели. Специално ни бе представен проф. Тадеуш Грабовски, уважаван авторитет по история на полската литература и личност, трайно свързана с България. Приветлив и земен по поведение, той веднага заговори на български език и спечели вниманието на всички присъстващи. Досещам се за превъзбудата му, когато ни бе прожектирано българско документално филмче за манифестация на 24 май, в която камерата беше уловила студенти от СУ и случайно бе попаднала на моето лице... Това сякаш „отключи“ рояк неговии спомени от миналото. Беше седнал до мен и започна разказ за приятелството си с Боян Пенев и Дора Габе, за впечатленията от ред интелектуалци, приобщени в Полско-българското дружество, за съратниците на неговата кауза в България... Сякаш отново преживяваше някакво завръщане в младостта, заразителна енергия бликаше в разказа

му за съзидателните усилия, полагани за полско-българското сближаване. Прехласната го слушах, но не пропусках случай да вмъквам, че са ми известни ред от споменаваните имена, чиито творби съм чел като филолог, а авторовото им присъствие познавам като бъдещ библиограф. Дали тези мои реплики, свенливо подавани в диалога, бяха дали някакъв мъгълav спомен за отдалечено приятелство с македонка, на която приличам, както той самият сподели, не зная, но ме покани да гостувам в неговия дом. Спомням си гостолюбиво тихото жилище, носещо всички белези на интелектуалното присъствие на обитателите, обградени с много книги. Приветливата му съпруга ме посрещна сърдечно и поднесе традиционен полски чай. В отговор на интереса ми към книгите ми подариха спретнато полско издание с поезия на австриец Райнер Мария Рилке, за чиито „Сонети за Орфей“ вече знаех. Разменихме адресите си и след завръщането ми в България поведохме кореспонденция – обичайни честитки за празниците и кратки писма. Последното от тях беше тъжно, тъй като проф. Грабовски бе преживял инцидент при слизване от превозно средство – бил пострадал и трябвало да пази стаята... Често разказвах за него пред близки и приятели. Когато моят състудент Цветан Тодоров (днес известен френски учен с български произход) трябваше да пътува до Краков, ме помоли да му дам неговия адрес. След завръщането си Цветан сподели задоволство от осъществената среща с водещия славист, искрен и траен приятел на България.

Пак по време на студентското ни гостуване в Полша през 1960 г. се запознах и с Кшищоф Мигон и неговите състуденти от Вроцлавския университет, дошли във Варшава на библиотечна учебна практика. Връзката ни осъществи тяхната колежка Божена, с която се запознахме в студентското общежитие на улица „Кицкего“. В разговора ни стана дума, че те изучават същата специалност, която и аз придобивах под формата на специализация в СУ. Тя предложи и осъществи намерението заедно с колегите ѝ Кшиштоф, Артур и Сташек две вечери да се разхождаме и оживено да разговаряме по варшавските улици. Занимавах ни въпросите какво и как ние и те изучаваме, какво им харесва или не харесва в избраната бъдеща професия. За гръмко долитащата до нас модерна рок музика ми обясниха, че тя идва от дискотеките, масово посещавани от млади хора – явление, непознато тогава у нас, което новите ми приятели харесваха, тъй като е „израз на свободна воля“... По този начин започна едно дълготрайно 50-годишно професионално и лично приятелство с Кшищоф Мигон. Още тогава той ми направи впечатление с категоричността на изказванията си и с изразеното към него уважение от страна на колегите му. У нас малко се знае – може би името му са чували и знаят малцината книговеди и някои студенти, чели преведената му на руски език книга със заглавието „Наука о книге. Очерк проблематики“ (1991)¹⁸. Обширният ѝ предговор, подписан от проф. Евгений Львович Немировский, завършва с препоръка – заинтересованите читатели да се запознаят с този талантлив, добре документиран труд, който анализира „взаимовръзката и взаимопроникването на книгознанието с литературознанието, наукознанието с историята на науките, с

¹⁸ **Мигонь**, Кшиштоф. Наука о книге. очерк проблематики. [перев. с польсь. О. Р. Медведевой, В. В. Моголовой, Р. Н. Смирновой]. Москва: Книга, 1991. 197 с. ISBN 5-212-00458-6, 83-04-01706-7 (Польша).

ориенталистиката, психологията, педагогиката, социологията и информатиката“. Изводът в заключение, направен от Е. Немировски е, че „съвременното книговедение е станало необходима съставна част от съвременните хуманитарни (и точни науки)“ и „да се отхвърля съществуването на тази наука, както до неотдавна това се прави, не е състоятелно“.

Кой е този ласкателно представен пред читателите учен?

Кшищоф Мигон е роден през 1940 г. в село Богуслав, близо до Ченстохова, в семейството на учителите Ана и Станислав Мигон. От детинство проявява интерес към историята, екзотичните източни езици и литературата и мечтае да стане ориенталист. Завършва един от вроцлавските лицей и постъпва в специалността „Библиотекознание“ на Вроцлавския университет през 1957 г., ръководена от проф. Карол Гломбиовски. И този именит учен, и състудентите му забелязват стремежа му към научна работа. Кшищоф Мигон потвърждава очакванията им и постъпателно и настойчива се „катери“ по стълбата на университетската кариера – стажант-асистент, асистент, старши асистент, защитил през 1962 г. магистърска теза. Наред с преподавателската дейност разработва и публикува материали по история на книгата. През 1968 г. защитава докторска (тогава наричана кандидатска) дисертация на тема „Рецепция на източната книга в Силезия до края на XVIII век“, публикувана през 1969 г. В кризисната за Полша 1981 г. той е директор на Института по библиотекознание във Вроцлавския университет, а през 1982 г.

■ Проф. дфн Кшищоф Мигон – снимка в неговата библиография (на полски език)

придобива научното звание „професор“. За стремителното му израстване като полски и с международен авторитет учен свидетелства трудът „Кшищоф Мигон. Библиография на библиологични публикации 1960–1999 г.“¹⁹.

Не би могло, а и не е и наложително, тук да бъде изчерпателно разказано за нашето дълголетно приятелство и научно сътрудничество, но ще набележа някои от най-важните наши срещи и общи начинания, за да поясня какво означава констатацията, че „поддържам тесни контакти с полската книговедска школа“, направена от съставителите на сборника, посветен на 75-ата ми годишнина²⁰.

След 1960 г. връзките ми с К. Мигон продължиха с размяна на писма и на публикации, чрез които поддържахме взаимна информираност за случващото се по пътя към науката за книгата и в личната съдба (това е десетилетието, през което и той, и аз създадохме семейства и се родиха

¹⁹ Ksieztof Migon. Bibliografia publikacji bibliologicznych 1960–1999. [opracowanie Danuta Wanka; uklad typograficzny Ksieztof Walczar]. Kalisz: Ralskie Towarzystwo Przyjaciol Nauk, 2000. 61 s.

²⁰ Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия. сборник в чест на 75-год. й. състав. Крассимира Даскалова, Илко Пенелов. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 12. ISBN 978-954-07-3415-6.

децата ни). Докато моят професионален път „лъкатушеше“ (Вж. справката и библиографията в споменатата юбилейна книга), то К. Мигон, както бе споменато, напредва в библиологията праволинейно, следвайки трайни полски институционални традиции. Според библиографията му те са положени от К. Гломбовски, Ян Мушковски, М. Руликовски. По това време българска книговедска школа от категорията на полската все още нямаше. Аз бях започнала в СУ редовна аспирантура (днес докторантура) по същата дисциплина под ръководството на проф. Тодор Боров, чиято цел беше да се подготви приемник на преподавателя Марин Василев. Докато разработвах дисертацията си на тема „Книгоиздаването в България от Освобождението до края на Първата световна война“ и събирах емпиричен материал, системно се информирах за сродни чуждестранни изследвания. Тогава беше публикувана и моя статия в най-известното полско библиологично издание *Studia o Ksiazce* (1971), чийто редактор беше К. Мигон. Искаше ми се да „сверя часовника“ с постиженията отвъд нашите граници, а това помогна успешно да защитя дисертационния труд в края на 1972 г. и да постъпя с конкурс в новооснования Научен център към Комитета за печата. Същата календарна година, обявена от ЮНЕСКО за Международна година на книгата, бях за първи път командирована на организирания по този повод конгрес на ИФЛА. Там се състоя втората ни пряка среща с К. Мигон и с ред колеги от други държави.

■ Будапеща, 1972 г. Международен конгрес на IFLA, посветен на Международната година на книгата. А. Гергова с Кшищоф Мигон и двама колеги от Прибалтийските републики

През 70-те години на миналия век контактите ни с поляци зачестиха. Спомням си, че семейство Мигон – Ана, Кшищоф и синът им Петер, заедно с тяхно приятелско семейство ни гостуваха през 1977 г. в София, след което отпътуваха към Черно море. През 1979 г. ние четиримата Гергови (Гошето, Ири, Тони и аз) направихме пътешествие до Полша, където най-напред посетихме Вроцлав. Там бяхме посрещнати от Кшищоф и Ана, които ни поканиха в дома им. На обяда и вечерята се запознахме с родителите му, а в свободното време посетихме Вроцлавския университет и кабинетите на двамата съпрузи, утвърдени учени. Разгледахме заедно забележителностите на града. Споменатите лични приятелски връзки повлияват върху интензификацията на международното институционално сътрудничество и размяната на идеи и опит в изследванията.

През 70–80-те години средоточие на водещи книговедски школи от страните в социалистическия лагер станаха Всесъюзните конференции по проблемите на книговедението в Москва. Това бяха мащабни по количество на участниците форуми, събиращи по няколкостотин участници от целия Съветски съюз, които

■ Учредяване на AIB – Международна асоциация по библиология през 1988 г. в Тунис

■ А. Гергова с Робер Естивал и Кшищоф Мигон

на пленарни заседания дискутираха концептуални платформи за книгознанието като наука, а на секционни заседания – проблеми на негови конкретни изследователски проекти. На тях бяха канени като гости представители на тогавашните социалистически държави – от Полша (К. Мигон – на 6 от тях, Р. Цибулски), от ГДР (Ф. Краузе, директорка на Националната библиотека), от НРБ (група, в която се включвах и аз – на II – 1974, III – 1977, IV – 1980, V – 1984). За характера на обсъжданията и техните резултати днес справки могат да се правят по многочислени издания, всред които бих открила – в ежегодния сборник „Книга. Изследвания и материали“ и „Книга. Енциклопедия“ (1999)²¹. Тук ще се задоволя само с методологическия извод за „книгознанието като комплексна наука (или комплекс от науки) за книгата и книжовното дело“ и за неговата ориентация към функционалния подход в изследванията, формулиран от полската библиологическа школа (К. Гломбиовски и К. Мигон) и възприет от съветски учени (Н.М. Сикорски, А.И. Барсук, Й.Е. Баренбаум). За нас – гостуващите, на тези конференции от значение беше не само представителната за страните ни роля, но и установените тесни лични контакти с ред видни домакини. Не бих пропуснала да подчертая, че срещите ми с Кшищоф Мигон, който беше станал известен не само в родината си, но и в САЩ, Германия, Украйна, балтийските републики, имаха стимулиращо значение по отношение публикациите ми в България и в чужбина. По мое внушение и настояване той се приобщи и в Международната асоциация по библиология (AIB) като неин съучредител през 1988 г. в Тунис. Тази научна колегия от френскоговорещи изследователи оттогава насетне даваше възможности за участие в много конференции (София, Прага, Париж, Монреал и т.н.), чийто неизменен деен организатор беше проф. Робер Естивал. Той е инициатор и на *Revue de Bibliologie*, *Shema et Shematisation* (72 издания до 2010 г.)²², и на *Les sciences de l'écrit: [encyclopédie*

²¹ **Книга.** енциклопедия. Москва: Науч. изд. Большая российская энциклопедия, 1999, с. 304–309, 339–340. ISBN 5-85270-312-5.

²² **Естивал,** Робер. Ани Гергова и Международната асоциация по библиология. – В: Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия. сборник в чест на 75-год. й. състав. Красимира Даскалова, Илко Пенелов. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 46–58.

international de bibliologie] (Avec le concours de UNESCO (1993)²³. В посочената енциклопедия К. Мигон участва със статиите: Енциклопедия по библиология; Библиологията в Полша; персонални енциклопедични статии за К. Гломбиовски, М. М. Лисовски, А.М. Ловянин, Ян Мушковски, М. Руликовски. От българска страна участията са: Българска библиологическа школа (А. Гергова), Н. Рубакин (Е. Савова), Т. Боров (Т. Янакиева). Нарочно посочвам сведения за АІВ, тъй като смятам, че чрез нея беше съдействано за преодоляването на европоцентризма в науката за книгата на Запад и изолационизма – на Изток, характерни за периода до последното десетилетие на XX век. Не бих пропуснала да отбележа, че фактори в този процес бяха изследователи от Централноевропейските държави – Полша (К. Мигон), Чехословакия (Я. Бургетова), Унгария (Ж. Рожа, Ю. Лъоринц) и България (Е. Савова, Т. Янакиева, А. Гергова, Кр. Даскалова и др.). Преценявам, че отзвук за ставащото в този научен сектор с началото на новото хилядолетие представляват няколко български издания: „История на книгата. Книгата в история“²⁴ (сборник статии, представящи западната парадигма в тази наука); „Българска книга: Енциклопедия“²⁵; Юбилеен сборник на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“: 90 години преподаване на библиотечни дисциплини в Софийския университет; 60 години от създаването на специализирана катедра; 20 години от възстановяването на специалност „Библиотечно-информационни науки“²⁶. Включените в нея статии на Ал. Димчев „Конференциите „София – GLOBENET 2000–2009 или как глобалният свят става все по-малък“ и на Кр. Ангелова и М. Миланова „Международни студентски летни семинари (ISSS) 1999–2013...“²⁷ документално потвърждават, че съвременните преподаватели и техните възпитаници в специалност БИН на СУ убедено следват принципите за интернационализация и глобализация на бъдещия свят, в който водеща роля се отрежда не само на информационните и комуникационните технологии, но и на чисто човешкото „сближаване“, сътрудничество и взаимодействие в името на свободата и справедливо устроеното общество²⁸. С размислите за активизиране на съвременните полско-български връзки чрез книжовността и науката за книгата, със спомените си за тяхното минало бих искала да напомня на днешното NET

²³ Les sciences de l'écrit: [encyclopédie internationale de bibliologie] / sous la dir. De Robert Estivals avec collab. De Jean Meyriat et François Richandeau; red. Avec le concours de UNESCO. Paris: 1991. 576 с.

²⁴ **История** на книгата. книгата в историята. състав. Ани Гергова, Красимира Даскалова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001. 355 с. ISBN 954-07-1050-2.

²⁵ **Българска книга. енциклопедия.** състав. Ани Гергова; [науч. ред. Татяна Янакиева, Мария Капитанова; ред. Парка Атанасова, худож. Живко Станкулов]. София, Москва: Pensoft, 2004. 506 с. ISBN 954-642-210-x.

²⁶ **Юбилеен** сборник на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“: 90 години преподаване на библиотечни дисциплини в Софийския университет; 60 години от създаването на специализирана катедра; 20 години от възстановяването на специалност „Библиотечно-информационни науки“. [Науч. ред. Нина Шуманова]. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013. 183 с.

Софийски университет „Св. Климент Охридски“: Философски факултет. ISBN 978–954–07–3524–5

²⁷ **Пак там**, с. 94–150, 151–171.

²⁸ **Харизанова**, Оля. Новата библиотека: комуникация чрез комуникация. – В: *Юбилеен сборник на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*..., с. 172–182.

поколение, че трайно е съществувал неукротим стремеж към междуличностно, професионално и интелектуално общуване, към преодоляване на ограниченията, налагани от междудържавни, от корпоративни икономически и финансови интереси. Не бих се поколебала да твърдя, че свързаните с висшето образование и с науката лица са запазвали и запазват най-висока степен на интензитет на взаимна и широка обществена информираност, съобразени с общоприети стандарти, законово-нормативни правила и с висок морал на поведението. Те са призваните да осигуряват „творческия ритъм на една хармонична колективна воля“, за да се постига просперитет в нацията и в глобалния свят.

Ще завърша с благодарност към „моя Софийския университет“, както навремето го нарече проф. Т. Боров. Дължим признателност към неговите мъдри преподаватели, успели да образуват и възпитат хиляди професионалисти, достойни българи, ратуващи за разумно и справедливо човечество.

Благодаря на полската колегия библиолози и лично на приятели и съидейника Кшищоф Мигон, и до ден днешен предан на сътрудничеството в науката за книгата, даваща хуманитарна опора на бъдещия свят.

За проф. Тадеуш Грабовски ще цитирам част от последния сонет към Орфей, написан от Ерик Мария Рилке, чиято книга ми подари преди повече от 50 години:

„Тихи друже на далечините, чу ли
как от твоя дъх пространството трепти“.

И завършва –

„Ако някога забравата те скрие,
ти ще кажеш на Земята: „Аз тека!“

А на бързащия ручей: „Аз съм тук!“²⁹.

²⁹ **Рилке**, Райнер Мария. Тихи друже на далечините... – В: *Рилке*, Р. М. Лирика. прев. от нем. Петър Велчев. София: Народна култура, 1979, с. 175.

ЗАЩО НИ Е НЕОБХОДИМ СТАНДАРТ ЗА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННО ОБСЛУЖВАНЕ?

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, ВАНЯ ГРАШКИНА

Уводни бележки

Традиция е в нашата страна да не се вярва на експертите. Тази традиция неотклонно се спазва и в библиотечно-информационния сектор. Резултатите са видни за цялото общество – падане на нивото на образование, въвеждане на „мутренски“ субкултури, разрушаване на ценностната система, проблеми с развитието на човешкия фактор, срыв в икономиката... Не ни се иска да продължаваме повече с примерите.

Никой от политиците или от висшите администратори не споменава лоша дума за библиотеките. По-добре е да се каже, че не смеят! Иначе обичат да се представят чрез книгата и библиотеките, въпреки че някой от тях са пределно откровени и заявяват с гордост „аз не чета“ (за разлика от класическите ни стихотворения, в които присъства патоса за грамотността „чети, чети овчарче“). Или се появяват срамно неграмотни изявления като тези на един министър на образованието, който в прав текст твърдеше „какво отношение има състоянието на библиотечните колекции към образованието?“. Други, посетили по протокол библиотеки в силно развити страни, се мъчат да ни учат на библиотекарство, без да се интересуват, че нашата колегия е много добре образована и десетилетия наред е двигател на развитието в сектора, че за успеха на нашите усилия се нуждаем от държавна подкрепа, а не от месии и дилетанти. Свикнали са да обещават и бързо да ги хваща амнезията (винаги съзнателно). До следващата среща, когато стават още по-мили и още повече ласкателни.

Подобни сюжети се развихриха и продължават да се разиграват и със Закона за обществените библиотеки и произтичащите от него подзаконови документи. Законът бе приет през май 2009 г. на последната сесия на 40-ото Народно събрание. Процесът по неговото изработване, съгласуване и обсъждане отне малко повече от три години. А вече четири години (започна и петата) след приемането му все още не са утвърдени от министъра на културата всички поднормативни документи към него. Единият от тях, който има най-голямо значение за реалното прилагане на Закона и е очакван с нетърпение от колегията, е Стандартът за библиотечно-информационно обслужване. Още през есента на 2009 г. министърът на културата назначи работна група за изготвянето на проекта за Стандарт с участието на експерти от Министерството на културата, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Българската библиотечно-информационна асоциация. До края на февруари 2012 г. са изготвени и преработени седем различни варианта на Стандарта, като бяха отчетени препоръките на членовете на Националния съвет по биб-

лиотечно дело, дадени на състоялото се единствено обсъждане на 15 юли 2010 г., както и на колегията. От тогава до сега движение по въпроса за Стандарта няма.

Официално изтъкваната причина от Министерството на културата е, че страната е в криза, а стандартът ще трябва да бъде обезпечен с голям по обем средства, поради което финансовата му обосновка не е одобрена от Министерството на финансите. Тук ще им помогнем малко в техните нароодоотговорни политики и доводи със сентенция на Чудомир „кога ще излезем от кризата, за да си влезем в сиромашийката“. Друг довод, който настойчиво се шепне и внушава „под сурдинка“ е, че този стандарт ще доведе до закриване на читалищните библиотеки, които не отговарят на посочените в него изисквания. И двете твърдения са опит да се отклони вниманието от смисъла на Стандарта и да се създаде впечатлението, че това е ненужно усилие на настоящия етап. И всичко това се случва, след като проблемът със забавянето е поставян от представители на ББИА на три поредни изслушвания в Комисията по култура, гражданско общество и медии към 41-вото Народно събрание, където не прозвуча нито едно мнение срещу Стандарта, но очевидно няма никакъв резултат.

След тези няколко отклоняващи се от темата редове, граничещи с думи, достойни за фейлетон и написани под порива на дългогодишните взаимоотношения на авторите с политици и представители на администрация, е време да се върнем към днешния ни разговор с колегите ни от настоящата високоотговорна аудитория. Колегия, която не се бори за своите интереси, а за интересите на ползвателите на нашите библиотеки. За да имат те по-добро бъдеще в света на знанието.

Целта на настоящата статия е да защити необходимостта от този поднормативен документ, както и да отговори на „споделяните“ и споменавани с недомлъвки тревоги на администрацията и други заинтересовани страни по отношение на Стандарта.

Какво представлява проектът за Стандарт за библиотечно-информационно обслужване

Идеята за въвеждането на подобен поднормативен документ не е оригинална и не принадлежи на работната група по създаването на Законопроекта за обществените библиотеки. Тя е заимствана от опита на развитите страни, в които прилагането му дава високи резултати. Най-ярките положителни примери затова са Великобритания, Словения, САЩ, Австралия. Във Великобритания първите стандарти за обществените библиотеки са приети през 2001 г. През 2004 г., а след това и през 2006 г. са преработени и усъвършенствани с цел задаване на по-високи показатели и индикатори, тъй като поставените в първия и втория вариант цели са постигнати, а и технологичното развитие открива нови възможности за развитие на библиотечното обслужване. Както се отбелязва в преамбюла на документа: *„Целта на стандартите бе да подпомогнат създаването на ясно и широко прието определение на законоустановеното задължение на властите, отговарящи за библиотеките, да предоставят „обхватни и ефективни“ услуги и за първи път*

да се създаде рамка за мониторинг на работата на обществените библиотеки“¹. Пак там се казва: „Стандартите помогнаха да се постигне значително увеличаване на часовете, в които библиотеките работят, подобряване на фонда от книги и информационните и комуникационни технологии, както и повишаване на удовлетворението на ползвателите и честотата на ползване на библиотеките“².

В Словения Наредбата за основните библиотечни услуги (2003) е поднормативен документ, който регламентира работното време, номенклатурата от библиотечно-информационни услуги, които трябва да осигурява всяка обществена библиотека, както и тези от тях, които са безплатни, свободният достъп на читателите до библиотечно обслужване и др.п.

При изработването на проекта за Стандарт за библиотечно-информационно обслужване са отчетени спецификите и особеностите на развитието на българските обществени библиотеки в годините на прехода. Той съдържа показатели и индикатори, които регламентират условията, свързани с характеристиките на определянето, функционирането, ползването и оценката на библиотечно-информационното обслужване в обществените библиотеки. Заложените показатели имат характер на целеви стойности, които трябва да се достигнат от всички обществени библиотеки, за да се гарантира равният достъп на всички граждани до качествено библиотечно-информационно обслужване. Този документ касае пряко както работата на всяка една обществена библиотека, така и ангажиментите на читалищните настоятелства, местните власти и Министерството на културата, които трябва да предприемат необходимите мерки за тяхното постигане.

При неговото разработване са взети предвид международни документи и препоръки, както и действащите национални и международни стандарти, като: БДС ISO 2789:2012 Международна библиотечна статистика; ISO 11 620:2008 International standard. Information and documentation. Library performance indicators; проектът за актуализация на същия стандарт, който вече е приет³, Насоките на ИФЛА за обществената библиотеки⁴ и др.

Използвана е също така наличната статистическа информация, изследвания и анализи за състоянието на библиотеките в страната, както и информация за прилагането на библиотечните стандарти и приетите основни показатели за библиотечно-информационното обслужване в обществените библиотеки в други страни.

Стандартът е структуриран в две части: Показатели и индикатори за регионалните, общинските и читалищните библиотеки и Показатели и индикатори за Националната библиотека.

В уводната част са формулирани целите на поднормативния документ. Най-синтезирано те могат да бъдат представени по следния начин:

¹ **Стандарти** за обслужване в обществените библиотеки. – В: Грашкина-Минчева, В., Дончева, А., Димчев, А. Насоки за развитие на обществената библиотека. ръководство за библиотечни мениджъри. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009, с. 116.

² **Пак там**, с. 116

³ **БДС ISO 11620:2013** Информация и документация. индикатори за резултатност в библиотеки.

⁴ **Насоки** на ИФЛА за обществената библиотека. ред. К. Кунц, Б. Губин. 2. прераб. изд. София: Бълг. библ.-информ. асоциация, 2011. 140 с. ISBN 978-954-9837-19-3.

- осигуряване правото на гражданите на равнопоставен и свободен достъп до библиотечно-информационно обслужване;
- измерване и оценката на количеството и качеството на библиотечно-информационното обслужване;
- постигане на съпоставимост на резултатите на българските библиотеки в международен аспект.

Включените в Стандарта показатели и индикатори за измерване на количеството и качеството на библиотечно-информационното обслужване произтичат от основната мисията на обществената библиотека. Те не обхващат цялото многообразие от дейности на библиотеките, а само основните библиотечно-информационни услуги, които трябва да предоставя всяка една обществена библиотека за местната общност. Поради това в неговия обхват не попада издателската дейност например, както и други дейности, които не са свързани пряко с изпълнението на мисията на обществената библиотека.

В Стандарта са заложени контролни функции от страна на Министерството на културата по отношение на негова реализация. Предвижда се осъществяването на мониторинг на изпълнението му, като идеята е изпълнението на показателите и индикаторите да се наблюдава първоначално за период от три години и да служи за оценка и сравнителни анализи за ефективността на библиотечната дейност. Предвижда се също така да се изготви доклад за тригодишния период на базата на обобщената информация за изпълнението му и съобразно потребностите и изискванията на гражданите към библиотечно-информационното обслужване. Докладът ще се представи на Националния съвет по библиотечно дело за даване на оценка в съответствие разпоредбите на чл. 48, т. 6 от Закона за обществените библиотеки.

Как ще се постигнат целите на Стандарта

Както вече посочихме по-горе, първата цел на Стандарта е да способства за осигуряването на равнопоставен достъп за гражданите до еднакви по вид и качество библиотечни услуги във всички региони на страната.

Основната специфична характеристика на обществените библиотеки е, че осъществяват обслужването на всички слоеве от населението на териториален принцип.⁵ Обществената библиотека е центърът за информация по места, който предоставя всички видове знания и информация на своите ползватели. Неслучайно в Стандартите за обслужване на обществените библиотеки в Обединеното кралство от 2001 г. и ревизираният вариант от 2004 г. на първо място се определя териториалното разположение на библиотеките, което да бъде в оптимална близост до гражданите по местоживее. Според първия стандарт между 95% и 100% от населението в градските райони трябва да има достъп до библиотека на разстояние от 1 миля от домовете си. За селското население – между 72% и 85% от селското население трябва да живее на разстояние от 2 мили от сграда на библиотека. Естествено е тези стандарти да са съобразени с традициите и спецификата във Великобритания.⁶

⁵ ISO 5127:2001(E) Библиотечна терминология.

⁶ **Стандарти** за обслужване в обществените библиотеки. – В: *Грашкина-Минчева, В., Дончева, А., Димчев, А. Насоки за развитие на ...*, с. 116.

Едно от най-тежките последствия от прехода към пазарна икономика в библиотечния сектор е неравномерното териториално разпределение на обществените библиотеки в различните региони, което се определяше основно от стихийно действащи фактори. Липсата на национална политика по отношение на библиотечното обслужване, която да отчита икономическите, демографските, социалните и други важни фактори, доведе до редица аномалии. Така например около 50% от обществените библиотеки се намират в селища с до и 1000 души, в които живее 17,4% от населението, а останалите 50% са разположени в селища, в които живее 82,6% от населението (вж. Табл. 1).

■ **Табл. 1**
Разпределение на библиотеките по тип селище

	Брой библиотеки	Процент
Областни центрове	245	10,4
Други градове и големи села – над 5000 души	159	6,8
Малки градове и села – между 2000 и 5000 души	285	12,1
Градове и села – между 1000 и 2000 души	502	21,4
Градове и села – между 500 и 1000 души	564	24,0
Градове и села – с по-малко от 500 души	596	25,4
Общо	2351	100,0

Налице е диспропорция в териториалното разположение на обществените библиотеки и недостиг на точки за достъп до библиотечни услуги в най-гъсто населените градове, както и в отдалечените, граничните и рядко населените райони. Уникална българска традиция е библиотечното обслужване на населението да се осигурява основно от читалищните библиотеки, които са около 98% от обществените библиотеки в страната. Приетият през 1996 г. Закон за народните читалища даде възможност за автономно и самостоятелно развитие на читалищата, включително за самостоятелно определяне на политиката по отношение на развитието на библиотеките като част от структурата им. Същевременно всяко читалище решава да поддържа или не библиотека, без да се съобразява с професионалните норми и изисквания към обществените библиотеки. Състоянието на библиотечното обслужване по места пряко зависи от решението на читалищното настоятелство да развива или не библиотеката, какъв да е размерът на финансирането ѝ, кадровото ѝ осигуряване, пространственото ѝ разположение и други важни въпроси. Нерав-

номерното разпределение на обществените библиотеки на територията на страната е очевидно, ако се анализира съотношението население–брой библиотеки по области. В Табл. 2 са представени данни за броя на населението и на обществените библиотеки по области, обхванати от изследването в подготвителната фаза на програмата „Глобални библиотеки – България“ през 2008 г.⁷ Поради факта, че от 2005 г. насам не се събира официална държавна статистика за библиотеките, приемаме, че данните от изследването са най-близки до реалните, тъй като то бе осъществено с непосредствената помощ на експертите от регионалните библиотеки, които най-добре познават състоянието в регионите. В области като Варна и Пловдив на една библиотека се падат почти 5400 души население, а в София-град – над 12 000 души. В областите Благоевград и Бургас на една библиотека се падат над 4000 души, като средната стойност за страната е 3132,5 души. Същевременно в други области, като Враца и Силистра, на една библиотека се падат 821 души и дори по-малко. Междинно положение заемат области като Търговище, Ловеч и Видин, където на една библиотека се падат между 1100 и 1500 жители.

■ Табл. 2

Разпределение на обществените библиотеки по области. Данните за населението са от последното национално преброяване през 2011 г.

Област	Брой библиотеки	Население	Брой жители на библиотека	Област	Брой библиотеки	Население	Брой жители на библиотека
Благоевград	80	323 552	4044,4	Плевен	128	269 752	2107,4
Бургас	102	415 817	4076,6	Пловдив	124	683 027	5508
Варна	88	475 074	5398,6	Разград	62	51 095	824
Велико Търново	124	258 494	2084,6	Русе	86	235 252	2735,4
Видин	54	63 257	1171,4	Силистра	83	51 386	624,5
Враца	90	73 894	821	Сливен	80	197 473	2468,4
Габрово	47	122 702	2610	Смолян	52	121 752	2341,3
Добрич	101	189 677	1878	София-град	107	1 291 591	12 071,0
Кърджали	55	152 808	2788	София област	97	247 489	2551,4

⁷ **Заключителен** доклад за работата на ключовите експерти по проект „Българските библиотеки – място за достъп до информация и комуникация за всеки“ (подготвителен етап). изследване на Глобални библиотека – България. 2008, с. 28.

Област	Брой библиотeki	Население	Брой жители на библиотека	Област	Брой библиотeki	Население	Брой жители на библиотека
Кюстендил	60	136 686	2278,1	Стара Загора	102	333 265	3267,3
Ловеч	102	141 422	1386,5	Търговище	85	120 818	1421,3
Монтана	73	148 098	2028,7	Хасково	66	246 238	3730,8
Пазарджик	74	114 817	1551,5	Шумен	105	180 528	1719,3
Перник	45	133 530	2967,3	Ямбол	79	131 447	1664,2
Общо					2351	7 364 570	3132,5

Очевиден е фактът, че в някои области, респективно общини, е необходимо да се предприемат мерки за оптимизиране на библиотечното обслужване чрез създаването на филиали, подвижни форми или нови библиотеки. Стандартът ще даде нормативното основание да бъдат откривани съответно филиали, подвижни форми на обслужване или нови библиотеки в случаите, когато голяма група от населението няма в близост непосредствен достъп до библиотечни услуги. Това е и една от задачите на визираната в чл. 49, ал.1, 2 и 3 на Закона за обществените библиотеки общинска комисия по библиотечно обслужване към общинския съвет, която на базата на анализ на състоянието на териториалното библиотечно обслужване би трябвало да предложи програма за неговото развитие. Подобни анализи ще идентифицират и другия съществуващ проблем, освен неравномерното разположение на библиотеките в рамките на една община, а именно – различната степен на развитието им. Стандартът дава изходната база за решаването на тези въпроси, като основният показател, заложен в Стандарта за откриването на нова библиотека, е брой жители на библиотека, съответно за филиал или за използването на подвижни форми.

Важно е да се отбележи, че проектът за Стандарт не предвижда закриване на библиотеки в селищата с малък брой население при условие, че тези библиотеки съответстват на изискванията на чл. 8 от Закона за обществените библиотеки.

Съществуват възможности за избор на добри от икономическа гледна точка модели, които да намалят разходите за издръжка на отделните читалищни библиотеки в малките населени места, където не е налице необходимият кадрови и технологичен капацитет. Технологичните процеси, свързани с набавянето, обработката и каталогизацията на библиотечните документи могат да се извършват от централната общинска библиотека за всички библиотеки в общината, за което тя да поеме съответния финансов ангажимент. По такъв начин ще се гарантира, от една страна, достатъчно работно време за обслужване на гражданите и професионалното изпълнение на технологичните процеси, от друга.

Пряко свързан с тази цел е първият показател в Стандарта, определящ демографските условия за откриване и функциониране на библиотеки, филиали към тях или подвижни форми на обслужване. Предвижда се нова библиотека да се открива в населени места с не по-малко от 1000 души население. В големите градове филиал е възможно да се открива на 10 000 жители при условие, че на територията на общината не функционират други библиотеки, отговарящи на изискванията на Закона за обществените библиотеки. Подвижни форми на обслужване се предвиждат за труднодостъпни места с население до 500 души, в които не функционират библиотеки.

Важно условие за предоставянето на качествени библиотечно-информационни услуги е осигуряването на квалифициран персонал. Това е сериозен проблем за нашите обществени библиотеки. Изследването за състоянието на обществените библиотеки, осъществено в подготвителната фаза на програма „Глобални библиотеки – България“, сочи, че 52% от работещите нямат библиотечна квалификация.⁸ Логично следващият показател в Стандарта е свързан с определянето на необходимата щатна осигуреност с квалифициран библиотечен персонал на базата на броя на обслужваното население. За библиотеки, обслужващи до 1000 души, се предвижда минимум 0,5 щатна бройка, а над 1000 души – минимум 1 щатна бройка на пълно работно време на всеки 2500 души. Предвидени са по 2 допълнителни щатни бройки за регионалните библиотеки и по 1 щатна бройка за общинските библиотеки във връзка с изпълнението на функциите им, регламентирани в чл. 27, ал. 1, т. 6, т. 9 и т. 10 чл. 33, ал. 1, т. 5 и т. 8. Също така се предвижда, когато са налице специфични фактори, като: разположение на библиотеката в повече от една сграда, по-голям брой помещения и липса на функционални връзки между тях, числеността на персонала да се определя, като се вземат предвид и конкретните условия и показателите за ефективност.

Достъпът до библиотечни услуги зависи до голяма степен от работното време на библиотеките за ползвателите. Този показател в Стандарта е диференциран за различните видове обществени библиотеки. Така например за регионални библиотеки – не по-малко от 50 часа седмично; за общинските библиотеки – не по-малко от 44 часа седмично. За читалищните библиотеки е направено следното разграничение: за населени места с население до 1000 души не по-малко от 20 часа седмично, а за населени места с население над 1000 души – не по-малко от 40 часа седмично. Филиалите трябва да работят с работното време на библиотеката, към която функционират.

Показателите за библиотечния фонд имат ключово значение за развитието на библиотечното обслужване. В Насоките на ИФЛА за обществената библиотека броят на закупените библиотечни материали се определя в зависимост от броя на жителите. В проекта за Стандарт принципът е спазен, но показателите са значително занижени, тъй като са съобразени с възможностите на държавата. Предвижда се комплектуването на нови библиотечни документи да се извършва ритмично през цялата година, като броят на новите издания, които трябва да се комплекту-

⁸ Пак там, с. 31.

ват годишно да нараства от 0,1 до 0,20 неперидични издания на жител за година през десетгодишен период след влизане в сила на стандарта. Това е в пъти по-нисък показател в сравнение с международните препоръки. Налице е и противоречие между общите постановки, в които показателите ще се наблюдават в период от три години и визираното нарастване на този показател за 10 години – с какви точно темпове трябва да се случва това през първите три години? Оказва се, че ние ще постигнем сегашните международни стандарти, определени през 2010 г. едва след 10 години. За сравнение ще посочим, че според Стандартите в Обединеното кралство всяка библиотека трябва да купува 216 нови заглавия на 1000 души население годишно. По отношение на неперидичните издания отстояваме позицията, че отправна точка за определянето на показателите трябва да бъдат препоръките на ИФЛА, според които: под 25 000 жители – 0,20 неперидични издания на жител за година; от 25 000–50 000 жители – 0,18 неперидични издания на жител за година; над 50 000 жители – 0,15 неперидични издания на жител за година.⁹

В проекта за Стандарт се отделя специално внимание на набавянето на актуална периодика и нови справочни издания. Всяка библиотека трябва да осигурява годишен абонамент за продължаващи издания както следва: в населено място с население до 1000 души – не по-малко от 3 заглавия; в населено място с население до 10 000 души – не по-малко от 10 заглавия; в населено място с население над 10 000 души – не по-малко от 10 заглавия на всеки 10 000 души. Справочните издания трябва да съставляват не по-малко от 10% от новонабавените библиотечни документи. С цел разширяване на достъпа на гражданите до библиотечните колекции е предвидено фондът, предоставен на свободен достъп, да бъде не по-малко от 60% от общия библиотечен фонд.

Последният показател е свързан с материалната и техническа осигуреност – важна предпоставка за осигуряването на съвременни библиотечно-информационни услуги, базирани на новите технологии, както и на оптимални условия за самостоятелна работа с библиотечните документи за ползвателите. Този показател определя броя на компютърните работни места за ползвателите и за персонала. Броят на компютризираните работни места (ккм) за ползватели се изчислява в зависимост от броя на жителите на населеното място или библиотечния район, като при население до 1000 жители – 1 ккм; от 1000 до 5000 жители – минимум 3 ккм; от 5000 до 10 000 жители – минимум 5 ккм; от 10 000 до 30 000 жители – минимум 8 ккм и над 30 000 жители – по 0,3 ккм на 1000 души. Площта за едно компютърно работно място трябва да е минимум 3 кв.м. Стандартът не регламентира броя на ккм с достъп до интернет, това зависи от възможностите на всяка една обществена библиотека.

Местата за ползвателите (читателските работни места) също се определят в зависимост от населението: за населени места до 1000 души – не по-малко от 5 места; за населени места от 1000 до 10 000 души – не по-малко от 20 места; за населени места с население над 10 000 души – не по-малко от 30 места. Площта на едно място за ползвател трябва да е поне 4 кв.м.

⁹ Насоки на ИФЛА за обществената библиотека..., с. 76.

Определен е и минимумът на компютризираните работни места за библиотечния персонал, като за читалищните библиотеки е 1 крм за всяка щатна бройка на пълно работно време; за общински библиотеки – 1 крм за всяка щатна бройка на пълно работно време; а за регионални библиотеки – 1 крм за всеки две щатни бройки на пълно работно време. Този показател ще осигури нужното оборудване за нормалното функциониране на автоматизираните библиотечни системи.

Съвкупността от показателите в Стандарта за регионалните, общинските и читалищните библиотеки гарантира създаването на необходимите предпоставки за осигуряването на основните библиотечни услуги във всяка обществена библиотека.

Втората основна цел на Стандарта е измерването на ефективността на библиотечното обслужване. Начало на научнообоснованите оценки по отношение на измерването на ефективността на дейността на библиотеките се поставя през 70-те години на миналия век. Тогава в библиотечния сектор постепенно започват да навлизат практиките от бизнеса. С течение на времето все повече се налага въвеждането на показатели и индикатори, посредством които да бъдат измервани резултатите от библиотечно-информационната дейност. Това не означава, че преди нововъведенията библиотеките са били пасивни в това направление. Разликата е, че постепенно оценките се превръщат в норма за доброто управление на библиотеките, в измерител за резултатите им по отношение качеството на тяхната дейност в полза за обществото. Резултатите за ефективността от дейността на библиотеките вече са основно изискване, свързано с тяхното субсидиране посредством парите на данъкоплатците. Или библиотеките и тяхната дейност са поставени директно във фокуса на вниманието на хората. Последните търсят и изискват адекватно обслужване на своите потребности за сметка на средствата, които се влагат в библиотечно-информационния сектор. Това е напълно разбираемо, като се има предвид сериозната конкуренция на информационния пазар, с постоянно увеличаващ се брой субекти и канали за разпространение на информационни услуги и продукти. Смисълът е по един прозрачен начин, на основата на резултатите, библиотеките да защитават публично своето място, мисия и дейност в днешно време.

Много активна роля по отношение на разработването и внедряването на индикатори за измерване ефективността и качеството на библиотечната дейност играят професионалните асоциации, водещи изследователи, различни държавни и неправителствени организации. Особено активна дейност в тази насока развива ИФЛА. През годините тя и други институции разработват и предлагат на библиотеките разнообразни методи, стандарти и подходи, свързани с оценка на ефективността и качеството на библиотечната работа. Основополагаща роля в тази насока има ISO TC 46 SC 8 „Качество – статистика и оценка на ефективността“ и ISO 9000(2005), в които се дава определение на качеството като „*устойчивото съответствие на продукт или услуга на даден комплект от стандарти или очаквания*“; цитираният по-горе БДС ISO 11620:2013, който определя индикатора за ефективност на библиотеката като „*цифрово, символно или устно изразение, извлечено от библиотечни статистики и използвано за характеризиране ефективността на библиотеката*“. Изданието на ИФЛА за измерване на качеството в

библиотеките и оценяване на ефективността¹⁰ широко се използва като наричник и се прилага в практиката на библиотеките. Според авторите на книгата измерването на качеството и оценката на ефективността на практика означава „...събирането на статистически и други данни, които описват дейността на библиотеката и анализирането им, за да бъде тя оценена. Или с други думи: сравняването на онова, което прави библиотеката (ефективността) с онова, което трябва да прави (нейната мисия) и това, което иска да постигне (нейните цели)...“¹¹.

У нас през последните 20 години проблемът за ефективността на библиотечно-информационното обслужване не е бил обект на проучване или изследване от страна на академичната общност. Но не само това, националната библиотечна политика не се базира на реалното проследяване на каквито и да било индикатори, характеризиращи ефективността на работата на библиотеките. Не са правени дори опити финансирането на библиотеките да се обвърже с резултатите от работата или с измерената ефективност. При планирането не са определяни целеви стойности на индикатори, които библиотеките трябва да постигнат.

В проекта за Стандарт е включен набор от девет индикатора за измерване на качеството и ефективността на библиотечното обслужване в регионалните, общинските и читалищните библиотеки:

1. Обхванатост на населението за читатели на библиотека.
2. Посещаемост – посещения в библиотеката на жител, вкл. без да са абонати на библиотеката, посещения на културни изяви и др. виртуални и физически посещения.
3. Книгозаемания на жител/обръщаемост.
5. Процент удовлетворени читателски търсения и процент откази.
6. Брой културни и други мероприятия за година.
7. Брой участия на персонала в квалификационни мероприятия за година.
8. Участие в регионални, национални и международни проекти за година.
9. Брой ползватели на щатен библиотекар.

Важно е да отбележим, че това е набор от основни индикатори, характеризиращи работата на всяка една обществена библиотека. Те са свързани с измерването на ресурсите, инфраструктурата и ползването на библиотечните ресурси. Целенасочено не са включени целеви стойности за всеки от индикаторите, каквато е практиката в другите страни. Трудните условия, в които нашите обществени библиотеки буквално оцеляваха през последните 20 години; сътресенията и аномалиите, свързани с постоянното намаляване на персонала, отнемането на сгради и преместването в неподходящи помещения, драстичните ограничения в набавянето на нови библиотечни материали, технологичното изоставане – всичко това доведе до значително „свиване“ на библиотечното обслужване и невъзможност библиотеките да отговорят на променените потребности на обществото от информация. Липсата на нови библиотечни материали пряко повлия върху об-

¹⁰ Пол, Розвита, те Бьокхорст, Петер. Измерване на качеството в библиотеките. оценяване на ефективността. 2. доп. изд. София: Бълг. библ.-информ. асоциация, 2011. 268 с. ISBN 978-954-9837-20-9.

¹¹ Пак там, с. 19.

хванатостта, посещаемостта и книгозаемането. Залагането на целеви стойности е реалистично едва след прилагането на стандарта в планирания период от три години, в които, стремейки се към покриването на показателите, в библиотеките постепенно ще се създадат необходимите предпоставки за повишаване на ефективността на библиотечно-информационното обслужване. След прилагането на Стандарта за първия тригодишен период и анализа на постигнатите резултати, ще бъде възможно в следващите му актуализации да се заложат адекватни на състоянието целеви стойности за всеки от индикаторите. Възможно е и добавянето на нови индикатори, които още по-детайлно ще характеризират ефективността, а защо не и ефикасността на работата на обществените библиотеки, както и потенциала им за развитие.

Последният раздел в проекта за Стандарт е „Показатели и индикатори за Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Без да се спираме подробно на този раздел, е важно да се отбележи припокриването в пълна степен на заложените показатели и индикатори в международния стандарт и тези в нашия проект за Стандарт. Включени са редица специфични показатели и индикатори, които отразяват уникалните функции на Националната библиотека, като например тези, свързани с дигитализацията на книжовните паметници, научната дейност, опазването на библиотечните колекции, издателската дейност и потенциала за развитие. По такъв начин Националната библиотека ще е напълно съпоставима с националните библиотеки на другите държави.

Вместо заключение

Проектът за „Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“ на ББИА е напълно съобразен с международните изисквания за оценка на ефективността и на качеството на работата на обществените библиотеки. Стандартът ще бъде полезен инструмент за извършване на обществена оценка и контрол за дейността на библиотеките. Неговото прилагане ще доближи нашите библиотеки до съвременните форми за управление и развитие, за ефективно използване и подобряване на техните ресурси и възможности.

За първи път в поднормативен документ за обществените библиотеки са включени показатели и индикатори, определени в международните стандарти, което осигурява постигането на съпоставимост на резултатите на българските библиотеки в международен аспект.

Стандартът ще допринесе за оптимизирането на националната библиотечната мрежа, като по този начин ще се гарантира библиотечно-информационното обслужване и задоволяване на потребностите и интересите на гражданите във всяко населено място на страната. Постепенно ще се постигне равнопоставеност при обслужването на хората, независимо от населеното място, в което живеят. По този начин ще бъде демократизиран достъпът до информацията, ще се превъзмогват парадоксите на информационната и дигиталната изолираност на хората в по-малките, отдалечените и с по-слаби финансови ресурси населени места.

Измерването на ползването на ресурсите ще даде възможност за разработването на политики за гарантиране достъпа на гражданите до документи и услуги

чрез утвърждаване ролята на библиотеките в информационното общество, възпътени в реалистични стратегически документи за развитието на Националната мрежа на обществените библиотеки.

Може би най-накрая ще трябва да се опитаме да отговорим и на въпроса, поставен в началото на настоящата статия: „Къде се „изгуби“ нашият Стандарт?“.

На 17 май 2013 г. с почетното звание „Доктор хонорис кауза“ на Алма матер бе удостоен световноизвестният писател и носител на Нобеловата награда за литература Марио Варгас Льоса. Наскоро той дари 30 000 тома за библиотеката на родния си град в Перу. В своята публична реч в Аулата на Университета, посветена на четенето, книгите и литературата, той каза: „Гражданите, пропити от литература, много по-трудно могат да бъдат манипулирани и излъгани“. Той изтъкна и важната роля на книгите и четенето за развитието на обществото. „Благодарение на литературата сме излезли от пещерите и сме стигнали до звездите“, отбеляза именитият писател.¹²

Явно политическият псевдоелит в нашата страна е на другото мнение – да има верноподаници, послушни, немислещи, неграмотни и немечтаещи хора.

Ние, библиотекарите, заставаме зад интелекта, зад мислещите и зад мечтателите.

Ние знаем, че достигането до новите планети става чрез знанието и чрез знаещите.

Спечелването на една малка битка към този свят е и тази, свързана с въвеждането на Стандарта! За да дадем шанс на хората в нашата страна за по-добър живот, поставен на пиедестала на ценностите на културата!

¹² http://www.uni-sofia.bg/index.php/novini/novini_i_s_bitiya/mario_vargas_l_osa_neka_ne_pozvolyavame_knigite_da_zhiveyat_samo_v_bibliotekite_universitetite_kabinetite_na_pisatelite_te_sa_se_rodili_zad_da_stignat_do_vsichki

ПРИЛОЖЕНИЕ НА КОМУНИКАТИВНИЯ ФОРМАТ UNIMARC В СИСТЕМАТА COBISS

НАДЯ КАРАЧОДЖУКОВА

През 2010 г. Националната библиотека започна да използва интегрираната библиотечна системата COBISS (Co-operative Online Bibliographic Systems and Services). Разработването на организационни решения и стандарти и програмното осигуряване на системата COBISS се извършват от Института за информационни науки (IZUM) в Марибор, Словения.

COBISS е модел на система, представляващ платформа за националните библиотечно-информационни системи на страни от Балканския полуостров, които са свързани помежду си в регионалната мрежа COBISS.Net. COBISS.Net е информационна мрежа, която осигурява прозрачност на интелектуалната продукция, като използва предимствата на споделената каталогизация. Достатъчно е един документ да се каталогизира еднократно, след което записът става достъпен онлайн за всички участници в системата и в мрежата COBISS.Net, чрез споделената библиографска база от данни COBIB.

За да бъде възможно използването на записите, е необходимо участниците в система за споделена каталогизация да спазват общи стандарти за библиографско описание и да работят в единен комуникативен формат. В системата COBISS това е форматът COMARC.

Какво представляват форматите MARC?

Форматите MARC са предназначени за обмен на библиографски записи и сродна информация в машинночетима форма. Записът във формат MARC съдържа данни и указания как да се тълкуват тези данни.

MARC означава Machine-Readable Cataloging, т.е. каталогизиране във вид, който да бъде прочетен от машина. Под машина се има предвид компютър, който може да прочете и интерпретира данните в каталожните записи, но за да бъдат тези данни прочетени, трябва да са структурирани, а не механично пренесени от каталожните картички.

Записът във формат MARC се състои от три елемента:

- Структура на записа – съставена според международния стандарт ISO 2709 *Format for Information Interchange*, който определя структурата на записите. Тя трябва да съдържа маркер на записа, директория на полетата и данни.

- Определители за съдържание – кодове, които идентифицират елементите от данни и/или предоставят допълнителна информация за тях. Те осигуряват всяко следващо използване на записите. Определителите за съдържание се състоят от етикети, индикатори и идентификатори за подполета.

- Съдържание на данните – определя се от стандарти, които не са част от формата: правила за каталогизация, правила за предметизиране и т.н.

Поява на форматите MARC

Началото на MARC форматите се поставя през 1965 г., когато Библиотеката на Конгреса подготвя първия проект на формат за машинночетими записи. Създават се формати LC-MARC, MARC II, USMARC, а по-късно и форматът MARC 21, чието първо печатно издание е през 1999 г. Това издание със заглавие *MARC 21 Format for Bibliographic Data*, замества предишните формати *USMARC Format for Bibliographic Data* и канадския формат *Canadian MARC Communication Format for Bibliographic Data*. Ръководството е актуализирано четири пъти. MARC 21 е форматът, който днес се използва в най-много библиотеки по света.

Форматът MARC 21 е създаден най-напред за обмен на данни и за предоставяне на записите на Библиотеката на Конгреса на други институции. Заради това е тясно свързан с потребностите и практиката на американските библиотеки. Като формат за комуникация не се е използвал задължително за вътрешно съхранение на данните или за показването им. След като форматът започва да се развива, при разработването му се набляга на възможностите за съвместимост с други формати, какъвто например е UNIMARC. MARC 21 е определен като международен формат и се използва много широко в страни извън англоамериканската зона.

Форматът UNIMARC е създаден, за да осигури международния обмен на записи между националните библиографски агенции, но служи и за модел за създаване на нови формати за библиографски данни. UNIMARC не определя вътрешната форма, съдържанието или структурата на записите. Той препоръчва формата, съдържанието и структурата на данните, които се обменят.

Форматът UNIMARC е публикуван за първи път през 1977 г. под заглавие *UNIMARC: Universal MARC format* (Универсален формат за машинночетими библиографски записи). Той е представен от Работната група за определители за съдържание, създадена от Секциите на ИФЛА по каталогизация и по информационни технологии. Форматът съдържа разработка за машинночетими записи за книги и печатни продължаващи материали, както и временни полета за различни не книжни материали като ноти, филми, звукозаписи и др. Второто издание на *UNIMARC: Universal MARC format* е публикувано през 1980 г. През 1983 г., поради необходимостта документацията за формата да бъде разширена така, че да осигури ръководство с повече разяснения, документът е преработен и преиздаден като *UNIMARC Handbook (Наръчник за UNIMARC)*. След конференцията, посветена на поддържането на UNIMARC през 1986 г., през 1987 г. е публикуван преработеният документ *UNIMARC Manual (Ръководство за UNIMARC)*. Сегашното издание *UNIMARC Manual: bibliographic format*, е публикувано през 1994 г. като публикация с неподвързани листове с възможност за промени в съдържанието и има издания през 1996, 1998, 2000, 2002 и 2005 г.

Освен за библиографски данни във формат UNIMARC са разработени и формати за контролни данни, за състоянието на фонда и за класификация.

Първото издание на формата за контролни данни със заглавие *UNIMARC/Authorities: Universal Format for Authorities* е през 1991 г. Настоящото издание *UNIMARC Manual: Authorities Format* е публикувано през 2001 г.

През 2006 г. е представен проект за формат за данни за фонда *UNIMARC Manual Holdings Format*, с допълнение от 2007 г.

Форматът COMARC се основава на формата UNIMARC. При създаването на системата за споделена каталогизация COBISS, най-напред се е използвал форматът UNIMARC и по-точно неговото първо издание *UNIMARC Manual*. С развиването на системата и разширяването ѝ с нови функции, възниква необходимост от допълване с нови полета и подполета, което налага разработването на формата за описание и обмен на библиографски данни COMARC/B.

Най-напред са съставени указания за периодични издания, а през 1991 г. се съставя форматът COMARC/B за монографични публикации, докторски дисертации и периодични издания. Следват и други допълнения. През 1994 г. отделните указания за различните видове документи се събират в общ формат за библиографски данни COMARC/B. Форматът е предназначен за страните от бивша Югославия и отразява тяхната каталогизационна практика. Това продължава до присъединяването на България, в лицето на Националната библиотека.

Освен форматът за библиографски данни COMARC/B, се използват и формати-те за контролни данни COMARC/A и за състоянието на фонда COMARC/H.

Форматът COMARC/A е предназначен за описание и обмен на контролни данни в системата COBISS и се основава на формата за контролни данни UNIMARC/A, който представлява международен стандарт, развиван от Програмата на ИФЛА за Универсален библиографски контрол и международен MARC (UBCIM).

Форматът COMARC/H е за данни за състояние на фонда. Съставен е в IZUM, тъй като системата за споделена каталогизация е създадена преди разработването на формата за данни за състоянието на фонда UNIMARC/H. Основните положения във формата COMARC/H са утвърдени на срещата на участниците в споделената каталогизация на 7 и 8 ноември 1989 г. в Марибор при обсъждането на документа „Централният каталог на периодичните издания като съставна част на югославската библиографско-каталожна база данни“.

Развитие на форматите UNIMARC и COMARC

Форматът UNIMARC се развива под егидата на ИФЛА. До 2003 г. това става в рамките на програмата UBCIM (*Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity*). През 2003 г. Програмата приключва и тази част от дейността ѝ се наследява от *IFLA UNIMARC Core Activity*. Тя координира действията, необходимостта от развитие и популяризирането на формата UNIMARC.

За поддържането и актуализирането на формата е отговорен PUC (*Permanent UNIMARC Committee*), основан през 1991 г. Неговите членове (7 или 9 на брой) са от различни държави и институции, с опит при работа с този формат. От 2012 г. Словения има свой представител – експерт от IZUM.

Форматът COMARC се развива от IZUM (*Institut informacijskih znanosti*). В разработването му участват с предложения специалисти от различни институции. Той се развива самостоятелно, но спазва международните стандарти. В противен случай могат да се създадат нестандартни записи, които трудно да бъдат обменяни.

Когато е необходимо да бъдат направени промени в COMARC, най-напред се търси стандартизирано решение във формата UNIMARC. Ако UNIMARC не предлага решение на проблема, такова се търси в MARC 21 или се извършва самостоятелно от IZUM.

Измененията се правят и по инициатива на библиотеките, които участват в системата или в резултат на иновациите, които изискват поддържане чрез формата.

Промени във формата COMARC/B има и заради въвеждането на системата в България. Те са свързани с изданията на Националната библиография и с данните, които Националната библиотека предоставя на Националния статистически институт. За създаването на показалци, както и за извеждане на статистически данни според изискванията на НСИ е добавено ново поле, а друго е разширено.

Разлики между форматите UNIMARC и COMARC

Форматите UNIMARC и COMARC се състоят от 10 блока (0–9), но в COMARC броят на използваните полета в блоковете е по-малък.

Поле за идентификация

В COMARC има специално поле, т. нар. „системно поле“, което се съдържа във всеки запис. В него се въвеждат данни за лицата, които са създали или редактирали записа, датата, когато са извършени тези процеси, версията на записа и др. Данните в това поле се създават и въвеждат по програмен път. Във формата UNIMARC такова поле няма. Част от данните от системното поле в COMARC се въвеждат в различни части на записа, най-вече в поле 801 (*Първоначален източник*).

Идентификационният номер на записа във формата COMARC не е част от данните в записа (не се въвежда в отделно поле). Той е по скоро „ключ“ за достъп до записа. Създава се по програмен път чрез специален алгоритъм и показва в коя локална база е създаден записът. Във формата UNIMARC идентификаторът на записа се съставя в поле 001.

Полета с кодирана информация

Кодираните полета в UNIMARC са разделени по съдържание, в зависимост от позицията на знака в подполето. Значението на кодовете се определя според това на коя позиция в подполето са попълнени. Затова полетата във формата UNIMARC съдържат само подполе *a*. Във формата COMARC тези полета са разделени на подполета, в които данните се кодират поотделно.

Примерът показва как се представят едни и същи данни в поле 105 – *поле за кодиране на данните за текста при монографиите* в двата формата.

■ UNIMARC: 105 \$ac f a 000yb

Позиции на символите	Стойност	Значение
0-3	cf__	Единицата съдържа портрети и непагинирани листове илюстрации. За илюстрации са предназначени 4 позиции и тъй като няма други илюстрации, последните две са празни.
4-7	a___	Единицата съдържа библиография. За формата на съдържание са предназначени 4 позиции и последните три са празни.
8	0	Не е публикация от конференция.
9	0	Не е юбилеен сборник.
10	0	Няма показалец.
11	y	Не е литературен текст.
12	b	Единицата е индивидуална библиография.

■ COMARC: 105 \$ac\$af\$ba\$gb

Подполе	Значение	Съдържание
\$a	c, f	Единицата съдържа портрети и непагинирани листове илюстрации. Необходими са два кода, затова подполето е повторено.
\$b	a	Единицата съдържа библиография.
\$c	-	Не е публикация от конференция, затова подполето c не е попълнено.
\$d	-	Не е юбилеен сборник, затова подполе d не е попълнено.
\$e	-	Няма показалец, затова подполе e не е попълнено.
\$f	-	Не е литературен текст, затова подполе f не е попълнено.
\$g	b	Единицата е индивидуална библиография.

Връзка между записите

Двата формата имат различни решения за осъществяване на връзката между съставните части и главната публикация.

Във формата UNIMARC данните за основния ресурс се въвеждат в поле 463 – (*Отделна физическа единица*). В това поле освен идентификационния номер на записа на основния ресурс се въвеждат заглавието и авторът (ако има такъв). Форматът дава възможност да се добавят и други незадължителни данни.

Във формата COMARC осъществяването на връзката е решено по различен начин. В записа за съставната част се въвеждат само данните, които се отнасят за нея. Данните за основния ресурс не се въвеждат, а се добавят автоматично от записа на този ресурс. Връзката се осъществява чрез ISSN номера (поле 011) на периодичните издания, когато съставната част е статия или чрез идентификационния номер на записа на монографията (поле 464) за съставните части на монографиите.

Нови полета и подполета в COMARC

Системата COBISS дава възможност да се регистрира и отчита научната дейност на отделни лица и институции. Добавянето на нови полета/подполета във формата COMARC е извършено, за да могат да се въвеждат подробни данни и да се поддържа системата от библиографии. Въпреки че съществуват във формата тези полета/подполета се използват само от страните, които са възприели системата за научна дейност. Такива са подполетата за типология на документите (001t), за шифъра на изследователите (70X7), шифър на институцията/организацията (70X8).

Полета или подполета, които не съществуват във формата UNIMARC, а само в COMARC се означават със звездичка “*“.

В COMARC е разширено полето за УДК (675). В него освен подполето за класификационния индекс са добавени подполета за съкратен класификационен индекс по УДК (675b), предназначен за търсене в библиографии и за други локални нужди; за единен за системата COBISS класификационен индекс по УДК (675c), за търсене в споделената база данни COBIV и в локалните бази данни COBISS; за съкратен класификационен индекс (675s) за потребностите на различни статистически таблици.

Структура на полетата за библиографско описание

Полетата във форматите UNIMARC и COMARC са структурирани така, че за повечето елементи, необходими за описание по ISBD, има дефинирано отделно подполе. Затова се налага при някои подполета, независимо от съдържанието винаги да се добавя един и същи разделителен знак. Препоръката във формата UNIMARC е такъв знак да не се въвежда, когато това може да стане по програмен път при показване на данните. Във формата COMARC тази препоръка е спазена и разделителните знаци не се въвеждат, защото се показват автоматично във формат ISBD.

Развитие на формата COMARC

Разработването на формат на основата UNIMARC е задача, чието осъществяване изисква екип от професионалисти. В България не беше осъществена идеята за създаване на национален формат и в момента библиотеките, които работят във формат, използват главно MARC 21.

Предимството на UNIMARC е в това, че този формат е създаден по-късно и е използвал опита от употребата на предишните формати и на MARC 21. Разликата при UNIMARC е, че той има свързаната структура на кодираните данни и по-ясното въвеждане на елементите от ISBD. Важно предимство е, че UNIMARC е създаден като международен формат и е под егидата на IFLA.

Националната библиотека работи с формата COMARC, който се основава на UNIMARC и използва всички негови предимства. Този формат ще използват всички библиотеки, които се присъединят към системата COBISS.BG.

Форматът UNIMARC е всеобхватен и предлага много възможности. Форматът COMARC е с практическа насоченост и при неговото създаване са взети само необходимите за текущата практика елементи от UNIMARC.

Разширяването на системата COBISS предполага развитие на формата COMARC. Присъединяването на различни по вид библиотеки, на библиотеки с различна каталогизационна практика също изисква взимането на по-гъвкави решения при неговото допълване.

Участието на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е един такъв пример. Необходимо е обаче да продължи процесът на уеднаквяване на българската практика с международните стандарти за библиографско описание. Възможностите, които предоставят новите информационни технологии при използването на един библиографски запис не трябва да бъдат ограничавани заради спазването на модели, които са били възприети във времето на каталожните картички.

Използването на различни формати в българските библиотеки не може да бъде причина за различна каталогизационна практика. Независимо от избора на комуникационен формат трябва да се работи по единни международни стандарти (ISBD) и по единни национални правила за каталогизация.

Литература

1. **Furrie**, Betty in conjunction with the Data Base Development Department of The Follett Software Company. Understanding MARC Bibliographic: Machine-Readable Cataloging. <http://www.loc.gov/marc/umb/>
2. **COBISS.NET**. http://www.cobiss.net/za_mrezata_COBISS-Net-BG.htm
3. **COMARC/B** format : za bibliografske podatke. Maribor: IZUM, 1991–
4. **COMARC/A** format za normativne podatke. Maribor: IZUM, 2003–
5. **COMARC/H** format za podatke o stanju zaloge. Maribor: IZUM, 1992–
6. **MARC 21** Format for Bibliographic Data. 1999. <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/>
7. **UNIMARC** Manual : bibliographic format. 1994. <http://archive.ifla.org/VI/3/p1996-1/sectn1.htm>

СЪВРЕМЕННАТА ОБЩЕСТВЕНА БИБЛИОТЕКА В КУЛТУРНОТО И ИНФОРМАЦИОННО ПРОСТРАНСТВО НА ОБЩНОСТТА*

МИЛЕНА МИЛАНОВА

През последните десетилетия библиотеките развиват своята дейност в условията на промяна, обусловена от експанзията на информационните технологии и тяхното все по-засилващо се влияние в ежедневните дейности на хората. Библиотеките са институции с хилядолетна история. История, която е доказала тяхната устойчивост, гъвкавост и адаптивност. История, съпътстваща и свързана с паметта на човечеството. История, носеща духа и традициите на миналото, но едновременно с това и чертаеща визията за бъдещето.

Дълго време библиотеките са определяни като храмове на книгата. Тяхната мисия е разбрана като място, което трябва да запази интелектуалния потенциал на човечеството. Бурното развитие на информационните технологии и най-вече появата на нови носители на информация и на електронни документи, както и тяхното бързо и лесно разпространение пораждат опасения за бъдещето на институцията Библиотека. Как една институция, която е свързана с книжовното наследство, с печатното слово, която създава колекции, поддържа ги и ги организира по строго определени правила, предоставя ги на своите потребители, може да преодолее липсата на „вещественост“ у електронните издания? Как да запази своите функции и да продължи да изпълнява вменените ѝ задължения и услуги?

Традиционно основните функции на обществената библиотека са свързани със запазване на знанието, информиране на обществото, подпомагане на образованието. Осигуряване на условия за приобщаване на всички членове на обществото в дейностите на това общество или това е социалната функция на библиотеката. Както и нейната незаменима роля в създаването и в подкрепата на различни културни проявления и събития¹.

В условията на информационно общество, когато наличието на информация, възможностите за достъп до нея, уменията за намирането ѝ са предпоставка за развитие на всички сфери и области на живота, библиотеката е мястото, което по силата на своите задачи и функции може да осигури и да предостави необходимите условия за функциониране и изграждане на това информационното общество².

* Материалът бе представен на Научната конференция „Библиотеката – духовността на града“, посветена на 120-год. на библиотека „Наука“ в гр. Троян, проведена на 30–31.10.2012 г.

¹ Димчев, Александър. Общодостъпната библиотека партньор на местната власт. – В: *Наръчник за гражданско участие в местното самоуправление – II* [онлайн]. [София]: ФРМС, 2007. [прегледан 20.11.2012]. <http://www.flgr.bg/bg/cms/o/334/o/547> Път: Издания ; Наръчници.

² Стратегия за развитие на информационното общество в Република България [онлайн], 1999, 48 с. [прегледан 22.11.2012]. http://europe.bg/upload/docs/Strategy_InformationSociety.pdf; Път: Europe.bg ; Библиотека ; Стратегии ; Национални стратегии.

Съвременното общество, в което живеем, се характеризира с навлизането и използването на информационните и комуникационни технологии във всички области и сфери от ежедневието ни. Ние сме поставени в условия на пълна зависимост от бързия, сигурен и навременен достъп до информация. Информационното общество е общество, основано на глобалния достъп и използване на информационни и комуникационни мрежи и услуги без никакви ограничения с цел обмен на информация, на научни, духовни, културни и други постижения.

В този ред на мисли нека се опитае да потърсим мястото и ролята на обществената библиотека в съвременното общество.

Ако се обърнем към петте закона на библиотечната наука, формулирани от Шиали Рамамрита Ранганатан, една от най-значителните фигури в библиотекознанието на XX век, ще открием водещата линия на развитие на библиотеките. Законите гласят³:

Книгите са за ползване.

За всяка книга – подходящ читател.

За всеки читател – подходяща книга.

Пестете времето на читателя.

Библиотеката е развиващ се организъм.

Убедена съм, че всички ще се съгласим с твърдението, че и днес, независимо от променените условия, в които съществуват библиотеките, тези закони поставят основата, която определя функционирането на институциите. Петият закон казва *Библиотеката е развиващ се организъм*. Именно в това твърдение виждам отговора на въпроса как библиотеките ще се справят в днешните условия. Промените в заобикалящата среда са тези, които влияят върху библиотеките и провокират промени в техните дейности и услуги.

Майкъл Горман⁴ свързва основните ценности на библиотеката с нейните възможности и мисия да съхранява писмената памет, определя я като място за услуги, институция, която гарантира интелектуалната свобода, която е свързана с рационална организация на управление и организиране на колекциите и дейностите ѝ, място, където се насърчава и получава грамотност и познание, където се гарантира равен достъп до записаното знание и информация, институция, която се ползва с доверие и гарантира опазването на личната информация и се отличава с демократичност. Всички тези ценности са свързани с изконни човешки права. Така обобщени тези ценности подсказват и потвърждават още веднъж убеждението, че библиотеката е особено място, тя е място, където можем да получим достъп до информация, до организирано знание, да придобием умения. Всички тези ценности са и във фокуса на основни документи, отнасящи се до библиотеките

³ Цит. по: **Горман**, Майкъл. Нашите непреходни ценности. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 35.

⁴ **Горман**, Майкъл. Нашите непреходни ценности, с. 47–49.

и правата на потребителите и които са приети и разпространявани от световни организации като ИФЛА, ЮНЕСКО, EBLIDA^{5,6}.

Отнесени към обществената библиотека и към нейното място в информационното и културно пространство можем да определим отново онези аспекти, в които библиотеката е основна институция и партньор в ежедневието на обществото.

Библиотеките са основни източници за информационно осигуряване на обществото. Чрез колекциите, които тя изгражда и организира в традиционен и в нетрадиционен вид, обществената библиотека е в състояние да даде информация и знания по всякакви теми и проблеми. Традиционно самата библиотека е основен потребител на пазара на информация. Тя закупува издания или лицензи на достъп, които предоставя на потребителите си по правило безплатно или само срещу сумата за издаването на читателска карта. Липсата на финансови средства за попълване на библиотечните фондове обрича членовете на общността, в услуга на която функционира библиотеката, на лишаване от основното човешко право за достъп до информация. Особено тревожен е този факт по отношение на младите хора, които са основните потребители на библиотеките.

Ценността на библиотеката като място за услуги се изразява в доверието, което институцията има в обществото. Основната задача на библиотеките и на специалистите в тях е да познават своите реални и потенциални потребители, да предвиждат нуждата от информация, да предоставят различни услуги в условия на пълна демократичност и прозрачност. Библиотеките създават и предоставят своите услуги, водени от етични принципи и в полза на отделната личност и на обществото като цяло. Нивото на обслужването е основен критерий за оценката на дейността на библиотеката и на хората в нея. Обществената библиотека поддържа и развива както традиционните библиотечни услуги, обусловени от историческото развитие на институцията, така и иновативни услуги, чиято поява и развитие са породени от въвеждането на новите информационни и комуникационни технологии в нашето ежедневие. В партньорство с различни обществени структури и организации библиотеките са в състояние да се превърнат в информационни центрове с обществена информация. Уменията на библиотечните специалисти да откриват, да организират и да предоставят информация са незаменима основна предпоставка при изграждането и успешното реализиране на идеята библиотека-та да се оформи като единен център за достъп до информация.

Интелектуалната свобода на отделната личност, липсата на всякаква цензура, възможността за свободно изразяване и равен достъп до записано знание и информация са сред най-ценните характеристики на библиотеката, които я превръщат в институция, осигуряваща на обществото пространство за личностна изява, сигурност в достъпа до информация, липсата на ограничения и форми на дискри-

⁵ **Насоки** на ИФЛА за обществената библиотека. София: ББИА, 2011, с. 1–17, достъпно и от: http://www.lib.bg/prevodi1/Nasoki_na_IFLA_zh%20OB.pdf Път: Българска библиотечно-информационна асоциация ; Издателска дейност ; Издания на ИФЛА ; Насоки на ИФЛА.

⁶ **Димчев**, Александър. Библиотеката – бъдеще в миналото, минало в бъдещето. В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Философски фак. Кн. Библиотечно-информационни науки* [онлайн], 2011, т. 3, с. 17–18. [прегледан 20.11.2012]. <http://hdl.handle.net/10506/465>

минация. Именно за да реализира тези свои ценности, обществената библиотека изгражда подходящи подходи за обслужване на тези членове на обществото, които са обречени по една или друга причина на неравен достъп до информация. Дейностите в това отношение се изразяват в създаването на програми, насочени към уязвимите групи на обществото, безработните, малцинствата, социалнослабите групи, възрастни хора, в неравностойно положение и др. С помощта на своите колекции и организирането на различни услуги, свързани с подпомагане на бизнеса, пазара на труда, с достъпа до официална информация, до информация за различни събития и др. библиотеките подпомагат преодоляване на информационното неравенство във всички прослойки на обществото.

Библиотеките традиционно се свързват и с осигуряването на грамотност и познание у своите ползватели. Те са основни партньори в реализиране на идеята за учене през целия живот, чрез предоставянето на информационен ресурс и обучение на потребителите. Тази традиционна представа добива ново измерение в условията на изграждането на информационното общество. Все по-често се наблюдава и говори за дигитално изключване на част от членовете на обществото. Тази неравнопоставеност произтича пряко от невъзможността за достъп до интернет и ползването на възможностите, които предоставя мрежата. Дължи се и на липсата на умения и познания за ползването на ресурсите на интернет или можем да говорим за информационна неграмотност. Наличието на подобен проблем сред членовете на общността имат пряко отношение и в реализирането и работата на електронното правителство. В този смисъл ролята на обществените библиотеки е особено важна. Те са в състояние да предоставят достъп до интернет на всеки член от общността, да подпомогнат обучението на потребителите в умения за работа и ползване на услугите на е-администрацията, както на местно, така и на национално ниво.⁷ За реализирането на тази ценност на библиотеките е необходимо обаче тяхното технологично обновяване и постоянно обучение на библиотечните сътрудници.

Библиотеката е и организация, която има основни задължения и по отношение съхраняването писмената памет на нацията. Чрез колекциите си тя създава масиви от информация и данни, които гарантират запазването на книжовното културно наследство. В реализирането на тези усилия, библиотеките отделят особено внимание на значимите документи, които притежават. Обществените библиотеки в България са институциите, които имат особена отговорност по отношение опазването на писменото културно наследство, свързано с края. Те изпълняват и реализират редица подходи, за осъществяване на това свое задължение. Изработват библиографски пособия в традиционна и електронна форма, които имат за цел да информират общността за наличието на документи и информация по определени теми и личности, обикновено имащи отношение към края. Също така библиотеките работят и по реализирането на множество дейности, свързани с дигитализа-

⁷ **Лозанова-Белчева**, Елица. Променящата се роля на общодостъпните библиотеки в контекста на глобалното информационно общество и в условията на икономическа криза. – В: *Пътят към книгата и информацията. юбилеен сборник, посветен на 65-год. на Татяна Янакиева*. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009, с. 382–383.

цията на тези колекции, които имат особена важност за общността, уникални са по своята същност или са застрашени от унищожаване.

Не на последно място библиотеките са и културни средища за общността, те са и рекреативни центрове, които подпомагат и предоставят възможности за отдих и отмора. Библиотеките все по-често се свързват с представата за социални средища, в които хората могат да общуват помежду си, да дискутират, да се обучават, да се събират според своите интереси, да намират съмишленици и да организират различни инициативи, свързани с реализирането на различни културни прояви.

Като обобщение на споделените мисли до тук отново се обръщам към петия закон на Ранганатан *Библиотеката е развиващ се организъм*. Динамиката на обществото, в което живеем, непрекъснато ни изправя пред нови предизвикателства. Библиотеката, като институция, свързана с общността е принудена да се променя успоредно с промените в ежедневието ни. За да оцелее и запази своята роля и място, тя развива непрекъснато нови услуги и обновява своите дейности. Подпомага информационните потребности на членовете на обществото, като се стреми да бъде водеща организация, която въвежда изпреварващо иновативни подходи за установяване и задоволяване на информационните нужди на потребителите си. За да реализира и да изпълнява своите основни функции, обществената библиотека се нуждае от непрекъснатата подкрепа на всички институции в общността.

ФЕНОМЕНЪТ „СВЕТОВНА ДИГИТАЛНА БИБЛИОТЕКА“

ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА

Идеята

Идеята за създаване на дигитална библиотека, която да направи леснодостъпни уникалните съкровища на световната култура, е представена пред Националната комисия на САЩ по въпросите на ЮНЕСКО през юни 2005 г. от директора на Библиотеката на Конгреса проф. Джеймс Билингтън.¹ Основният замисъл на бъдещия проект е да се покажат чрез един сайт дигитални копия на документи и артефакти, които да подчертават най-добрите образци на всяка страна и култура и да открояват тяхното многообразие, като по този начин се подпомага развитието на межкултурното сътрудничество и по-доброто разбиране на „другия“. ЮНЕСКО приветства идеята, защото вижда в нея потенциал за изпълнение и на още една своя стратегическа цел, а именно да съдейства за развитие на информационното общество и за повишаване на възможността на развиващите се страни за достъп до интернет. Генералният директор на ЮНЕСКО по това време г-н Коичиро Мацуура възлага на Управлението на ЮНЕСКО по комуникации и информация да си сътрудничи с Библиотеката на Конгреса за разработването на проект за световна дигитална библиотека. В края на 2006 г. ЮНЕСКО и Библиотеката на Конгреса на САЩ свикват съвещание на експерти, в което се набелязват основните проблеми и задачи и се сформират работни групи, които да разработят основополагащите принципи на проекта. На този етап се определят и пет учреждения партньори на Конгресната библиотека, а именно *Библиотека „Александрина“* (голяма обществена библиотека и културен център, разположен на Средиземноморския бряг на град Александрия в Египет, на предполагаемото място на античната Александрийска библиотека), *Националната библиотека и архив на Египет*, *Националната библиотека на Бразилия*, *Руската национална библиотека в Санкт Петербург* и *Руската държавна библиотека в Москва*. Съвещанието излиза с решение да се разработи и внедри прототип на Световна дигитална библиотека, който да бъде представен на Генералната конференция на ЮНЕСКО през 2007 г. Искания за участие в работата по проекта са отправени до ИФЛА и до отделни учреждения и лица в повече от 40 страни. От представители предимно на учрежденията партньори се сформират две работни групи: по подбора на съдържанието и по техническите параметри и информационната архитектура. През октомври 2007 г. на 34-ата сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО в Париж успешно е представен прототипът на Световната дигитална библиотека (WDL) и се взема решение за разработването на нейна общодостъпна и безплатна версия. Над 20 са учрежденията, които имат съществен принос за изработване на стартовата

¹ <http://www.wdl.org/en/background/>

версия на сайта. През април 2009 г. Световната дигитална библиотека става достъпна за всички.

Мисията

Световната дигитална библиотека е създадена да предоставя безплатен достъп в интернет до голям брой материали, представляващи културата на различни страни от целия свят – *в многоезичен формат*.

Тя съдейства за:

- насърчаване на международното и межкултурно разбирателство;
- разширяване на обема и разнообразието на културно съдържание в интернет;
- предоставяне на ресурси за преподаватели, учени и всички заинтересовани потребители;
- увеличаване на възможностите на партньорските институции за преодоляване на дигиталното разделение между отделните страни и вътре в тях.

Партньорите

Това са преди всичко библиотеки, но също архиви и други учреждения, които притежават колекции с културна ценност за целия свят. Съпричастни към идеята за изграждане на световна дигитална библиотека са и различни институти и частни компании, които имат принос за развитието на проекта чрез финансова или технологична помощ и с участие в работни групи и инициативи. Като примери могат да се посочат създаването на работна група (финансирана от ИФЛА и Конгресната библиотека) за разработване на ръководните принципи при изграждането на дигитални библиотеки, включително и за Световна дигитална библиотека, а също сформирание на Консултативен комитет по история на арабския език и ислямски науки с цел идентифициране на най-важните за арабския и ислямски свят ръкописи и научни книги, които да бъдат включени в Световната дигитална библиотека (финансиран от King Abdullah University of Science and Technology в Саудитска Арабия, Конгресната библиотека и ЮНЕСКО). Освен ЮНЕСКО над проекта в първия етап работят около 30 организации от Бразилия, Великобритания, Египет, Китай, Русия, Саудитска Арабия, САЩ, Франция и Япония. Сред активните партньори са националните библиотеки на Китай, Япония, Франция, Смитсоновия институт (Smithsonian Institution – научноизследователски и образователен институт в САЩ, към който е създаден голям комплекс от музеи), Центърът за култура и наследство в Абу Даби, Центърът за изследване историята на Мексико и мн. др. Към средата на юли 2013 г. броят на партньорските институции надхвърля 170.

Особеностите на проекта

Световната дигитална библиотека е нов тип проект за цифровизирана библиотека, в който фокусът е поставен не толкова върху броя и обема на включените обекти, а върху *високите стандарти за качество – на дигиталните изображения и на метаданните*. Важно е да се отбележи, че това са изисквания, които са формулирани и се спазват още на най-ранния етап от работата. Експертите от

групите, разработвали прототипа на Световната дигитална библиотека още в началото са си давали сметка, че подобен подход изисква значително повече време, усилия и средства и че това неминуемо ще влияе върху темповете на нарастване на дигиталното съдържание.

Като важни характеристики, които я отличават от други международни портали и инициативи за представяне на цифрови обекти, следва да се открият:

– *Многоезичието*. То е заложено като основен параметър за функционалност – метаданните, навигационните инструменти и озвучените текстове са представени на седем езика: *арабски, китайски, английски, френски, португалски, руски и испански*. Тази характеристика усложнява развитието на сайта и неговата поддръжка, но позволява WDL да се доближи до постигането на основната си цел – създаване на истинска универсална библиотека.

– *Стандартизираните метаданни*. Всеки обект е описан чрез унифицирано представена библиографска информация (или метаданни), която го идентифицира по заглавие, автор, по географски, времеви, езиков и тематичен аспект, а също чрез вида на оригиналния документ, чрез институцията доставчик и в други аспекти. Стандартизираните метаданни са отлична основа за организиране на опорните точки за търсене в сайта и спомагат за изграждане на вътрешните връзки между отделните дигитални обекти, а също за изходите към външни информационни системи.

– *Описанието*. То е съставено по начин, че да отговаря на въпроса „Какъв е този обект и защо той е важен?“. Предложената информация има не само научна стойност, но е поднесена така, че да предизвика любопитство и интерес у учащите се и у широк кръг потребители, както и желание те да се запознаят с културното наследство на всички страни.

– *Технологичните иновации*. Групата на WDL е работила с най-новите инструменти и модерни технологии, свързани с усъвършенстване на каталогизирането и развитието на многоезичните уебсайтове. Това включва разработването на: ново приложение с изисквания за каталогизиране на метаданните; инструмент с преводическа памет, който позволява на преводачите да не превеждат повторно една и съща дума или фраза; интерфейс, който е привлекателен за нетрадиционни потребители и насърчава изучаването на първичните източници. Използването на най-новите технологии води до подобряване на работния процес и до съкращаване на времето, което е необходимо за установяване на наличността на дигиталното съдържание на сайта след извършения преди това подбор.

– *Сътрудничеството*. Световната дигитална библиотека е изградена на принципите на откритост и прозрачност във всичките аспекти на проекта: достъп до съдържание; трансфер на технологии за повишаване на капацитета ѝ; партньорско участие на всички заинтересовани страни и потребители. Техническите и програмните мрежи се разглеждат като жизненоважен фактор за стабилността и развитието на WDL.

– *Изграждане на дигитален архив и предоставяне чрез сайта на дигитални копия с високо качество на изображението в единен формат*.

Функционалните възможности

Чрез сайта на WDL всеки потребител може да намери, да изследва или да се наслаждава на множество културни съкровища от целия свят, сред които *ръкописи, редки и старопечатни книги, периодични издания, карти, снимки, музикални партитури, архитектурни чертежи, звукозаписи, филми*. Всички те могат да бъдат издирвани според следните критерии:

- място;
- време;
- тематика;
- тип на оригинала;
- учреждение доставчик.

Всеки обект от колекциите може да бъде намерен и чрез търсене по ключови думи на различни езици.

Навигирането и представянето на метаданните в Световната дигитална библиотека се осъществява на 7 езика: арабски, английски, испански, френски, португалски, руски, китайски.

Бързото и удобно преминаване от един език към друг е също сред безспорните предимства при използването на метаданните. Сред предлаганите специални функции са интерактивни географски и тематични групи, хронология, разширен преглед на изображенията и възможности за интерпретация. Допълнителна информация се осигурява и чрез видеоинтервюта с представители на институцията доставчик, посветени на част от наличните обекти. Предвидена е и възможност информацията, съдържаща се в метаданните, да бъде прослушана на съответния език. Дигиталните изображения могат да се преглеждат, четат on-line и изтеглят в съответните формати – PDF, PNG, MP3, MP4, MPEG, както и да се гледат допълнителните видеоматериали, предложени от институцията доставчик. Развита е и функцията за бърз преглед на подобни обекти.

Управлението на сайта, както и неговата техническа поддръжка, се извършва от Библиотеката на Конгреса на САЩ.

Метаданните

Те са замислени и осъществени като огледални образи на всеки от използваните седем езика – за всеки отделен дигитален обект. Създадени са по стандартизиран модел на базата на Dublin Core, единен за всички видове документи, но с възможност да бъдат отразени и специфичните данни, характерни за отделния вид (напр. „писач“ или „калиграф“ – за ръкописите; „редактор“ – за вестниците и списанията; „художник“ – за снимките; „продуцент“ и „оператор“ – за филмите; „тонрежисьор“ – за звукозаписите и др. под.). Заглавието на всеки документ е посочено освен в превод на съответния език, на който се разглеждат метаданните, а също и на езика на оригинала. В типизирана форма са записани данните в полетата: език, място, време (разпределено по хронологични периоди), тема, допълнителни ключови думи, вид на оригинала. Това дава възможност на потребителя да прави бързи вътрешни връзки и да сравнява дигиталните документи по различни параметри. Подобна функция се постига и в полетата „колекция“, „учреждение

доставчик“ и „външни ресурси“ (линк към дигиталната библиотека на учреждениято доставчик). Полето „описание“ съдържа в свободен текст доста подробни данни за съдържанието и формата на документа, любопитни сведения за историята на създаването му (при ръкописите), за авторите, за местонахождението му и др. Допълнителен щрих към характеристиката на документа дава информацията от полетата „издателски данни“, „забележки“ и „физическо описание“, като поради спецификата на данните в тях не се предлагат сравнителни вътрешни връзки.

Проучването

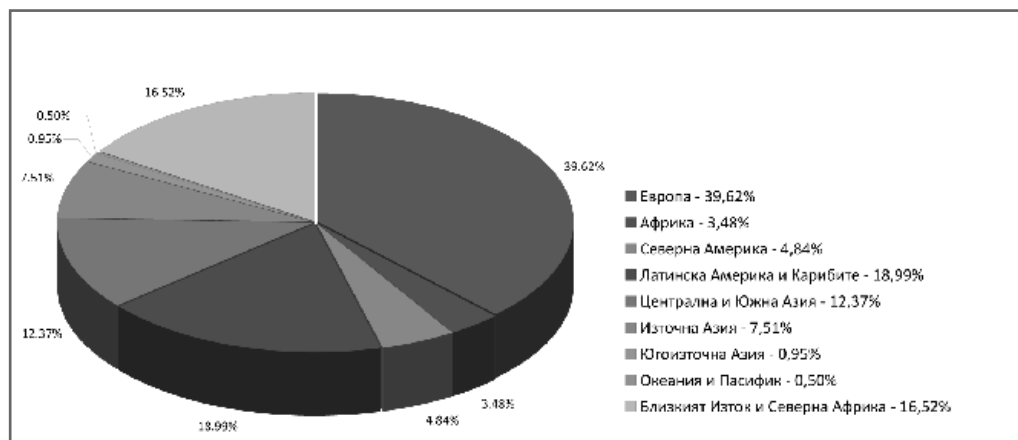
За да представим по-подробно и отчетливо разнообразието на съдържанието в Световната дигитална библиотека и за да открием оригиналния ѝ замисъл, направихме проучване по предварително уточнена методика, заедно със студенти² от Университета по библиотекознание и информационни технологии в рамките на проект „Студентски практики“ на МОН. Целта на изследването е не само да очертае чрез количествени показатели сегашното състояние, но и да улови бъдещи тенденции в развитието на WDL, макар че си даваме сметка за динамичния характер на процесите, протичащи в нея. Проучването е направено в средата на юли 2013 г., когато общият брой на дигиталните обекти наброява 8013.

Териториален обхват

На първо място беше важно за нас да получим данни как са открити съответните региони в WDL, за да преценим играе ли тя действително ролята на световно хранилище на дигитални обекти. От приложената графика става ясно, че на този етап доминират дигиталните копия от *Европа* (39,6%), следват ги тези от *Латинска Америка* (около 19%), а на трето място са източниците от *Близкия изток и Северна Африка* (16,5%). Първостепенното място на документите, постъпили от Стария континент не предизвиква изненада, тъй като той е представен с голям брой партньори доставчици, които притежават забележителни книжовни богатства. Второто място в известна степен е учудващо, но също може да се обясни със значителния брой институции и страните участнички. Третото място по наше мнение се дължи на активното участие на библиотека „Александрина“ и на щедрите спонсори на проекта от региона на Близкия изток.

Интересувахме се също колко страни допринасят за формиране на колекциите на WDL и кои от тях привнасят най-много дигитални обекти. Статистическите данни сочат, че с най-много държави е включена Африка – 46, следвана от Европа – 42, Латинска Америка и Карибския басейн – 33, Близък изток и Северна Африка – 21, Централна и Южна Азия – 14, Океания – 14, Югоизточна Азия – 11, Източна Азия – 5, Северна Америка – 2. Бяхме респектирани от факта, че за период от 4 години след старта на Световната дигитална библиотека в нея са включени колекции и обекти от 188 държави.

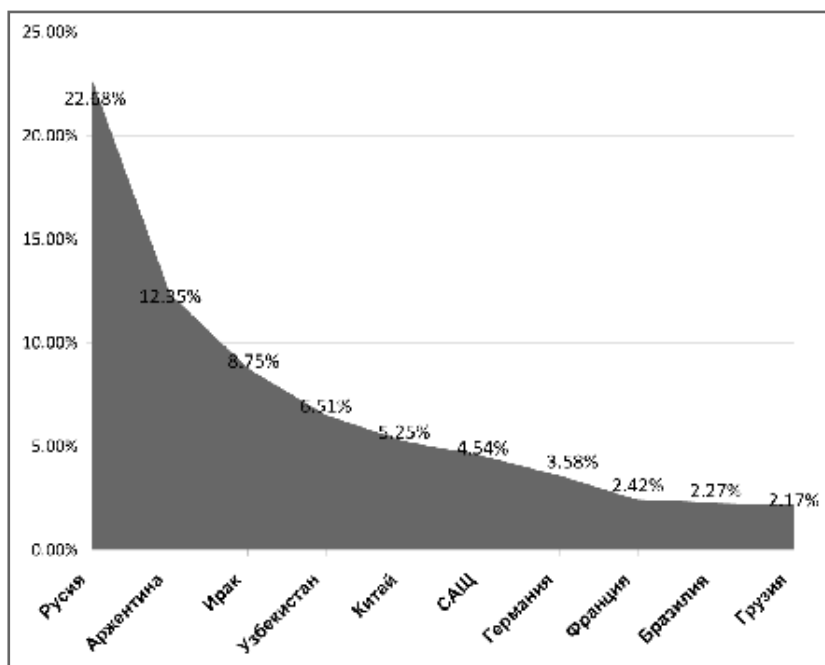
² В него взеха участие студентите от специалностите: „Библиотечен и информационен мениджмънт“ (Лилия Панова, Лиана Петрова, Надежда Томова), „Печатни комуникации“ (Радост Иванова, Мартин Димитров), „Информационни технологии“ (Десислава Симеонова) и „Компютърни науки“ (Тереза Балабанова).

■ **Графика 1.**

Разпределение на дигиталните обекти според региона, от който са доставени

Друг важен аспект на проучването беше свързан с уточняване на 10-те държави, присъстващи с най-много на брой обекти. Някои от данните тук, извън първото място на Русия (която е представена с два водещи партньора още в пилотния етап), определено ни изненадаха – напр. водещото място на страни като Аржентина, Ирак, Узбекистан, Грузия.

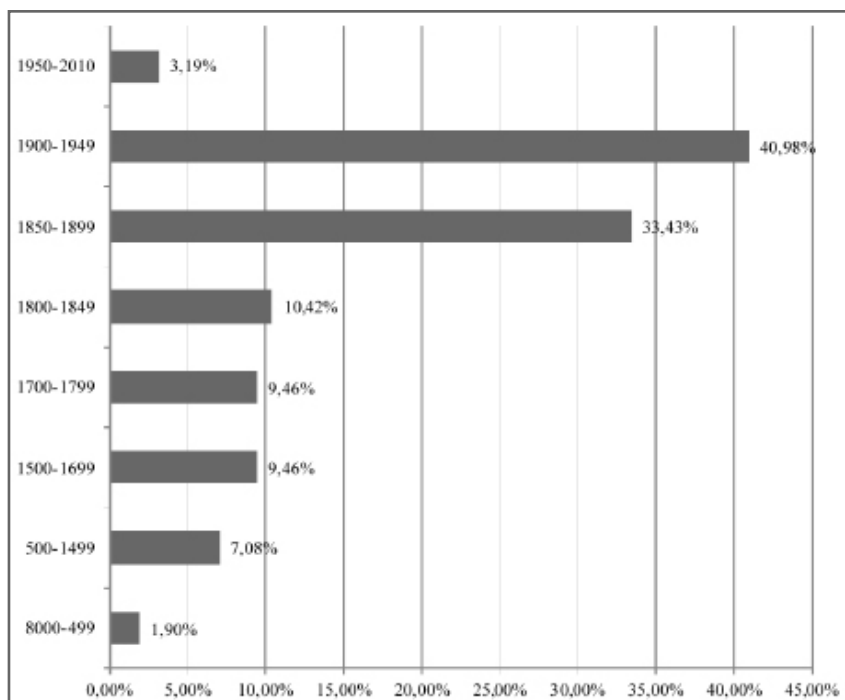
■ **Графика 2.**

*Разпределение на дигиталните обекти по държави
(за 10-те страни, представени с най-много дигитални обекти)*

Изследваните количествени данни за териториалния обхват на включените дигитални документи безусловно потвърждават твърдението, че WDL се стреми да се изгражда действително като световна библиотека, обхващаща културното наследство на всички континенти.

Хронологичен обхват

Времевите рамки, към които могат да бъдат съотнесени различните дигитални документи, са условно ограничени в няколко групи: от 8000 г. пр.н.е. – 499 г. от н.е.; от 500 г. – 1499 г.; от 1500 г. – 1699 г.; от 1700 г. – 1799 г.; от 1800 г. – 1849 г.; от 1850 г. – 1899 г.; от 1900 г. – 1949 г.; от 1950 – 2010 г. Това унифицирано хронологично групиране позволява да се изграждат интерактивни връзки и да се правят съпоставки между дигитални материали от различни региони на света, възникнали по едно и също време или отразяващи сходни обществени и културни процеси в съответните страни и континенти. Тук статистическите данни сочат сериозно преобладаване на материалите от периода 1900–1949 г. (почти 50%), което идва от големия брой книги, албуми и особено снимки, графични изображения и броеве на вестници, преброени като отделни единици. На второ място се нареждат копията на документи от 1850–1899 г. (33,4%). Такова хронологично подреждане (първо и второ място) е характерно за материалите от Европа, Африка, Северна Америка и Океания, а местата им са разменени при документите от цялата Азия, Латинска Америка и Южна Африка.

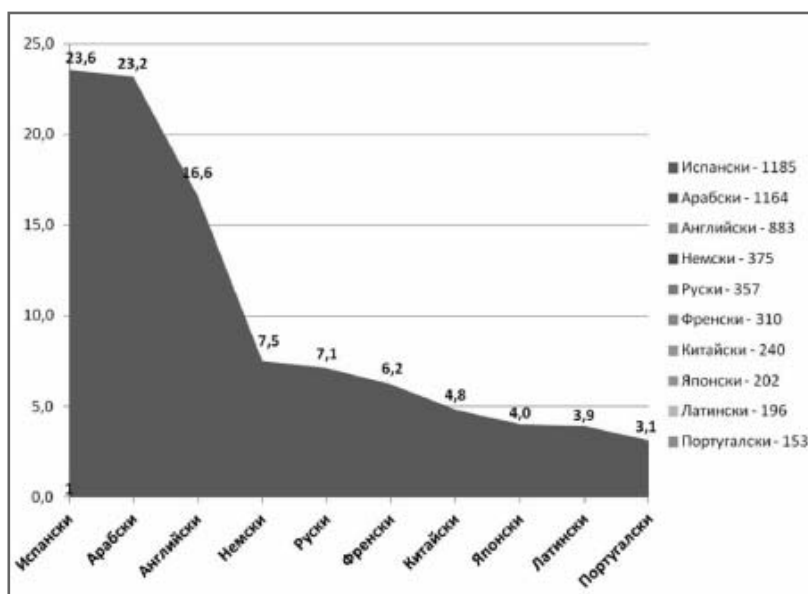

■ **Графика 3.**

Разпределение на дигиталните обекти по време

Езиков обхват

Друг важен параметър за световния обхват на дигиталните документи, който според нас следваше подробно да се проучи, беше езикът на оригинала. Голямо езиково разнообразие беше установено както за цялата световна дигитална библиотека, така и за отделните континенти и региони. С най-много езици е представена Европа (50), следвана от Близкия изток и Северна Африка (28), Централна и Южна Азия (25), Латинска Америка и Карибския басейн (22), Африка (19), Северна Америка (16), Югоизточна Азия (16), Източна Азия (15) и Океания (7). Интересен аспект в проучването се оказва уточнението на доминиращите езици на оригиналните документи. Данните показаха, че на този етап от развитието на WDL на първо място е *испанският език*, но почти толкова са и дигитализираните източници на *арабски език*. На трето място се наредиха материалите на *английски език*. Сред често срещаните съвременни езици са също немски, руски, френски, китайски, японски, португалски, а от т. нар. „мъртви езици“ най-много са документите на латински език. Голямото езиково разнообразие на дигитализираните документи е изключително важно за акцентирането върху културната самобитност на отделните страни и региони. То показва до каква степен по-разпространените езици се използват от големи географски общности, но също така откроява и съществуването на редки езици и на диалекти.

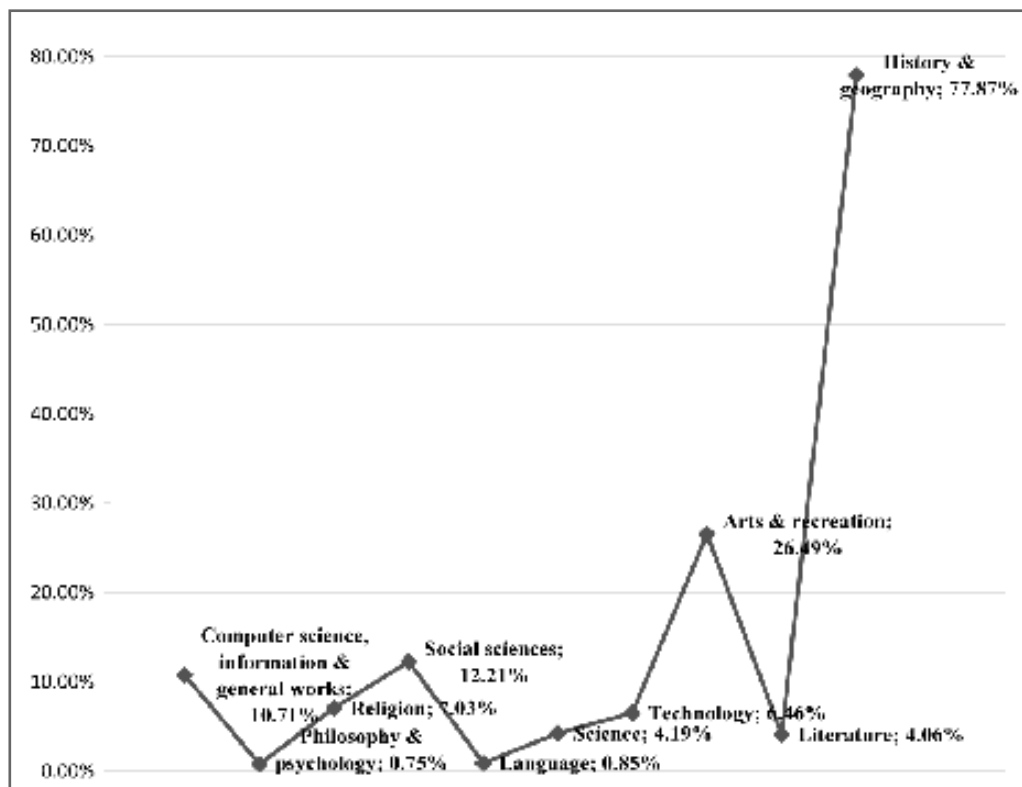
■ **Графика 4.**

Разпределение на дигиталните обекти по езици на оригинала

Тематика

Тематичният профил на WDL също може да се проследи количествено, но само чрез обединяването на документите в няколко по-широки научни направления. Точно чрез такъв обединен тематичен профил най-ясно се откроява целта ѝ,

а именно да бъде пазител на най-ценното от световното *културното наследство*. Данните категорично показват, че тя е изградена от дигитални изображения, отразяващи научни комплекси, най-тясно свързани с наследството, каквито са историята и географията (77,9%), изкуството (26,5%), социалните науки (12,2%), религията (7%). Сборът на процентите тук надхвърля 100, поради това, че един документ може да бъде класифициран в няколко научни направления.

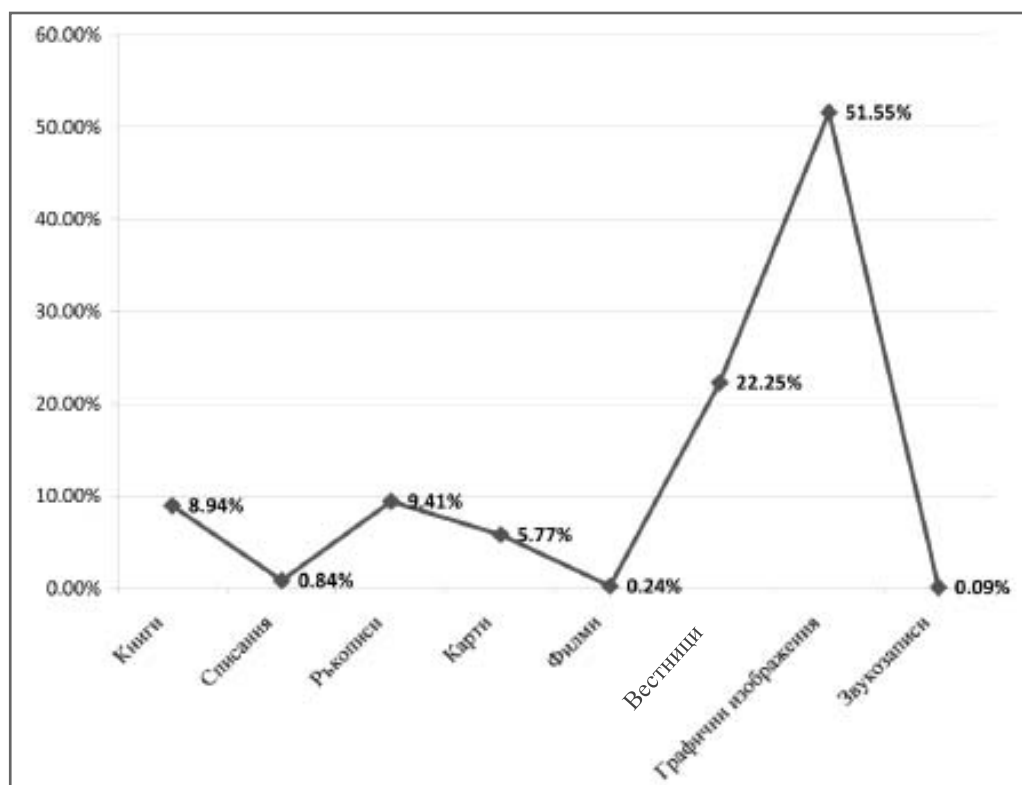
■ **Графика 5.**

Разпределение на дигиталните обекти по тематика
(за по-голяма достоверност са запазени формулировките на научните направления на английски език)

Типология на включените документи

Сред документите, включени в WDL, доминират *графичните* изображения (над 51%) – снимки, портрети, шампи. Могат да се видят както портрети на известни политически и творчески личности, така и снимки на населени места, на исторически събития, а също и такива, отразяващи бита и обичаите на отделните народи (ескимоско момиче, мексиканска танцьорка, мадагаскарски момичета, българска пастирка и др. под.). Предлаганите снимки представляват интерес не само с изобразеното на тях, а и заради имената на известните фотографии, които са ги направили. Уникална в това отношение е колекцията на Конгресната библио-

тека от снимки на известния американски писател, автор на книги за география и пътешествия Франк Карпентър и на неговата дъщеря Франсис, които са оставили над 16 хиляди снимки и над 7 хиляди негатива, като илюстрации на неговите книги, изобразяващи живота в различни точки на света в края на XIX век, включително и в България. На второ място в WDL са вестниците, но техният обем е силно завишен, поради това, че се отчита всеки отделен брой, а всъщност броят на отделните заглавия не е голям. С почти еднакви обеми са представени ръкописите (9,4%) и старопечатните и редките книги (почти 9%). С много малки количества на този етап са включени звукозаписите, филмите и списанията. Не е голяма по обем, но е твърде интересна колекцията от стари карти (5,77%).

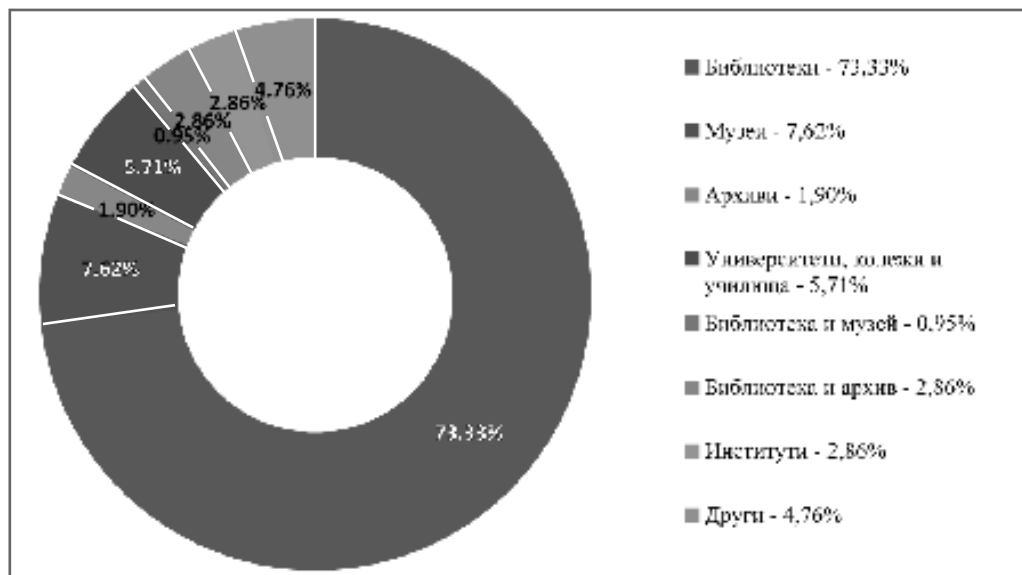
■ Графика 6.

Разпределение на дигиталните обекти според типа на оригиналния документ

Институции – доставчици на дигитално съдържание

Към момента на проучването в Световната дигитална библиотека участват 105 институции, като главните доставчици на дигитално съдържание са библиотеки – 77. Сред останалите партньори могат да се отбележат няколко университета, колежи и училища, музеи, архиви и научноизследователски центрове, фондации, религиозни общности. Като примери могат да се отбележат – Abu Dhabi Authority for Culture and Heritage (фондация, която управлява културното наследство на Обединените Арабски Емирства).

динените Арабски емирства); Center for the Study of the History of Mexico CARSO; Greek-Catholic Diocese of Aleppo (с колекция от 1100 ръкописа); Syriac-Orthodox Archdiocese of Aleppo; Hill Museum & Manuscript Library; National Institute of Anthropology and History (Мексико); Our Lady of Balamand Patriarchal Monastery; Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies; Smithsonian Institution и др.

■ **Графика 7.**

Разпределение на институциите, доставчици на дигитално съдържание според вида им

Най-старите документи

Любопитно ни беше да разберем кои са най-старите документи, отразени в WDL, и къде се съхраняват оригиналите им. За целта избрахме 5-те най-ранни документа от всеки тип. Като най-ранен ръкопис може да се посочи гадателна кост *„Ветрове от четири посоки“*, датирана от 1200 пр. н.е. от колекцията на Китайската национална библиотека. Най-старата книга също идва от Китай *Zizhi Tongjian* – *„Шидзи“* (*„Шиджи“*) – представлява обща история на Китай, изложена в хронологичен ред. Съставена е в периода 1066–1084 г. от китайския историк, писател и астролог Сима Циен, считан за основоположник на китайската историография. Най-старата карта е от 1136 г. и също идва от Китайската национална библиотека. Най-ранният вестник в WDL е *„Локомотив“*, издаван в Германия през 1848 г., идващ от колекцията на Държавната библиотека в Берлин, а най-ранното списание е сръбското *„Зенит“* от 1921 г., редактирано от Любослав Мичич. Звукозаписът с най-ранна дата – 1898 – е *„Марсилезата“*, предоставена от Националната библиотека на Франция, а най-старият късометражен филм – от 1897 г. – е свързан със снимачните екипи на братя Люмиер и изобразява *катедралата в Лурдс* (Франция). Притежание е на Конгресната библиотека. За да се придобие

нагледна представа за най-старото културно наследство, съхранявано в WDL 5-те най-ранни документа от всеки вид, са изброени в Приложение 1, като те са посочени със заглавията си на английски език.

Българският принос

Дигиталните документи, отнасящи се до България, са представени в WDL от три институции – Библиотеката на Конгреса на САЩ, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Централната библиотека на БАН. Това са ценни ръкописи: славянски – (Добрейшовото и Банишкото евангелие, Поп-Пунчовия сборник, Миней от втората половина на XIII в., Апостол избран от същия период, препис на „История славяноболгарска“); 2 арабски ръкописа от ориенталските колекции на Националната библиотека (от XI и XII в.), гръцки справочник по теория и практика на музиката от 1825 г. Българската старопечатна книга е по-подробно отразена чрез най-значимите си образци, сред които са: книги на Паисий Хилендарски („Царственик или история болгарская“, 1844), Софроний Врачански („Кириакодромион сиреч Неделник“, 1806), Петър Берон („Буквар с различни поучения“, 1824), Неофит Рилски („Болгарска граматика“, 1835), Георги С. Раковски („Българските хайдутини“, 1867), Сава Доброплодни („Писменик“, 1853), братя Миладинови („Български народни песни“, 1861), Константин Фотинов („Болгарский разговорник за ония, кои обичат да се навикнуват да говорят гречески“, 1845), Петко Р. Славейков („Габровското училище и неговите първи попечители“, 1866; „Завещания за учебните заведения в Габрово“, 1867), а също и с преводи на Райно Попович, Константин Фотинов, Ботю Петков и др. От ранните старопечатни църковнославянски книги е включен „Часословец“, издаден от известния печатар Яков Кройков във Венеция през 1566 г. В Световната дигитална библиотека са отразени и 5 карти от колекциите на Конгресната библиотека, засягащи български земи. Като примери тук могат да се посочат: историческа карта на Източната Римска империя, създадена през 1725 г. от Гийом дьо Лил; карта на Югоизточна Европа и Средиземно море от 1940 г., съставена от генералния щаб на немската армия в началото на Втората световна война; карта на източноазиатската част на Турция, Персия, Афганистан и Арабския полуостров, съставена от известния картограф и гравьор Пиер Лапи (Pierre M. Lape) през 1842 г. Следва да отбележим и някои негативни реакции относно подбора на дигиталните документи, свързани с България. Известно недоволство сред български учени предизвиква намиращата се в WDL „Етнографска карта на Балканския полуостров“ на Йован Цвиич от 1918 г. от колекцията на Конгресната библиотека, в която „са отпаднали“ части от Кюстендилско и Видинско. Като следствие от това Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ като партньор на WDL направи предложение в бъдеще да бъдат прибавени и други етнографски карти, напр. включената в нейната дигитална библиотека Ethnographische Übersicht des Europäischen Orients от 1882 г. на Хенрих Киперт, издадена в Берлин. „Българско съдържание“ носят и няколко графични изображения в WDL: две снимки от колекцията на Франк и Франсис Карпентър – „Пастирка“ (края на XIX и нач. на XX в.) и „Селянки чепкат вълна на пазара“ (1923 г.), а също плакат „Четири причини да купите „победните“ облигации“, създаден

през 1917 г. в Канада. Идеята на плаката е да бъдат насърчени канадците да купят облигации, които да допринесат за победата срещу враговете на Антантата – изобразените на плаката са германският кайзер Вилхелм II, императорът на Австро-Унгария Франц Йосиф I, българският цар Фердинанд I и султан Мехмед VI.

Настоящето по-задълбочено проучване на Световната дигитална библиотека затвърди първоначалното ни впечатление, че тя е отлично замислена и изпълнена като модерен информационен ресурс за най-ценното от световната културна съкровищница, който е широкодостъпен, с отлично качество на дигиталните изображения и с унифицирано представени метаданни в многоезиков диапазон. Някои забележки могат да се предявят към подбора на включените документи. Известно ни е, че в първоначалния експериментален период дигитализираните материали са основно от колекциите на Конгресната библиотека и нейни са решенията относно подбора им. По-късно цялата отговорност за предложеното дигитално съдържание се носи само от институцията доставчик, което крие известни рискове, напр. свързани с възможността да се популяризира субективна трактовка на събития и факти, засягащи големи региони или световни исторически събития. Критики могат да се отправят и заради бавните темпове на нарастване на дигиталните обекти в WDL (напр. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се наложи да изчака повече от 3 години, за да бъдат подготвени и показани на свободен достъп нейните дигитални изображения), но както изтъкват самите ѝ създатели (на сайта ѝ), бавният растеж в голяма степен е за сметка на постигнатото качество. А именно то е, което превръща Световната дигитална библиотека в своеобразно изящно бижу, чиято красота и стойност са видими за всеки познавач. Убедени сме, че в бъдеще обемът ѝ ще нараства по-динамично. Надяваме се също, че ще се намерят механизми за регулиране подбора на документите, чрез които да се избегне афиширането на едностранчиви регионални интереси и няма да се позволи превръщането ѝ в място за надмощие на едни нации и култури над други. Само тогава, по наше мнение, тя ще бъде и по-полезна, и по-широко използвана, и ще се утвърди като дигитална библиотека в световен мащаб.

■ Приложение 1

№	Вид на документа	Заглавие	Създател	Година на създаване	Регион	Език	Институция
1	Ръкопис	Winds of the Four Directions	–	1200 пр.н.е.	Китай	китайски	Национална библиотека на Китай
1	Старопечатна книга	Partial Draft of the Comprehensive Mirror to Aid in Government (Zizhi Tongjian)	Sima Guang (Сима Циен) – състав.	1066 – 1084	Китай	китайски	Национална библиотека на Китай
1	Вестник	Locomotive: Newspaper for the Political Education of the People	Фридрих Хелд – ред.	1848	Германия	немски	Държавна библиотека на Берлин
1	Списание	Zenith: International Review of Arts and Culture	Любослав Мичич – ред.	1921 (февруари)	Сърбия	сърбохърватски	Национална библиотека на Сърбия
1	Карта	Map of the Lands Where the Sage-Emperor Yu Left His Traces	-	1136	Китай	китайски	Национална библиотека на Китай
1	Звукозапис	Marseillaise	Клод Жозеф Роже дьо Лил- композитор	1898	Франция	френски	Национална библиотека на Франция
1	Филм	Lourdes, Leaving the Church of the Rosary		1897	Франция		Конгресна библиотека
2	Ръкопис	The Curse of Artemisia – Fragment	-	350–300 пр.н.е.	Египет	древногръцки	Национална библиотека на Австрия
2	Старопечатна книга	The Annotated Literary Anthology	Xiao Tong (Сяо Тонг) – ред.	1161	Китай	китайски	Национална централна библиотека (Китай)

№	Вид на документа	Заглавие	Създател	Година на създаване	Регион	Език	Институция
2	Вестник	Al-Zaura	Мидхат Паша – основател	1874 (февруари)	Ирак	арабски; османотурски	Национална библиотека и архив на Ирак
2	Списание	The New Generation	Хасан ал-Баяти – ред.	1921 (декември)	Ирак	арабски	Национална библиотека и архив на Ирак
2	Карта	Atlas of Korea with a World Map		1368 – 1644	Корея	китайски	Конгресна библиотека
2	Звукозапис	Sunny California		1941	Южна Америка	английски	Конгресна библиотека
2	Филм	Procession at Séville and Bullfighting Scenes		1898	Франция, Испания		Конгресна библиотека
3	Ръкопис	Orestes		200 пр.н.е.	Древна Гърция	древногръцки	Национална библиотека на Австрия
3	Старопечатна книга	A New Compilation of Events from the Xuanhe Period		1225 – 1279	Китай	китайски	Национална централна библиотека (Китай)
3	Вестник	El Mosquito		1875 (януари)	Аржентина	испански	Национална библиотека на Аржентина
3	Списание	Layla	Паолина Хасун – ред.	1923 (октомври)	Ирак	арабски	Национална библиотека и архив на Ирак
3	Карта	Mappamundi	Джовани Леардо	1452 – 1453	Свят	италиански	Библиотека при университет на Уисконсин-Милуоки
3	Звукозапис	Interview with Fountain Hughes, Baltimore, Maryland		1949	Северна Америка	английски	Конгресна библиотека
3	Филм	New York Police Parade		1899	САЩ		Конгресна библиотека

№	Вид на документа	Заглавие	Създател	Година на създаване	Регион	Език	Институция
4	Ръкопис	The Xiping Stone Classics		175–183	Китай	китайски	Национална библиотека на Китай
4	Старопечат-на книга	The Romance of Jinhua Temple		около 1271 – 1368	Китай	китайски	Конгресна библиотека
4	Вестник	Understanding the Truth	Ely Bannister Soane – ред.	1918 (януари)	Ирак	кюрдски	Национална библиотека и архив на Ирак
4	Списание	The Uganda Journal	Изд. Науч.-лит. д-во на Уганда	1934 (януари)	Уганда	английски	Национална библиотека на Уганда
4	Карта	Palestine		1475	Израел	латински	Национална библиотека на Израел
4	Звукозапис	Welcome to Rainbow Springs		1956	Северна Америка	английски	Държавна библиотека и архив на Флорида
4	Филм	Aguinaldo's Navy	Реймънд Акерман - оператор	1900	Филипини		Конгресна библиотека
5	Ръкопис	On the Fall of States	Lu Ji	280–289	Китай	китайски	Национална библиотека на Китай
5	Старопечат-на книга	Yongle Encyclopedia	Xie Jin	1403 – 1408	Китай	китайски	Национална библиотека на Китай
5	Вестник	Al-Iraq	Razzuq Dawood Ghannam – основател	1920 (юни)	Ирак	арабски	Национална библиотека и архив на Ирак
5	Списание	-	-	-	-	-	-
5	Карта	Geography	По Клавдий Птолемей	1478	Свят	латински	Университетска библиотека на Неапол

№	Вид на документа	Заглавие	Създател	Година на създаване	Регион	Език	Институция
5	Звукозапис	Traditional Seminole Song	Фостър Барнс- тонрежисьор	1959	Северна Америка	микасуки (Hitchiti)	Държавна библиотека и архив на Флорида
5	Филм	Emigrants Landing at Ellis Island	Алфред Абади	1903	САЩ		Конгресна библиотека

КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ НА СЛУЖИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ – РЕАЛНОСТ И ПЕРСПЕКТИВИ

ЕЛИ ПОПОВА

*На високо ценения от мен
колега и приятел
с уважение и респект!*

Въведение в темата

Кариерното развитие, по определението на специалистите в научната област, изучаваща човешките ресурси, е тази част от човешкия живот, която е затворена между първото назначаване на работно място и момента на преустановяване на активна трудова дейност. Поредицата от промяна на работните места, на длъжностните характеристики, на позициите и отговорностите формират кариерата на личността.

Спецификата на кариерното развитие в рамките на библиотечния сектор се определя от характеристиките на включените в него професии, от възможностите, които залага нормативната база и от конкретните условия, които предлага всяка библиотека. Особено важно е да бъде отбелязано въздействието на състоянието на сектора като цяло върху кариерното развитие на служителите; влиянието на неговото място в обществения и икономическия живот на държавата върху възможностите за кариера на заетите в библиотечната сфера; зависимостта на кариерното развитие в библиотеките от оценката, която секторът получава от централните институции и местната власт, от различните обществени групи и отделните личности; отражението на тенденциите и перспективите за развитие на библиотеките, на библиотечните дейности и услуги върху нагласите, представите и очакванията за кариерно развитие, особено у младите хора.

В модерното общество, разбирано в смисъла на глобализацията и формирането на структурите на информационното общество¹, библиотеките изживяват сериозна и всеобхватна трансформация. Като информационни центрове и институции, те извършват цялостна технологическа пренастройка на дейностите, продуктите и услугите, които предоставят. В условията на информационното общество библиотечният персонал е изправен пред категоричната и неотложна необходимост да притежава и допълва нови компетентности към своята базова професионална квалификация. Сериозно и съдържателно е променена картата на знанията и уменията, които съвременният библиотекар трябва да владее и да прилага, за да бъде ефективен, търсен, оценяван и успешен.

¹ [прегледан 13.05.2013]. <http://ppm.swu.bg/media/31349/doulov,%20v.%20information%20technology%20and%20culture%20of%20modern%20society.pdf>

Във връзка с казаното по-горе се налага признанието, че в библиотечния сектор в България много силно е изразена скритата безработица, т.е. несъответствието на изискванията към потенциалните кандидати за свободните работни места в библиотеките и качеството на предлагания свободен човешки ресурс на пазара на труда. Проблемът значително се усложнява от непривлекателността на сектора за младите хора и насочването на подходящо и адекватно подготвени библиотечни кадри към сектори с по-високо заплащане и с по-привлекателни възможности за професионална реализация.²

Теоретичното осмисляне на проблемната ситуация

Кариерното развитие на библиотечния персонал не е обект на сериозен и цялостен анализ в самостоятелни научни трудове не само в България, но и в чуждата библиотековедска литература. Проблемът бегло или частично се засяга в отделни публикации, посветени на новите изисквания към библиотечните специалисти; споменава се в контекста на проблематиката за продължаващата професионална квалификация, особено в условията на информационното общество и технологичната промяна в библиотеките.

В българската професионална литература се разглеждат някои практически аспекти на темата, без да има цялостен преглед и анализ на кариерното развитие на служителите в библиотеките. Водещи библиотечни мениджъри въвеждат модерен подход в управлението на персонала в библиотеките, които ръководят. В този процес задължително изпъкват труднорешимите проблеми на кариерното развитие в българските библиотеки, които се нуждаят от комплексна подкрепа и действия; изпитват остра липса на реални възможности за утвърждаването на кариерното развитие като действен фактор за повишаване на ефективността на човешкия ресурс.

Реални предпоставки за кариерно развитие в библиотеките

Библиотечната общност е известна с емоционалното си отношение към професията и това е една от причините хората да остават в нея, включително и през целия си трудов път. По своята същност работата е интересна и привлекателна – срещите с нови хора, непрекъснатият досег с книги, знания и информация също имат своя чар. Младите хора оценяват това и правят опит да останат в професията, за която се подготвят.

В най-широко разпространените представи кариерното развитие се възприема като движение на определен специалист във възходяща посока по йерархията на длъжностите в организацията. Но това не е така. В зависимост от подготовката, потенциала и качествата на библиотечния служител кариерното му развитие може да има различни посоки – вертикални и хоризонтални, възходящи и низходящи. Придвижването по вертикалната стълбица на длъжностите се обвързва с потенциала на служителя за поемане на по-големи отговорности, състоящ се от комплексни качества, умения и придобити знания и опит. В съвременната наука се раз-

² **Попова**, Ели. Кариерното развитие в българските библиотеки през погледа на студентите в специалност Библиотекознание. – В: *Библиотека*, 2013, № 2–3, с. 148–165.

глежда различно по съдържание израстване. Най-добрите експерти в определена професионална област, разбира се, включително библиотечния сектор, не винаги имат качествата на добри администратори или мениджъри. Доказана е ефективността на „двойната кариерна стълба“³, чрез която може да се използва най-рационално човешкият потенциал и да се дават паралелни възможности за кариерно и професионално израстване – в административно или експертно направление.

Как е поставен най-общо проблемът в България? Официалната статистика за последните осем години сочи, че в България има около 50 библиотеки с библиотечен фонд над 200 000 т. Почти толкова са библиотеките с по-голяма и разгърнатата структура, която предполага различни нива: направления, отдели, сектори и звена, т.е. има структурирани няколко стъпки от началното ниво на професионалните позиции към ръководните длъжности. Ръководството на библиотеката се състои от директор и заместник-директор. Много рядко в библиотеки, които са единици, има повече от един зам.-директор. Но там, където са налице повече от един заместници и е възможно да се разделят най-тежките отговорности според експертизата на хората, на практика е направено разграничение по професионално направление и по административна дейност. Останалите структурни звена в големите библиотеки дават превес на професионалната квалификация и качества. Практиката показва, че по-успешни ръководители от средно ръководно равнище в библиотеките са тези служители, които, освен добра и актуална съвременна професионална подготовка, притежават и качества на добър организатор, познават добре административните процеси и правила за работа. Колкото повече са нивата в йерархичната структура на библиотеката, толкова по-голямо значение придобиват мениджърските способности за вертикалното придвижване на служителите. Това твърдение е защитимо от богатия практически опит и наблюдения на автора, както и от доброто познаване на организацията на работата в различни видове библиотеки. Колкото по-голямо е дадено звено, толкова по-разнообразни са процесите, които обхваща. Същевременно за постигането на по-голяма ефективност в този случай се изисква оптимална координация в работата на служителите, в постигането на която изпъкват добрите организационни качества на служителите, заемащи средни ръководни позиции. В тази връзка не без значение е и умението им да създават комфортна атмосфера и благоприятен климат в работната среда, които също влияят силно върху качеството на работата в библиотеката и, в контекста на темата, утвърждават положителната нагласа на вътрешната среда относно тяхното кариерно израстване.

Нужното образование като образователно-квалификационна степен не е достатъчна заявка за кариерно развитие, особено в условията на стремглаво навлизане на новите технологии в същинската библиотечна работа – специфични библиотечни процеси, дейности и услуги. От особено голямо значение е включването на служителите с амбици за израстване във формите на продължаващата професионална квалификация. Това е един постоянен процес на актуализиране на знанията

³ [прегледан 13.05.2013]. http://www.automatic-project.eu/Modules_bg/Module%201,%20Chapter%2016.pdf

и поддържане на професионалното ниво на нужната висота и качество, изисквани и от външната, и от вътрешната за библиотеката среда.

Кариерното развитие включва и хоризонтално движение на служителите в структурата на библиотеката. Във всички варианти следва то да бъде резултат от професионалното развитие на служителите или липсата на такова. Преминването на ново работно място с нова длъжностна характеристика определено е знак, положителен или отрицателен, за оптимизиране на трудовото представяне на служителя. В библиотеката хоризонталното движение предлага голямо разнообразие от дейности и възможности за професионална реализация и удовлетворение. Това кариерно развитие също се основава на професионалната подготовка и личностните качества. Хоризонталната промяна, както вече беше отбелязано, все още не се разбира от повечето служители като кариерно израстване. Кариерното развитие в съвременните схващания се идентифицира и с професионално развитие, разширяване или задълбочаване на професионалната експертиза и израстването на личността в стълбата на експертите в дадената област. За библиотечните кадри това израстване е реална, възможна и ценена кариера, която се допълва със съответни стимули и поощрения.

Същевременно в съвременната организационна култура се налагат разнообразни форми на организация на работата – хоризонтални, пирамидални, матрични, хибридни.⁴ В различни ситуации, при различните видове библиотеки всички те са приложими и за библиотечната институция и носят своя потенциал за кариерното развитие на библиотечния персонал. Чудесен пример за това е матричната структура в Библиотеката на Нов български университет – модерна и водеща българска библиотека, носител на наградата на ББИА „Библиотека на годината 2012“.

За голямата част от библиотеките с библиотечен фонд под 200 000 т., изключени от 2005 г. досега и от официалната статистика на държавата, е характерна сравнително опростена структура, която не предполага наличие на много йерархични нива и не предлага особено вертикално или хоризонтално движение на персонала. Още повече, че в голяма част от читалищните библиотеки и в училищните библиотеки работи по един библиотекар. Кариерното развитие в библиотеките с персонал под 3-ма души следва да се оценява в зависимост от професионалното развитие на служителите, тяхното утвърждаване и изяви в библиотечната колегия като добри професионалисти, които поддържат високо професионално ниво, било чрез участие във формите на продължаваща професионална квалификация, било чрез надграждане на образователно-квалификационната си степен и съответно прилагане на придобитите и постоянно актуализирани знания в практиката, за изпълнение целите на конкретната библиотечна организация.

Библиотечната асоциация би могла да инициира въвеждането на степени и категории за диференциране на библиотечните специалисти в страната според нивото на тяхната професионална квалификация, знания и умения, както и да предложи съответстваща на отделните категории скала на възнагражденията. В по-широки рамки идеята обхваща създаването на общи за сектора бази от данни с актуално състояние на човешкия капитал в библиотечния сектор; с подробна

⁴ [пегледан 13.05.2013]. http://www.beinsadouno.com/downloads/organisational_forms.pdf

информация за състоянието на трудовия пазар за библиотечните и информационните специалисти; с текуща информация за свободните работни места, администрирани от професионалната асоциация.

Кариерното развитие в библиотеките има и друг модел, при който служителите променят работното си място в рамките на сектора: променят вида библиотека, вида дейност или характера на заниманията си.

Нагласите на библиотечните служители в България към кариерното развитие в библиотеките

За негативната нагласа на библиотечните специалисти относно възможностите за кариерно развитие или по-скоро липсата на такива в библиотеките имат значение както някои сериозни обективни пречки, така и субективни причини, свързани с непознаването и неразбирането на понятията и неприлагането на принципите на съвременното кариерно развитие.

Безспорен факт е лошото финансиране на библиотечния сектор, ниските неатраaktivни възнаграждения и отсъствието на каквато и да е финансова мотивация в рамките на кариерното развитие. От наблюдения, целенасочени разговори и непубликувано анкетно проучване, направено от автора⁵, може да се стигне до извода за изключително песимистична нагласа на библиотечните специалисти към кариерно развитие в библиотеките. За да потърсим поне частично обяснение, трябва да обърнем внимание върху няколко противоречия, характерни за библиотечния сектор и човешките ресурси, които осигуряват дейностите в него. Избираме част от тези, които не са адекватни на новите условия и на трансформациите, настъпващи в библиотеките.

1. Работните места в библиотеките са относително сигурни и текучеството е слабо, въпреки многото негативи като ниското заплащане и все още преобладаващите лоши условия на труд. Голяма част от библиотечните служители започват и завършват кариерата си не само в библиотечния сектор, не само в библиотечна институция, а в *една и съща* библиотека. Нагласата за израстване в йерархията на библиотечната организация е, че се дава предимство на хората с опит, с по-дълъг трудов стаж.

За условията на информационното общество и модерния начин на мислене това е негативно явление. Младите хора, завършили образованието си и усвоили новостите, съвременните технологични възможности и решения са по-адекватни на новата визия на библиотечната институция. Личностните качества и желанието на служителите с по-голям трудов стаж да се адаптират към новите изисквания на средата са решаващи за развитието на тяхната кариера.

2. Споменатата вече скрита безработица изисква промяна на библиотечната институция, която да привлече нужните й квалифицирани специалисти или да задържи подходящо подготвените. В последните години успешни проекти променят ситуацията, що се отнася до условията на работа, технологичното обновяване на библиотеките и, респективно, дейностите и услугите, които те могат да раз-

⁵ **Попова**, Ели. Проучване на възможностите за кариерно развитие на библиотечния персонал в контекста на информационното общество. 2012. (непубликувано анкетно проучване)

виват и предлагат. Особено силно се чувства тази промяна в университетските библиотеки, в големите обществени библиотеки – регионални, общински, част от читалищните. В тях и заплатите изглеждат относително приемливи, за да привлекат и задържат младите, кадрните, способните. В училищните, във все още голяма част от читалищните библиотеки ситуацията остава непривлекателна.

3. Част от библиотечната колегия, макар и крайно недостатъчна, предвид достъпните условия и качеството на предлаганите възможности за продължаваща професионална квалификация, проявяват интерес и се включват в обученията на Центъра за продължаваща квалификация на библиотекари. След това обаче настъпва разочарование, породено от няколко причини: участвалите в обученията нямат възможност (на места не им се позволява) да приложат наученото на практика; няма промяна нито в работното им място, нито съответно във възнаграждението им. Единственият резултат от активното актуализиране на професионалните знания остава личното удовлетворение. Липсват признанието и стимулите в работната среда. В най-добронамерените случаи – при желание от страна на библиотечния мениджър да оцени и отрази подобаващо повишаването на квалификацията, липсват обективни възможности да се даде дължимото на служителите поощрение или увеличение на възнаграждението.

Трябва да се подчертае обаче, че за прилагането на посочените стимули е нужна обвързаност на участието на библиотечните служители във формите на продължаващата професионална квалификация с по-добрата им подготовка за изпълнение на индивидуалните планове, насочени към постигането на приоритетите и стратегическите цели на библиотеката.

Какво може и как да се промени?

Нормативна база. Да се заложат механизми за стимулиране на библиотечните служители да повишават своята професионална квалификация. Да се развие работна система от кредити за курсовете в продължаващата професионална квалификация и те да се обвържат с кариерното развитие на служителите.

Теоретична обосновка. Адаптиране и конкретизиране на тенденциите в управлението на човешкия капитал към спецификата на библиотечния сектор. Да се направи задълбочен анализ на реалните условия и моделите за кариера в библиотечния сектор, да се изведат факторите и подходите, които биха могли да отворят възможностите за кариерно развитие на персонала в библиотеките.

Нов подход на библиотечния мениджмънт. Внедряване на модерни подходи от науката за управление на човешките ресурси, управление на промяната, управление на таланта и др. п. в библиотечния мениджмънт.

Продължаваща професионална квалификация да се възприеме и въведе като основен и важен фактор за кариерно развитие на библиотечния персонал.

ББИА – професионалната библиотечна организация да се ангажира с изработването на професионални стандарти и инициативи, които да съдействат реално за кариерно развитие на библиотечните кадри.

Промяна в поведението на служителите. Важно е служителите да бъдат запознати, информирани и обучени по въпросите на кариерното развитие и не-

говата обвързаност с плановете, целите и приоритетите на библиотечната институция, но също така с индивидуалните планове на личността.

Литература

1. **Попова**, Ели. Кариерното развитие в българските библиотеки през погледа на студентите в специалност Библиотекознание. – В: *Библиотека*, 2013, № 2–3, с. 148–165.
2. **Дончева**, Анета. Библиотечният персонал в националната библиотека – гледна точка на един мениджър. – В: *Библиотечната професия през XXI век – промени и предизвикателства*. доклади от XVIII национална конференция на ББИА, Велико Търново, 19–20 юни 2009 г. София: Бълг. библ.-информ. асоциация, 2009, с. 9.

ПАРАТЕКСТОВЕТЕ КАТО ИЗТОЧНИК ЗА КНИГОЗНАНИЕТО

ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА

Изследването на паратекстовете е един от възможните подходи за възстановяване на някои процеси в сферата на книгоиздаването, на разпространяването и потребяването на книги. Умишлено не включвам понятието четене, защото при съществуващата фактология неговото реконструиране като процес и резултат е твърде условно.

Паратекстовете¹, на които ще спра внимание, са предговори, послеслови, анотации, анонси, подборки от отзиви за книга (и), автор и др. Те са публикувани в тялото на книгите, но някои от тях (анотациите) са отпечатани и в проспекти, каталози и в пресата.

Паратекстовете имат комуникационна функция. Те презентират и анонсират автор, книга, поредица от книги, книгоиздателство. С това те осъществяват акт на разгласа, ориентирана към популяризация и привличане на вниманието.

Чрез анализа им може да се възстанови, макар и условно, като при всеки подобен процес, една сравнително пълна картина на разбирания, представи, вкусове и цели, свързани с процеса на превеждане, подбиране, издаване и разпространяване на книги. Ето защо може да се говори за значението на паратекстовете и по отношение проучването на рецепцията на книгата.

Паратекстовете съдържат, в най-общ план, информацията относно:

– каква е представата на издателите, преводачите, авторите на предговорите (когато не съвпадат с първите две категории) за читателя;

– какъв е хоризонтът на епохата;

– какъв е общественият дневен ред;

– каква е отделната конкретна издателска политика.

Използването на паратекстовете се отличава с конкретност, защото е възможно прегледно структуриране. Самите паратекстове са лесно обозрими – съдържат се в книгите.

Съществуват специфики при паратекстовете, присъщи за обществено-политическата литература и при тези, използвани при художествената литература. Тези специфики са в зависимост от различни мирогледни съображения и цели на издателите, както и от спецификата на аудиторията на обществено-политическата литература. В настоящия текст примерите са от сферата на художествената литература. Нейната област дава възможност да се наблюдават добре обособени

¹ Моята цел е да покажа информационния потенциал на представените паратекстове. Това ме освобождава от необходимостта да навлизам в сферата на теоретичните спорове относно понятието паратекст, неговото съдържание и специфики. Ще посоча само един подробен прочит на проблематиката: **Великова, С.** Категорията паратекст – опит за ново тълкуване. – В: *Литературна мисъл*, 2002, № 2, с. 51–63.

видово и темпорално явления, както и сравнително последователно поддържани тенденции.

Ще въведе понятието *паратекстова рецепция*. То има две страни (два смисъла):

1. Рецепция на литература чрез паратекстове, т.е. как паратекстовете отразяват литературни факти и съответно как ги представят.

2. Рецепция на паратекстове, т.е. как се възприемат те от читателя. Това второ направление на анализ е със силно ограничени възможности. Почти е невъзможно да се възстанови процесът на възприемане на тези текстове, както и резултатът от този процес.

Използването на новото понятие позволява да се прецизира употребата на термина рецепция².

Изследването на паратекстовете може да се сведе до две основни операции. Първата е на идентифициране на съответния паратекст и определяне на авторството му, където това е необходимо и възможно. Втората представлява същинската анализаторска работа. Нейната същност ще представя сбито чрез поредица въпроси, на които изследователят трябва да отговори:

1. Кой е адресат на посланието, съдържащо се в паратекста (за каква аудитория е предназначено посланието)?

2. Кой отправя посланието – профил на издателството, съответно авторство на посланието (и когато е необходимо – причини да се избере този автор)?

3. Чие становище изразява посланието?

4. Каква е целта на посланието?

5. В каква конкретна ситуация, нагласи, интереси се вписва това послание?

6. С какви други послания е във връзка?

7. Има ли някакви специфични моментни причини за представяне на съответното заглавие/автор?

В български условия паратекстовете преминават през значителен период на развитие и през 20-те години на XX в. вече е натрупана значителна практика и са установени повечето форми. Това е процес, свързан главно с оформянето на различните издателски поредици. Тук трябва да се посочат „Мозайка от знаменити съвременни романи“ на семейство Юрукови“ (по-нататък само „Мозайка“), основана още преди Първата световна война, а по-късно, през втората половина на 20-те години (фактически от 1927 г.) поредиците на Ив. Г. Игнатов „Любими романи“, „Бисери“, „Огърлица“, „Книги за всички“, „Перли на световната литература“ на издателство „Право“ и от втората половина на 30-те години – „Златни зърна“ на Славчо Атанасов, „Завети“ на Н. Т. Балабанов и Мирослав Минев, „Световни автори. Знаменити съвременни романи“ (по-нататък само „Световни автори“) и „Цветове“ на Мирчо Г. Смрикаров и др.

Ще се спра основно на предговорите, анотациите и отзивите.

² Фактологично солидно подплатен проект за представяне на един от видовете рецепция вж. в: **Преводна рецепция на европейските литератури в България**. Т. 1–6. София, 2000–2004.

Предговорите

Те са основен паратекст³. Към тази група текстове спадат и послесловите, които обаче се срещат много рядко. Като изключения може да се посочат примери с по два предговора или комбинацията предговор и послеслов. Пръв може би осъзнава голямото значение на предговора като презентационно средство Ив. Г. Игнатов. Някои поредици спорадично ползват предговори („Мозайка“, „Златни зърна“), други съвсем редовно. Към тази втора група спадат Игнатовите издания „Любими романи“, „Бисери“ и „Библиотека за всички“, а също и библиотека „Завети“.

За оптимално анализиране на съдържашото се в предговора послание е необходимо ясно да се посочи естественото различие, което се налага, между предговори към художествена литература и към други видове книжнина. Вътре в интересуващата ни група се проявяват допълнителни специфики между предговорите към преводна и към оригинална българска литература, а при оригиналната българска литература между тези на българска класика и на съвременна литература. Презентационната същност на предговора най-ясно проличава при преводните издания. Ситуацията в тази група позволява по-цялостни обобщения.

Предназначението на предговорите изисква специални, конкретни анализи на всеки текст. Наблюденията върху повечето от основните поредици („Мозайка“, „Любими романи“, „Бисери“, „Златни зърна“, „Световни автори“) показва, че обектът на предназначението не е открит. Целта в общи линии е аудитория от образовани хора (интелигенти, средно съсловие). По-специален профил има аудиторията на „Огърлица“, предназначена за дамите, както и на „Библиотека за всички“, при която образователният елемент е много силно изразен.

С времето се оформя тип на предговори студии, предназначени за профилирана читателска аудитория (на „Библиотека за всички“) или етюди (при „Завети“).

Автори на предговорите са: редакторът (Д. Б. Митов при Ив. Г. Игнатов), преводачът, редакторът издател (стопанин, т.е. собственик) – „Мозайка“, „Златни зърна“, „Световни автори...Завети“, рядко някое лице, което се ползва с реномето на експерт и на ерудит (например Грозьо Диков, Тодор Боров). Книгоиздателство „Игнатов“ използва постоянни редактори, които са и автори на предговори: Д. Б. Митов (водещ на „Бисери“), Цветан Минков и Васил Каратеодоров (за „Библиотека за всички“). Работата с предговорите се затруднява от анонимността на ред от текстовете.

Обичайният обем за предговор е 1–2 страници (при изданията на Юрукови, Сл. Атанасов, М. Г. Смрикаров). Разбира се, има и изключения. „Завети“, съобразно замисъла на издателите си, дава 4 до 5 страници. Значителни по обем са предговорите към книгите от „Библиотека за всички“ поради своята специфика на аналитични текстове.

Може да се допусне, че цел на всички предговори е да запознаят читателската аудитория с дадено явление (книга, автор). Цел на предговора е да бъде и белег на

³ Примери от сферата на предговорите като основен паратекст вж. в: **Русинова**, Е. Паратекстове като транслатор на знания за чужди литератури. – В: *Между традицията и модерността*. В. Търново, 2010, с. 222–234; **Същата**. Текстове посредници при художествената литература: българската практика 1918–1944. – В: *Научни трудове на УниБИТ*, 2011 (2012), т. 9, с. 63–90.

поредица/респективно на издателство. Не винаги при предговорите обаче може да се открият книгоиздателски съображения. Дори много известни издатели допускат произволни текстове.

Каква информация съдържа един предговор?

Преди всичко това е информация за автора и за творчеството му (портрет на автора) – за това преобладаващо предговорите носят за заглавие името на автора. На второ място идва информацията за самата книга. Следващ акцент пада върху общи въпроси на развитие на дадена литература/направление/съвременни тенденции в литературата. Обръщението към читателя присъства в много случаи, но завоалирано; формира се на основа, че читателят нещо знае, че нещо му е познато или ще му се хареса. В предговорите присъстват и някои актуални акценти, например за промените в живота след голямата война или обществено-политически моменти – за несправедливия мир. Идеологически становища се наблюдават при книги от руски емигрантски и съветски автори, публикации на писатели от Третия райх и пр.

Ще приведа като пример за политическа оценка, свързана с конкретен исторически момент, респективно политически настроения (т.е. в подкрепа на тезата, че предговорът разкрива моментния дневен ред), последния абзац от предговора към романа на Б. Травен „Бялата роза“: *„Общо взето, „Бялата роза“ вдига пред очите ни завесата над един сравнително неизвестен за нас кът от златния дворец на чичо Сам, на този приказан богаташ, ненадминат тартюф и недостижим жонгльор с уилсъновски точки, библейски голословия и златни долари“*.⁴ В приведения откъс се усеща както присъщото на някои обществени среди двойствено отношение към САЩ и американския начин на живот, така и реплики от времето, когато е направено изданието. България и САЩ се намират в два противникови лагера на войната.

Вторият пример илюстрира практиката на „Завети“. В предговора на Мировслав Минев към книга на Илия Мусаков не споменава нищо за самата книга, прави портрет на писателя; набляга на неговата военна кариера и националистични чувства. Акцентът пада върху биографични моменти, подбрани с определена морално-възпитателна цел: *„Може би не всеки ред, който оставяше перото му, носеше меда на художественото виждане или баграта на остро творческо чувство, но от всеки ред блика благородното съзнание да бъде полезен на народа си... Илия Мусаков не разказва вдъхновени приказки, той пише сурова история, твърде малко обаяна с романтика“*.⁵ Такива предговори съдържат доминиращ авторски акцент. Те позволяват да се направи профил на автора, а оттук и да се възстанови вероятният му хоризонт на възприятие.

Добра основа за анализ дават предговорите на Д. Б. Митов, който се е профилирал преди всичко като познавач на френската литература. Предговорите на Николай Дончев на моменти отразяват една специализирана гледна точка – с ак-

⁴ **Бялата роза** (предг. без автор). – В: *Травен*, Б. Бялата роза. София, 1943, с. 6. (Библиотека Световни автори. Знаменити съвременни романи, г. V, кн. 2).

⁵ **Минев**, М. Илия Мусаков. – В: *Мусаков*, И. Черешови води. Разкази. София, 1939, с.5–8 (цитат от с. 6–8).

центи върху психологизма, внимание към детайлите. Те излизат извън строгото книгоиздателско профилиране на предговорите, които са предназначени да представят книгата и привлекат читателското внимание.

Предговорите на книги, издавани с образователни цели – например на „Библиотека за всички“ от Цветан Минков, позволяват възстановяване на картината на рецепцията на класически литературни произведения. Те показват основните сюжетни и нравствено-етични въпроси, които са били обект на внимание. Дават сведения и за гледните точки, от които са представяни/възприемани творбите. Отразяват наличието на известна каноничност на прочитите. Източник са и за присъствието и в български условия на т.нар. скрити учебни програми (hidden curriculum), доколкото тези книги са предназначени и за ученици и един от читателския им сегмент е този.

Специфичен случай са предговорите на Минев/Балабанов, взети заедно. Те могат да се разглеждат като обособена тенденция сред моментните прочити на съвременната българска литература. Израз са на утвърждаващи се през втората половина на 30-те години разбирания, които могат да се представят и като пореден опит за нормативиране на прочитите.

Общите изводи, които могат да се направят от предговорите (на база преводна литература) е, че те отразяват:

1. Какви са познанията върху чуждите литератури.
2. Какви познания има за автора (ъгълът, от който се третират тези два аспекта в предговора отразява и хоризонта на възприятие на епохата).
3. В името на какви ценности/цели се издава книгата и макар и косвено, какви ценности и какви разбирания вълнуват българската четяща публика (или един определен сегмент от нея).
4. Представата за другост/чуждост.
5. Стереотипните образи – например на французина, руснака, туземеца, на селянина, буржоата, левичаря, скъперника, жената, лицемера, стареца, подрастващия, на омразата, завистта, любовта, жертвоготовността, класическото и модерното, за упадъчното и възпитателното и мн. др.
6. Спецификите на профила на издателството.
7. Дават информация за профила на автора на предговора.

На база на предговора може да се възстанови какво е било значението на тази книга в съответния издателски момент, защо тя е избрана за превод/издаване.

Анализът на предговорите поставя и въпросите:

- Доколко предговорът запознава читателя с писателя и книгата?
- Доколко изданието възпитава някакъв вкус?
- Доколко издателят се води от някакво системно провеждано и изяснено разбиране?

Анотацията

Тя е малък по обем паратекст. Има основна цел да представи книга, като привлече внимание на потенциалния потребител (купувач, читател). Тя е прикнижна, на гърба на задната корица, рядко вътре, а след основния текст (например „Све-

товни автори“). Анотациите представят главно следваща книга, много по-рядко друга книга от поредицата, но и за други издателски начинания, например за поредица („Библиотека“). Когато има обложка, се поставят анотации на гърба ѝ и на клапата.

Характерно за анотацията е съвсем кратко сбито предаване на съдържанието. Типична в това отношение е практиката на „Мозайка“ и на „Златни зърна“. Анотацията представя акцент върху темата на книгата без каквито и да е излишни подробности или акценти за майсторството и успеха на писателя в конкретния случай, може с кратък цитат. Обемът ѝ е до 1/2, най-често 1/3 страница.

Анотацията е текстът, който трябва да заинтригува читателя, да изведе аспект, който ще отговаря на негови нагласи или очаквания, да бъде близък до неговия менталитет. Рядко се разчита на нещо необичайно. Прави впечатление придържането към стереотипни представи и образи. Използват се препратки и сравнения – с познати на читателя имена на личности и събития, с известни писатели и явления. Текстът обикновено е емоционален, с кратки изречения, наситен с информация.

Като пример ще представя първия абзац от анотация за книгата на Алексей Ремизов „Оля“:

„Творчеството на Ремизов е безкрайно разнообразно. По своя начин да разказва и да чувства, той се доближава до Гоголя и Лескова. Ремизов е един от най-предните представители на съвременната руска литература. Много от произведенията му, написани с неподражаем и бляскав Ремизовски стил, са преведени на почти всички европейски езици“⁶.

За сравнение ще приведа пример от представянето (анонс) на библиотека „Всемирни романи“, издавана под ред. на Георги Д. Юруков, първите две изречения: *„Първият белег на библиотека „Всемирни романи“ е строгият избор на романите от художествената и нравствена гледна точка. Тя ще представя измежду съвременните чужди писатели само ония, които носят лична и животворна струя, и измежду многото романи само ония, които, поради неизменната си стойност, заслужават да заемат място във великото движение на всемирната литература. Представяни са романи неиздадени още на български, знаменити стари писатели ще заемат място наред с млади, които затвърдяват в момента първомайсторството си“⁷.*

Съпоставката между двата текста позволява да се разшири представата за издателската къща на Юрукови („Мозайка“ и „Всемирни романи“), а от там да се направят изводи и за спецификите на посланията, които се изпращат чрез изработваните от тях паратекстове.

Допълнителна информация за профила на съответното изследвано издателство може да се изведе при съпоставка на анотациите с текста на публикуваните презентационни текстове (анотации и анонси) извън книгата – в каталози, диплянки, а и в пресата.

Голямото значение на анотацията при проучване на комуникационните стратегии, презентационната политика и пазарните цели на издателствата произтича

⁶ Ремизов, А. Оля. София, 1930. (Мозайка, г. XXI, кн. 7–8), гръб задна корица.

⁷ Пол Бурже, П. Съдия. София, 1930. (Всемирни романи, г. II, кн. 4), гръб задна корица.

от спецификата на този вид паратекст. Анотацията е силно унифицирана, респективно стандартизирана. Тя е и анонимна. Това силно намалява личния момент. Тези качества я превръщат в един инструмент за представяне и разгласа.

Отзиви

Позната за българското книгоиздаване практика е представянето на мнения за книги (отзиви, рецензии, обзори).

Съществуват три разновидности:

- за книга в следващи нейни издания;
- за други книги на същия автор;
- за други книги на същото издателство, по-скоро атестат за издателя какви книги издава.

В повечето случаи се представят други книги на автора (напр. Хр. Цанков-Дерижан, Вл. Полянов) и много по-рядко отзиви за същата книга при преиздаване (например за Г. Ст. Георгиев, Ст. Чилингиров). Съвсем рядко е представянето на други заглавия от съответната поредица („Библиотека“). Последното се практикува от „Мозайка“.

Не може да се каже, че публикуването на отзиви е постоянна практика, на който и да е издател. Представянето на отзиви съдържа силен субективен момент, защото изразява стремеж за лансиране на даден автор или лично изтъкване отзиви за произведенията. Книготърговският елемент също не е за пренебрегване, но тези практики представляват преди всичко атестат за автора и за издателя (какви книги издава).

Този вид паратекстове заслужават внимание, защото позволяват да се възстанови картината на приоритети сред издателските среди. На второ място те са полезни за открояването на самопредстави. Различни изводи могат да се направят и върху принципа на подбор, който е следван при тяхното публикуване.

Паратекстове обяви информират за условията за придобиване на книги, начините на плащане, възможните отстъпки и пр. Те се поставят обикновено на външната страна на задната корица („Мозайка“, „Златни зърна“). Те дават систематизирани сведения за начините на дистрибуция на книги, за ценовата политика (начин на плащане, отстъпки, начин на разпространение). Предшестват се от много кратък текст, който представя съответната поредица.

Заклучение

Значителната информационна стойност на паратекстовете в полето на историята на книгоиздаването и четенето е незаслужено подценявана, включително и от библиографите⁸.

⁸ В полза на това твърдение е фактът, че повечето ретроспективни библиографски указатели включват предговорите съвсем произволно. Примери могат да се дадат както с националния репертоар, така и с отделни тематични библиографии. Два типични примера: **Български** книги 1878–1944. библиографски указател. азбучна поредица. Т. I–X. София, 1978–2011; **Съветската** литература в България 1917–1944. библиография. състав. В. Александров. София, 1972.

Паратекстовете са основен елемент от веригата *книгоиздател–книгоразпространител–читател*. Те изпълняват функцията на посредници между книгата и читателя (но и между издателя и читателя). Съчетават ролята на транслатор на знания (преди всичко предговорите) с рекламни функции (изразено при анотацията). С други думи, те трябва да информират, да привлекат внимание, да възбудят подтик към четене, за да бъде придобита книгата. С всичките тези качества те имат значението на първостепенен извор за историята на книгоиздаването и книгоразпространението.

Работата с тях в български условия е свързана с някои технически трудности. Първата е честото изпускане на предговорите и послесловите от различните библиографски пособия. Втората е свързана с дългогодишна практика на библиотечно подвързване, която жертва задната корица на книгите (и с това унищожава анотациите и съпътстващите ги други паратекстове). Ще отбележа и унищожаването на обложките. Независимо от тези трудности, работата над паратекстовете дава множество сведения за развитието на книгоиздателския процес. Например създава възможност за изясняване профила на отделните издатели/издателства.

Подложени на контент-анализ, те се превръщат в неоценим извор на сведения за нагласи, тенденции, предпочитания, дневен ред и др. Показва кои са основните стереотипи и константни представи, към които се придържат в книжовната сфера. На такава основа могат да участват във възстановяването на светогледната картина и на обществения дневен ред в различни моменти.

ТЕКУЩАТА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ НА БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА НА ИЗМЕНЯЩА СЕ ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА

АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА

С този текст ще се опитам да „завърша“ историческия преглед на текущата национална библиография в България. Той обхваща годините, в които тази система претърпя най-много промени. Изготвен е по показателите, които бяха използвани в предишни мои статии^{1, 2}. Избраният подход има за цел да осигури възможност за проследяване на последователността при анализирането на тези показатели. Изтъкването на характерните особености в развитието на всеки от тях създава условия за преценка на възможностите българската национална библиография да отговори на съвременните изисквания за обхват и технологични характеристики, определени от международните препоръки и традициите в страната, показва също така отговорностите на обществото и институцията, натоварена да създава и разпространява информация за националната книжнина.

Законодателство за задължителното депозиране

Въвеждането на пазарни принципи в икономиката и демократично устройство в страната след 1989 г. предизвикаха сериозни изменения в производството и разпространението на печатните произведения. Разрушаването на централизирания модел на издаването и разпространението предизвика количествени и качествени изменения в издателската продукция. Тези промени доведоха и до съществени изменения в практиката на системата за задължителното депозиране. Непрекъснато нарастваше процентът на заглавията, които не са депозирани в Народната библиотека. Липсата на механизъм, който осигурява изпълнението на Указ № 1367 на ДС на НРБ от 1976 г., доведе до невъзможност да се попълва Архива на българската

¹ **Тотоманова**, Антоанета. Текущата национална библиография на България от нейното създаване до края на Втората световна война. – В: *Ани Гергова* – Живот с книжовни пристрастия. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 412–433. ISBN 978-954-07-3415-6

² **Тотоманова**, Антоанета. Текущата национална библиография на България в периода на централизирана държавна икономика. – В: *Beati possidentes*. юбилеен сборник, посветен на 60-год. на проф. д-р Боряна Христова. София: Нац. библ. „Кирил и Методий“, 2012, с. 475–490. ISBN 978-954-523-131-5

книжнина, а по този начин беше засегната сериозно и пълнотата на националната библиография^{3, 4, 5, 6}.

На основата на съществуващите международни документи, отнасящи се до модела на закона за задължителното депозиране и препоръките, направени от Кр. Зотова⁷, с действащия Указ и обстановката в страната бяха набелязани промени, които предполагаха задължителното депозиране на национална литература да стане обект на самостоятелен закон, обектите на закона да се определят на основата на документите, изработени на международно равнище и да се допълнят с електронни документи, броят на депозитните екземпляри да бъде намален, централизираното разпределение на депозитните екземпляри и централизираният контрол да се запазят. Отговорността по депозирането да бъде поета и от издателствата, при липса на издател, депозирането да се извършва от лицето, което произвежда съответните носители. Санкциите да бъдат приведени в съответствие с другите разпоредби в страната, глобите да бъдат увеличени многократно, както е в съвременните чужди законодателства, като заплащането им не трябва да освобождава от задължението за депозиране⁸.

Препоръките на Съвета за културно сътрудничество към Съвета на Европа ясно показаха, че във въвеждането на целите на депозирането през последните години е настъпила промяна в сравнение с насоките на ИФЛА-ЮНЕСКО от 1981 г.⁹ Прието бе, че набавянето на книги за националния библиотечен фонд и снабдяването на други библиотеки в страната, както и използването на депозитните екземпляри за книгообмен не трябва да се осъществява на основата на законодателството за задължителното депозиране¹⁰. Този подход бе резултат на тенденцията към интегриране на отделните участници във веригата на създаване, производство и ползване на издателската продукция. Министерството на културата не подкрепи идеята за платен депозит за сметка на фондове, осигурявани от държавния бюджет. Осъзнавайки необходимостта от компромис по отношение на изискванията на Съвета на Европа (3 до 5 задължителни екземпляра), се оформиха различни

³ **Тотоманова**, Антоанета. Задължителният депозит – законодателство и изпълнение. – В: *Полиграфия*, 1995, бр. 2, с. 4–8. ISSN 0204-9953

⁴ **Тотоманова**, Антоанета. Националната библиография на България: състояние, проблеми, тенденции на развитие. – В: *Българска библиография 1852–2002*. В. Търново: Астарта, 2002, с. 81–97. ISBN 954-91193-2-7

⁵ **Тотоманова**, Антоанета. Проблеми на законодателството за задължителния депозит. – В: *Библиотека*, 1993, бр. 6, с. 8–13. ISSN 0861-847X

⁶ **Указ** № 1367 за задължителното предаване на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, бр. 78, 1 окт. 1976. ISSN 0205-0900

⁷ **Зотова**, Кремена. Относно „Модела на закона за задължителния депозит на социалистическите страни“. – В: *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография на България*. София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1988, с. 247–256.

⁸ **Тотоманова**, Антоанета, Дипчикова, Александра. Промените в законодателството за задължителното депозиране и тяхното отражение върху структурата на книжния сектор в България. – В: *Библиотека*, 1998, бр. 3–4, с. 5–10. ISSN 0861-847X

⁹ **Препоръки** за библиотечно законодателство в Европа. проект, Страсбург, 23–25.10.1998. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1999, бр. 1, с. 21–30. ISSN 1310-4330

¹⁰ **Библиотеките и демокрацията**: четири първостепенни въпроса. основен доклад на конференцията „Библиотеките и демокрацията. Отговорностите на държавите, местните власти и специалистите, Страсбург, 23–25 ноем. 1998 г. – В: *Бюлетин на СБИР*, 1999, бр. 1, с. 62–63. ISSN 1310-4330

предложения, в които броят на екземплярите се движеше между 7 и 13. За разглеждане в Комисията по култура и медии беше определен вариант, според който комплектуването на библиотечни фондове не беше посочено между основните цели и задачи на закона и броят на задължителните екземпляри бе установен на 7.

При изготвянето на проектозакона бяха взети предвид препоръките на международната професионална общност по отношение на разширяването на обектите на депозиране. Към широкия обхват от документи, предвидени за депозиране в предишните нормативни разпоредби, бяха добавени и „печатни произведения на български език или отнасящи се до България, ако се внасят в количество, подсказващо намерение за търговско или друго широко разпространение в страната“, а също така и „произведения, тиражирани върху електронен носител“, а в самото заглавие на закона бяха споменати „печатни и други произведения“. Електронните документи с динамичен характер не бяха споменати изрично и не бяха приети като обект за депозиране. Не бе възприето и предложението на авторите на закона за смесена форма на депозиране (от печатници и издатели) и се реши печатните произведения да се депозират само от техните издатели. Това изключи възможността да се контролира депозирането на определени категории документи – листови издания и изданията, поръчани и заплатени от физически лица (самиздат).

Като облекчение за депозиращите законопроектът предвиждаше освобождаване на депозитните екземпляри от ДДС, признаване на финансовите и материални средства за изработването на задължителните екземпляри за разход на издателите и производителите и освобождаването на пощенските пратки, съдържащи задължителни екземпляри от пощенски разноски. От всичките предложения бе възприето само производствената стойност на депозираните задължителни екземпляри и разходите по изпращането им да бъдат признавани за разход на депозиращия.

В библиотечната общност, както и в Комисията по култура и медии основният проблем при обсъждането беше броят на задължителните екземпляри. Първоначално внесенят законопроект беше подкрепен и изцяло възприет без възражения и уговорки от Министерството на културата. През месеците, в които той се обсъждаше в Комисията, Министерският съвет прие Постановление за регионалните културни институции¹¹, което определи задачите, функциите и финансирането им. Министерството на културата застана зад идеята максимален брой от определените за регионални библиотеки да получават задължителни екземпляри. Възраженията на вносителя, че по този начин се нарушава философията на закона, не бяха приети от мнозинството. В окончателния текст бе възприето задължителните екземпляри да бъдат от 3 до 12 в зависимост от тиража на изданието (12 екземпляра за изданията с тираж над 300). По този начин на практика се утвърди принципът на използване на системата на задължително депозиране за комплектуване на библиотечните фондове, без това да е посочено като цел и задача на закона. В това отношение новият български закон се отклони сериозно от съвременните тенденции в европейското законодателство.

¹¹ **Постановление** на МС № 153 от 28.07. 2000 г. за Преобразуване на културни институти в регионални библиотеки и музеи. – В: *Държавен вестник*, бр. 65, 8 авг. 2000. ISSN 0205-0900

За първи път в този нормативен акт, засягащ проблемите на задължителния екземпляр, бе подчертана връзката между депозирането, съхраняването на издания, осигуряването на достъп до тях и публикуването на библиографска информация. Бяха посочени и институциите, отговорни за дейността по изпълнението му. Правата и задълженията на получателите на задължителни екземпляри бяха подробно разгледани в няколко самостоятелни члена. В закона специално бе упоменато, че Народната библиотека се задължава да съставя и публикува националната библиография, което закрепя законово изпълнението на тази важна задача с национално значение.¹²

По силата на преходните и заключителни разпоредби на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения, който влезе в сила от 1.01.2001 г. той трябваше да бъде придружен от правилник за неговото приложение, който бе приет с повече от една година закъснение с Постановление № 46 на Министерския съвет от 4.03.2002 г. В този документ бяха определени библиотеките, които ще получават пълен или частичен депозит, а също така изчерпателно бяха определени всички видове издания, които подлежат на депозиране.¹³

Характерните особености на българското законодателство за задължителното депозиране от неговото създаване до момента се изразяват преди всичко в това, че обхватът на депозирането се разпростира върху всички традиционни и нетрадиционни носители на информация, независимо от техния вид, съдържание, език, начин на размножаване и разпространяване, или тираж. Огромно значение за своевременното попълване на базите данни и публикуването на информацията в националната библиография имат и сроковете, в които се извършва депозирането на задължителните екземпляри. Печатните произведения, с изключение на вестниците, бе предвидено да се депозират в двуседмичен срок от отпечатването на първата партида на тиража. Задължителните екземпляри от столичните вестници трябваше да се депозират в деня на отпечатването им, а извънстоличните – в тридневен срок от тяхното отпечатване.

Още с приемането на новия закон и Правилника за прилагането му, заложените в него противоречия предизвикваха опасения, че при практическото му използване някои от посочените задачи няма да бъдат изпълнени цялостно. Една година след влизането на закона в сила единствената преференция за издателите, която беше предвидена в преходните и заключителните разпоредби – „финансовият резултат преди данъчното преобразуване се намалява с производствената стойност на депозираните задължителни екземпляри и разходите по изпращането им“ отпадна от Закона за корпоративното подоходно облагане.

Контролът по депозирането е затруднен, тъй като противоречи на някои принципи на свободното пазарно стопанство и в редица случаи на новоприети закони. Сега, както и в бъдеще контролирането на депозирането може да се осъществява единствено на основата на публикувана информация за издателската дейност.

¹² **Тотоманова**, Антоанета, Дипчикова, Александра, Янакиева, Татяна. Новият закон за задължителното депозиране – реалност и начин на употреба. – В: *Библиотека*, 2001, бр. 2, с. 5–11. ISSN 0861-847X

¹³ **Правилник** за прилагане на Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, бр. 26, 12 март 2002. ISSN 0205-0900

Не се изпълняват и сроковете за депозиране на различните видове документи, предвидени в закона. Има издателства, които депозират своята продукция един или два пъти в годината, което придава в известна степен кампаниеен характер на дейността и сериозно нарушава ритмичността на процеса на библиографска обработка на документите. Особено големи затруднения предизвиква нередовното и несвоевременно депозиране на периодичните издания. То води до невъзможност за осигуряване на липсващи отделни броеве от изданията, които не са депозирани. Освен това информацията, която се отразява в националната библиография и по-конкретно в текущата аналитична библиография, съвсем няма този актуален характер, който би трябвало да притежава.

Приемането на закона за задължителното депозиране, независимо от посочените несъвършенства, бе безспорен успех за българската култура. Самият акт на приемането му показва грижата на обществото за трайното запазване на националната памет и бе стъпка към осигуряване на информационни ресурси за бъдещето.

Бързите промени в съвременното информационно общество наложиха да се въведат някои нови моменти в приетия през 2000 г. закон. През 2009 г. в обектите на Закона бяха допълнени произведенията в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица. Тази промяна наложи и изменение в наименованието на закона и той беше наречен Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения, т.е. отпадна понятието „екземпляри“. За по-голяма яснота бяха направени и допълнения в частта на субектите на задължителното депозиране. По този начин се създаде възможност да се контролира депозирането на определени категории документи – листови издания и издания, поръчани и заплатени от физически лица (изм. ДВ, бр. 42/5.06.2009 г., изм. ДВ, бр. 82/16.10.2009 г.). През 2010 г. без съгласуване с основната институция, която приема и съхранява депозитните екземпляри, т.е. Националната библиотека, в Закона бе добавен чл. 7а. (Нов – ДВ, бр. 87 от 2010 г.)¹⁴. Издателят на произведения в Република България периодични печатни произведения публикува в първия брой за всяка календарна година информация, идентифицираща действителния му собственик. В случаите, когато издателят е публично дружество по смисъла на Закона за публичното предлагане на ценни книжа или по националното си законодателство, за информация, идентифицираща действителния му собственик, се смята посочването на компетентната институция, под чийто надзор се намира дружеството.

Текстовете в този член, които отново подчертавам не бяха съгласувани със специалистите, „натоварват“ Закона за задължителното депозиране с нетипични и несвойствени задачи и функции, които освен всичко друго са невъзможни за изпълнение, защото от Министерството на културата очакват цялата информация, свързана със собствеността на продължаващите издания да бъде предоставяна от Националната библиотека, като се спазват и посочените в отделните алинеи на чл. 7а срокове, а както вече бе подчертано, Законът не се спазва от българските издатели както по отношение на основното задължение за депозиране, така и по

¹⁴ [прегледан 11.09.2013]. <http://lex.bg/laws/ldoc/2134956545>

отношение на сроковете, в които трябва да се предоставят отделните видове документи.

Наблюденията ни върху системата на задължителното депозиране показват задълбочаване на процеса на намаляване на депозираните издания. Очакванията, че с налагането на по-ясен регламент проблемите на системата на задължителното депозиране ще бъдат преодолени, не се оправдаха. Причините за това не се ограничават само до недобросъвестността на част от издателите. Те могат да се търсят както в недостатъчното ограничаване на броя на задължителните екземпляри, така и в отсъствието на държавна политика за насърчаване на депозирането и разширяване на неговия обхват.

Обхват и обекти на регистрация в текущата национална библиография

Най-общите принципи за моделиране на текущата национална библиография (ТНБ) са принципите за **пълнота**, т.е. осигуряване на постъпления от всички видове документи, издавани на територията на страната, **универсалност**, т.е. обхват на всички видове масови и немасови потоци от документи, независимо от тяхната тематика, физически носител на информация, език, на който са написани и начин на разпространение и **селективност**, т.е. изключване на документите, които не отговарят на функциите и задачите на националната библиография. Това са основните критерии, по които години наред се е определял обхватът на документите в българската национална библиография.

Обществено-икономическите промени, които настъпиха в страната в края на миналия век, липсата на последователна политика в областта на културата, финансовите затруднения, пред които бе изправена Националната библиотека, еволюцията на формите на публикуване и необходимостта от въвеждане на новите компютърни технологии предизвикаха и някои изменения в обхвата на националната библиография.

След влизането в сила на новия Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения през 2001 г., където „произведенията, тиражирани върху електронен носител от български физически или юридически лица“ бяха приети като обект за депозиране, се взе решение да започне тяхната регистрация в текущата национална библиография, независимо от вида на основното произведение.

С приемането на Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения бе преустановена възможността за регистриране в системата на националната библиография на допълнителните тиражи на отделните издания, защото те отпаднаха от обектите на закона. Библиографският контрол върху всички традиционно регистрирани документи в общи линии се запази. В системата на текущата национална библиография се включват следните видове документи: книги, официални издания, дисертации и хабилитационни трудове, издания за слепи, нотни издания, картографски издания (атласи, албуми с карти и планове, а също така и самостоятелно издадени карти и планове), графични издания (албуми, гравюри, репродукции, портрети и нагледни пособия), аудио-визуални материали (грамофонни плочи, касети, CD и др.), периодични издания

(вестници, списания, бюлетини и периодични сборници), статии (вкл. рецензии и ноти), библиографски публикации (самостоятелни библиографски указатели, и списъци, периодични библиографски и реферативни издания, библиографски и историографски обзори, прикнижни и пристатийни списъци на литература), документи, тиражирани върху електронен носител. Изключение правят само произведенията, отнасящи се за България, написани от българи или на български език, издадени в чужбина. Тяхната регистрация бе прекратена през 1999 г. независимо от това, че една година по-късно бяха включени в обектите на Закона за задължително депозирание на екземпляри от печатни и други произведения.

Сериозен проблем за релевантното представяне на документалния поток в националната библиография представляват критериите за подбор на различните категории документи. Такива критерии винаги са съществували и те са отразени в различни работни инструкции. При книгите критериите са строго определени и те са предимно формални: тираж (до 2001 г.), брой на страници, предназначение¹⁵. По-различен е подходът при регистрирането на статиите, които са обект на текущата национална библиография. При него най-напред се извършва подбор на източниците, а след това и на самите статии. В инструкцията за подбор на този вид публикации (1995) се запази универсалният принцип, прилаган при подбора както на източниците, така и на материалите от тях.¹⁶ В значителна степен бяха определени и взаимоотношенията между текущата национална аналитична библиография и краеведската библиография.

До 2009 г. се извършваше изчерпателна разработка на научни, научнотеоретични, научно-технически, научнометодични и литературни периодични издания. Подборно се разработваха научнопопулярни издания, периодични издания с обща тематика, органи на политически партии, организации, съюзи, фирми и др. Видът на разработваните източници е както следва – вестници и приложенията към тях, списания и приложенията към тях, периодични сборници: годишници, известия, трудове, научни трудове, тематични и юбилейни сборници, алманаси. От вестниците се подбират органи на политически партии, съюзи и движения, синдикални организации, министерства, институти, ведомства, фирми и частни лица. Не се разработваха рекламни и бизнес вестници, тясно специализирани и с преобладаващ илюстративен материал. Списанията, от които се подбират статии, са органи на министерства, научни институти, академии, комитети, съюзи, дружества, стопански объединения, политически партии и др. Не се разработват рекламни, модни, списания с развлекателен характер, за деца и юноши, на отраслови професионални организации, излизащи на паралелни езици и др. От периодичните сборници се подбират органи на научни институти, висши училища, културно-исторически дружества и др. По местоиздаване са определени всички издания с национален и краеведски характер и значение, публикувани в София и извън нея.

По вид статиите, които се подбираха, са уводни и редакционни (от столичните периодични издания), лекции и доклади, интервюта, биографии, некролози, от-

¹⁵ **НБКМ.** Инструкция за подбор в текущата национална библиография. София, 2010. 6 с.

¹⁶ **НБКМ.** Инструкция за подбор в текущата национална библиография на статиите. София, 1995. 12 с. Машинопис.

живи и рецензии, ноти и др. Библиографират се публикациите с научен характер, с научно-популярен, с обществено-политически, учебно-методични материали, официално документални, художествена литература и др.

Подборът при вестниците е най-строг, с възможно най-голяма пълнота се включват материали за българския обществено-политически живот, икономиката, науката и културата, както и статии, засягащи събития от важно международно значение. По-строг е подборът спрямо информацията за политически, стопански и културни прояви в отделни страни. Една много съществена част от подбраните материали представляват интервютата. Те представят на ползвателя информация от първа ръка, а не журналистически интерпретации. В областта на науката се посочват доказани и утвърдени теории и постижения, а не научни хипотези и експерименти. Литературните публикации се отразяват най-пълно, изключение правят хуморът и сатирата, ученическото и войнишкото творчество, както и откъси от книги, които подлежат на регистрация в „Български книгопис“, Сер. 1.

През 2000 г. бе проведено анкетно проучване за необходимостта от регистрация на статиите от българските вестници. Изследвани бяха библиотеките – абонати на „Летопис на статиите от българските вестници“, Сер. 6, експерти и журналисти. Получените резултати дадоха възможност за оценка на принципите на подбор на разработваните източници, на включените публикации, на ефекта и полезността на разпространяваната информация в работата на библиотекари и различни групи ползватели. За мястото на регионалния печат сред разработваните източници в Серия 6 бе включен отделен въпрос и така през 2002 г. се взе решение регионалните вестници да се разработват аналитично. Няколко години по-късно обаче това решение беше преразгледано и тези вестници, както и вестниците със специфична тематика, дублираща се в списанията, бяха изключени от обхвата на ТНБ. От 2009 г. бяха изключени и специализираните списания в областта на природните и техническите науки. През периода 1991–2012 г. броят на подбраните източници от средно 300 заглавия при списанията и сборниците и около 60 при вестниците през 90-те години на миналия век беше редуциран съответно на 120 и 14 през последната година. Причините за тези много съществени промени бяха свързани предимно с намаляването на броя на сътрудниците в отдел „Библиография на статии“, с големите закъснения в публикуването на информацията и трайния отказ от отпечатване на изданията на ТНБ.

През 2010 г. с въвеждането на интегрираната библиотечна система COBISS в Националната библиотека бяха наложени и някои временни промени в отразяването на отделните обекти, т.е. спряха да се регистрират картографски, графични и нотни издания, електронни ресурси, издания на брайлов шрифт, дисертации и хабилитационни трудове и звукозаписи. През 2013 г. бе възстановена тяхната регистрация.

Библиографско описание и формален анализ на изданията в текущата национална библиография

През 90-те години на миналия век библиографската практика в страната възприе нова насока в развитието на стандартизацията, която се изразяваше в ди-

ректно прилагане на международните стандарти, без приспособяването им към българските каталожни традиции. Бяха преведени и публикувани в интернет Международният стандарт за библиографско описание на некнижни материали ISBD (NBM) и на електронни ресурси ISBD (ER)^{17, 18}. Подготвен бе и преводът на Международния стандарт за библиографско описание на старопечатни издания ISBD (A). Преведен бе и стандартът ISBD (G). От 2007 г. бе въведен Международен стандарт за библиографско описание на продължаващи издания и ресурси ISBD (CR), а през 2008 г. бе въведен БДС ISO 3297:2010 Международен стандартен номер за продължаващи издания (ISSN)¹⁹.

Автоматизирането на процесите в националната библиография и натрупването на бази данни доведе до необходимостта имената на авторите (индивидуални и колективни) и сериите да бъдат представени в тяхната приета или стандартизирана форма. Необходимостта от създаването на подобни контролни файлове или стандартизирани списъци бе предизвикана от изискването да се осигури релевантна информация при търсенето в автоматизиран режим и намаляване на информационния шум при работа с големи бази данни, а също така и във връзка с програмата Universal Bibliographical Control and International MARC (UBCIM), според която националните библиографски агенции са задължени да поддържат стандартизирани списъци на имената на националните автори. През 1992 г. започна създаването на Контролен файл на имената на индивидуалните автори – български и преводни. В него се включват имената на всички лица, участвали в интелектуалното създаване на произведението – автори, съавтори, съставители, редактори, автори на предговори, послеслови, въвеждащи студии, преводачи, илюстратори и др. Контролен файл на колективните автори засега не е изграден. Рубриките на колективните автори биха могли да се присъединят към стандартизирания списък на индивидуалните автори, но контролирането на тези имена е наложително. Те са представени в библиографските бази на различни езици и под различни формулировки. Уеднаквяването на тези рубрики, както това се практикува в показалците на традиционните издания на текущата национална библиография, би усъвършенствало значително информационното търсене по този признак в библиографските бази данни²⁰.

От 1994 г. започна и изграждането на Контролен файл на българските серии. В него са включени всички серии на книги, издадени след 1944 г., и отделни серии от по-стар период. Контролният запис представлява пълно описание на всяка една от тях, като на първо място е определена контролната рубрика за всяка серия. Има допълнителна информация за това кога се е появила съответната серия, как се е развивало наименованието ѝ, посочени са връзките между закрити и новопоявили се серии. Сериите, издавани в България, са този вид унифицирани рубрики, за които националната библиографска агенция също носи отговорност при

¹⁷ [прегледан 10.09.2013]. <http://www.lib.bg>

¹⁸ [прегледан 16.09.2013]. [http://www.lib.bg/ISBD\(ER\).htm](http://www.lib.bg/ISBD(ER).htm)

¹⁹ БДС ISO 3297:2010 Международен стандартен номер за продължаващи издания (ISSN)

²⁰ Филипова, Силвия. Дейността по създаване на контролни файлове като част от библиографската обработка на изданията в Националната библиография. – В: *Известия на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*, 1999, т. 23, с. 179–194. ISSN 0204-6091

международния обмен на информация. Те притежават международен стандартен номер ISSN, но трудно се разграничават в общия масив от библиографски записи. Тяхното стандартизиране може да се определи като известен успех за българската националната библиография.

През 1999 г. се направи опит за унифициране на имената на издателствата в електронна среда. Съществува огромно разнообразие при представянето на едно и също издателство в различни печатни издания. При изграждането на библиографските бази данни на книгите се въвежда една стандартизирана рубрика, под която може да се търси цялата продукция на едно издателство. Изградени са и връзките между различните неприети варианти при представяне на издателствата и съответните стандартизирани рубрики. Тези рубрики все още не са отделени в самостоятелен контролен файл.

Поддържането на изброените стандартизирани списъци е от особена важност в настоящия момент и поради големите проблеми, възникнали от лошото оформление на книгите или по конкретно от липсата на издателските елементи, които са необходими за регистрацията на съответното издание.

Съществени промени в отразяването на библиографското описание и формалният анализ на документите в ТНБ настъпиха след адаптирането на интегрираната библиотечна система COBISS от Националната библиотека в периода 2008–2012 година. Като начало бяха преведени машинночетимите формати COMARC/A COMARC/B и COMARC/H. Беше извършена подготовка на базите данни под ISIS и конвертиране във формати COMARC/B и COMARC/A. Извършена бе и структурна, библиографска, техническа и стилска редакция на библиографските записи в базите данни. Посочената редакция бе съобразена с технологичните изисквания на системата за отделните полета. Изработени бяха и конвертиращи таблици и задания за прехвърляне на базите данни. Съществената промяна, която бе направена, се отнасяше преди всичко до смяна на съществуващата практика – първоначално да се създава максимално пълен библиографски запис за всички видове документи, постъпили по депозит. Бе предложено да се изработва сигнална информация за книгите под печат от издателствата, които са регистрирани в системата ISBN и на перспективна библиографска информация, получавана от самите издателства. Създаването на първични записи за документите, постъпили по силата на Закона за задължителното депозитиране, предполагаше, че тези записи могат да се използват за публикуване на оперативна информация, предназначена за библиотеките, да формират машинния каталог на Народната библиотека и сводния каталог COBISS. Net.

Прие се да се да се изработват библиографски записи на ниво – „първичен запис“, а след допълване „базов запис“ и „пълен библиографски запис“ за нуждите на ТНБ. С предложената промяна се целеше да се постигне: уеднаквяване на технологията, ползвана за регистрация на отделните видове документи; оптимизиране на движението на документите и създаването за тях информация; повишаване на оперативността на информацията за националната издателска продукция; по-

стигане на унификация на елементите на библиографското описание на книгите на български и чужди езици.

През 2011 г. бе прекратено изработването на „първичен библиографски запис“. През 2012 г. беше преведено и публикувано консолидираното издание на международния стандарт за библиографско описание, издание на ИФЛА²¹, и описанието на документите бе съобразено с него. През същата година беше конвертирана и базата данни на контролните рубрики на имената и въвеждането и редактирането вече се извършва в COMARC/A.

Семантичен анализ на документите и подреждането им в текущата национална библиография

Промените, настъпили през 1989 г., се отразиха съществено на характера на издаваната литература. Подреждането на систематичните каталози и на фондовете на свободен достъп в библиотеките трябваше да кореспондира със съдържанието на отделните библиографски единици. Започнаха обсъждания за промени в класификационните системи в страната и постепенно се наложи решението, че ще се възприеме оригиналното издание на УДК. Тази класификация има традиционно широко разпространение у нас и разширяването на нейното приложение върху научните библиотеки би довело не само до унифициране на организационната и информационната работа на библиотеките в мащаба на цялата страна, но и до увеличаване на възможностите за международно сътрудничество в областта на информацията, а това бе особено важно в епохата на автоматизираното натрупване, съхраняване и ползване на библиографски данни. За целта бяха преработени онези отдели на Таблици на десетичната класификация от 1985 г., които се отличаваха структурно от оригиналното издание на класификацията. Разработените по този начин таблици послужиха за основа на текущата национална библиография и централната каталогизация. Към подготвените допълнения, в които изменените отдели бяха върнати в техния стандартизиран вид, бе разработен и нов азбучно-предметен показалец²². От началото на 1992 г. всички видове документи в текущата национална библиография (с изключение на грамофонните плочи и касетите) започнаха да се класифицират по тези таблици, а от 1998 г. те се прилагат и за тези видове издания.

Непосредствено след излизането от печат на Допълненията към класификацията (1991) започна и текущото публикуването на страниците на сп. „Библиотека“ на допълненията и измененията, публикувани от Международната федерация по документация, а по-късно от Консорциума УДК към останалите отдели и подотдели на класификационната схема. Така с годините бяха натрупани значителен брой публикации, които поради своята разпиляност в периодичния печат затрудняваха работата на класификаторите в страната. Това наложи те да бъдат обеди-

²¹ **ISBD**: международен стандарт за библиографско описание. одобрено от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА. прев. от англ. Александра Дипчикова. Консолидирано изд. София: Бълг. библ.-информ. асоц., 2012. 268 с. ISBN 978-954-9837-22-3.

²² **Таблици** на десетичната класификация. допълнение. състав. Александра Дипчикова и др. София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1991. 61 с.

нени в едно издание²³. През 1993 г. беше изработен и публикуван Стандарт на подбрани деления на УДК²⁴. Той обхващаше основната структура на Универсалната десетична класификация (УДК), съдържаеше подбрани, най-важни деления на класификацията, определяше правилата за избиране и създаване на индекси, връзките между тях, подреждането на индексите и т.н. Стандартът бе предназначен за използване от националната библиография на България, от автоматизирани сводни каталози и от споделените автоматизирани бази данни на различните информационни органи. Въвеждането на този стандарт в системата на националната библиография не бе осъществено поради две много важни причини: използването на библиографските записи от текущата национална библиография за централна каталогизация; невъзможност да се поставят по два класификационни индекса (пълен и съкратен) в библиографския запис от каталогизаторите в Центъра за национална библиография, поради ограничения кадрови потенциал.

Това забавяне, направено в името на каталожната система и подреждането на фондовете в библиотеките, бе крайно неблагоприятно за Националната библиографска агенция по отношение на нейните отговорности за отразяване на издателската продукция в страната, създаването и съхраняването на информацията и осъществяването на обмен на данни. По същата причина – да не се предизвикват сътресения в каталозите и библиотечните фондове, не могат да се въвеждат и промените, които се правят в стандартизираните издания на класификацията. Това също затруднява обмена на библиографски записи и пречи на специалните научни библиотеки, които биха искали да се движат в крак с времето и да използват всички допълнения и поправки, направени на международно равнище, в своята класификационна практика.

През 2009 г. бе разработен проект „Национален класификатор за управление и организация на информационните ресурси“, който бе представен на конкурса „Научна инфраструктура“ във фонд „Научни изследвания“ при MOMH. Този проект имаше за цел изработването на национална класификационна система на основата на Универсалната десетична класификация (УДК) за потребностите на управлението и организацията на книжовните и информационните ресурси в библиотеките, библиографските и информационните агенции в страната, който за съжаление не бе финансиран. Две години по-късно двама доброволци от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се включиха в международния проект UDCSummary (UDCS) и до края на 2012 г. преведоха и предоставиха за ползване частта на български език.²⁵ През същата година бе прието и предложението на Консорциума УДК да се подготви стандартно съкратено издание на УДК на български език (10 000 индекса), което да бъде издадено на книжен носител. Тук трябва да се отбележи фактът, че за разлика от UDCSummary, която се ползва

²³ Таблици на десетичната класификация. допълнения, поправки и методични решения 1993–2004. състав. Лозинка Ахчийска, Боряна Табакова. 2. изд. София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 2009. 140 с.

²⁴ БДС 17388-96 Универсална десетична класификация. Подбрани деления.

²⁵ БДС 17388-96 Универсална десетична класификация. Подбрани деления.

²⁵ Резултатите от участието на НБКМ в проекта може да се видят на адрес: <http://www.udcc.org/udccsummary/php/index.php?lang=bg&pr=Y>

и разработва свободно под условията на лиценз Криейтив Комънс, базите данни на съкратеното издание са обект на авторско право, за ползването на което издателите на национални варианти, в случая Националната библиотека, започна заплащането на лицензионните такси. Националната библиотека е принудена да взема решения и да се стреми бързо да ги реализира, защото след въвеждането на интегрираната система COBISS, за да осъществи своето участие в споделената база данни, COBISS трябваше да разработи национален вариант на Общата кодова таблица (675c) – Приложение G към COMARC/B, която представлява таблица за индексирание и търсене в системата COBISS.Net. Създадена е на основата на Master Reference File (MRF). Характерното за тази таблица е, че в нея не се предполага свободно опериране с общите и специалните определители и съставянето на индекси чрез използването на знаци. За класиране се използват само вече възприети и включени в таблицата индекси. На някои места, когато това се налага, към индексите са присъединени определители или са използвани знаци за присъединяване, за отношение и др. По този начин се изразяват понятия, които са от особена значимост за ползвателите на библиографската база данни, но не могат да се предадат само с основни индекси. Българският вариант на кодовата таблица съдържа около 1500 индекса. За да може успешно да служи за класификационен език за търсене на информация в споделената библиографска база данни при международното ѝ използване, кодовата таблица е съобразена с измененията и допълненията, приети от Консорциума за УДК през последните години. Форматът COMARC дава възможност за използване на още два класификационни индекса, които се попълват в отделни подполета на полето за класификационен индекс по УДК (675). Подполето 675a съдържа индекс в максималната дробност, която е възможна при ползване на Таблицы на десетичната класификация (1985–1992) и представя на класификационен език познавателен образ на съдържанието на документа. Полето 675b се използва за въвеждане на индекси за подреждане на изданията в Текущата национална библиография по съкратен вариант на същите таблици. Така се налага в един библиографски запис да се попълват индекси за едно и също съдържание, разположени на различни места в класификационната система.

За многоаспектното представяне на съдържанието на документите от особено важно значение е предметният информационен език. В системата на текущата национална библиография той се използва за изработване на азбучно-предметни показалци към кумулативните указатели на „Български книгопис“, Сер. 1 и Сер. 2. Рубриките, които се подготвяха за показалците, се отпечатваха и на картичките от централната каталогизация. В отдела „Библиография и статистика на книги“ съществуваше предметна картотека в традиционен вид, по която се извършваше предметизацията. Картотеката играеше роля на универсален речник, който се състои от формализирани думи или словосъчетания и съдържа препратки от типа „Вж“ и „Вж и“ за определяне на родово-видовите отношения между понятията, а също и за преодоляване на линейността на словосъчетанията. За голямо съжаление тази картотека не е била замислена да се развива като контролиран речник от предметни рубрики.

С традиционен универсален предметен рубрикатор в Народната библиотека работеше отдел „Каталогизация на книги“. Този речник бе подчинен на правилата за изграждане на такива речници, предметните рубрики бяха контролирани и се използваше за предметизиране на книгите от фондовете на библиотеката (български и чужди) и за съставяне на предметен каталог, т.е. масивът от български книги бе организиран чрез контролиран предметен език извън националната библиография.

След автоматизирането на библиотечно-библиографските процеси рубриката-рът бе въведен в отделна база данни и се предвиждаше чрез него да се извършва търсене в големи масиви от библиографски записи. Предвиждаше се рубриките да бъдат класифицирани по Таблици на десетичната класификация, за да може рубриката-рът да бъде използван като език посредник при търсенето на информация в базите данни, създаден след ретроконверсията на каталозите.²⁶ Предвиждаше се също така речникът да бъде съпоставен с азбучно-предметните показатели на кумулативните указатели на „Български книгопис“.

Изясняването на тези въпроси бе от изключителна важност за семантичната обработка на документите в националната библиография. Използването на предметния информационно търсещ език при автоматизирането на библиотечно-библиографските процеси има голямо значение за разкриване на съдържанието на документите и представянето им пред ползвателя. Особено като се има предвид, че по класификационен индекс търсенето ще може да се осъществява предимно в по-високите нива на класификационната схема. По принцип предметният език е по-подходящ за търсене в бази данни, отразяващи документи с универсален характер на съдържанието, защото използва естествен език.

В периода на анализирането и сравняването на предметните речници, дейността по предметизирането на документите и крайните продукти, които се получаваха (1998–2002) в текущата национална библиография на книгите, се поставяха рубрики и по двете предметни системи. На картичките от централната каталогизация се отпечатваха само стандартизираните предметни рубрики, за да могат библиотеките, които желаят, да започнат изграждане на предметни каталози, а в базата данни се въвеждаха и двете рубрики. Голямата ефективност при информационното търсене чрез контролирани предметни рубрики и сравнително продължителния период на наблюдение ни даде вътрешната увереност от началото на 2003 г. предметизирането на документите в националната библиография да се извършва само по контролирания предметен рубрикатор. Това наложи непрекъснатото текущо наблюдение и актуализация на стандартизирания речник.

Издания на Текущата национална библиография

Оптималният модел на Текущата национална библиография, наложил се през 70-те години на миналия век, представляваше многофункционална система, състояща се от каталожни картички, текущи и кумулативни указатели.²⁷ Докумен-

²⁶ **Изграждане** и развитие на национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа НАБИМ. проект. София: Фонд. Отворено о-во, 1993. 170 с.

²⁷ **Зотова**, Кремена. Оптимальная модель текущей национальной библиографии Болгарии. София: Нар. библ. им. „Кирил и Методий“, 1982. 232 с.

талният поток бе организиран в самостоятелни издания или в отделни раздели вътре в изданията в зависимост от вида на документите. Библиографските описания в тях бяха подредени систематично по Таблици на десетичната класификация (след 1992). Всички печатни издания (първични и кумулативни) съдържат предговори, в които са посочени основанията за регистрация, обхватът, стандартите, които се използват, класификационните средства (във всяка първа книжка се публикува класификационната схема за подреждане на библиографските описания и допълнения или промени, направени в нея). Изданията са снабдени и с множество показалци, списъци на източниците и др.

Автоматизирането на библиографските процеси у нас започна със значително закъснение. Първите стъпки в тази насока бяха съпроводени от финансови ограничения за библиотеките и отсъствие на държавна политика в това отношение. Обновлението на технологиите в началото на 90-те години на миналия век можеше да разчита единствено на извънбюджетна подкрепа от страна на фондации и други неправителствени организации, които си бяха поставили за цел общото развитие на информационната инфраструктура в страната. Фондация „Отворено общество“, която беше основният спонсор на развитието на тези процеси, определи своя дългосрочна политика чрез разработването на проекта НАБИМ. При неговото обсъждане на национално равнище бе взето решението да се даде приоритет на автоматизацията на националната библиография и националните сводни каталози.

Процесите на автоматизиране на дейностите в ТНБ позволиха създаването и натрупването на бази данни, диференцирани по видове документи, които станаха основа на картичките от централната каталогизация и на печатните издания. В същото време базите данни се разпространяваха на технически носител (дискети) и по електронна поща сред библиотеките, които ги използват за справочно-библиографска работа, за основа на електронните си каталози, за съставяне на библиографски указатели и др. Информацията, подготвена в този формат, най-бързо достига до потребителите и определено има сигнален характер. Търсенето в базите данни се осъществява по всеки елемент от библиографското описание, независимо дали той има формален или семантичен характер. Осигурен е диференциран достъп до библиографската информация по имената на всички лица, взели интелектуално участие в създаването на документа (индивидуални автори, заедно с *personalia*) и отделно колективни автори. Извършва се търсене по издателства, серии, националност, език, международни идентификационни номера и др. Търсенето може да се осъществява и чрез комбинация от две или повече думи или рубрики. В автоматизиран режим може да се прави търсене и по такива елементи от библиографското описание – като място и година на издаване, година на депозиране, поредност на изданието и др., елементи, по които в традиционните, печатни издания обикновено не може да се търси. Друга особеност на автоматизираното информационно търсене е създаването на контролни или стандартизирани информационно-търсещи рубрики. Въвеждани еднократно в процеса на автоматизирана обработка на документите, те създават възможност за многократно и многоаспектно търсене, а също така създават

предпоставки за добър обмен на информацията на национално и международно равнище²⁸.

Списъците с каталожните картички се подготвяха седмично и се изпращаха на библиотеките заедно с депозитните списъци. Известно прекъсване в отпечатването на каталожните картички се наблюдава в периода 1991–1994 г. поради сериозните финансови затруднения на Народната библиотека, която не беше в състояние да закупува картон за тяхното издаване.

През 1997 г. бе променена периодичността на издаване на Български книгопис, Сер.1 и Летопис на статиите от българските списания и сборници, Сер. 5. Отпечатването на текущите издания на тези серии от двуседмично премина в месечно.

Икономическите и обществени промени, които настъпиха в страната след 1990 г., доведоха до съществени изменения в съдържанието и вида на някои от издаваните документи. Голяма част от научните институти бяха закрити, други институции преустановиха своята издателска дейност. По тези причини една цяла категория публикации, т.нар. „служебни издания“ рязко намаля като количество и значително промени своя съдържателен характер, което сериозно затрудняваше тяхната идентификация. Това наложи през 1999 г. този вид документи да започне да се регистрира заедно с книгите в „Български книгопис“ – Сер. 1. Поради неритмичното получаване на дисертациите и хабилитационните трудове от Висшата атестационна комисия се наложи да бъде преустановено и текущото публикуване на библиографска информация за българските дисертации и хабилитационни трудове, като се запази годишното издание. Дори и тази промяна не реши изцяло проблема, свързан с несвоевременното публикуване на библиографската информация за този вид важни, непубликувани документи.

През следващата година в ТНБ бе прекратена и регистрацията на публикации от български автори, отнасящи се за България или на български език, издадени в чужбина и съответно бе преустановено издаването на годишния указател „България в чуждата литература“ – Сер. 7. Причините бяха свързани преди всичко с трудностите по издирването на материалите.²⁹

Основното теоретично положение, което характеризираше всички промени, направени в системата на националната библиография, беше стремежът да се запази пълнотата на регистрираните документи, макар и групирайки ги в други издания на текущата национална библиография или други информационни издания.

През 1991 г. в Сер. 1 и Сер. 4 на националната библиография бяха подготвени и издадени допълнителни бюлетени, които обхващаха част от разсекретените книги и периодични издания в областта на военното дело, химическата промишленост, селското стопанство, външната политика и др. за периода 1951–1989 г. В момента тези издания се регистрират в бази данни, когато може да се осигури

²⁸ **Филипова**, Силвия. Състояние и проблеми на достъпа по формални белези до информацията в националната библиография. – В: *Библиотеките през новото хилядолетие* – свободен и равен достъп до информация. доклади от IX национална научна конференция с международно участие, София, 1–3 юни, 1999. София: СБИР, 1999, с. 56–61. ISBN 954-9837-04-1

²⁹ **Тотоманова**, Антоанета. Виждане за състоянието и развитието на библиографията „Булгарика“. – В: *Библиотека*, 1999, бр. 3–4, с. 5–12. ISSN 0861-847X

свободен кадрови ресурс. През 2007 г. в Сер. 4 „Български периодичен печат“ бяха включени два нови раздела – справочници и доклади и отчети.

Най-сериозни отстъпления бяха направени по отношение на изработването и отпечатването на кумулативните годишни издания за българските книги. Последният издаден указател е за 1992 г., той е и единственият, който бе подготвен след промяната на технологията в националната библиография и изработването му бе полуавтоматично или по-скоро по традиционния начин. Сложността на изданието, със своята богата система от показалци и особено методиката за изработване на предметния показалец, очевидно затрудни програмистите и програмен продукт не бе изработен. Натрупаното забавяне от 21 години в издаването на кумулативните указатели не е възможно да бъде преодоляно, въпреки че годишните библиографски бази за това издание продължават да се изработват. Тяхното съществуване обаче предполага, че при осигурен програмен продукт за изработването на CD-ROM би могло информацията за българските книги да се публикува в такъв формат. Същото се отнася и за „Българска дискография“, Сер. 3.

През 2010 г. след промените, които бяха направени, в системата за регистрация в Националната библиотека депозиранияте документи започнаха да се въвеждат в електронния каталог на библиотеката, като част от кооперираната международна библиографска система COBISS.net. Това наложи да се прекрати подготовката на изданието „Библиография на българската библиография“, Сер. 8 на ТНБ поради отразяването на информацията за самостоятелните библиографски указатели и прикнижните и пристатийни библиографски списъци директно в системата.

Показалците в печатните издания на националната библиография съставляват много важна и органически съставна част от цялостната информационна структура. По своята същност те представляват отделни масиви от еднотипни елементи, извлечени от библиографското описание и подредени по начин, различен от основното подреждане на указателя. В показалците е налице обратната връзка – от отделния елемент към множеството от библиографски описания. В зависимост от характера на белега, по който се извършва търсенето, показалците биват формални и реални или съдържателни.

В текущата национална библиография усъвършенстването на системата от показалци се е развивало в две посоки – разширяване на входовете за достъп и унифициране на информационните рубрики. В текущите издания поради ограничения обем информация се изработват малко на брой показалци, докато в кумулативните и годишните сводни указатели се поддържа цялостна система от показалци, разкриващи всички съществени признаци на документите.

След въвеждането на международните идентификационни номера на документите (ISBN и ISSN) като елементи от библиографското описание в годишното кумулативно издание на „Български книгопис“, Сер. 1 и „Български периодичен печат“, Сер. 4 започнаха да се подготвят такива показалци.

От 2005 г. бе преустановено изработването на показалеца по науки в годишния указател „Български дисертации“, Сер. 2. Причините за това бяха в невъзможността да се определят и кодират релевантно дисертациите и хабилитационните трудове, принадлежащи към комплексни и интердисциплинарни науки.

Усъвършенстването на останалите видове показалци може да се търси в унифицирането или стандартизирането на информационно-търсещите рубрики, в увеличаване на броя на предметните рубрики и др.

На настоящия етап сме предложили следната „теоретична“ система на Текущата национална библиография:

Сер. 1 – „Български книгопис“. Книги, официални издания, нотни издания, графични издания, картографски издания, издания за слепи, издания на некнижни материали и на електронни носители, нови или с изменени заглавия периодични издания + **електронни книги (web издания):**

- **месечен бюлетин**, публикуван в електронна форма;
- **точки за достъп (показалци)** – имена на автори; заглавие; серии; УДК; предметни рубрики; ISBN.
- **подреждане** – по видове документи (систематично по УДК, с препратки само с посочен номер на описанието, а вътре азбучно).
- **годишен кумулативен указател** (без новите заглавия – периодични издания), публикуван на CD-ROM:
- **точки за достъп** – имена на автори; заглавие; език на изданието; издателства (само с №); серии (сериен описан с № на запис); УДК; предметни рубрики; ISBN.
- **годишен кумулативен указател** (без новите заглавия – периодични издания), публикуван в печатан вид:
- **показалци** – лични имена; колективен автор; заглавие; издания на чужди езици; издания, преведени от чужди езици; издателства (само с №); серии (сериен описан с № на запис); предметни рубрики; ISBN;
- **подреждане** – по видове документи – систематично по УДК, вътре в отделите – азбучно.

Сер. 2 – „Български дисертации“. Дисертации и хабилитационни трудове:

- **годишен указател**, публикуван в електронен вид и на CD-ROM:
- **точки за достъп** – имена на автори (автор, научен ръководител, рецензент, персоналия); дисертации, защитени в чужбина; УДК; предметни рубрики.
- **подреждане** – по вид – докторска дисертация/доктор на науките/хабилитационен труд; след това по УДК; вътре в отделите – азбучно.

Сер. 3 – „Българска дискография“. Грамофонни плочи, аудиокасети, компакт-дискове и говорещи книги:

- **годишен указател**, публикуван в електронна форма и на CD-ROM.
- **точки за достъп** – имена на автори; заглавие; УДК; предметни рубрики; номера на носителите.
- **подреждане** – по форма на запис – музикални и немусикални звукозаписи, вътре – азбучно.

Сер. 4 – „Български периодичен печат“. Вестници, списания, бюлетини и периодични сборници + **електронни продължаващи издания:**

- **годишен указател**, публикуван в **електронна форма и на CD-ROM:**
- **точки за достъп** – заглавие; издателство и редакция; местоиздаване; нови заглавия продължаващи издания; УДК; ISSN;

– **подреждане** – по вида на изданието (вестници, списания, пер. сборници, бюлетини, доклади и отчети, справочници); вътре - азбучно.

– **годишен указател**, публикуван в **печатен вид**:

– **точки за достъп** – заглавие; издателство и редакция; местоиздаване; нови, променени и спрели заглавия продължаващи издания; УДК; ISSN;

– **подреждане** – по вида на изданието (вестници /столични и регионални/, списания, пер. сборници, бюлетини, доклади, отчети и справочници); вътре – азбучно.

Сер. 5 – „Летопис на статиите от българските списания и сборници“. Статии от списания и сборници и рецензии, публикувани в списанията и сборниците + **статии от електронни списания**:

– **месечен бюлетин**, публикуван в електронна форма:

– **точки за достъп** – имена на автори; УДК; източник; предметни рубрики;

– **подреждане** – систематично по УДК; вътре в отделите азбучно.

Сер. 6 – „Летопис на статиите от българските вестници“. Статии от вестници + **статии от електронни вестници с връзка към пълнотекстови бази данни**:

– **месечен бюлетин**, публикуван в електронна форма:

– **точки за достъп** – имена на автори; УДК; източник; предметни рубрики;

– **подреждане** – систематично по УДК; вътре в отделите азбучно.

Забележка 1

Бъдещото събиране на web-документите ще изисква създаването на нова серия на текущата национална библиография.

Забележка 2

Предлагаме всяка година да се издава CD, в което да се публикуват всички серии на ТНБ.

Така предложената специфична структура на текущата национална библиография осигурява библиографска информация в актуален и кумулативен режим, публикувана в традиционен и машинночетим вид на различни носители. Разнообразните форми за предоставяне на информацията сполучливо се допълват един друг и биха задоволити всякакви потребителски търсения.

Използвах понятието „теоретична“ система, защото изданията на Текущата национална библиография много отдавна спряха да се публикуват в Националната библиотека и да се предлагат на потребителите. Последните указатели бяха отпечатани през 2006 г., а документите, регистрирани в тях, бяха издадени през 2003 г. Отказът на библиотеката от публикуване на изданията не означава, че всичките серии на ТНБ и по-конкретно Сер.1, 2, 3, 4, 5 и 6 не са подготвени за издаване или публикуване в електронен формат. Подготвени са. Друг е въпросът дали това вече има смисъл. Разбира се, когато става дума за издаване на указатели в традиционен вид, имам предвид годините преди възприемането на интегрираната система COBISS, защото от 2013 г. алгоритъмът за извличане на библиографските записи и създаването на библиографските указатели е различен и „теоретичният“ модел се предполага, че трябва да се отнася за бъдещия вид на ТНБ.

Тираж и разпространение на изданията от Текущата национална библиография

В Чл. 12, т. 2 и Чл. 13, т. 3 на Закона за задължително депозиране на печатни и други произведения се посочва, че получателите на депозитни екземпляри (в конкретния случай Националната библиотека) са задължени да публикуват библиографска информация за тях и да я включват в национални и международни бази данни, също така да публикуват безплатно съответната библиографска информация в изданията на националната библиография и в централната каталогизация и да включват безплатно свързаната с депозираните обекти библиографска информация в национални и международни справочни издания и бази данни.

Повече от 10 години това изискване на закона се negliжира и бюлетините на Текущата национална библиография не се издават.

През разглеждания период и до момента, в който библиографските указатели се отпечатваха, техният тираж се е движел в доста широки граници. Текущите бюлетини се издаваха в тираж от 190 екземпляра за Сер. 6 „Летопис на статиите на българските вестници“, 300 екземпляра за Сер. 1 „Български книгопис“, до 150 среден тираж за годишните указатели Сер. 2 „Български дисертации“ и Сер. 4 „Български периодичен печат“. Разпространението на изданията на ТНБ се извършваше по абонамент, като за последните години (2002–2003), в които такъв беше направен, Националната библиотека не се издължи коректно на своите абонати.

До 2008 г. чрез абонамент се предлагаха базите данни на отделните серии на ТНБ. Те можеха да се ползват като информационно-търсещи системи и да се получават на дискети или по електронна поща. От 2009 г. и тази практика бе прекратена. В момента единствената информация, която се публикува на сайта на библиотеката, е информацията от депозитните списъци за получените издания.

Статистическо отчитане на издателската продукция в страната

Статистическото представяне на документите, получени по Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения, е възприето като задължение на ТНБ още от нейното създаване, като през отделните години се е извършвало по различен начин и по различни показатели. След приетите през 1985 г. от Генералната конференция на ЮНЕСКО Препоръки по международна стандартизация на статистиката на книгите и периодичните издания, националните данни започват да се организират съпоставимо с международната статистика на книгоиздаването и печата, като статистическите сведения се систематизират за публикуване в два основни дяла: А. Книгоиздаване (1. книги и брошури, 2. нотни издания) и Б. Печат (1. вестници, списания и бюлетини, 2. периодични сборници). Показателите в отделните раздели се характеризират по заглавия, тираж, класификационна система (УДК), литературни групи, предназначение, издателства, език, периодичност, година на основаване и др.

Особеното в изследвания период е, че през 2010 г. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ започна изграждането на нова информационна система за въвеждане и обработка на данните и предоставяне на установената статистическа информация. За тази цел бе изработена подробна Инструкция за

извеждане на **статистически данни** на депозираните в НБКМ документи и нови номенклатури за работа в системата COBISS. В момента се използват следните статистически *показатели*: тираж, страници, година на основаване, размери на документа и цена, а също така и *номенклатурите*, определени от ЮНЕСКО: предметна класификация, литературни групи, вид на изданията, език, вид на документа, формат на документа, място на издаване, място на отпечатване, литературна група, предназначение, периодичност на издаване.

Изводи

- През разглеждания период системата на задължителното депозиране стана обект на закон, чиито най-характерни особености се изразяват в това, че обхватът на депозирането се разпростира върху всички традиционни и нетрадиционни носители на информация, независимо от техния вид, съдържание, език, начин на размножаване и разпространяване, или тираж. В него за първи път бе подчертана връзката между депозирането, съхраняването на изданията, осигуряването на достъп до тях и публикуването на библиографска информация. Възприетият брой на задължителните екземпляри в закона е необосновано висок и по този начин чрез него се утвърди принципът на използване на системата на задължително депозиране за комплектуване на библиотечните фондове, без това да е посочено като цел и задача на нормативния акт. В това отношение новият български закон се отклони сериозно от съвременните тенденции в европейското законодателство.

- Принципите за подбор на документите в изданията на националната библиография през разглеждания период не бяха съществено променени. Бяха присъединени като обекти на регистрация електронните документи на носител. Отпаднаха документите по признака *Exteriorica*, изданията в допълнителен тираж, а за произведенията в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, независимо че бяха възприети като обекти за депозиране, все още не е решен въпросът и не са намерени средства, осигуряващи тяхното архивиране, съхраняване и регистрация.

- През 90-те години на миналия век бе възприета практиката за директно прилагане на международните стандарти за библиографско описание, без приспособяването им към българските каталожни традиции. Следващата сериозна промяна в областта на формалната обработка на документите бе извършена след адаптирането на интегрираната библиотечна система COBISS.Net от Националната библиотека в периода 2008–2012 г. Това е периодът, в който за попълване на данните бяха възприети машинночетимите формати COMARC/A COMARC/B и COMARC/H. Съществена промяна бе осъществена и в съществуващата практика – първоначално да се създава максимално пълен библиографски запис за всички видове документи, постъпили по депозит.

- Семантичното представяне и подреждане на документите в ТНБ през разглеждания период се характеризира с възприемането на международната класификационна система – УДК, но за съжаление не в нейния актуализиран и стандартизиран вариант. Забавянето, направено в името на каталожната система и подреждането на фондовете в библиотеките, бе крайно неблагоприятно за Наци-

оналната библиографска агенция по отношение на нейните отговорности за отразяване на издателската продукция в страната, създаването и съхраняването на информацията и осъществяването на обмен на данни. Подходящо бе решението предметизирането на документите в Текущата национална библиография да се извършва по контролирания предметен рубрикатор на Националната библиотека.

- Най-големият провал в системата на Текущата национална библиография през разглеждания период се отнася до осигуряването на достъп до информацията, подготвена за българските и чужди потребители. Както вече бе отбелязано последните указатели от текущите издания бяха отпечатани през 2006 г. Подобно закъснение в публикуването на библиографската информация у нас не се наблюдава дори в периодите на нейното създаване и утвърждаване, а също така и в периодите на участие на страната във войните.

- През разглежданите години и до момента, в който библиографските указатели все още се отпечатваха, тиражът им се е движел в широки граници. Текущите бюлетени се издаваха в тираж от 190 екземпляра за Сер. 6 „Летопис на статиите на българските вестници“, 300 екземпляра за Сер. 1 „Български книгопис“, до 150 среден тираж за годишните указатели Сер. 2 „Български дисертации“ и Сер. 4 „Български периодичен печат“. Разпространението на изданията и базите данни на ТНБ се извършваше по абонамент.

- Статистическото представяне на документите, получени по Закона за задължителното депозирание на печатни и други произведения, се характеризира със строго спазване на международните изисквания за статистическо отчитане на издателската продукция, с актуализиране на инструкциите и номенклатурите, използвани за представянето на националната литература въз основа на международния стандарт и изискванията на ЮНЕСКО.

БИБЛИОГРАФСКИТЕ КАРТОТЕКИ НА ДИМИТЪР ИВАНЧЕВ – ПРОПУСНАТИ ПОЛЗИ И НАНЕСЕНИ ЩЕТИ

НИНА ШУМАНОВА

Няколко са причините, провокирали този материал: юбилеят на ст.н.с. Елена Янакиева, справочната дейност на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и недалновидността на институции и оторизирани лица, нанесли непоправими щети на българската ретроспективна библиография. Коя е пресечната точка между тях? От една страна, това е юбилеят на един изграден библиограф, оглавяващ от години такъв основен сектор на Националната ни библиотека като справочно-информационния. Именно в този сектор най-добре познават проблемите, свързани с проучването и издирването на материали с широк тематичен спектър от периодичния ни печат до 1944 г., с дублирането на висококвалифициран труд, който е в основата на ефективното информационно обслужване на потребителите и най-осезаемо се сблъскват с липсата на ретроспективна аналитична библиография у нас. На другия полюс са незаинтересоваността на институциите и сложните междуличностни отношения, довели до разпиляването и унищожаването на един уникален продукт, граден с десетилетия, а именно библиографските картотеки на Димитър Иванчев, съдържащи хиляди аналитични описания по различни теми от българския периодичен печат, издаван до 1944 г. Личното ми познатство с Димитър Иванчев и шансът, който имах да работя под негово ръководство, непосредствените ми наблюдения над методите му на работа и отношението му към българската книжнина и огромното ми уважение към личността му, като един от най-изявените представители на съвременната българска библиография, ме мотивираха да дам гласност на една малко позната и неоценена страна от неговия огромен принос към българската библиография. Представянето на тези картотеки дава много точна картина за изгубените ползи от тяхното неизползване в ежедневната справочно-информационна дейност, като основа за многоаспектно търсене при вече извършената еднократна обработка на източниците и пропуснатия шанс, макар и частично те да запълнят празнините от липсата на пълна ретроспективна аналитична библиография.

Димитър Иванчев е идеологът на аналитичната ретроспективна разработка на българския периодичен печат. Философското му образование и десетилетната му работа над българските репертоари предопределят значението за него на този тип информация и разбирането за ценността ѝ. За първи път той поставя този проблем през 1959 г. в статията си „Културното наследство и нашата библиография“¹, но концепцията му за необходимостта от такава, като част от националната библи-

¹ Иванчев, Д. Културното наследство и нашата библиография. – В: *Земеделско знаме*, 15 апр. 1959.

ография на България, както и основните организационни и методически въпроси са развити и обосновани в студията му „Ретроспективната аналитична библиография на българския периодичен печат“². Нереализираната му мечта за такава библиография и ежедневните му контакти с такъв тип информация го стимулират да започне сам събирателска работа. Тя е най-активна в продължение на почти 10 години от 1948–1956 г. и продължава, макар и с други темпове, до пенсионирането му през 70-те години. Резултатите са „картотеки на Димитър Иванчев“, споменът за които сред сътрудниците на НБКМ е повече като библиотечен фолклор, отколкото като реалност. С естествената смяна на поколенията, контурите на този фолклор избледняват и не е далеч времето, когато направеното от един от най-големите ни библиографи просто ще бъде безвъзвратно забравено. В името на значението на това, което той целенасочено е събирал и обработвал в продължение на десетилетия и като предупреждение за последствията от прибрзани решения и незаинтересованост, представяме тези картотеки. Информацията за тях се позовава на личния архив на Димитър Иванчев. В автобиографията си „Мисли и бележки из моя живот. Pro domo sua“ [притежание на автора на този материал] той описва историята и тъжната съдба на едно дело, продължило десетилетия и завършило до голяма степен „при отпадъците“ или в пълно забвение – без диря.

„Винаги съм завиждал и съм се удивлявал на чудната способност на някои приятели, които не правят нищо даром – всеки описан фиш превръщат в пари, осребрявайки го като хонорар. Още повече съм се чудел и съжбялявал създателите на ИЗЛИШНИ БИБЛИОГРАФИИ, които понякога цял живот събират материали по темата или по източник, без ясна методика за събиране, описване и обработване и разбира се, БЕЗ ОПОЛЗОТВОРЯВАНЕ. Първите са за предпочитане, въпреки несъгласието ми с тях, защото библиографската работа се обръща понякога в търговия и бизнес, не и за научни интереси. Но толкова по за съжаление са създателите на излишни библиографии. Те са живо доказателство, че библиографската дейност не е само труд и техника за събиране на заглавия (на книги и статии), но и метод, целенасоченост и оползотворяване“. Каква ирония на съдбата! Това, което в представите на Д. Иванчев обезсмисля труда на библиографа, сполетя събраните от него десетки хиляди библиографски записи, останали в голямата си част неоползотворени поради незаинтересованост и недалновидност.

В своята издирвателска работа Димитър Иванчев се придържа към „неповторимостта на момента“, т.е. работата върху репертоара на българския периодичен печат му предоставя уникалната възможност да работи с българските вестници и списания и да извлича от тях информация за своите картотеки. Именно опасявайки се от създаване на „излишни библиографии“, той набелязва следните основни теми, по които започва издирвателска работа: журналистика (има предвид статии, свързани с българския периодичен печат), библиотечно и читалищно дело, философия, педагогика, биографични материали и такива, посветени на краеведските проучвания. Признава, че особено го привличат темите, свързани с история на България и българската литература, но си дава сметка, че това не е по силите на

² Иванчев, Д. Ретроспективната аналитична библиография на български периодичен печат. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“*, 1970, т. 15(17), с. 249–288.

едно лице и се отказва от тях. Очертавайки този проблемен тематичен кръг, той разработва собствена методика за събиране на материалите. Акцентът му е върху пълнотата на източниците. Използва пълния списък на българските периодични издания, като отбелязва с определени знаци всеки източник за кои от темите е проучван. Признава, че описанието и систематизацията на събираните от него материали не винаги отговарят на утвърдената методика: описание според официалните правила, успоредно с това аотиране при необходимост и систематизация в зависимост от темата. Причините са в това, че работи сам и в извън работно време, а информацията е огромна. Въпреки всичко той събира и обработва десетки хиляди описания и както пише, „платих дан на увлечението си по задачи, за които не достигат силите на един човек“.

Първата картотека, над която Д. Иванчев работи, е „Библиография на литературата по журналистика“. Тя е свързана с работата по репертоара на периодиката и според неговите разбираня, от всяко едно издание трябва да се извлече цялата информация, която помага за неговата характеристика или за характеристика на други периодични издания. Той издирва и описва всички редакционни, уводни и полемични статии, свързани с характера на периодичното издание, статии с коментари за редакционни комитети, материали, свързани с цензурни преследвания на периодични издания, историко-библиографски прегледи на местния печат, както и всичко свързано с българската журналистика. Събраните материали са над 5000 заглавия, изцяло използвани от Д. Иванчев при работата му над репертоара. Успоредно с това на базата на тази информация той прави непрекъснати справки на колеги и външни лица с интереси в тази област. През 1977 г. предлага картотеката на Съюза на българските журналисти. Тогавашният завеждащ отдел архиви и документация прелиства избирателно картотеката с коментари „този е фашист“, „тези материали не са ни нужни“ „за цензурата имаме много наши материали“ и отказва да я приеме. По същото време журналистът Стоян Нейков има проблеми с превода на една книга по журналистика и разбрал за проблемите на Д. Иванчев с картотеката, го моли да я прегледа. Обезверен от незаинтересоваността на тези, които най-много биха имали полза от нея, Д. Иванчев му я подарява, вярвайки, че ще му бъде от полза при писането на неговите мемоари. По нататък съдбата ѝ е неизвестна.

Картотеката „Библиография на биографските материали из българския печат“ има амбициите да събере биографични материали, публикувани в периодичния печат. Работата върху нея продължава до пенсионирането на Д. Иванчев. От бележките на Иванчев става ясно, че целият материал е бил използван както в процеса на работа над репертоарите, така и в ежедневната справочна работа. По спомените му при него непрекъснато са идвали външни потребители за справки, свързани с биографиите на различни лица. През 1975 г. журналистът Стоян Нейков и Иван Богданов му предлагат картотеката да послужи за основа на български биографичен речник. Тази идея напълно съвпада с желанието на Д. Иванчев – събраният материал да бъде използван по най-подходящия начин и той дори подлага на допълнителна редакция част от материала. За съжаление тази идея не се реализира. Иванчев предава цялата картотека – над 10 000 фиша, на завеждащия

отдел „Ретроспективна библиография“ в Народната библиотека Д. Маркишка с много подробни указания за нейното съдържание и възможностите ѝ за ползване. По спомените на Иванчев тук са включени много стойностни материали, които не са били познати на читателите и библиотечните специалисти и прави предложение за съставяне на нейна основа на биографичен справочник. За съдбата на тази картотека Иванчев пише с горчивина: „Предполагам, че и досега тя си стои, както бе предадена, и никой нито си служи с нея, нито дори помни, че има такава“.

Работата на Д. Иванчев върху репертоара „Български книги“ го провокира към издирването на информация, свързана с публикуването на романи в българския периодичен печат. Така той създава картотеката „Романът в българския периодичен печат“. Признава, че не е пълна, но успява да издири и опише около 800 заглавия. Към тях той подхожда като към част от българския преводен фонд (всички те са преводи). Застъпва идеята, че публикуваните романи в периодичните издания трябва да се разглеждат като равностойни на тези, издадени самостоятелно, още повече че тиражите на периодичните издания са по-големи от тези на книгите и от тук влиянието им е и по-голямо. Опитва се да сравнява текстовете на едно и също заглавие, публикувано в периодика и издадено самостоятелно, търси връзка между тях по отношение на поредността на изданието, анализира набора. Споделя, че на тази основа е достигнал до някои много важни сведения, свързани с конкретни преводи на книги, които включва в репертоара. Вижда в тази картотека голям потенциал за различни изследвания на нагласите по отношение на преводи и издаване, но поради отсъствие на какъвто и да е интерес към тази информация, подарява картотеката на н.с. Кирил Ставрев, надявайки се, че ще бъде оползотворена от него.

Събирането на материали, публикувани в периодичния печат по библиотечно и читалищно дело, е било въпрос на „професионална чест“ за Д. Иванчев. Успява да събере около 2000 материала, повечето от които за Народната библиотека, с убеждението, че ще бъдат използвани при написването на нейната история. Предава ги на ст.н.с. Анелия Вълчева, която след известно време му ги връща без коментар. Много огорчен, той ги унищожава. По друга съдба имат материалите, посветени на читалищното дело. Във връзка със стогодишнината на българските читалища той обработва и дори успява да издаде [в едно твърде спорно според него съавторство] събраните 1215 материала под заглавие „Сто години народни читалища. Библиогр. указател. 1956“. Това е единствената картотека, материалите от която са издадени и предоставени на широк кръг потребители под формата на библиографски указател.

Безспорни са приносите на Д. Иванчев в областта на българското краезнание и те са получили заслужено признание. Малко известен обаче е фактът, че той десетилетия събира краеведски материали. „Със събирането на тези материали аз се заех преди да се заема с теорията и методиката на краезнанието. Бих казал дори, че те ми послужиха по-късно за решаване на краеведските проблеми.“ Тези негови занимания водят до професионални сблъсъци между него и Цветана Матеева, Анелия Вълчева и Петър Чолов. През 1978 г. той предава след много строг подбор събраните от него краеведски материали под заглавие „Селищата в България“ за

периода до 1944 г. на обсъждане в библиографската секция на Народната библиотека. Ръкописът е върнат с много бележки, често противоречиви едни на други и по този повод Иванчев пише: „налага се попълване с нови материали, а заедно с това и преработване на целия ръкопис, за което сили вече не достигат... и ръкописът е замразен“. Това е поредното огорчение на Д. Иванчев, защото събраното остава **неоползотворено**, „а невключените в него 7–8 хиляди други описания вече ми пречат и вероятно някой ден ще бъдат предадени за претопяване“. Известно удовлетворение му носят само събраните краеведски материали „Библиографски източници за историята на гр. Троян“, с обещание за публикуване в изследването „Троян – проучване и развитие на града“, както и поръчаните му проучвания върху историята на гр. Тетевен и гр. Кюстендил.

„За мен най-важното в библиографската работа е съдържанието. Не бях роб на точките, запетайките, съкращенията и пр., а държах на първичното описание, на изчерпателното проучване на книгата – какво може да ни даде тя, на пълното и точно описание, на развитието на трите имена, на разкриването на псевдонимите и инициалите, на изписването дори на авторските титли и звания и особено много на инициалите“ (Авт. арх.). Тези принципи, основни за добрия библиограф, Д. Иванчев съчетава със солидната си подготовка в областта на философията в едно от най-значимите му проучвания, свързани със съставяне на Библиография на българската философска книжнина за периода 1806–1944 г. Самият той определя това свое дело като „мое морално задължение към българската философия, затова че отдадох на нея своите първи пориви и надежди, своята младост“ (Авт. арх.). Работата върху нея продължава от 1948 до 1956 г. и приключва с извличане на около 25 000 заглавия, впоследствие редуцирани на 15 224. Философското му образование определя и метода му на работа – освен търсенето на пълнота, той подхожда към понятието „философия“ доста широко, като включва и социология, идеология и дисциплините, застъпени в Софийския университет, като психология, логика, естетика и етика или „всичко което може да се смята като „философстване в теоретичен и практически смисъл“. Няма да се спирам на бюрократичните и личностни перипетии, през които преминава Д. Иванчев, за да предостави тази картотека на философската общност. Ще спомена само имената, ангажирани с нея – проф. А. Бънков, проф. Ал. Киселинчев, проф. Т. Стойчев, акад. С. Гановски. През 1981 г. картотеката под името „Библиография на българската философска книжнина. Книги и статии. 1806–1944“ с 15 224 описания е предоставена на Института по философия към БАН или както пише Д. Иванчев: „Библиографията отиде там, за където бе работена и където може най-добре да се оползотвори“.

Като нещатен сътрудник на Педагогическия институт „Т. Самодумов“ през 1950 г. Д. Иванчев е натоварен с издирването и систематизирането на педагогическа литература за периода 1878–1944 г. Педагогическата книжнина и просветното дело са твърде широка тематика и Д. Иванчев се ограничава в преглеждането на 50 основни източника – вестници и списания, като събира над 14 000 заглавия. Любопитна подробност от съдбата на тази картотека са 4000 описания, предоставени на института за оперативна работа. През 1974 г. Д. Иванчев се връща към тази картотека, за да редактира материалите, но без тези 4000 описания

тя се обезсмисля. Огорчен, той се обръща към проф. Чакъров за информация и открива по щастлива случайност тези описания неразпопаковани, така както ги е предоставил на института, престояли в пакетите с години. Щастливата развръзка за тази картотека идва от директора на Музея за народно образование в Габрово Койчо Митев, който моли събраните материали да бъдат предоставени на музея. Както възкликва самият Иванчев: „Една щастлива изненада!“. За една година той редактира всички събрани материали и ги представя на Габровския музей под названието „Библиография на българската педагогическа книжнина. 1878–1944. Книги и статии. 1975“, с 14 447 описания.

„Последната непригодена за оползотворяване моя библиография е „Библиография на литературата по изкуство“. Така започва описанието на историята на тази картотека. Тя съдържа около 8000 заглавия. Самият Иванчев признава, че те не са систематизирани. „Не знам дали ще имам сили и време да направя това... Не зная каква съдба чака приготвените фиши – обработване и даване за оползотворяване или... за отпадъци.“ В автобиблиографията си, написана на пишеща машина, Д. Иванчев включва тази картотека като последното заглавие от своята десетилетна разностранна проучвателна и събирателска дейност. Под нейното описание, с ръкописни букви Д. Иванчев е написал: „**Предадена за вторични суровини!**“. Това е и последната бележка в неговата автобиография. Колко ли огорчения трябва да си натрупал и колко сили трябва да имаш, за да напишеш честно „Предадена за вторични суровини!“, след като си се борил срещу „излишните библиографии“.

Известният наш философ, изкуствовед и естет проф. Димитър Аврамов е един от ерудитите, оценили приживе приноса на Д. Иванчев както по отношение на историята на философията, така и на българската библиография. Малко преди смъртта му той пожела да засвидетелства уважението си към делото му, като по-моли за среща с него, която организирах и на която имах честта да присъствам. По повод съдбата на картотеките, емоционалната реакция на проф. Аврамов беше достатъчно красноречива: „Това е едно от най-големите престъпления спрямо част от историята на българската култура“.

Завършвам този материал с думи на Д. Иванчев, защото смятам, че всякакъв друг коментар върху колосалното му дело и отношението на институциите към него е излишен. В „Последни думи“ в автобиографията си той пише: „Като погледна назад върху събрания библиографски материал, сам не вярвам, че това само аз съм събрал. Колко много време и сили са употребени за тях и колко останали неоползотворени. ...Много пъти съм се запитвал – от това че смених професията си не събрах ли? И винаги отговорът е бил: категорично не. Не съжалявам за изгубените години с философията, тя ми даде каквото можеше и каквото ми трябваше... Обратно на философията библиографията ми даде духовно удовлетворение, което може да даде само убеждението, че си направил нещо полезно за **другите**, че не си пропилял даром и себично живота си“.

ЕЗИКЪТ НА БИБЛИОГРАФИЯТА – КОНСТРУИРАНЕ И ВАЛИДНОСТ В ПОЛЕТО НА ТЕКСТА

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

На доц. д-р Елена Янакиева с уважение към нейните професионални постижения и дълбока благодарност за приятелството и за дългогодишната ни съвместна преподавателска работа в специалност „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет

Пристрастна съм към функционирането на понятието „текст“ в теорията на библиографията. Като дългогодишен преподавател по дисциплината „Теория на библиографията и история на библиографската дейност“, „Информационен анализ“, „Документални източници и обработка на документалната информация“ и като професионалист с практически и изследователски опит в областта на литературоведската библиография съм се убедила в дълбочинната връзка между текста и неговото представяне в системите за библиографска информация в синхронен и асинхронен план. Тази връзка не е изяснена с необходимата дълбочина и обхватност от теоретиците на библиографията, макар отделни нейни аспекти да се засягат в изследвания, които имат за цел да отговорят на въпроса дали библиографията е практическа дейност, или научна дисциплина със свой обект и предмет и методологически инструментариум за анализ. Няма да навлизам в подробно изложение на основните позиции, защитавани в отделните школи и направления в библиографознанието – това е задача за самостоятелна монография. С оглед на проблема, който искам да поставя, ще се задоволя с обобщение за резултата от дискусиите, разгърнати се през XX век – постигнато е съгласие относно комуникативната същност на библиографията като посредник между писмените документи и техните ползватели.

Актът на комуникация във всяка социална сфера е възможен само чрез език, дефиниран като начин на изразяване в рамките на определена институционална среда. Съгласието на изследователите за полето на действие на библиографията – *комуникацията* и очертаване на сферата, в която тя е валидна – *писмените документи*, поставя необходимостта от отговор на поне два въпроса. Първо, дали понятието „писмен документ“ (информация, записана върху материален носител с някакъв код) е достатъчно коректно за означаване на обекта на библиографията. Възможни са множество възражения – случайно надраскано изречение върху лист хартия или издълбаните инициали на двама влюбени върху кората на едно дърво са писмени документи, но могат ли те да бъдат обекти на библиографията? Второ – какъв език за комуникация между писмените документи и техните ползватели използва библиографията? Как е създаден той (генезисът му) и как е ситу-

иран той в т. нар. „обществен дискурс“? Дали този език „говори“ на всеки член от обществото, или е използваем в рамките на определена институционална среда, която познава неговата граматика и правилата за неговото използване?

Въпросът, който задавам и на себе си и на вас е – не е ли по-коректно да определим текста като основен обект на библиографския запис?

Основание за поставянето на подобен въпрос днес можем да потърсим в бързото развитие на глобалните мрежи за достъп до информация от всякакви равнища и появата на т. нар. „семантични мрежи“, надстройка над съществуващата *www*, чиято цел е чрез компютрите да стане възможно възприемането на смисъла на текстовата информация в интернет. Самият термин „текст“ (*от лат. – textum*) означава тъкан, плетеница, а в преносен смисъл „нещо съставено, съчинено“, т. е. подчертава смисъла, семантиката на записаната информация. За осъществяване на идеята за семантичните мрежи се търсят решения, които се опират на цяла редица теоретични разработки в хуманитаристиката на XX и XXI век, фокусирани върху текста като изследователски обект. Импулсите за насочване към проблемите на семантиката са в значителна степен свързани с бързо развиващите се от средата на XX век изследвания и опити за създаване на изкуствен интелект. Резултатът е дълбоко навлизане в теория на познанието, структуриране на познавателни модели за комуникацията чрез езика и оттам на една широка интердисциплинарна област на изследвания, наречена „лингвистика на текста“¹.

Не е възможно в рамките на една малка по обем статия да се представят разнообразните изследователски гледни точки към същността на текста. Тук ще набележа само някои идеи, които ясно показват, че понятието „текст“ не може да се отъждестви с „документ“ дори не и с „писмен документ“, които представляват според френския учен Мишел Фуко използване на някаква документна материалност, която във всяко общество е „щастливо намерения инструмент“, „организирана форма на запазващо се съществуване“. В създадената от него социологическа теория за дискурса, развита в неговите книги, преведени и на български, „Думите и нещата“ (1992) и „Археология на знанието“ (1996), централна е темата за изказа. Немският изследовател на езика и литературата П. Хартман, когото наричат баща на текстолингвистиката, защитава тезата за феноменологичната първичност на текста спрямо цялата сфера на езиковостта. Според него „текстът е реалната единица на комуникацията“, той е „първият езиков знак“ и именно от тази изходна точка трябва да се оценява всичко в речта и в системата на езика. Във френската семиологическа школа текстът се разглежда като вътрешно структурирана смислова цялост, основана на семантична изотопия (А. Ж. Греймас), или „семантична репрезентация“, която може да намери израз в различни видове текстове, при това не само езикови. В това отношение са безспорни заслугите на Ролан Барт, Умберто Еко за семантичен анализ на обекти, изградени изцяло или отчасти от неезикови знаци като комикси, филми, реклами, фотографии и др. Идеите на Московско-Тартуската семиотична школа (Ю. М. Лотман, В. Н. Топоров, Т. М. Николаева и др.) за двойната кодираност на текста и за „текст на културата“ са особено важни.

¹ Подробно по тези въпроси вж. Добрева, Елка, Савова, Ивелина. Текстолингвистика. уводен курс. Шумен, 2010. 258 с.

Текстът, според тях, е изграден от знакови единици на естествения език (първичен код) и от вторичен код (на жанра, на композиционни, поетологични, идеологически и др. структури, които не са естественоезикови). А с понятието „*текст на културата*“ се означават всички двойно кодирани съобщения (както езикови, така и неезикови), които дадена култура цени и се стреми да съхрани.

Важни изходни понятия при определяне на текста като информационен обект на библиографията са понятията „текстуалност“ и „интертекстуалност“.

Понятието „текстуалност“² е вътрешно присъща характеристика на текста – знаково образуване (априорно отговарящо на критериите семиотичност, интенционалност, автономност, комуникативна самостоятелност, ситуативност), което е преднамерено създадено, отличава се със строежна и смислова автономност, и със способност за осъществяване на самостоятелна комуникативна функция в конкретна ситуация на общуване.

Понятието „интертекстуалност“ според Ролан Барт, Жерар Жонет, Пол Рикър е основно понятие за всички дисциплини, изучаващи текста. Юлия Кръстева означава като „интертекстуалност“ проявата в даден текст на идеи, елементи и структури, отнети от други текстове, чрез които текстът „чете историята“ и се помещава в нея, а Михаил М. Бахтин говори за „диалогичното“ взаимодействие между текстовете.

Широко използваният термин „писмен документ“ в т. нар. „документографски подход“ в теорията на библиографията за означаване на нейния обект изтъква на преден план факта, че информацията е представена чрез някакъв вид кодировка (азбука). От тук произтича и отъждествяването на понятията „писмен документ“ и „книга“, макар те двете да не са тъждествени. Обяснението на този факт можем да търсим в традицията – в продължение на хилядолетия именно книгите (свитъци, кодекси и във всякакви други форми) са основно средство за предаване на знанието между отдалечени във времето и пространството потребители, те функционират като памет на обществото. За да се осигури добра комуникация в системата „документ–потребител“ руският теоретик О. П. Коршунов³ пръв разглежда библиографията като метасистема в рамките на по-общата комуникативна верига *документ–потребител*. Използват се термините „първичен документ“ (за книгата) и „вторичен документ“ (за библиографското ѝ описание), без да се поясни в какво точно се състои разликата им – дали в писмения код, използван за записа (очевидно няма такава разлика – библиографското описание се прави задължително на езика на оригинала), или в съдържанието му (ако това е факт, то тогава по-резонна е употребата на термина „текст“). Трябва да осъзнаем, че в съвременната наука протичат непрекъснати процеси на измествания и преобразувания на понятията, които, както изтъква Мишел Фуко, „показват, че историята на едно понятие не е всичко на всичко история на прогресивното му усъвършенстване, на неговата непрекъсната нарастваща рационалност и степен на абстрактност, а е история на неговите различни полета на конструиране и валидност, на последова-

² Добрева, Елка, Савова, Ивелина. Текстоллингвистика..., с. 22.

³ Коршунов, О. П. Библиографоведение. Москва, 1990. 232 с.

телните правила за употребата му, на многобройните теоретични среди, където е проведено и завършено неговото изработване.⁴

Както вече споменах, съвременните изследвания в хуманитаристиката за същността на текста и приложението, което те намират в търсенето на решения за създаване на семантични мрежи, кара редица специалисти, съпричастни към библиографията, както от библиотечната и информационна система, така и от други сродни области, да изяснят по-задълбочено информационната природа на библиографския запис.

Ще се спра на два основни теоретични проекта, които си поставят подобни цели.

Ще маркирам основните идеи най-напред в изследването на ИФЛА „Функционални изисквания към библиографските записи“ (Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR)⁵, обект на широко обсъждане в теоретичната литература. Изследването преследва две основни цели. Първата е да предложи ясно определена, структурирана рамка за свързване на регистрираните в библиографските записи данни с потребностите на ползвателите на тези записи. Втората цел е да препоръча базово ниво на функционалност за записите, създадени от националните библиографски агенции.

Изследването се основава на модела на същностите и връзките (семантичен релационен модел на данни, който се основава на разделението на реалния свят на отделни различни същности, свързани една с друга с определени отношения). Формулираните функционални изисквания към библиографския запис представят няколко групи зависимости, важни за неговата информационна природа. Първата група обхваща отношението между произведение, форми на неговото проявление, физическо представяне и екземпляри (физически единици). Произведението се разглежда като обособена интелектуална или художествена творба, проявлението му е свързано с конкретната му реализация като оригинален, поправен, допълнен, преводен и др. под. текст. Формата на физическо представяне определя носителя, върху който е записано произведението, а отделният екземпляр е физическата единица, която влиза в библиотечната колекция. Втората група същности се отнася до отделни лица и колективи, които носят интелектуалната отговорност за създаването, физическото изработване или разпространението на произведението, или са негов предмет (тема). Третата група същности е свързана с основни понятия, събития, места, които обикновено са предмет на произведенията.

Разглеждайки този концептуален модел на функционалните изисквания към библиографския запис, можем да направим няколко по-обща констатации. Първата е, че моделът, разработен за това изследване, е начален опит да се създаде логическа структура, която да подпомогне разбирането и по-нататъшното развитие на споразуменията за библиографското описание. Втората се отнася до употребата

⁴ Фуко, Мишел. Археология на знанието/бел. и превод от френски език Антоанета Колева. София, 1996, с. 9.

⁵ **Функционални** изисквания към библиографските записи. концептуален модел. прев. на бълг. ез. Виолета Людсканова; ред. на превода А. Дипчикова [онлайн]. [прегледан 11.09.2013]. <http://www.lib.bg/publish/Издания – на-Ифла/Стандарти/210-Функционални-изисквания-към-библиографските-записи-Концептуален-модел,-2009>.

на „произведение“, „творба“ вместо „документ“. По този начин интерпретацията на FRBR се доближава до използването на понятието „текст“ в неговия широк смисъл от съвременната хуманитаристика като израз на интелектуално или художествено съдържание. Третата констатация се отнася до комуникативния характер на библиографския запис. Моделът FRBR е обърнат към ползвателя и неговите информационни потребности. Задачата на изследването е да се моделира достъпа до информацията, т. е. как ползвателите да открият, идентифицират и подберат същностите (произведения, форма на конкретната им реализация, физическа характеристика на носителя на записаната информация, авторство и интелектуалната отговорност за създаването, изработването и разпространението на произведението, основни понятия и теми, които са предмет на произведенията) и да получат достъп до описаните „същности“, като се вземат под внимание разнообразните смислови асоциации между тях. Четвъртата констатация е, че моделът FRBR вписва библиографията в полето на текстуралността – т. е. можем да го характеризираме като комуникативна форма, която отговаря на критериите семиотичност, интенционалност, автономност, комуникативна самостоятелност, ситуативност – тя е съзнателно създадена форма, което се отличава със собствена структура, смислова автономност и със способност за осъществяване на самостоятелна комуникативна функция в конкретна ситуация на общуване.

Резултатът от този концептуален модел означава по-добра формулировка на търсенето, подобряване на навигацията в библиографска среда, управление на достъпа в базите данни. Но, както и самите създатели на този модел предупреждават, анализът не достига до нивото, необходимо за напълно разработен модел на данните, които се включват в системите за библиографска информация. В него не са включени допълнителните данни, които се записват в контролния запис, или са отразени най-общо в справочния апарат на каталога.

Второто изследване, на което ще се спра, е резултат от дискусията, водена в руската теоретична библиографска школа в последните десетилетия на миналия век, за информационната същност на библиографията. То принадлежи на Н. А. Сляднева⁶ и е римейк на системния анализ на О. П. Коршунов за библиографията като на метасистема в рамките на по-общата комуникативна верига документ–потребител. Системно-дейностният анализ на Сляднева за библиографията като синтез на идеография и документография е сериозен опит да се изясни информационната същност на библиографията. Проучвайки генезиса и функционирането ѝ, авторката предлага дейностен модел на метасистемата библиография, включващ релациите между *автор–информация–документ–издател–информатор–потребител*. В този модел библиографията е интерпретирана като универсален метод за опериране със суверенни информационни обекти (смисли, текстове, документи и др. п.). Моделът разкрива информационната природа на библиографията – система за достъп до записана информация, знаниева система, трансформираща знанието чрез различни форми на компресия на съдържанието на текстовете, система за релация между новото с вече известното знание, основаващо се на библиографското

⁶ Сляднева, Наталья А. Библиография в системе Универсума человеческой деятельности. опыт системно-деятельностного анализа. монография. Москва, 1993. 226 с.

цитиране. При знаниевата (когнитографската) трактовка на библиографията за основен обект на библиографията се приема текстът, защото без текст няма обект на изследване и съответно на библиографиране.

Сравнявайки двата библиографски модела, мога условно да ги нарека организационен и знаниев. Те очертават различни перспективи пред библиотечните и информационни специалисти. Едните им дават възможност да се изградят като мениджъри на информационни ресурси. Другите ги отвеждат в полето на текстуралния анализ и им предлагат реализация като изследователи на текстове.

Тъкмо тази втора перспектива може да бъде интерпретирана в рамките на текстолингвистиката като възможност за интердисциплинарни изследвания, свързани с библиографията. В този случай текстът представлява суверенен информационен обект, чиито основни атрибути са представени чрез езика на библиографията и се представят по съответен начин в библиографския запис – авторство, основания за една или друга атрибуция на текста, връзка на първата с всички следващи негови проявления в рамките на един запис, за да се посочат разликите в тях, анализ на текстовите промени и на източника, от който те изхождат.

Възниква въпросът дали подобен анализ е в компетенциите на библиографа и може ли той да има специфичен принос в анализа на текста. Моето лично убеждение е, че научната библиография е част от научноизследователския процес и трябва да представи на проучвателя точен и достоверен материал за научни обобщения. Също така вярвам, че концентрирането на цялата библиографска информация за един текст в рамките на един обобщен запис предлага на учения много възможности за бъдещ анализ на текста и преди всичко поглед върху неговата история. От честотата на неговата поява в печата (изцяло или частично) може да се съди за социкултурната динамика в общуването на читателската публика с творбите на автора, за социализацията на определени идеи, а хронологичната подредба на текстовете дава ясна представа за развитието на публикационния процес.

Аргументи в подкрепа на изследователските възможности, които предлага такъв текстологичен подход, ни дава така наречената *analytical bibliography*, която намира разпространение в английската библиографско-библиологична школа – в нея акцентът пада върху текстовия анализ. Представителите на тази школа Фр. Боуерс, а в по ново време Т. Тансел и Д. Маккензи, смятат изследването на физическите характеристики на книгите като възможност да се допринесе за изучаване на история на книгата и нейната роля за разпространяването на идеи. Принципите, развити в тази школа – да се идентифицират определени текстове, а не просто заглавия на произведения, и да се анализират особеностите на тези текстове, са важни и за библиографа, когато работи на равнището на текстовия анализ и изследва историята на отпечатване на отделни книги.

Връзката между физическия детайл и интелектуалното съдържание, между аналитичната библиография и значението на текста, има връзка с изучаването на ролята на книгите и на развитите в тях идеи върху обществото.

Текстологичният метод изисква значително по-сложна структура на библиографския запис. Необходими са нови полета, които отразяват извлечената информация – поле за следващи издания с посочване на промени в текста, поле за

връзки между отделните текстове, – за рецензии на дадена творба, за повода, по който тя е написана, за полемиките, които е предизвикала и т. н. Свързването на тези многобройни полета става чрез анотация, която е много по-обширна от традиционната и има по-амбициозни задачи – да предложи не просто изброяване на засегнатите теми в творбата, а да изясни връзката между текстове, които имат отношение към дадена авторова идея или позиция, да представи критически различни становища.

Моят личен опит като библиограф на текстовете на известни български литературни историци ме сблъска с решаването на сложни „библиографски казуси“. Ще изброя някои от тях: публикации на един и същи текст под различни заглавия, прижизнени редакционни промени в текста при следваща публикация, изхождащи от автора, посмъртни издания на текстове с промени, резултат от външна редакторска намеса, публикуване на откъси от по-големи творби, чиито заглавия често са плод на журналистическата фантазия и представляват чужда намеса в текстовата тъкан, появата на „подвижни текстове“, използвани в антологии, христоматии и др. под. за образователни цели, често свързващи откъси от различни части на оригиналния текст. В тези случаи в библиографския запис са посочени пропуснатите страници или са посочени страниците, от които са направени извадките, като е направена връзка с изходния текст. За посмъртно издадените текстове, при които има значителна редакторска намеса, анотацията трябва да отрази принципите, към които са се придържали редакторите.

Общият извод, който може да се направи от анализа на тези теоретични концепции, е, че те имат различни полета на конструиране и валидност, създават последователни правила за употребата им в различни теоретични среди – едната се стреми да изгради семантичен модел на текста, другата – да изгради семантичен модел на информационното търсене във виртуалната мрежа. Обединението на двата модела може да се търси в перспективите, които се откриват пред семантичните мрежи за съчетаване на навигирането с текстологичния анализ.

Езикът на библиографията

Превръщането на библиографията в специфичен език за комуникация в полето на текстуалността е сложен въпрос, който може да бъде поставен като бъдеща насока на изследователската дейност в теорията на библиографията.

Първият въпрос, който вече е привлякъл вниманието на изследователите, е въпросът за генезиса на библиографията. Нейната хилядолетна история свидетелства недвусмислено за генетичната ѝ връзка с текста. Неслучайно някои историци на библиографията използват за означаването ѝ термина „библиографски текст“. Такива текстове⁷ те откриват в Древна Месопотамия, в Древен Египет, в старогръцката и римска култура, в средновековната книжнина. Те свързват появата им с прехода от устна към писмена култура. Може да се каже, че библиографията е

⁷ Този въпрос е засегнат подробно от Б. А. Семиновкер в: Библиографическая культура древней Месопотамии. – В: *Книга. исследования и материалы*, 1999, 76, с. 80–111; Библиография в древнем Египте. – В: *Библиография*, 1993, № 5, с. 123–131; Памятники древнегреческой библиографии. – В: *Советская библиография*, 1983, № 4, с. 55–63; Библиографические памятники Византии. Москва, 1995. 224 с.

последващо явление в комуникативната верига – тя се появява на етап, когато текстът като речева изява е преминал през значителна реторична обработка – създадени са механизмите за изграждане на устния текст във фолклора, в митовете и легендите, в религиозните ритуали, в реториката, в обучението, както и в други социални контексти. Писменият текст е отражение на тези различни функционални роли, като усвоява вече изградена структура и правила за техния езиков изказ.

В епохата на ръкописните текстове няма библиография в чист вид – тя съществува под формата на „сбит преразказ“, който има за цел да предаде смисъла на текста, като заимства от него устойчиви езикови структури (изречения, фрази), разположени на различни места в текста – най-често в началото или края, които постепенно придобиват свойството да го репрезентират. Например широко използвана практика, която не е загубила функционалността си и до днес, е първото изречение в текста⁸ да се използва като негово заглавие.

Механизмите за идентификация на текстовете са в синкретична връзка с текстологията и биографията – установяване на авторство, изучаване на биографията на лицата, създали древните текстове, принадлежността им към определени школи, датировка на текстовете, осъвременяване на езика на старите писмени паметници, за да може знанието да достигне до ползватели, чийто език се е отдалечил от езика на оригиналите (например текстологичната школа към Музеяна в елинистична Александрия).

Библиографският запис също е текст. Неговата номинативна функция се изразява в избор на белези (атрибути), чрез които всеки „записан текст“ може да бъде обозначен. Създават се първите жанрове на библиографския текст – биобиблиографията и каталога, жизненият цикъл на които обхваща няколко хилядолетия – от древността до наши дни. Те са резултат от осъзнатата необходимост да се събират, съхраняват и запазват записаните текстове в специалните хранилища (библиотеки) като средство за предаване на знанието независимо от времето и пространството. Свидетелство за възприемането им още в Античността като самостоятелни библиографски текстове със значителна информационно-комуникативна стойност са многобройните им преписи. Някои от най-известните каталози – например този на Аристотеловата библиотека, на Александрийската библиотека, на библиотеката на патриарх Фотий и други се преписват в продължение на столетия, а по-късно някои от тях имат и печатни издания.

Колекцията от писмени текстове се осмисля като „памет“ на обществото. В каталога, който представлява отражение на колекцията, библиографските текстове се използват самостоятелно, макар тяхната пряка връзка с текста, от който произхождат, да е запазена. Те се превръщат в описания. Съжителството на множество описания на текстове в един общ библиографски текст изисква по-прецизна работа в процеса на библиографиране. Именно в каталозите се проявяват първите на-

⁸ Тя е често използвана за описание на стихотворения без заглавие, при религиозни и др. текстове. Умберто Еко споменава, че дори един съвременен папа, какъвто е Йозеф Алойс Ратцингер (папа Бенедикт XVI, 2005), спазва средновековната традиция да пише своите енциклики (папски послания с програмен характер) на латински, а заглавието винаги е първата фраза от текста (Еко, Умберто и др. Това не е краят на книгите. София: Ентусиаст, 2011, с. 193).

ченки за изграждането на някаква структура в подреждането на библиографските текстове – най-често хронологична.

Книгопечатането създава нова ситуация в писмената комуникация с текстове – размножават се напълно идентични техни копия. Огромното количество печатни текстове налага нов подход при библиографирането – описват се издания (размножени чрез технически способ идентични екземпляри от един и същи оригинал, преминали през редакционно-издателска подготовка)⁹. Изданието на един текст може да бъде идентифицирано чрез идентични за целия тираж характеристики. За да се различи едно издание от друго, се въвеждат следните характеристики: поредност на изданието, местоиздаване, издател/печатница, година на отпечатване. Текстът, пресъздаден в издание, има и други характеристики. Той се превръща в стока в рамките на стоково-пазарните отношения. В този случай библиографският текст се използва като важен инструмент за разпространяване на информация и реклама за изданията и улеснява достъпа на клиента/читателя до онези от тях, които отговарят на неговите потребности/вкусове. Необходимите характеристики, които да изразят тази нова функция, са: количество на тиража, цена на единичния екземпляр, рекламна анотация за съдържанието на творбата.

Появата на най-разнообразни по вид текстове – периодични издания, нотни, картографски, графични издания, включително и електронни издания, не променя самата процедура на информационен анализ – извличат се от текста елементи, чрез които той може да бъде идентифициран. Може да се каже, че крайният продукт от информационния анализ е създаването на „паратекст“. Това понятие, въведено от френския учен Жерар Жанет¹⁰, показва, че има релация на наследяване и функция на съвместимост, която позволява добавяне на атрибути, които са подходящи за даден вид текст.

Ако приемем, че идентификационните данни са лексикалните единици на библиографията, то за формирането ѝ като език можем да говорим, когато този език създава и своя граматика – т.е. правила за подреждане и свързване на лексикалните единици в определена структура. Начални опити за създаване на специфичната граматика на библиографията представляват правилата за каталогизация най-напред в рамките на отделна библиотека, после на група библиотеки. Но първата решителна крачка е направена на международна конференция в Париж през 1961 г., която приема т. нар. Парижки принципи за каталогизация. Втората крачка в тази посока е направена на Международната среща на експертите по каталогизация в Копенхаген (1969), която приема резолюция за създаване на международни стандарти за формата и съдържанието на библиографските описания. Както на определен етап от развитието на писмеността възниква потребността да се създаде задължителен за употреба книжовен език и да се спазват определени правила за неговото прилагане и функциониране в обществото като задължителна норма, така и езикът на библиографията е подложен на подобни трансформационни промени. В международните стандарти (и създадените на тяхна основа национални такива) се систематизират правилата за подреждане на типове идентификацион-

⁹ Българска книга. енциклопедия. София, 2004, с. 139.

¹⁰ Genette, Gérard. Introduction to the paratext. – B: *New literary history*, 1991, vol. 22, p. 261–272.

ните данни, представени като йерархична структура – „области на библиографското описание“. За всяка област на описанието се посочват основните елементи от данни, които се съединяват в „библиографска фраза“ чрез специфична пунктуация, т. е. можем да говорим за изграждане на синтактични правила на библиографския език.

Стратегическата за няколко десетилетия програма за универсален библиографски контрол (УБК), реализирана в условията на широко използване на библиографски записи в машинночетима форма, рационализира процеса на каталогизация. Веднъж създаден, такъв запис може да се използва многократно в съвременния информационен обмен както на национално, така и на интернационално ниво. Реалностите в новата информационна среда налагат усъвършенстване и трансформации в международните принципи за каталогизация (IFLA Cataloguing Principles, 2009 г.) и в международните стандарти за библиографско описание ISBD (International Standard Bibliographic Description) – в неговото консолидирано издание от 2011 г. се предлагат общите за всички видове документи стандартни изисквания, чрез които каталогизаторите в съвременното глобално информационно пространство определят идентификационните елементи от данни, записвани в задължителна последователност и сепарирани чрез международно възприета пунктуация, за да бъдат тези елементи разпознаваеми от компютрите и да бъдат разбираеми, независимо от езика на описанието.

Универсализирането на езика на библиографията, с цел да се използва в мултилингвистична среда, е сложен процес, който изисква редица идентификационни елементи, заимствани от естествения език на текстовете, да се подложат на стандартизационни процедури. Без тях е невъзможно навигирането в съвременните библиографски системи за информация. Така се създават речници на стандартизирани форми на имената на авторите – физически лица и на колективните автори (т.нар. авторитетни или контролни файлове), на заглавията на произведения от типа на фолклорни и религиозни текстове, които се представят в информационната система като анонимни, на предметните рубрики. Читателят може да получи достъп до ресурси, включително и пълни текстове на произведения, достъпни в мрежата, не само чрез библиографските записи, но и чрез контролните записи, да получи връзка към подобни или към свързани ресурси. Едно от най-важните последствия от развитието на тази идея ще бъде уеднаквяване на задължителните елементи в контролните файлове на библиотеки и архиви, за което ИФЛА подготвя специален проект.

Използването на ИКТ технологиите за създаване на системи за библиографска информация става възможно чрез въвеждане на нови типове прецизна кодировка от символи с определена дължина на полето, предназначени за разчитане от компютъра, и данни за описателна информация на съответния текст, разположени в полета с променлива дължина. Всяко поле и подполе се означават с определен код, а индикаторите дават възможност за избиране на основните атрибути, присъщи на всяка една от идентифицираните същности. Световно разпространените „комуникативни формати“ – UNIMARC и MARC 21, са формати с „твърда структура“, които представят характеристиките на разнообразните съвременни форми

на текстовете в строго определени полета и подполета и служат едновременно и като комуникативни формати за обмен на информация и като формати за описание и каталогизация.

Потребностите за достъп до съдържание в глобалните мрежи довежда до значителна промяна във философията на контролните файлове – от контрол върху отделните форми на имената (на физически лица и колективи), на заглавия и предметни рубрики към контрол на достъпа чрез мегатезаурус (според Барбара Тилет¹¹), който ще включва правилата за определяне стандартните форми в разнообразните системи, използващи различни контролирани речници за предмети, имена и заглавия. Тази възможност сериозно се обсъжда във връзка с приложението на езика XML в библиографска среда. Концепцията за семантична мрежа включва възможността за достъп до точно структурирана информация за всякакъв приложения, независимо от платформата и езика на програмиране.

Езикът на машинночетимите библиографски записи е твърде труден за непрофесионалистите. Усвояването на неговите „граматически правила“ и неговото използване като език за търсене в базите данни изисква специална подготовка. За днешния „сърфист“ в глобалната мрежа е от значение да формулира няколко основни *точки за достъп*, чрез които да извърши търсене в мрежата. Той се нуждае от по-гъвкава и отворена система за търсене, която да не е обвързана със строгите правила на каталогизацията и на библиографските стандарти.

Стремжът към използване на по-гъвкави структури за описание и идентификация, достъпни за усвояване като език за информационно търсене, са т. нар. метаданни. Подкрепя за сближаване на методите за анализ и описание на текстовете, развивани от каталогизационните системи и чрез т. нар. „метаданни“ изказват редица специалисти. Критичният анализ¹² на няколко основни модела за описание чрез метаданни – The Text Encoding Initiative (TEI), The Encoded Archival Description (EAD), Dublin Core Metadata Element Set (DCMES), Core Categories for Visual Resources, Functional Requirements for Metadata Records, доказва, че основната част от съдържанието на тези метаформати се опира на библиографска информация, а по-малка част – на управленски данни, подкрепящи употребата на ресурса.

***

От всичко казано до тук, мога да заключа, че езикът на библиографията, формиран в продължение на хилядолетия, произхожда от текста, конструиран е в полето на текста и е използваем в това поле. Този език функционира като език за идентифициране на текстове (в широкия смисъл на това понятие). Той е знаково образувание, което отговаря на критериите семиотичност, автономност, комуникативна самостоятелност, ситуативност. Той е съзнателно създаван, отличава се със

¹¹ Tillet, B. Authority control on the Web. initial draft for the LC Bicentennial Cataloguing Conference, Nov. 2000 [онлайн]. URL http://lcweb-loc.gov/catdir/bibconteol/tillet_paper.html

¹² Caplan, Priscilla. Metadata fundamentals for all librarians. Chicago: American Library Association, 2003. 192 с.

строежна и смислова автономност, и със способност за осъществяване на самостоятелна комуникативна функция в конкретна ситуация на общуване.

Така че моят отговор на зададения в началото на моето изложение въпрос дали текстът е основен обект на библиографията, е положителен. Убедена съм, че в настоящето би било ползотворно да разсъждаваме върху възможността (или необходимостта) от извеждането на текста (знаниев интелектуален продукт) като независим и основен информационен обект на библиографския запис, за да бъде осмислена ролята на библиографията като комуникативен посредник в съвременното общество на знанието и нейният език да съответства на обществения дискурс.

НИКОЛА ДАКОВ – РУСЕНСКИЯТ КНИЖАР, БИБЛИОФИЛ И ДАРИТЕЛ

ЕЛЕНА ГЕОРГИЕВА

Над входа на сградата, където се помещавала новоосновената през 1888 г. в Русе библиотека, имало надпис: „Народна библиотека, помогни ми да се възвися“. Възвисяване на духа се изразява и в дарителството, вградено в основите на Русенската библиотека. Даренията от книги в Русенската библиотека можем да наречем духовни измерения на нашия народ, на нашето културно развитие, на нашето бъдеще. Дарителството, като родолюбиво дело, заема неотменно място в нейната история и е традиция, създадена и поддържана от русенските граждани и до днес. Летописът на библиотеката разкрива повече от 200 частни дарения и повече от 60 колективни дарители: организации, дружества, предприятия, институции и др., както на книги, така и на материална и финансова помощ в трудни за библиотеката дни от нейната история(3). Многобройни са русенските граждани, свързали имената си с Русенската библиотека, озарени от най-красивите човешки добродетели, осъзнали огромната роля на книгата и осмислили духовно дарението като изпълнение на своя граждански дълг.

Тази година се навършват 115 години от рождението на видния русенски книжар Никола Даков, чието име е записано в Златната книга на дарителите на Регионална библиотека „Л. Каравелов“ – Русе. Книжар и библиофил той формира сбирката си с вещина, умение и търпение през годините. За себе си Никола Даков споделя: „Цял живот съм събирал книги... Книгите са моята първа, непреходна любов... Имам. Много книги имам. Те са хиляди. И всичките ми са скъпи, защото са стари. Това е един цял свят, мой свят и живот. Възрожденски книги и всичко, което е излизало от Освобождението до деветосептемврийската революция, го имах. Тази привързаност някои наричат болест. То е болест, но и щастие, голямо, духовно удоволствие. От дете до сега, до този момент, само с книги съм се занимавал, душата ми е в тях, аз без книгите не мога, дори и сега, когато все по-тежко чета. Защото книгата е сърцето на епохата. Тя е памет. Затова книгите трябва да се предоставят само на библиотеките.“(2)

■ Никола Даков (17.04.1898–15.11.1986)

През 1977 година дългогодишният книжар Никола Даков дарява част от своята великолепно домашна библиотека – 257 ценни старопечатни книги на български език на стойност 6154 лв. (по тогавашния паричен курс). Книгите са издадени през периода на Възраждането, от 1806 до 1878 година, но по своята ценност тези книги нямат парично измерение, защото представляват една трета от всички регистрирани старопечатни книги в България. Благородният дарителски жест към поколенията и към „Русчука“, както се изразява Никола Даков, поставя началото на фонд „Старопечатен“ в Русенската библиотека.

Никола Даков е роден през 1898 г. в Пловдив в семейството на печатар-кооператор в печатница „Съгласие“, една от големите печатници в града. През 1912 г. Н. Даков е изпратен при своя вуйчо Симеон Симеонов и се записва ученик в Мъжката гимназия в Русе. Израснал сред книгите, Н. Даков през свободното си от учение време помага на вуйчо си Симеон Симеонов, собственик на известната русенска книжарница по това време „Симеон Симеонов“. Симеон Симеонов е племенник на Христо Г. Данов, чиято книжарница поема да ръководи в Русе. През август 1867 г. в Русе Христо Груев Данов открива клон на своята книжарница. Русчушкият клон на тази знаменита книжарница приема и съхранява на склад книгите, пристигнали в българските земи по река Дунав от Виена, (Буда) Пеща, Белград, Одеса. От русенската Данова книжарница книгите поемали пътя към Пловдив, Велес и други български градове. Дановата книжарница в Русе съществува до 1900 г. Тя била огнище на култура и просвета за населението от русенския регион и същевременно изпълнявала ролята на своеобразна инспекция за изпращане и настаняване на учители на свободните места. След 1900 г. делото на Христо Г. Данов в Русе продължава племенникът му Симеон Симеонов, а от 1924 г. до 1940 г. Никола Даков е управител на тази книжарница. През 1924 г. Н. Даков въвежда в управляваната от него книжарница систематично подреждане на книгите по отдели и картотекирането им в 18 библиотечни чекмеджета. Това е единствената книжарница в България, която работи по този начин, и първата книжарница, която обособява отдел с техническа литература. На базата на картотеката започва отпечатването на 10 каталога в печатницата на Славейко Петров и разпращането на изданието из цяла България. Особен интерес предизвикал каталогът с техническата литература, претърпял 10 издания.

През 1942 г. известните книжари Симеон Симеонов и Никола Даков основават събирателно дружество, което приема пасива и актива на книжарница „Симеон Симеонов“. Дватама съдружници представят дружеството заедно и поотделно. Симеон Симеонов и Никола Даков създават и ползват широка мрежа от пласъори. В нея освен книготърговци са приобщени учители, значителна част от която са от селските училища – там, където няма книжарници.

Книжарница „Светлина“ е създадена на 30 април 1934 г., която е собственост на Никола Даков и е не по-малко известна от тази на неговия съдружник. Първоначално тя извършва продажби на дребно на печатни книги и учебници, канцеларски материали, музикални инструменти, детски играчки и рамки. С постоянство Даков увеличава многократно продажбите.

За връзката си с книжарството Никола Даков разказва следното: „Като ученик в 5. клас на Русенската мъжка гимназия, чиракувах в свободното си време в книжарницата на вуйчо си: започнах от метлата. Сетне бях счетоводител, ръководител, а накрай управител на книжарницата. През 1942 г. станах съдружник и така се появи фирмата „Симеон Симеонов и Никола Даков“. Пенсioniрах се през 1958 г.... Начало-то на истинското ми колекциониране обаче е от времето на моето книжаруване“⁽¹⁾.

Дълги години за празника на българската писменост 24 май Н. Даков излага в книжарницата си ценни екземпляри от своята колекция от старопечатни български книги, голяма част от които са издания на вилаетската печатница в Русе.

На 29 април 1942 г. се извършва пре-регистрация на книжарница „Светлина“, която също търгува с книжарски стоки, детски играчки, музикални инструменти и рамки за картини на дребно. Новият ѝ собственик е Симеон Хр. Даков. Впоследствие Никола Даков работи като зам.-директор на стопанското предприятие „Народна книга“ и инспектор на печатниците в Северна България през периода 1951–1958 г.

Смисълът и значението на своето дело Н. Даков изразява в своя труд от 1941 г. „Книжарят и книгата“: „Силата и богатството на даден народ, общество или отделна личност се мери не само с материалните ценности, които той притежава, но до голяма степен, дори много повече, със сумата на знанията, с които той разполага... Книгата запазва и обезсмъртява мисълта. Тя представлява колективния мозък на човечеството“. Основа за тази книжка става рефератът на Н. Даков за годишния конгрес на книжарите, организиран от Съюза на книжарите в България и проведен в гр. Русе през 1940 г. Тази малка книжка е първото практическо помагало и своеобразен учебник за българските книжари и е рецензирано от Тодор Боров. На последната страница на книгата четем: „...че е напечатана през септември 1941 г. в 1200 бройки в печатница „Стопанско развитие“ – София, с иждивението на самия автор за изпращане даром на книжарите в България“.

Непосредственото книжно колекциониране, събирането на редки и ценни книги за Н. Даков се превръща в съдба. Рядкостта или ценността на книгите се определят от много фактори, голяма част от които нямат никакво отношение към чисто литературните и научни качества на печатното произведение. Години наред той събира възрожденски книги, издадени в периода 1806–1878 г., за което свиде-

■ Никола Даков. Книжарят и книгата, уредба на книжарниците у нас и препоръки за пласиране на книгите. София, П-ца „Стопанско развитие“, 1941, 65 с., тираж 1200, формат 13х19 см.

телстват собственоръчно направените от него списъци на дарението, което прави на Русенската библиотека през 1977 г. За русенския библиофил книжното колекциониране е насочено не само към старопечатните български книги и изданията на Дунавската печатница в Русе до Освобождението, но към книги и периодични издания от определен исторически период и с педагогическа насоченост.

Като представител на библиофилството в България, Никола Даков играе важна роля в натрупването и съхранението на редки екземпляри и колекции от книги, представляващи културна и научна ценност. Родолубец, книжар и библиофил Никола Даков ходи по тавани и мазета и събира книги, сред познати и приятели, някои от книгите купува от антикарни книжарници, а други си набавя по пътя на размяната. Дарението съставлява една трета от старопечатния фонд на Русенската библиотека и по съдържание има както краеведско значение, така и обогатява националния книжовен фонд. Всички книги на Никола Даков носят неговия екслибрис: бухал, стъпил върху разтворена книга, под която пише Русе, а в полудъга е изписано Никола Даков.

Със събраните и запазени от Н. Даков книги е сложено началото на библиотеката на Дома за литература за деца и юноши, попълвани са фондовете на Народната библиотека „Кирил и Методий“, Регионалната библиотека – Шумен, библиотеката на Шуменския университет и др.

Списъкът на дарените книги на Русенската библиотека от Никола Даков започва с първата печатна книга на новобългарски език „Кириакодромион, сиреч Неделник“ на Софроний Врачански, отпечатана през 1806 г. в град Римник, Румъния. Русенската библиотека притежава 5 екземпляра, един от които е подарен от акад. Михаил Арнаудов. Особено ценен е и друг екземпляр, подарен от Никола Даков, защото съдържа на предтитулния лист списъка с имената на 26-те спомоществователи, събрали 2000 гроша (повече от четвъртината от необходимите средства) и подпомогнали издаването на първата новобългарска печатна книга.

Никола Даков дарява няколко издания на „Рибния буквар“ от д-р Петър Берон, книга, изиграла изключително голяма роля в просветното развитие на българското общество, книга, в която са очертани основните насоки за развитие на новобългарската просвета през следващите десетилетия на XIX в. Подарени са: първото издание „Буквар с различни поучения“, отпечатано през 1824 г. в град Брашов, Румъния, второто от 1841 г. и третото от 1847 г.; издания, отпечатани в Букурещ, със заглавие „Буквар болгарски (рибен)“, и шестото издание от 1862 г., отпечатано в Цариград.

Дарението на русенския книжар включва още: „Царственик или История българская“ на Христати Павлович, 1844, Будапеща; „Горски пътник“, „Няколко речи о Асеню Первому“ на Г. С. Раковски; „Заветът на Васил Априлов“ (1849); „Псалтир“, 1836 г., Будинград; учебници на Илия Блъсков, Васил Друмев, Тодор Икономов, Цани Гинчев, преводи на Неофит Рилски, книги на Матей Преображенски, „Букварче“ на П. Р. Славейков; „Веда словена“ (български народни песни) от Ст. И. Веркович, 1874, Белград; „Първичка българска словница“ на Иванчо Андреев-Богоров; „Кратко сказание за преподобни Димитър Басарбовски“, 1858, Цариград; „Моето пътуване по Стара планина“ и „Животоописанието на някои български стари и нови войводи“ от Панайот Хитов, изд. под ред. на Л. Каравелов и др.

Особено редки и уникални, както сам ги определя дарителят, са „Кратко изследование на българската древност“ на Г. Кръстевич, 1858, Цариград; комедията водевил „Дворянски вибори“, превод от руски, 1843, Кишинев; „Сънят на пресвета Богородица“, 1859, Цариград, в печ. на Димитър Паничков. В националните библиографски източници срещу 1859 г. е посочено, че книгата „Сънят на пресвета Богородица“ не се притежава в нито една библиотека в България.

Особено внимание заслужава „Български буквар“ от Георги П. Илиев-Бусилин, издаден „на иждивение московского купца Ангели Николаевича Хаджиогло (Ангел Хаджиоглу) из града Русчук. Да ся расдава в дар учащимся юношам“. Букварът е отпечатан в Московската университетска печатница през 1844 г., илюстриран е с литографии на св. св. Кирил и Методий и с гравюра на Алекс. Аонасьев. Под гравюрата има цитат от произведението „За буквите“ на Черноризец Храбър. На последната страница на книгата е отпечатан списък с имената на градовете, на чиито училища А. Хаджиоглу дарява буквари: Русчушко – 350, Котленско, Търновско – по 150, Еленско, Габровско, Филипополско, Панагюрско, Калоферско – по 100, Копривщенско – 80, Солун, Охрид – по 60 и др. села и градове, както и още 1000 екземпляра, предназначени за различни села и градове в Гърция и Македония и други български училища.

Голямо богатство са и приписките върху подарените от Н. Даков книги. Те са свидетелство за пълноценния живот на книгите и са отглас от станали събития в семейството, в селото, преживяно земетресение, бележка за пътуването по Дунава на австро-унгарския крал Франц Йосиф и преминаването му край Русе и др.

Никола-Даковото дарение попълва и сбирката от старопечатни книги, отпечатани в Дунавската областна/вилаетска печатница, основана през 1864 г. в Русе. Той уточнява броя на издадените 159 заглавия в Дунавската областна печатница в Русе за периода 1864–1878 г.(4) Н. Даков уточнява броя на отпечатаните заглавия в тази печатница, от които успява да открие 80 и да събере 73, с които се попълва фондът на Русенската библиотека. Дарението е особено ценно и поради факта, че Никола Даков не дублира нито едно заглавие от наличните в Русенската библиотека старопечатни книги.

Много години усилена издирвателска работа е извършена, за да се уточни тази цифра – 159 заглавия. „За тези книги, печатани във вилаетската печатница, се знаеше от книгописа на Маньо Стоянов, че са 140, но аз уточних по книгописите на Т. Балан и В. Погорелов, че са 159. Мечтата ми е да събера цялото това богатство, ако животът ми позволи...“(2). Някои български изследователи посочват различен брой заглавия, отпечатани в Дунавската областна печатница в Русе: 122 – Н. Начов (10), 140 – М. Стоянов (12), 147 – С. Кутинчев (9), 150 – С. Папуров (11) и Никола Даков – 159.

По време на 14-годишната си дейност печатницата издава книги на български, френски и турски езика, както и три вестника: „Дунав“, „Афетаб“ и „Солей“, и две списания: „Слава“ и „Училище“. Книгите, отпечатани в Дунавската печатница, жанрово се обединяват в: църковнорелигиозни, учебни, художествени и други(5).

Сред тези книги ще посочим, на първо място, учебната литература: първия български „Учебник по земледелието“ на Цани Гинчев (1871), първия учебник по

„Селско-струпанска неорганическа и органическа химия“ на Димитър Енчев (1871), „Собрание аритметически задатъци. Нарядени според ръководството на Хр. Г. Данов“ (1868), „Геометрия, праволинейна тригонометрия и статика. Съставена по Ж. Ф. Оливие“ на Нестор Марков (1871), „Уроци за търговска аритметика“ на Илия Христович и Сава Илиев (1868), „Българска граматика“ на Иван Момчилов, „Педагогика или основна наука за възпитание и наставление“ на Тодор Хаджистанчев (1873), „Заведение за живопис. Как да се устрои в България и позив за поддържането му“ на Николай Павлович (1867) и др. В печатницата са отпечатани и „Божествено и свяшенное евангелие...“ на Ненчо Несторов (1865), 6 книги на Матей Преображенски, „Нешастна фамилия“ на Васил Друмев (1873), „Изгубена Станка“ и „Рада клюкарката или Хлевоуста жена“ на Илия Блъсков (1873), който се стремил да предразположи, да привлече, да спечели читателя или слушателя с всяка дума от заглавието до края на книгата и др.

Сред дарените книги има издирени изключително заради краеведското си значение: „Кратко сказание за преподобния Димитър Басарбовски“, отпечатана през 1858 г. в Цариград с пояснения за името на град Русе; „Моето пътуване по Стара планина“ и „Животоописание на някои български стари и нови войводи“ от Панайот Хитов (живял и починал в Русе), издадени под редакцията на Любен Каравелов.

Благодарение на Никола Даков библиотеката притежава оригинала на първата географска карта на български език от 1843 г., отпечатан в Страсбург: „Карта на сегашная Болгария, Тракия и Македония и наприлежащите земи“, рисувана, писана и типографирана от Александър хаджи Руссет през 1843, в полза на новосъздаденото славянобългарско училище в Русчук“. *Картата* представлява 4 листа с размери 76x87 см и е с приблизителен мащаб 1:1 645 000 според някои източници, а според други – 1:1 650 000. Картата на Александър хаджи Руссет, както е известна, до 1860 г. е била единственото помагало от този род в българските училища. Тя е един от най-ценните екземпляри от фонд „Старопечатен“ на РБ „Любен Каравелов“ (13). Също така може да бъде видяна в Дигиталната библиотека на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под сигнатура: „Кр. 271 – Територия: Балкански полуостров“ (14).

Александър х. Руссет (1810–1861), воден от родолюбиви чувства, освен географската карта, завещава голяма за онова време парична сума на новооткритото славяно-българско училище в Русе, тъй като е имал българи роднини в града. Подобно голямо парично дарение е направил и за училището в Букурещ, където също е имал роднини българи. Руссет бил близък приятел на известния наш революционер, публицист, писател, историк и етнограф Георги Стойков Раковски (1821–1867) и на възрожденския ни писател, езиковед, фолклорист и общественик Найдено Геров Хаджиберович (1823–1900).

Дарението на Никола Даков не се ограничава само в кръга на старопечатните книги. Той подарява на Русенската библиотека първото българско юридическо списание „Древняя и Новая България“ (6). Списанието излиза в Русе през 1879 г. със заглавие: „Древняя и Новая България. Книжовник историко-научный, съдебно-правовы и политико-общественный“ излиза два пъти в месеца на 10 и 25 чис-

ла. г. Първа, брой 1, 10 ноем. 1879 г., Русчук, печатницата на Л. Каравелов и К. Н. Жейнов. Издава Т. С. Оджакова (*това е съпругата на Петър Оджаков – Теодора С. Добрева – бел. авт.*). Редактор: П. В. Оджаков“. За приноса на списанието най-убедителни са думите на неговия издател и редактор Петър Оджаков в обявената в № 1–4 от 1879 г. и № 12 от 1880 г. програма: „Печата (*пресата – бел. авт.*) е, който трябва да осветли обществото, да му открива мъчнотиите и да му показва ръководителни средства по един тих, мирен и спокоен начин, как да си достига до желаното политико-обществено развитие и усъвършенствование. Като демократ „Д. Н. България“ обича секиго, който работи за народа само по един изискан политически такт от умереност, с дух спокоен, тих и мирен“.

Наличните броеве, съхранявани в Русенската библиотека „Л. Каравелов“, опровергават твърдението на всички публикации, посветени на Петър Оджаков, че от списанието са излезли само 3 броя. То излиза в 12 книжки: г. 1, № 1, 10 ноем. 1879, с. 1–8; № 2, 25 ноем. 1879, с. 9–16; № 3, 10 дек. 1879, с. 17–24; № 4, 25 дек. 1879, с. 25–32; № 12, 20 апр. 1880, с. 67–70.

Брой 12 е библиографска рядкост с неоспоримо краеведско значение и принос към историята на България. Материалите в тази книжка разкриват данни и събития от живота на Петър Оджаков: сполетелите го неприятности, посочвайки грешките на Ст. Стамболов, огорчението от клеветите и непризнанието на неговия принос в освободителната борба и Руско-турската война, конфликта с русенеца Тодор Хаджистанчев – редактор на в. „Славянин“ и др.

Името на Петър Оджаков (1834–1916), когото С. Бобчев нарича „Фотинов за юридическата ни периодична книжнина“, се вписва в галерията на първите български възрожденски представители, чието дело им отрежда значимо място в обществения, книжовния и културен живот на българите и правото да се наричат народни интелегенти и европейци. Юрист по образование, публицист по вътрешна нагласа, поет по душа, учител по дълг, депутат във Великото народно събрание по убеждение, високообразована и културна, но и твърде скромна личност. Автор, преводач и съставител на 7 книги до 1878 г., три от които са отпечатани в Русе в Дунавската областна печатница: „Цуй или философ“ (1865), „Разни и телесни наставления за деца“ (1866), „Разни и полезни наставления за младите“ (1867). В град Русе той получава признание за своята ерудиция и професионална подготовка: председател на Русенския окръжен съд (1880–1882), член на Русенския апелативен съд, член на Поборническото опълченско дружество в града. От Русе е избран за народен представител във Великото народно събрание и за член на депутацията за посрещане във Варна на първия български княз Александър I Батенберг. Живее в Русе и при избора му за действителен член на юридическото общество при Новоруския университет в Одеса (1880), за дописен (1881) и редовен член (1884) на Българското книжовно дружество. Присъствието на личност като П. Оджаков в пантеона на българската наука е гордост за всяка нация. На конгреса на българските правници през 1905 г. П. Оджаков получава уважението от участниците в него като най-стария български правник. От Русе сътрудничи на сп. „Юридически преглед“, „Юридическо списание“, след като преустановява издаването на своите юридически периодични списания.

Списанието „Древняя и Новая България“ представлява интерес като:

- първи опит за юридическо периодическо издание;
- свидетелство за книжовната, публицистична, издателска и преди всичко юридическа, философска и педагогическа подготовка на П. Оджакوف;
- източник за историята на България през първите години след Освобождението;
- издание за народните традиции и обичаи според българското обичайно право;
- периодично издание със своите структурни дадености, съдържание и полиграфическо изпълнение.

115-годишнината от рождението на Никола Даков РБ „Л. Каравелов“ отбелязва с изложба, на която бяха експонирани книги от безценното му дарение от 1977 г. Във връзка с това събитие племенникът му, Симеон Даков, подари на библиотеката бюст на дългогодишния русенски книжар и библиофил Никола Даков, изваяна от скулптора Никола Терзиев-Желязото. Иво Хаджимишев – един от най-талантливите творци в съвременното фотографско изкуство, дари фотопортрет на книжаря и дарителя Никола Даков, заснет през 1978 г.

Благородният дарителски жест на Никола Даков позволява с благоговение да разлистваме страниците на книги, свидетелстващи за високата степен на зрелост на българския народ, за културното ниво на обществото. В навечерието на 24 май 1981 г. на Н. Даков е връчен почетният знак на Русе – златен, за заслуги към културната история на Русе, като дългогодишен книжар и дарител на Русенската библиотека „Л. Каравелов“. В родолюбивата духовна щедрост на плеядата забележителни личности(7), един от които е книжарят и библиофилът Никола Даков, се проявяват старите културни традиции на град Русе.

Литература

1. **Барутчиева**, Д. Книжарят от Русе. – В: *Антени*, 19 май 1982, с. 5.
2. **Борисова**, Е. Любовта на стария книжар. – В: *Дарители*, 1987, № 1, с. 16–18.
3. **Георгиева**, Е. Дарителството в Русенската библиотека „Любен Каравелов“ в името на всички, които обичат светлината. – В: [Стол]100 години библиотека „Любен Каравелов“. Сборник материали от юбилейна научна сесия. Русе, 1988, с. 36–48.
4. **Георгиева**, Е. Културните процеси в Русе, дейността на печатницата на Дунавската област и книжовният живот на българите през XIX век. – В: *Архив за поселищни проучвания*, 1996, № 3–4, с. 53–71. ISSN 0861-6507.
5. **Георгиева**, Е. Печатницата на Дунавска област в Русе през XIX век. – В: *Библиотекознание, библиография, книгознание*, 1992, т. 2, с. 175–167.
6. **Георгиева**, Е. Петър Оджакوف, първото юридическо списание „Древняя и новая България“ и Русе. – В: *Алманах за историята на Русе*, 2002, т. 4, с. 463–472.
7. **Йорданов**, Ст., Димитрова, М. Лицата на Русе от I до средата на XX век. енциклопедичен справочник. Русе, 2011. 432 с. ISBN: 9789543371280.
8. **Караиванов**, Н. Български възрожденски картограф (200 години от рождението на Александър Хаджи Русет). – В: *География*, 2010, № 2, с. 42–43.
9. **Кутинчев**, Ст. Печатарството в България до Освобождението. София, 1920, 228 с.

10. **Начов**, Н. Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877. – В: *Сборник на БАН*, 1921, с. 1–132.
11. **Папуров**, Симеон. 100 години русенска печатница 1865–1965. Русе, 1965. 71 с.
12. **Стоянов**, М. Българска възрожденска книжнина. аналитичен репертоар на българските книги и периодичен печат. 1806–1878. т. 1–2. София, 1957–1959.
13. www.ruse.eu/bg/first/
14. www.nationlibrary.bg

ПРАВНАТА ЛИТЕРАТУРА В БИБЛИОТЕКАТА НА ОСМАН ПАЗВАНТОГЛУ (1837)

СТОЯНКА КЕНДЕРОВА

Една от най-големите обществени или *вакъфски* библиотеки на Балканите през Османския период функционира в град Видин. Нейното основаване се свързва с името на известния местен владетел Осман Пазвантоглу (ум. 1807), чийто корен идва от Босна. Началото на фонда ѝ обаче е поставено от неговия баща – Йомер ага Пасбан заде, който, за заслуги по време на войната срещу Австрия през 1789 г. получава поста *аянин* (местен управител).¹ През 1794 г., начело на отряд *дербенджи*,² синът завзема Видин и го превръща в център на съпротива срещу султан Селим III (1789–1807) под предлог, че се обявява срещу неговите реформи. През този период, който се характеризира с децентрализация на държавата, немалко местни феодали застават срещу Пазвантоглу. През 1804 г. той търпи поражение от войските на русенския *аянин* Тръстениклиоглу³, а година по-късно е окончателно разбит.

Икономическата мощ на стария местен еничерски род, от който Осман Пазвантоглу произхожда, му позволява да развива и строителна, и *вакъфска* дейност⁴. Най-голямата му заслуга в духовен план е изграждането на библиотеката, като по този начин той успява да съхрани дарените от неговия баща и от други лица книги.⁵ Благодарение на запазения до днес оригинален каталог на тази библиоте-

¹ Теофилова, М. Бунтът на Пазвантоглу и неговото значение за българското освободително движение в XIX век. Принос към предисторията на българското освободително движение. (докторат, защитен в Университета в Берн). София, 1932, с. 32. Според В. Мутафчиева на 5 юни 1788 г. Йомер Пазвантоглу вече не е между живите, вж. Мутафчиева, В. Кърджалийско време. София, 1977, с. 72–73.

² Дербенджиите са лица, натоварени с охрана на проходите и осигуряване безопасността на пътуването през тях. Срещу тези задължения те са освободени от някои данъци, вж. Грозданова, Ел. Проблеми на така наречената привилегирована рая в историческата книжнина. – В: България през XV–XVIII век. историографски изследвания „България XV–XIX в.“. София, 1987, т. I, с. 135–154.

³ Бакърджиева, Т. Политическият портрет на русенския аян Тръстениклизаде Исмаил ага (1795–1806) – между историческите свидетелства и народните предания. – В: Общуване с Изтока. сборник, посветен на 60-год. на Ст. Кендерова. София, 2007, с. 313–321.

⁴ По този начин той печели популярност сред кръговете, на които разчита, за да се утвърди като законен управник на местната еничерска аристокрация, духовенство и администрация. Пазвантоглу основава и завийе при тюрбето на Салахеддин баба в град Видин. Салахеддин баба е бекташийски шейх, който заедно с 1000 души доброволци се опитва да пробие австрийската обсада на Видин през 1689 г. На мястото, където загива, Пазвантоглу издига гробница и текке. Повече за неговата дейност вж.: Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът. историческо-географско-етнографски пътеписни проучвания от 1860 до 1879 г. 2. прераб. изд. Т. I. София, 1995, с. 46; Стайнова, М. За вакъфската дейност на Осман Пазвантоглу във Видин и Видинския край. – В: Векове, 1982, № 6, с. 72–79; Миков, Л. Два късни османски паметника в Северозападна България. – В: Пространства на другостта. София, 2005, с. 84–103.

⁵ Според В. Йорданов, бивш директор на Народната библиотека в София, през 1888 г. от Видин в София пристигат 24 сандъка, съдържащи 2664 тома книги. Вж.: Йорданов, В. История на Народната библиотека в София. по случай 50-годишнината ѝ. 1879–1929. София, 1930.

ка⁶, датиран 31 март 1837 г. (23 *зи'л-хиджже* 1252)⁷, ние имаме пълната възможност да разкрием обема и тематиката на нейния фонд 30 години след смъртта на учредителя. През посочената година и известно време след тази дата (съдейки по допълнително направените описания в каталога), наличната в библиотеката литература обхваща 2390 тома ръкописни (представени в 2211 описания) и 73 тома старопечатни книги. Значителната част от това богатство – около 1950–2000 тома представляват съчинения на арабски език.

Фондът на библиотеката е представен в 22 тематични раздела⁸, съгласно класификацията на науките, възприета в ислямския свят⁹. Преобладаващо място в нея заемат произведенията от областта на мюсюлманското право – общо 518 тома,

Създадена е българо-турска комисия, която предава на турското правителство 2014 тома, а останалите 650 са приети на съхранение в Народната библиотека.

Първи опит за представяне на част от библиотеката на Пазвантоглу (92 заглавия предимно от областта на историята, лексикографията и правото) е направен в края на 19 век. Вж.: **Малеев**, М. Л. Опис на недуховните книги от Видинската библиотека на Осман Пазван ага. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 1890, кн. 3, с. 405–409. Видинската библиотека привлича вниманието и на А. Шишманов, студент на акад. И. Ю. Крачковски (1883–1953) в Санктпетербургския университет. Той представя 36 съчинения на арабски и едно на персийски език на историческа, географска и богословско-юридическа тематика. Вж.: **Шишманов**, А. Собрание восточных рукописей в Софии. – В: *Записки Восточного отделения Русского археологического общества*, Санкт-Петербург, 1913, № 23, с. 61–76.

⁶ **НБКМ**, Отдел Ориенталски сбирки, S 52a.

⁷ Първа информация за него бе изнесена от Ст. Кендерова пред участниците в международната научна конференция, посветена на 250 години от рождението на българския възрожденски деятел и книжовник Софроний Врачански, проведена през 1989 г. във Враца. Томът с докладите от тази конференция излезе доста по-късно. Вж.: **Кендерова**, Ст. Библиотеката на Пазвантоглу по времето на Софроний (по новооткрит неин опис). – В: *Софроний Врачански*. Сборник изследвания. под ред. на Д. Караджова и Ст. Таринска. София, 2004, с. 304–311. Повече за Видинската библиотека вж. **Кендерова**, Ст. Големите обществени (вакъфски) библиотеки по българските земи в светлината на новоиздирени извори. – В: *Историята на книгата – начин на живот*. Сборник в чест на проф. дфн Ани Гергова. състав. и ред. Кр. Даскалова. София, 2002, с. 115–151; **Същата**. La Bibliothèque de la Famille de Pazban-zade a Vidin (30 ans après la mort d'Osman Pazvantoglu). – В: *Travaux de Symposium International „Le Livre, la Roumanie, l'Europe“*. T. 2, La deuxième section – Bibliothéconomie et Les Sciences de l'Information. Bucarest, 2011, с. 133–141.

⁸ **Kenderova**, St. Traditions et innovations dans le catalogage des livres des Bibliothèques de waqf en Bulgarie. – В: *Проучвания* в чест на проф. Вера Мутафчиева. състав. Е. Радушев, З. Костова, В. Стоянов. София, 2001, с. 147–174; **Същата**. Le catalogage dans les bibliothèques de waqf ottomanes. Traditions et innovations. – В: *Zenit e nadir II. I manoscritti dell'area del Mediterraneo: la catalogazione come base della ricerca*. atti del Seminarion internazionale Montepulciano. Montepulciano, 2007, с. 47–62.

⁹ Книгите в каталога са представени в следните тематични раздели: 1. *Корани* – 8 описания, 8 тома; 2. Тълкувания или коментари на *Корана* – 138 описания, 176 тома; 3. *Хадиси* – 142 описания, 155 тома; 4. Основи на *хадисознанието* – 18 описания, 22 тома; 5. Мюсюлманско право и сборници-*фетви* – 388 описания, 414 тома; 6. Наследствено право – 37 описания, 37 тома; 7. *Суфизъм*, нрави (или морал) и проповеди (или наставления) – 331 описания, 336 тома; 8. Догматика и богословие – 122 описания, 122 тома; 9. Рецитация и напевно четене на *Корана* – 51 описания, 51 тома; 10. Основи на мюсюлманското право – 67 описания, 67 тома; 11. Реторика, стилистика и поетика – 75 описания, 75 тома; 12. Граматика (синтаксис) – 196 описания, 197 тома; 13. Морфология – 59 описания, 59 тома; 14. Лексикография – 63 описания, 72 тома; 15. Логика и дебати – 103 описания, 103 тома; 16. Философия и астрономия – 59 описания, 59 тома; 17. Медицина – 45 описания, 45 тома; 18. Литературни произведения и лекции – 50 описания, 51 тома; 19. Метрика – 25 описания, 25 тома; 20. Поетични сборници и поезия на персийски език – 114 описания, 115 тома; 21. Биографии и жития – 40 описания, 41 тома; 22. Биографии и истории – 142 описания, 145 тома.

което представлява 21,67% от фонда ѝ.¹⁰ На второ място се нареждат съчиненията по арабска граматика (256 тома).¹¹ Добре застъпени са и историческите и биографичните трудове (186 тома)¹². Някои от общо 65-те заглавия старопечатна литература представляват екземпляри от първите издания на създателя на турската печатница с арабски шрифт Ибрахим Мютеферрика (ум. 1747 г.)¹³.

Мюсюлманското право (*fiqh* на арабски, *fikih* на турски език) или учението за законите и нормите, на които са длъжни да се подчиняват в индивидуалното си поведение и в обществения живот мюсюлманите, се заражда през VIII в. През същото и следващото столетие се оформят и четирите основни *суннитски* направления (или школи – *tazhab*): *ханафити* (които заемат доминираща позиция в Османската империя), *маликити*, *шафиити* и *ханбалити*. В трудовете на техните родоначалници се разработват еднакъв кръг въпроси: ритуал и молитви, данък и милостиня, пост, поклонение, война за вяра, съд и клетва, похвални и осъдителни действия, наследство, видове собственост, търговия, залог, взаимоотношения между мюсюлмани и другояверци и т.н.¹⁴

Основният източник, на който се опира мюсюлманското право още от самото начало, е *Коранът*. В хода на арабските завоевания през VII в. обаче става ясно, че той е недостатъчен за разрешаването на редица социални и юридически въпроси, главно поради по-сложните обществени системи и културни традиции, с които се сблъскват мюсюлманите в покорените от тях земи, управлявани до момента от Византия и Сасанидски Иран. Поради това възниква необходимостта от въвеждането на втори източник на правото, а именно *Сунната* на пророка Мухаммад. Тя съдържа *хадиси* (разкази и предания за живота и постъпките на пророка Мухаммад), които дават материал за вземане на решения от най-различен характер.¹⁵

¹⁰ По брой на преписите съчиненията от областта на правото и граматиката заемат винаги двете първи места в някогашните *вакъфски* библиотеки на Балканите. На етапа, на който се намира описанието на ръкописите от фонда на библиотеката, основана от Шериф Халил в Шумен, можем да отбележим, че правната литература е също най-добре представена.

¹¹ **Кендерова**, Ст. Арабската граматика, представена в библиотеката на Пазвантоглу във Видин (1837 г.). – В: *Научни приноси в памет на проф. Константин Попов*. материали от научна конференция „100 години от рождението на проф. К. Попов“, София, 29–30 ноември 2007 г. Велико Търново, 2007, с. 206–216.

По-подробно вж. **Кендерова**, Ст. Историческата литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу (1837 г.). – В: *История на град Видин*. (под печат)

¹² По-подробно вж. **Кендерова**, Ст. Историческата литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу (1837 г.). – В: *История на град Видин*. (под печат)

¹³ Най-престижното му издание е „*Джихан нюма*“ („*Огледалото на света*“) на Хаджи Халифа, известен и като Кятиб Челеби (ум. 1657), отпечатано през 1732 г. и съдържащо 39 географски карти и таблици. Друга книга, която също привлича вниманието, не само по съдържание, но и с поместените илюстрации, е „*Тарих ел-Хинд ел-Гарби*“ („*История на Западна Индия*“), публикувана през 1730 г. Тя дава описание на Америка, наричана тогава Западна Индия. Луксозен препис на това съчинение, в който илюстрациите са цветни, се съхранява в библиотеката към *Топкапъ Сарайъ* в Истанбул. По него е направено и изданието *Tarih-i Hind-i Garbi veya Hadis-i Nev* (a History of the Discovery of America). Istanbul, 1985. Вж. също: **Goodrich**, Th. D. Special Information about the New World from the Tarih-i Hind-i Garbi. – В: *Jurnal of Turkish Studies*, 1984, 8, с. 113–120.

¹⁴ **Халидов**, А. Б. Рукописная книга в арабской культуре. – В: *Рукописная книга в культуре народов Востока*. очерки. Москва, 1987, Кн. первая, с. 261.

¹⁵ Повече за мюсюлманското право и за началния етап от неговото развитие вж. **Массе**, А. Ислам. очерк истории. перевод с французского. Москва, 1962; **Сюкияйнен**, Л. Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. Москва, 1986; **Ислам**. энциклопедический словарь.

В каталога на библиотеката на Пазвантоглу съчиненията, които третират въпроси от гледна точка на правото, присъстват в три групи: право и *фетви* (л. 86–146), наследствено право (л. 15а–15б) и основи на теорията и методологията на правото (л. 256–266).

I. Право и *фетви* (*Fıkıh ve-fetâva*)

Под това заглавие са отразени общо 388 описания, в които, освен съчинения, които представят основните правни школи и сборниците *фетви*, са включени и два законника. Общият брой на томове е 413, между които и два фрагмента, а при 20 описания, за които той не е посочен, приемаме, че представляват по един том. Освен това 44 описания са на съчинения, посветени на ритуала, молитвите и догматиката, като с най-много преписи се откроява „*Мукаддима фи ас-салуа*“ („*Въведение в молитвата*“) на Абу'л-Лайс ас-Самарканди (ум. 983 г.). Като цяло обаче, в тези 388 описания са представени общо 406 заглавия на съчинения, част от които са отразени по няколко пъти и под различни форми на заглавието.

1. Съчинения, които представят основните правни школи (*Furû' el-fıkıh* – Разклонения на мюсюлманското право). С особено голям авторитет в света на исляма се ползва „*ал-Мухтасар*“ („*Съкращеният*“) на Абу'л-Хусайн ал-Кудури (ум. 1037 г.). Това е и най-ранното произведение по право, разпространено в българските земи. В Османската империя то е почитано от *ханафитите* и е използвано като учебник в *медресето* (мюсюлманско духовно училище). Поради неговата известност учениците са го наричали по името на автора му – „*ал-Кудури*“. По този начин то е отразено и в каталога на Пазвантоглу¹⁶ и присъства в 19 преписа.

Силно разпространение на Балканите има и „*ал-Хидайа фи шарх ал-Бидайа*“ („*Въведение в тълкуването на ал-Бидайа*“) на Бурхан ад-Дин ал-Маргинани (XII в.), също важен труд по *ханафитско* право¹⁷. Допускаме, че в каталога на Пазвантоглу са отразени 34 негови преписа, коментари и супракоментари, които също са широко застъпени в училищната програма.¹⁸

Още двама автори – Садр аш-Шариа ал-Махбуби (ум. 1281 г.) и Садр аш-Шариа ас-Сани (ум. 1346 г.) творят върху този труд. В каталога обаче е отразено само Садр аш-Шариа, поради което е трудно да се каже кого точно от двамата е имал предвид неговият автор. Единственият начин това да се разбере е след една успешна идентификация на описанията с конкретните ръкописи, което е наша цел при предстоящото издаване на каталога.

С 15 преписа на „*Дурар ал-хуккам фи шарх Гурар ал-ахкам*“ („*Перли на управляващите в тълкуване на Гурар ал-ахкам*“) ¹⁹, както и доста коментари и супер-

ред. издателства Л. В. Негря. Москва, 1991; **Ислямът**. кратък справочник. състав. и науч. ред. С. Евстатиев. София, 2007.

¹⁶ В Самоков някога са били налице поне 10 преписа от „*ал-Мухтасар*“ и от коментарите му. Вж.: **Кендерова**, Ст. Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII–първа половина на XIX век). София, 2002, с. 45.

¹⁷ GAL I 376; SB II 644–649.

¹⁸ **Atay**, H. Osmanlılarda yüksek din eğitimi. Medrese programları – İcazetnameler – İslahat hareketleri. İstanbul, 1983, с. 94–96; **Uzunçarşılı**, İ. H. Osmanlı devletinin ilmiye teşkilâtı. Ankara, 1988, с. 19, 22.

¹⁹ GAL II 226; SB II 316–317.

коментари, в библиотеката на Пазвантоглу присъства и Мухаммад ибн Фарамурз Мулла Хусрау (ум. 1480 г.).

През следващото столетие се създават едни от най-разпространените и най-търсени съчинения: „*Мултака'л-абхур*“ („*Място на среща на моретата*“) на Ибрахим ал-Халаби (ум. 1549 г.)²⁰, от което в каталога са отразени 13 преписа, заедно с коментарите му, и „*ал-Ашбах уа'н-назаир*“ („*Сходствата и подобията*“) на Ибн ан-Наджим (ум. 1563 г.)²¹ – в 9 преписа.

Дванадесет преписа на съчинения на ал-Халаби, поради тяхната известност и честа употреба, са означени в каталога само като „*Халаби кабир*“ („*Големият Халаби*“), „*Халаби сагир*“ („*Малкият Халаби*“) и „*Халаби*“. В първия случай става въпрос за труда му „*Шарх Мунйат ал-мусали*“, а във втория – за „*Мухтасар Гунйат ал-мутамали*“, като и двете съчинения са върху ритуала и молитвите. Трудно е да се каже кое заглавие се има предвид в третия случай.

2. Сборници *фетви*

Фетвата представлява отговор с „може“ (*olur*) или „не може“ (*olmaz*) от страна на *шейхюлияма* или *мюфтията* на отправено им писмено запитване по въпрос от религиозно-правен характер. При отговорите те съблюдават предписанията на основни трудове (най-вече на Кадъхан), изготвени на арабски език. Поради практическата им стойност сборниците *фетви* получават голямо разпространение в Османската империя. Силно присъствие имат и в библиотеката на Пазвантоглу. Установяват се заглавия както на арабски език, така и на османотурски, като общият брой на преписите достига 61. Най-добре са представени сборниците на *шейхюлияма* Али ефенди ел-Чаталджалъ (ум. 1691 г.) – 6 преписа и на Пир Мехмед ел-Юскюби, бивш *мюфтия* на Скопие (откъдето и неговата *нисба*) и Солун (ум. 1620 г.) – 4 преписа. Те делят първенство с *Фетвите* на Кадъхан (ум. 1196 г.) (5 преписа) и с „*Фатауа Баззазиййа*“ на Ибн ал-Баззази ал-Ханафи (ум. 1424 г.) (4 тома). С два тома фигурира и внушителният сборник „*ал-Фатауа ат-татарханиййа*“ на Алим ибн Али ал-Ханафи (ум. след 1351 г.).

В изследването, което направихме относно цената на мюсюлманската книга във Видин през XVIII в. на основата на наследствените описи от видинските *сиджли*²², установихме, че сборниците *фетви* са едни от най-скъпите книги. Това се дължи не само на обема им и на практическата им стойност, но и на факта, че много от тях представляват образци на калиграфско, изобразително и подвързваческо изкуство на книгата.²³

3. Законници (*Канун-наме*)

В каталога са отразени само две заглавия от тази област. Това е „*Законът на султан Сюлейман*“, като в случая става въпрос за султан Сюлейман *Кануни* (Законодателят) (упр. 1520–1566), наречен така, поради активната си законодателна

²⁰ GAL II 432; SB II 642.

²¹ GAL II 310; SB II 425.

²² Всички *сиджли* от фонда на Националната библиотека са дигитализирани и са на свободен достъп на сайта на библиотеката.

²³ Кендерова, Ст. За цената на арабописмената книга във Видин през 18 век. – В: *Пътят към книгите и информацията. юбилеен сборник, посветен на 65-год. на Т. Янакиева*. София, 2009, с. 70–93.

дейност. Другият препис е означен само като „*Канун-наме*“, без да е охарактеризиран повече.

II. Наследствено право (*Ferâ'iz*)

Съчиненията от този раздел разглеждат въпросите, свързани с разпределение на наследството на покойника според *шерията*, поради което имат голяма практическа стойност. В библиотеката на Пазвантоглу са съхранявани общо 41 преписа на съчинения, като някои от заглавията са представени в по няколко преписа. Освен това обичайна практика при съставянето на каталозите е едно и също съчинение да е представено под няколко форми на заглавието му. Общият брой на томове по наследствено право е 37, към които е включен и един фрагмент. Всички те са отразени в 37 описания.

С най-голяма популярност в тази област се ползва трудът на Сирадж ад-Дин ас-Саджауанди²⁴, съставен през 1203 г. – „*ал-Фараид ас-сираджиййа*“ („*Част от наследствата, съставени от ас-Сираджи*“). В библиотеката на Пазвантоглу той е представен в два отделни тома. Затова пък коментарите към него наброяват 15 преписа. Най-известен между тях е „*ал-Фараид аш-шарибиййа* на ал-Джурджани (ум. 1413 г.), също застъпен в програмата на *медресето*²⁵. Според каталога, в библиотеката са съхранявани и таблици или рисунки, които дават нагледна представа за точното разпределение на дяловете между наследниците.

Поради факта, че разпределението на наследството е свързано и с познания по математика, авторът на каталога е счел за необходимо да включи и четири съчинения от тази област, едно от които е сборник. Както личи от заглавията им, те третираят по-скоро въпроси от аритметиката (*‘ilm al-hisab*), но едно заглавие има отношение и към математиката като наука.

III. Основи на теорията и методологията на правото (*Usûl-i fikh*)

Този раздел²⁶ съдържа 67 описания на 67 тома (за три от тях липсва означение в каталога, а един е фрагмент). Те представят 70 преписа на съчинения, някои от които също се повтарят. Освен това са включени и две заглавия, които третираят въпроси, свързани с молитвите, и едно по реторика и стилистика.

По подобие на библиотеките в Самоков от същото време²⁷, и тук две заглавия, чието изучаване е застъпено и в програмата на *медресето*²⁸, се открояват по брой на преписите. Това са „*Манар ал-ануар*“ („*Източник на светлини*“) на Абу'л-Баракат ан-Насафи (ум. 1310 г.)²⁹, неговият коментар (*шарх*), съставен от Абд ал-Латиф ибн Абд ал-Азиз Ибн ал-Малак (ум. 1395 г.), и няколко супракоментара, като общият им брой достига 16 преписа.

²⁴ GAL II 310; SB II 425.

²⁵ **Atay**, H. Osmanlılarda yüksek din eğitimi..., с. 94–96.

²⁶ Повече за този раздел от мюсюлманското право вж. **Ислам**. енциклопедически словарь..., с. 243–247.

²⁷ **Кендерова**, Ст. Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII–първа половина на XIX век). София, 2002, с. 114, 137.

²⁸ **Atay**, H. Osmanlılarda yüksek din eğitimi..., с. 96; **Uzunçarşılı**, İ. H. Osmanlı devletinin ilmiye teşkilâtı..., с. 19.

²⁹ GAL II 196; SB II 263.

„Танких ал-усул“ („Преглед на метода“) на ал-Махбуби Садр аш-Шариа ас-Сани (ум. 1346 г.)³⁰, познат главно чрез авторския коментар „ат-Таудих“ („Разяснението“), а така също и чрез коментара на ат-Тафтазани (ум. 1390 г.) „ат-Талуих фи кашиф хакаиқ ат-Танких“ („Разяснение в откриването истините на ат-Танких“), заема втора позиция с общо 11 преписа.

Следва да отбележим, че освен съчиненията, на които обърнахме специално внимание в нашето изложение, в библиотеката присъстват и по-рядко срещани и използвани от мюсюлманското население заглавия. Те ще бъдат разкрити при цялостното издаване на извора.

Каталогът на библиотеката на Осман Пазвантоглу е особено ценен и с информацията, която съдържа за дарителите на книгите – около 65 души³¹. В голямата си част – общо 1580 тома, което представлява 65,7 % от нейния фонд, те са дарени (*вакфирани*)³² от бащата на Пазвантоглу – Пасбан заде Йомер ага. Що се отнася до правната литература и тук неговият дял е най-голям – общо 359 тома. Книги в тази област са *вакфирани* и от лица, които според заеманите постове са имали нужда от подобен род литература. Между тях се открояват *шейх шериф* Ибрахим Махир ефенди, бивш секретар (*кятиб*) във *вилаетското* управление на Видин³³, предоставил 19 тома, и Абдулрахман ефенди, *мюфтия* на Видин – 16 тома. Отново, според каталога, Осман Пазвантоглу *вакфира* само един препис на Корана. Самият факт обаче, че около 3/4 от наличния през 1837 г. фонд на библиотеката е подсигурен от бащата на Осман Пазвантоглу, говори за една богата фамилна библиотека, чието начало е поставено още през XVIII в., както и за култивиран и съхранен от поколения наред респект към книгата.

³⁰ GAL II 214; SB II 300.

³¹ **Кендерова**, Ст. Дарителите на книги за библиотеката на фамилия Пазвантоглу във Видин. – В: *Библиотека*, 2008, № 1, с. 17–30; **Същата**. A propos des donateurs de livres à la Bibliothèque d’Osman Pazvantoglu

³² За начина, по който една книга бива *вакфирана*, вж. **Кендерова**, Ст. От личната – в обществената библиотека. – В: *Библиотека*, 2002, № 1, с. 20–27; **Същата**. De la bibliothèque privée à la bibliothèque publique – les inscriptions de la donation du livre à titre de waqf. – В: *Studies in Arabic and Islam. Proceedings of the 19th Congress, Union Européenne des Arabisants et Islamisants*, Halle 1998. Leuven-Paris-Sterling, 2002, с. 71–80.

³³ **Stajnova**, M. Ottoman libraries in Vidin. – В: *Etudes balkaniques*, 1979, № 2, с. 54–69; **Kiel**, M. The date of construction of the Library of Osman Pasvantoglu in Vidin. – В: *Etudes balkaniques*, 1980, № 2, с. 116–119.

КОНЦЕПЦИЯТА НА ПЕТЪР НЕНКОВ ОТ 1906 г. ЗА ДОБРЕ УРЕДЕНА ПУБЛИЧНА БИБЛИОТЕКА ПО СЛУЧАЙ 145 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО МУ

МАРИЯ МЛАДЕНОВА

За Петър Ненков (1868–1917) – известният библиотекар на голямото плевенско читалище „Съгласие“, който е първият щатен читалищен библиотекар в България, е писано немалко. Въпреки това и днес продължава откриването на нови архивни документи, които обогатяват представите ни за неговата забележителна личност и изключителен професионализъм, с който привлича вниманието и адмирациите не само на плевенската интелигенция и редица учени от София, сред които е и проф. Ив. Д. Шишманов (1862–1928), но и на ръководителите на Международния библиографски институт (МБИ) в Брюксел Пол Отле (1868–1944) и Анри Лафонтен (1854–1943), а също и на големия руски библиограф проф. Богдан Ст. Боднарски (1874–1968), основател и редактор на авторитетното списание „Библиографические известия“ (1913–1929), сред сътрудниците на което са Пол Отле и Петър Ненков.

Оказа се, че в огромния личен архив на проф. Иван Д. Шишманов е запазен обстоен доклад на П. Ненков¹ по въпросите на читалищните (публичните) библиотеки, написан по молба на учения във времето, когато той е министър на народното просвещение. Този интересен документ досега не е бил обект на анализ и научна интерпретация.

Оказа се, че в същата архивна единица са съхранени и 19 писма и една пощенска картичка от П. Ненков до Ив. Д. Шишманов. Те са писани от 21.10.1905 до 29.12.1916 г., а общият им обем е 66 листа. Убедена съм, че тяхното разчитане и публикуването им ще обогати значително представите ни за личността, осъществените и неосъществените библиотечни идеи на П. Ненков, който в лицето на професора открива не само истински разбиращ го изповедник, но и високоценящ личността и делото му приятел.

В България е и кореспонденцията на П. Ненков с Пол Отле и други представители на МБИ в Брюксел, които съдържат и висока оценка на библиотековедската му информираност и познания за модерното състояние на редица големи европейски библиотеки. Получена след продължителна преписка с Мунданеума, основан от П. Отле през 1910 г., тя съдържа над 100 листа с писма на П. Ненков на френски език, както и други на колеги от МБИ. Разчитането им несъмнено ще ни даде нови сведения за европейския авторитет на П. Ненков и ласкавите оценки на МБИ на неговия рядко срещан професионализъм, постигнал го чрез системно самообразование.

¹ НА–БАН, ф. 11к, оп. 3, а. е. 1077, л. 1–14.

Разбира се, в рамките на една лимитирана статия не е възможно да се разкрие богатата информация, която те съдържат, поради което ще се ограничи в анализ на доклада на П. Ненков, изготвен по молба на министър Шишманов, който развива в полето на образованието, науката и културата кипяща дейност и се утвърждава като една от най-значителните личности в културното строителство на българската държава от края на XIX и първата четвърт на XX век, като сам става личност институция.

Ролята му за развитието на библиотечното, читалищното дело и библиотекознанието е безспорен капитал в духовната история на България.

Сред институциите, предназначени да развият националната ни култура, Ив. Д. Шишманов поставя на едно от първите места и библиотеките – народни, университетски, читалищни и училищни, поради което се ангажира трайно с проблемите им в политиката си на просветен министър, желаещ чрез тях да види България просветена и приближила се до европейските културни стандарти.

Притежател на огромна лична библиотека, рядко срещан читател, който „смила“ в живота си впечатляващ брой книги, той познава много добре уредбата на редица библиотеки в Германия, Швейцария, Австрия и иска и българските библиотеки да бъдат уредени по европейски образци, като за целта предвижда в бюджета на министерството и скромни субсидии за библиотеките. Сред тях поставя и читалищните, които са най-многобройни и обслужват широк кръг граждани, изпитващи остра потребност от повишаване на своите знания и култура чрез самообразование. Затова упорито го занимава въпросът как трябва да бъдат уредени читалищните библиотеки, за да могат пълноценно да осъществяват образователната, просветната и културната си функция.

Съвсем естествено за насоки и идеи министърът се обръща към Петър Ненков, който вече е уредил библиотеката на читалище „Съгласие“ в Плевен по европейски стандарти и се е утвърдила като най-добре организираната библиотека в България, която магнетично привлича вниманието не само на библиотекарите, но и на учени и университетски преподаватели от столицата.

На 26.05.1906 г. професорът лично моли П. Ненков да му изготви доклад с мнението му „Как най-добре би трябвало да се нареди една библиотека, която да служи за ползване на столичното население от Юч-Бунар“².

След като осъществява своето проучване, Ненков завършва доклада си на 28.08.1906 г., чийто обем е 14 много ситно изписани листа.

Първата важна препоръка, която дава П. Ненков, е, че преди да се открие библиотеката, трябва да се проучи потенциалният ѝ читателски състав, както и да се изработи икономически, социален и културен профил на района, който тя ще обслужва. Съветва да се вземе под внимание и интелектуалното равнище на читателите: „умственото състояние, нужди, подем, стремления към напредък, способностите на разните възрасти и пол, поминък на населението“³, което на съвременен език означава да се проучат внимателно и интересите на читателите – проблеми, на които българското библиотекознание обърна внимание 60 години по-късно.

² Пак там, л. 1.

³ Пак там, л. 1.

Нещо повече, Ненков изтъква, че когато се създава една нова библиотека, трябва да се имат предвид миналото, настоящето и бъдещето на обществения живот на нейните читатели, както и техните „политически, религиозни и промислови идейни течения, които движат неговия социален живот“⁴. Ненков е категоричен, че едва след като внимателно се проучи социалният и образователен състав на потенциалните читатели и техните интереси, може да се вземе решение каква е подходящата библиотека за това население – общообразователна или специална, която да има водеща роля за неговото „умствено повдигане“.

Размишлявайки над необходимия състав на библиотечния фонд, той споделя впечатленията си от този в западните публични библиотеки, в които се предпочита комплектуването на по-малко публикации с образователен характер, „като се заместват с такива по специалните науки“⁵, защото те по-добре подпомагат самообразованието на населението. За целта според Ненков фондът на библиотеката трябва да притежава „съчинения, които да засягат всички умствени и технически знания на столичното население от различни професии, възрасти, вяра и пол“⁶ – тоест да бъде универсален по състав и да удовлетворява интересите на широк кръг читатели. Освен за заемната Ненков подсеща, че е необходимо да се набави и фонд за читалнята, която трябва да предлага „не само добри“ условия за умствени занимания, като осигури „свободен достъп“ до публикациите при демократични възможности за получаването им от „всички съсловия, пол и възрасти“. Идеята на Ненков за свободния достъп до фонда е изключително изпреварваща времето си, видно и от факта, че у нас тя бе осъществена след половин век.

Ненков силно вярва, че една такава библиотека ще бъде от голяма полза за нарастващото столично население само ако създателите ѝ предварително са обмислили системата, която ще се използва за изграждането на библиотечните каталози и организацията на фонда, както и добре да бъдат премислени услугите, които тя ще предлага на своите читатели и с които ще ги привлича за нейни ползватели. Важно изискване към предпочетената система е тя да бъде разбираема и достъпна за публиката.

Ненков препоръчва „книжовните ценности и интелектуалните документи“ да бъдат отразени в систематичен каталог, който да бъде снабден с „обширни пояснения“ за използването му от публиката.

Убеден, че каталозите са изключително важен инструмент в процеса на качественото обслужване на читателите, Ненков пояснява: „Чрез добре наредения каталог публиката може да види това, което библиотеката съдържа, и да го използва за себе си. Добре наредената библиотека за народа трябва да има и добре наредени каталози“⁷. Той е категоричен в твърдението си, защото отлично познава големите справочно-информационни възможности на каталозите, изградени върху солидна научна база.

⁴ Пак там, л. 1.

⁵ Пак там, л. 2.

⁶ Пак там, л. 3.

⁷ Пак там, л. 5.

П. Ненков разбира, че създаването на каталозите представлява сериозна научнопрактическа работа, но изисква и солидни теоретични познания, а на каталозите на своята библиотека е гледал като на частица от Международния библиографски репертоар, създаването на който е една от големите задачи, стоящи пред МБИ и Пол Отле.

Въпреки че е наясно, че „библиотеката, както и библиографическата наука още не са добре познати у нас“⁸, Ненков настоява цялата дейност да бъде поставена на научни основи, като за целта горещо препоръчва Десетичната класификация на Мелвил Дюи, приета от МБИ в Брюксел, която години наред се разпространява под това име и едва от четвъртото си издание от 1927 г. получава новото си наименование Универсална десетична класификация.

След като изяснява сериозните предимства на тази класификация, П. Ненков дава и подробни указания за системата от каталози, чрез която библиотеката трябва да разкрие библиотечния си фонд за читателите. Предлаганата от него каталожна система и от съвременна гледна точка е доста максималистична, още повече че през 1906 г. в България има едва десетина човека, които са наясно с науката библиотекознание и с теорията и практиката на каталогизацията. Освен общ систематичен каталог препоръчва създаването и на следните каталози:

„1. Систематичен каталог на всички книги на библиотеката, написани или преведени на български език, разпределени по автори и материя – Национален каталог. От него може да се черпят сведения какви науки има на български език.

2. Каталог от оригинални творения в българската изящна литература. Български литературен каталог.

3. Каталог на книги и пр. за общодостъпно четене по общи въпроси. Популярна библиотека.

4. Каталог на книги и пр. за детско и юношеско четене. Детска, юношеска библиотека.

5. Каталог за книги в библиотеката за общодостъпни технически знания. Популярна библиотека за технически познания – за работници и занаятчии.

6. Каталог-бюлетин за ежедневни или еженеделни публикации, съчинения, които са нови издания в библиотеката“⁹.

Ненков е убеден, че тази система от каталози ще допринесе за авторитета на библиотеката, ще привлече читателите и тя „ще бъде добре ценена като едно действително народопросветно учреждение“¹⁰.

Най-вярно каталог № 6, който по същество представлява текуща картотека, в която се отразяват новите постъпления, е предназначен за бърза информация на читателите, интересувани се от последните новопостъпили издания в библиотеката.

Ненков е в стихията си, когато в следващите страници на доклада си изяснява в детайли правилата за изработването на систематичния каталог, „предназначението на азбучно-предметния указател, който служи и като ключ на библиотеката“¹¹,

⁸ Пак там, л. 5.

⁹ Пак там, л. 6–7.

¹⁰ Пак там, л. 10.

¹¹ Пак там, л. 7.

а чрез него публиката „ще може лесно да влиза в храма на знанието“¹². Ненков изяснява подробно и правилата за съставяне на библиографските описания на основата на Англо-американската инструкция.

Интересно е да припомним, че за своите каталози Ненков е изписал каталожен блок и картички в четири цвята – бели, зелени, червени и портокалови, с международен стандартен формат, директно от МБИ в Брюксел. Портокаловите фишове използвал за разделители, на които е изнасял индексите на отделите, подотделите и разделите. Белите служат за основните описания на книгите, като веднага след тях е нареждал червените, съдържащи описания на рецензиите, появили се за конкретната книга. След тях е поставял тези със зеления цвят, с аналитични описания по същата тема от периодичния печат и сборници. Така Ненков е нареждал фишовете във всеки отдел, подотдел и раздел на систематичния каталог, от който за съжаление не е запазено нищо.

Ненков споделя с увереност, че УДК е единствената система, която осигурява бързото намиране на желаните от читателите книги и съкращава времето за тяхното качествено обслужване. Изтъквайки нейните доказани предимства „практичност и целесъобразност“¹³, не скрива, че усвояването ѝ „не е лесна работа; все иска труд, време и умения“¹³, но ако библиотечният персонал наистина държи на авторитета на библиотеката, ще преодолее трудностите, на които се натъква в първоначалния период на усвояването ѝ, а след това работата с нея става по-лесна.

За Петър Ненков е изключително важен въпросът за сътрудниците доброволци на библиотеката и за качествата на нейния щатен персонал. Като сътрудници доброволци препоръчва да бъдат привлечени учители с различни специалности, които могат да участват активно при изработването на различните каталози – всеки според специалността си, както и да оказват помощ при класифицирането на книгите от отрасловите науки.

Тези сътрудници могат да бъдат намерени по пътя на „сближаването на библиотеката с интелигенцията“, която трябва да има съзнанието, че върши почетна работа. Така П. Ненков насочва към създаването на библиотечен съвет, който да подпомага с участието си работата на библиотеката. Известно е, че в своята библиотека той още в началото на XX век е създал успешен библиотечен съвет от учители и специалисти, чиято дейност е била особено полезна на библиотеката на читалище „Съгласие“.

Спирайки се на въпроса за библиотечния персонал, който е „от голяма важност за добре уредена библиотека“¹⁴, Ненков не скрива, че „От хората, които ще работят в библиотеката, ще зависи нейният успех и полза за обществото. На личното трудолюбие, любов към книгата и към реда, на личната инициатива, умело и систематично прилагана, трябва да се дава свобода, поощрение и условия за успех на дейността ѝ. Именно за такова учреждение, каквото е библиотеката, трябва да се прави подбор от работници, които да **обичат библиотечната професия**“¹⁵

¹² Пак там, л. 7.

¹³ Пак там, л. 10.

¹⁴ Пак там, л. 12.

¹⁵ Пак там, л. 12–13.

(подч. от М. Младенова). Така Ненков набелязва някои от основните личностни качества на библиотекаря, валидни и днес.

Не поставя въпроса за библиотечно образование, защото през 1906 г. те не могат да бъдат намерени в България, а и самият той е без високо образование, постигнал е всичко в резултат на системното си самообразование и на доброто познаване на опита на десетки европейски библиотеки, движен от своята рядко срещана любов към книгата и библиотечната професия.

П. Ненков не пропуска да изясни и въпроса за необходимия персонал и неговите задължения, изработвайки първите длъжностни характеристики у нас за работещите библиотекари в читалищните библиотеки.

Според Ненков щатните бройки „ще зависят от организацията на работата в библиотеката“¹⁶. Надявайки се, че в нея ще бъде възприета предлаганата от него система, смята, че са необходими 5 работни места. „На първо място стои лицето, което ще ръководи работата, ще събира, класира и нарежда библиотечната класификация и нейните каталози. После лице, което да води библиотечното счетоводство и писмоводство, да се грижи за съхранението на книгите, тяхната подвързия, порядък и хигиената им. После лице, което да преписва дубликати за каталозите и други библиографични бележки, а също да извършва нужните писмени канцеларски работи. Друго лице ще надзирава и услужва на читателите в читалния салон, ще дава и приема книги, ще държи библиотечната статистика. И един слуга.“¹⁷ Проектът за щатен персонал, предложен от П. Ненков през 1906 г., е повече от утопичен. По това време всички читалища имат по 1 библиотекар – най-често работещ без заплащане. Единственото читалище в страната, което има 2 щатни места за библиотекари, е читалище „Съгласие“ в Плевен, а петте щатни места са неосъществима мечта и за съвременните читалища. Известно е, че П. Ненков е имал високи изисквания към библиотечния персонал. По различни поводи многократно подчертава, че в библиотеките нямат място „случайни хора“, които не приемат присърце и с желание професията и свързаните с нея отговорности – изискване, което е валидно с пълна сила и днес.

Разяснявайки проекта си, П. Ненков не пропуска да се спре и на въпроса за отношението на персонала към читателите, което определя като важно условие за успешната работа на библиотеката. И дава пример с Англия и Америка, където персоналят се отнася особено „грижливо“ към читателите. То се изразява в специално внимание към тях, особено към по-неопитните, които трябва да бъдат подпомогнати в избора на книги, както и с полезни съвети „как да четат ползотворно за себе си“¹⁸. Грижа на персонала трябва да бъде любезното и качествено обслужване на читателите, с което в тях се събужда желание за четене и любов към книгите и библиотеките. За съжаление това важно изискване на П. Ненков и днес не се спазва от всички работещи в библиотеките, от което страда както личният им авторитет, така и този на библиотеките като културни и духовни институции.

¹⁶ Пак там, л. 14.

¹⁷ Пак там, л. 14.

¹⁸ Пак там, л. 13.

Ненков подчертава, че специално внимание и грижи трябва да се оказват на „работещото население, занаятчии, индустриалци, селяни, юноши и деца. По този начин библиотеката ще пробужда в народа ни интерес към науката и народната просвета“¹⁹.

На въпроса за детското четене и приобщаването им към книгата Ненков обръща сериозно внимание и в свои статии, публикувани в местни плевенски вестници. В тях изяснява и необходимостта от обособяването на детски и справочен фонд в библиотеката и ползата им за читателите деца, както и необходимостта у тях да се формира любов към четенето и знанието от най-ранна възраст.

В края на доклада си Ненков поставя специален акцент върху изискването за въвеждането на демократични условия при обслужването на всички читатели, като предпоставка за създаването им вижда в необходимостта по-голяма част от фонда да се предоставя за домашно четене, както и да се сведат до минимум административните и бюрократичните пречки, ограничаващи желанията на читателите за ползване на библиотеката.

Привършвайки доклада си, написан по лична молба на министъра, П. Ненков му поднася и своите „най-отлични почитания“.

Прочитът на доклада недвусмислено подсказва, че със своя професионализъм Ненков поставя високи европейски критерии пред българските библиотеки, които в началото на XX век е невъзможно да бъдат изпълнени не само поради липсата на подготвени библиотечни кадри у нас, но и поради неразбирането на идеите му дори от значителна част от интелигенцията. Лансираните от него идеи и критерии изпреварват с половин век и общото образователно и културно ниво на нацията ни поради високия процент на неграмотност както сред мъжете, така и сред жените. Ненков остава неразбран от много от своите съвременници, както и от значителна част от ползвателите на библиотеката. Това го огорчава, често го кара да се отчайва, но намира сили да продължи с ентузиазъм работата, на която се е посветил.

Своите огорчения споделя както в писмата си до Пол Отле, така и в тези до проф. Шишманов, в които основно място заемат модерните и изпреварващи времето си идеи за създаването и у нас на образцови библиотеки.

В отговор на писмото си до Пол Отле, в което споделя огорченията си от пълното равнодушие и неразбирането на цялостната му работа, което среща у нас, ръководителят на МБИ му пише в писмо от 17.06.1912 г. следното: „Аз съм сигурен, че Вашите усилия и упоритост ще имат огромно влияние върху цялостната организация на библиотеките в България. За да се направи една библиотека институт за документация и информация, достъпна за обществото и в същото време тя да е орган за развитие на общата култура, което е много важно в наше време, е необходимо да се създадат модели, на които другите да подражават. Вашите усилия в Плевен ще постигнат такъв резултат“²⁰.

Действително П. Ненков успява да направи от библиотеката на читалище „Съгласие“ модел, който става мярка за истински професионализъм в България.

¹⁹ Пак там, л. 13.

²⁰ Otlet to Nenkov, 17.06.1912. (Архив на автора)

В писмата си до проф. Шишманов неведнъж подчертава, че българските читалища, голяма част от които са запазили облика си от „турско време“, трябва да се реформират сериозно, за да станат библиотеките им истински средища за самообразование на населението от всички възрасти. Изяснявайки разликата между читалище и библиотека, подчертава, че дейността на библиотеката трябва да бъде водеща в цялостната читалищна дейност.

Настоятелно моли проф. Шишманов да съдейства за създаването на библиотечна асоциация, която да стане член на международното сдружение на библиотеките. Идеята му е повече от утопична, тъй като в страната ни липсват условия за осъществяването ѝ. Както знаем, тя бе реализирана у нас след повече от осем десетилетия. Настоява и за прокарването на читалищен закон, който става факт години след смъртта му. Изяснява потребността от създаването на специализирано училище за библиотекари – друга негова мечта, осъществена след повече от четири десетилетия.

Останал в плен на идеите си за библиотеки, уредени по европейски стандарти, той ги реализира с много труд в тази на читалище „Съгласие“, а случващото се в нея привлича вниманието на библиотекарите от по-големите читалищни библиотеки, които го посещават, за да се запознаят с постиженията му, и мнозина изясняват желание да усвоят и приложат УДК. Така той става първият преподавател на УДК в България, като превръща библиотеката си и в първия методичен кабинет по библиотечни въпроси и я утвърждава в модел за следване. Той пръв осъзнава и необходимостта от библиотечно-библиографски знания за читателите, поради което в местните вестници публикува поредица от статии, изясняващи структурата на УДК, правилата за ползването на каталозите и нареждането на библиотечния фонд.

Сред малцината, които високо оценяват идеите и делото на Петър Ненков, са личности от ранга на д-р Параскев Стоянов, който първи насочва вниманието на проф. Шишманов към неговата личност, самият Шишманов, който е силно впечатлен от постигнатото от него, както и д-р Никола Михов, с когото заедно участват с доклади в Международния конгрес по библиография и документация, проведен през 1910 г. в Брюксел и организиран от МБИ.

В писмо до д-р П. Стоянов, писано от проф. Ив. Шишманов след посещението му на библиотеката в Плевен, споделя впечатлението си от уредбата ѝ и от самия Ненков: „От Ненков не останах разочарован, и това е много в България. Аз го намерих такъв, какъвто ми го представихте и Вие: човек, страстно любящ своето дело, а към такива хора аз имам дълбоко уважение, от каквато и специалност да са... Но *ceterum senseo* [това впрочем мисля] – на Ненков мястото не беше в Плевен. Средата е много тясна за тоя работник с широки планове и големи желания. Той трябваше на времето да се съгласи да упражни знанията и енергията си в уредбата на Народната библиотека. Не рачи – и направи зле за общото дело. Плевен обаче може да бъде доволен. Ходих в неговото малко „царство“. Доколкото ми допускаше краткото време, вникнах в цялата му система, която ми се видя практична. Убеден съм, че Ненков не остана доволен от краткостта на моето посещение – но аз съм доволен, защото моята цел беше друга, аз исках да видя човек

à l'oeuvre [човек на работа], а не самото дело. Колкото и да беше времето недостатъчно, аз направих проверка на доброто мнение, което Вие сте си съставил за Ненков. Убедих се, че сте добър психолог“²¹.

В друго писмо също до големия учен медик проф. Шишманов споделя: „Вчера беше у нас Ненков с жена си. Ессе homo [ето човека]! Каквито ги обичам. Човек със страшна любов към делото си. Колко малко са те в България!“²²

Високият професионализъм на Петър Ненков е причина той да бъде поканен на работа в Българската народна банка, за да реформира и организира библиотеката изцяло на основата на УДК, но той отказва не само поради своята скромност и липса на самочувствие, но и поради самосъзнанието, че му липсва необходимият образователен ценз – факт, който му причинява голяма лична болка.

За трети път го кани на работа в София през 1910 г. д-р Никола Михов, за да оглави новосъздаващата се Столична библиотека, но Ненков отказва и тази покана.

Между другото известният библиограф посещава библиотеката на читалище „Съгласие“, като остава в града цяла седмица, за да изучи УДК и е силно впечатлен както от резултатите, постигнати в цялостната организация на библиотеката от П. Ненков, така и от достойнствата на УДК, която намира за изключително практична.

Интерес към европейската организация на библиотеката на Петър Ненков проявява и Никола Мушанов, който през 1909 г. в качеството на министър на народното просвещение я посещава, за да се запознае с резултатите от работата на П. Ненков, постигнати с много труд, огромна любов и убеждението, че тя ще бъде полезна за самообразованието на плевенското население. За тази цел непрекъснато се самообразова и следи постоянно новостите в развитието на библиотечната наука в Европа.

Двете Балкански войни, последвани от избухването на Първата световна война, и разклатеното му здраве пречат на П. Ненков да реализира много от амбициозните си професионални проекти.

Заболял от туберкулоза, през 1916 г. той заминава на лечение в Женева, придружаван от съпругата си швейцарката Евгения Шлотер – интелигентна жена, с която Ненков свързва живота си през 1896 г. Резултатите от лечението не са обнадеждаващи и той написва завещанието си. Голямата си лична библиотека оставя на читалище „Съгласие“, а парите от продажбата на единственото си парче земя в Плевен завещава на Международния библиографски институт в Брюксел.

Ранната смърт на П. Ненков (9.XI.1917, Женева)²³ прекъсва неговите занимания и слага край на един живот, безрезервно отдаден на строителството на библиотечното ни дело. България се разделя както с първия библиотечен работник в страната ни, който прилага специализиран професионален труд в уредбата на читалищна библиотека, така и с човека, който с доклада си пред Международния библиографски конгрес в Брюксел пръв обръща внимание на образования свят върху своя труд и върху библиотечното дело в страната ни.

²¹ **Бързакова**, Н. Писма на проф. Ив. Д. Шишманов до проф. П. Стоянов. – В: *Известия на Държавните архиви*, 1968, № 16, с. 181.

²² **Пак там**, с. 204.

²³ Съпругата му го погребва в Централните гробища на Женева.

В съболезнователното си писмо до Евгения Ненков от 11.XII.1917 г., писано от проф. Ив. Д. Шишманов на френски език, чернова от което е запазена в архива му, ѝ пише: „Аз загубих също в лицето на Вашия мъж приятел, скъп и верен, на който много разчитах за реформата и организирането на нашата Народна библиотека. Новината, че се е сетил за мен преди смъртта си, дълбоко ме развълнува... Имате право да съжалявате, но Плевен ще запази въпреки всичко един вечен спомен за този, който направи от своята Публична библиотека модел на учреждение от такъв порядък – за цяла България“²⁴.

Високо признание за личността на П. Ненков се съдържа и в съболезнователното писмо на Пол Отле до съпругата му, в което ѝ пише: „Той разбираше много дълбоко всички неща, които вършеше, и винаги бе верен приятел на института“²⁵.

Твърдението на Отле е още едно сериозно доказателство за европейските изменения на професионалния опит, познания и култура на П. Ненков.

Независимо от ранната си смърт той оставя последователи, които продължават утвърдените от него критерии за добре уредена читалищна библиотека, които са със съвременна валидност.

---

²⁴ НА–БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1079, л. 1.

²⁵ Otlet to Mme Nenkov. (Архив на автора)

НЕИЗВЕСТНИ ФАКТИ

ЗА ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА ПЪРВИЯ ДИРЕКТОР НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА ГЕОРГИ ЯК. КИРКОВ

РУЖА СИМЕОНОВА

Георги Яковлев Кирков, първият директор на Националната библиотека, е личност с интересна съдба, оставила дълбоки и непреходни следи в новата ни история. За съжаление приносите му към българското образование и наука остават в дълбоката политическа сянка на неговия племенник и съименник, социалиста Георги Кирков-Майстора, за когото публицисти и изследователи не жаят перата си.

Георги Кирков е роден в Плевен на 24 април 1848 г. Първоначалното си образование получава в родния си град под грижите на известните възрожденски просветители Манолаки Васкидович и Георги Владикин.¹ През 1868 г. заминава за Русия, за да се възползва от придобилите по това време широка известност държавни стипендии за южнославянските младежи. Установява се в Одеса, с намерение да постъпи в Духовната семинария на издръжка на Българското настоятелство, но впоследствие се записва в Южнославянския пансион на Тодор Минков². По време на обучението си Кирков проявява интерес и очевидна дарба в областта на точните науки. Четири години по-късно завършва със сребърен медал и заминава за Санкт Петербург, за да продължи образованието си.³ През втората учебна година обаче се връща в Одеса, където постъпва във Физико-математическия факултет на Императорския Новорусийски университет. Дипломира се през пролетта на 1876 г., но връщането му в отечеството е възпрепятствано от избухналото Априлско въстание. С помощта на Славянското общество получава работа като учител по физика и математика в гимназията на град Симферопол, Крим.

След започването на Руско-турската война, Кирков, както много други свои сънародници, проявява желание да се включи във военните действия.⁴ Със стъпването си на родна земя той попада в полезрението на ръководената от княз Черкас-ки „Канцелария за гражданско управление на освободените откъддунавски земи“ и лично на Марин Дринов. От началото на 1878 г. започва работа като съветник по служебните дела при софийския губернатор П. Алабин, а година по-късно поема поста председател на новооткрития Софийски окръжен съд. По заповед на княз

¹ НБКМ–БИА, II В 2350.

² Тодор (Фьодор) Николаевич Минков (1830–1906). Роден в заможното търговско семейство в Русе. Завършва гимназия във Виена, а висше образование в Дрезден; участва като доброволец в Кримската война. Установява се трайно в Русия. С моралната и финансова подкрепа на Славянското благотворително общество и Азиатския департамент поема ръководството на Южнославянския пансион в гр. Николаев, създаден за обучение на младежи от балканските страни.

³ Кирков е приет в Санкт-Петербургския практически технологически институт, създаден през 1828 г.

⁴ НБКМ–БИА, II В 2344.

Дондуков влиза като преводач⁵ в състава на групата, определена да изработи основния закон за управлението на Княжеството – Органическият устав. По силата на служебните си задължения Кирков присъства и на заседанията на Учредителното народно събрание⁶, където става свидетел на първите симптоми на бурен политически живот. Той е и сред 7-те депутати от Плевенски окръг, удостоени да участват в избора на първия български княз⁷.

На 5 юни 1879 г. е назначен за „Главен библиотекар на софийската публична библиотека с годишна плата от шест хиляди лева“⁸. Кирков, по това време 31-годишен, поема ръководството в момент, когато за библиотеката все още няма определени нито сграда, нито дори подходящо помещение, в което да се подредят натрупаните книги. След многократни премествания, препоръчани впрочем от самия него, библиотеката е настанена в Голямата джамия (Бююк джамия) – „едно от най-видните здания в новата българска столица – един пространен мечет⁹ с девет кубета“¹⁰. За нея е отредена част от култовата сграда, както и пристройка „като една къщица, на която подът и трите стени са подът и стените на джамията, а четвъртата стена и таванът са от дърво“. [...] Дървените стени са слаби, тъй щото миризмата, студът и гълчът от другата част на джамията лесно вникват вътре в библиотеката“¹¹.

Първото, с което се залавя директорът, е организирането на книжния фонд. Като човек живял, учил и възприемал години наред културата на Русия, той се обръща за помощ и подкрепа именно към държавата, в която от край време съществува особена чувствителност към нуждите и проблемите на братския християнски народ. Както сам Кирков си спомня, „чрез ред горещи статии, адресувани до разни руски вестници в Одеса, Киев, Москва, Петроград, Харков“, той успява да предизвика интереса на руското общество и „в скоро време получиха се ценни издания не само от Славянското Благотворително Общество, но и от разни частни лица, професори и др.“¹².

През късното лято на 1879 г. М. Дринов, завеждащ Отдела за народно просвещение и духовни дела към Временното руско управление, напуска Княжеството и се връща в Харков. Неговото желание е да продължи както с преподавателската си дейност, така и да напише „една българска граматика с христоматийка“¹³. В началото на септември 1879 г. пише на Кирков, че е срещнал в руски вестник обширна статия за набирането на дарения за библиотеката в София. Направило му е впечатление, че Кирков държи „за уголемяване политическият отдел на библиотеката“. Дринов одобрява виждането му, но го съветва, без да се бави да изпише и „всичките издания на загребската академия, на сръбското учено дружество [...]“. Тия издания, особено за последните години, са пълни с интерес за нас“. Също така

⁵ НБКМ–БИА, II В 2312.

⁶ Пак там, II В 2345.

⁷ Пак там, II В 2345.

⁸ Пак там, II В 2312.

⁹ Мечет (рус.) – джамия.

¹⁰ НА–БАН, ф. 3к, оп. 1, а.е. 124, л. 3.

¹¹ Пак там.

¹² НБКМ–БИА, II В 2350.

¹³ Пак там, II В 2311.

настоява да не се „пренебрегва и филологическият отдел [...], не само езика, но и литературата изобщо. Тие науки, за които по нас още и хабер нямат, в последно време са направили и правят големи успехи и те са необходимо нужни за правилното и всестранно изучаване на нашата народност в нейното минало и настояще, изучаване, което трябва да легне в основата на нашето просвещение“¹⁴.

По времето на Г. Кирков в Народната библиотека постъпват и първите големи откупки и частни дарения. Като най-важна сред тях той посочва „Историческата библиотека от покойния български историк Палаузов¹⁵, починал в Русия“, наричайки я „ценен вклад“¹⁶. Скоро към книжния фонд са добавени и личните библиотеки на Юрий Венелин, на Никола С. Ковачев и др., с които се полагат основите на бъдещия Старопечатен отдел. Благодарение на службата си в Главната квартира на княз Черкаски, директорът привлича в Библиотеката и оформената по време на военните действия сбирка от конфискувани турски служебни и граждански документи. Тази сбирка слага началото на Турския, днес Ориенталски отдел на Националната библиотека.

Въпреки стремежа му да създаде структура и ред, липсата на специално образование го въвлеча в конфликт с д-р Константин Иречек, по това време главен секретар в Министерството на Народното просвещение. Неразбирателството между двамата завършва с уволнението на Кирков. На 18 юни 1880 г. работата му е прекратена с Указ № 261 и от който разбира, че със задна дата е назначен за главен инспектор в Министерството на народното просвещение. Дълго време Кирков отказва да предаде библиотечната документация и да заеме новото си място. Този период е наситен с размяна на писма между него, министър Ив. Гюзелев и д-р Иречек, от които узнаваме, че едва в средата на юли Кирков заема мястото на главен инспектор за правителствените средни учебни заведения в Княжеството. Просветното министерство му възлага контрола върху преподаването по физика и математика в двете най-големи столични училища – Класическата и Девическата гимназии, както и обследването на сериозни педагогически проблеми в Софийска област.

Успоредно с новите служебни отговорности, той получава задача да организира и изгради държавна печатница в Княжеството. Кирков се справя успешно с мисията си и скоро в младата българска столица започва работа първата модерна Държавна печатница, отговаряща напълно на правителствените нужди. Типографията е разположена в добре познатата Бююк джамия, а официалното ѝ откриване става на 25 януари 1881 г., в присъствието на княз Александър и правителствените членове.¹⁷

След приключването на задачата Кирков вероятно е очаквал Министерството да му възложи ръководството ѝ, като същевременно го освободи от останалите му задължения. За развоя на случая информация дават запазените до него писма

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Става дума за личната библиотека на Спиридон Николаевич Палаузов (1818–1872). Историк-медиевист, занимавал се с изследване на историята на Чехия, Румъния, Унгария, който пръв въвежда в българската историопис понятието „Златен век“.

¹⁶ НБКМ–БИА, II В 2350.

¹⁷ Енциклопедия Българска книга, с. 153.

от страна на просветния министър Михаил Сарафов¹⁸, от които става ясно какви именно са исканията му. Седмица по-късно той е помолен да продължи и занапред да ръководи успоредно с другата си работа и печатницата, „с уреждането на която Вие сте вече заслужили благодарността на реченото министерство“. Сарафов успокоява Кирков, че окончателното му назначаване ще стане реалност с утвърждаването на новия бюджет, като отново му предлага заплата от 6000 лв. Именно върху това писмо Кирков драматично изписва с червено мастило „НЕ!“¹⁹. На 1 март с. г. Кирков е уволнен, но по-важното е, че несговорчивостта му го оставя без работа и в типографията.²⁰ Десет дни по-късно получава известие, че условията му са отхвърлени и Министерството е назначило за директор на печатницата Спас Тумпаров²¹. Кирков остава дълбоко огорчен и дори отхвърля предложението да стане „директор на новооткриваемата в Солун българ[ска] гимназия“²².

През същата 1881 г. д-р К. Иречек се заема да възстанови дейността на изнесеното от Браила Българско книжовно дружество, идея, която предварително споделя с М. Дринов и която е свързана с огромна по обхват организационна дейност²³. На 5 септември 1881 г., по предложение на просветния министър, т.е. на самия Иречек, и в присъствието на пристигналият от Харков М. Дринов, в София се провежда общото събрание за подновяване на дейността на БКД. На второто заседание, състояло се на 8 септември, са приети нови дописни членове, сред които, редом със Спас Вацов, Иван Касабов, д-р Константин Стоилов, Димитър Греков, Стефан С. Бобчев и др., виждаме името и на Георги Кирков²⁴. По-късно той е избран за член и ковчезник на Привременния комитет, управлявал делата на дружеството до официалното му възстановяване през 1884 г.

Десет дни по-късно Кирков е назначен за директор на Държавната печатница²⁵, която в рамките на две години, 1882–1884 г., получава и нова сграда, проектирана от виенския архитект Фридрих Шванберг. По същото време в публичното пространство излиза и написаната от него първа биография на Васил Левски, която завършва с призив за по-скорошното издигане на негов паметник²⁶.

В средата на 1884 г. Кирков е изпратен във Виена, за да изучава графично изкуство, фотография и картография. Времето, прекарано там, допринася и за създаването на професионални връзки с други специализанти. Един от тях е руският

¹⁸ **Михаил Сарафов** (1854–1924). Роден в Търново. Завършва гимназия в Загреб, където по-късно следва; учи също и в Мюнхен и Париж. След 1878 г. е член на Либералната (Демократическа) партия, работи като статистик, просветен деец, министър в няколко правителства и дипломат. Организатор на първото преброяване на населението в България.

¹⁹ **НБКМ–БИА**, II В 2358.

²⁰ **Пак там**, II В 2361.

²¹ **Спас Атанасов Тумпаров** (1838–1897). Роден в Самоков. Изучава земеделие в Загреб и Крижевац, Хърватия. Учител и дописник на вестници, излизали до 1878 г. След Освобождението заема административни длъжности, в т.ч. и председател на Софийския окръжен съд. Депутат в УНС (1879).

²² **НБКМ–БИА**, II В 2337.

²³ **Документи** за историята на Българското книжовно дружество. Т. 2. 1878–1911. София, 1966, с. 22.

²⁴ **Пак там**, с. 28.

²⁵ **НБКМ–БИА**, II В2364.

²⁶ **Кирков, Г. Василь Левский** (Диаконът). Черти от живота, дейността и трагическата му кончина. По случай парастаса на 9-ата му годишнина. София, 1882 г.

фотограф М[ихаил] Дешев, работил дълги години в Санктпетербургския Императорски монетен двор, известен под името „Експедицията“²⁷. Запазената кореспонденция между двамата разкрива приятелските им взаимоотношения, информира за широките интереси на Кирков в областта на фотографията и прилагането на електрохимията в графичното изкуство. От тях научаваме още, че той успява да изпрати в Русия и двама български стипендианти, които да изучават печатарство и гравьорство.

През 1886 и 1887 г. България е разтърсена от политическа криза, предизвикана от детронирането на княз Александър Батенберг. След преврата и контрапреврата и прекъсването на отношенията с Русия, обстановката в Княжеството остава тревожна и несигурна. Сред хората, засегнати от политическите страсти са не само офицерите, подготвили и осъществили абдикацията на княза, но и лицата, известни с положителното си отношение към Русия. Част от тях, предимно военните, тайно напускат Княжеството, за да се установят в Румъния и Русия, а останалите емигрират в Европа. Сред последните е и Георги Кирков. Неговото русофилство е публична тайна и това често му носи неприятности. Кирков е уволнен от поста директор на печатницата и на негово място Стефан Стамболов поставя своя съгражданин и приятел Киро Тулешков²⁸. Останал отново без работа, Кирков се опитва да намери препитание в Санктпетербургската Експедиция, но без да дочака отговор, заминава за Прага²⁹. Липсват конкретни данни колко време е прекарал там, но през 1888 г. се установява във Виена. Приятелите и колегите му са обезпокоени от неговото оттегляне и това проличава в запазената от това време кореспонденция. Един от неговите близки е бъдещият професор Георги Златарски³⁰, който по време на описваните събития е чиновник в Министерството на финансите. През 1888 г. той тръгва за Лондон, за да участва в работата на IV международен конгрес по геология³¹, но от негово писмо до Кирков разбираме, че успоредно с това е натоварен и с тайна правителствена мисия – търсене на изгодни условия за отпечатването на новата емисия български пощенски марки и бандероли. От писмата му личи дълбокото уважение, което изпитва към своя по-опитен колега. Това е и причината, въпреки служебната тайна, той да разкрие пред него информация за финансовия натиск на Русия при определянето на цените на новите поръчки,

²⁷ Така е било наричано първото и единствено руско предприятие за печатане на хартиени пари, ценни книжа, пощенски марки и обгербвани държавни документи.

²⁸ **Киро Петрович Тулешков** (1846–1904). Роден в Търново. Преди и след 2-годишен престой в Одеското военно училище работи в печатницата на Д. Паничков. Помощник на Л. Каравелов и редактор на в. „Независимост“ (1873–1874). Директор на печатницата при Българската гимназия в Болград. Участник в Руско-турската освободителна война (1877–1878); след това живее в родния си град, където отваря печатница; занимава се с обществена и административна дейност.

²⁹ **НА–БАН**, ф. 3к, а.е. 124, л. 3.

³⁰ **Георги Н. Златарски** (1854–1909). Геолог; професор, декан и ректор на СУ; основател на геоложката наука в България. Действителен член на БКД; член на чуждестранни академии на науките. Чиновник в Министерството на финансите (1880–1890).

³¹ **Василева, В.** Архивът на Георги Яковлев Кирков – извор за историята на техниката у нас. – В: *Годишник на Националния политехнически музей*, т. 6, с. 85.

както и да сподели данни за първоначалния проект на бандеролите, за шрифта и цветовете им, за количеството и мн. др.³².

Постепенното омиротворяване на страната след възкачването на княз Фердинанд на престола и потушаването на бунтовете в Русе и Силистра довежда до завръщането на част от емигрантите. Не е ясно кога точно Кирков се връща в София, но от първите дни на 1891 г. той започва работа към Генералния щаб на Българската армия. За новото назначение получава поздравления и от своя дългогодишен приятел М. Дешевов. Според последния, „познавайки [Кирковата] енергия и отдаденост на работата, предварително знае, че той ще има изключителен успех в работата си на новото място“³³. Писмата разкриват колко е липсвала на Кирков любимата работа и с какво желание се втурва да изучава и наваксва всички новости в областта на печатането и фотографията. Винаги внимателният и отзивчив Дешевов му препоръчва започналото да излиза през 1890 г. в Санкт Петербург списание „Фотограф-любител“, като му обещава да му изпрати всички излезли до този момент броеве. Във връзка с интересите на Кирков в областта на електричеството и електротехниката руският фотограф препоръчва списание „Електричество“, орган на т.нар. *Електрически отдел* при Императорското руско техническо общество. Освен това му изпраща и кратка библиография, от която проличават интересите на Кирков, ориентирани към приложението на електричеството в промишлеността, използването на динамомашини за получаването на ток с високо напрежение, новостите във фотографските процеси и най-вече в областта на военната фотография. От своя страна, чрез Дешевов Кирков търси за работа в България руски специалист в областта на фотогалваничните процеси и галванопластиката³⁴.

През март 1891 г. военният министър генерал Михаил Савов³⁵ командирова Кирков „в Европа за изучаване на картографическите заведения“³⁶. Вероятно по време на специализацията си получава покана за работа в италианската картографска служба *Ufficio Idrografico della Regia Marina in Genova*³⁷. Въпреки приамливото предложение, Кирков остава в България заради предизвикателството сам да изгради Картографската секция.

Но въпреки огромното му желание за работа и реализираната продукция на Картографския отдел, Кирков смята, че трудът му не се оценява по достойнство и това го изпълва с горчивина. Тежи му, „че създаденото с толкоз мъки и усилия не се цени за нищо и направеното от българска ръка не се признава от никого“. Той е убеден, че служба, „в която липсва всеко нравствено удовлетворение и признание, не може да привлича никого, който е навикнал да работи с любов към делото и която, в добавък, е зле оценена и зле платена“³⁸. В писмо до Генералния щаб на армията от януари 1894 г. съобщава, че е получил лична покана да заеме поста тех-

³² НБКМ–БИА, II В 2313.

³³ НБКМ–БИА, II В 2318.

³⁴ НБКМ–БИА, II В 2318.

³⁵ Михаил Савов (1857–1928). Роден в Стара Загора. Военен деец, генерал-лейтенант; военен министър (1891–1894; 1903–1907).

³⁶ НБКМ–БИА, II В 2347.

³⁷ В текста Кирков е написал: *OFFICIO IDROGRAFICO DE LA REGIA MARINA IN GENOVA*.

³⁸ НБКМ–БИА, II В 2348.

нически директор „в едно значително графическо заведение“ с много по-висока заплата от тази, която му отпуска Военното министерство. „Самият факт – пише той – да се приглашава един българин – специалист от млада България на служба във велика културна държава, прави голема чест повече на България, нежели мене лично ...“³⁹. С това писмо Кирков предупреждава своите началници, че напуска работата си, но остава горд от факта, че е създал „още едно от първостепенна важност заведение в България“⁴⁰. Вероятно оставката му е отхвърлена, тъй като в действителност той напуска службата си едва през 1898 г.⁴¹

Трудно е да се отговори какво го е задържало на този пост още четири години. Дали Военното министерство благоприятно е решило поставените въпроси, или са се появили нови професионални предизвикателства? Склонни сме да приемем второто предположение, тъй като развитието на събитията е в негова подкрепа. От запазената документация разбираме, че още в първите дни на януари 1894 г. той получава писмо от Министерството на търговията и земеделието, с което го уведомяват, че България ще вземе участие на предстоящото всемирно изложение в Анверс (Антверпен), Белгия. Там Княжеството трябва да представи „предмети от общата производителност на България и такива по учебно-художественото дело у нас“⁴². С оглед на това му предлагат да подготви „една по-пълна сбирка от Вашите по-отбрани произведения по картографията, фотографията и фотолитографията“. Писмото, което ни информира за това предложение от страна на правителството към службата, възглавявана от Г. Кирков, е пазено грижливо от него до последните му дни. В края му той собственоръчно отбелязва: „На 30 август 1894 г. съм награден в Анверското изложение с *Diplome de Medaille d'argent*!“⁴³. Но според лично вписаните от него данни, свързани с биографията и професионалния му път и изпратени през 1920 г. до началника на Военно-географическия институт, на изложението в Анверс е отличен не само той, но и „повереното мене заведение със златен медал в 1894 г.“⁴⁴. Така става ясно, че сред многото награди за България и българите, получени на Световното изложение в Белгия, място имат и двата медала, за които Кирков има пряк принос.

Липсват данни кои продукти на Картографската секция са били наградени. Въпреки това ще си позволим да представим една от техните разработки, създадена с личното участие на Г. Кирков. Става дума за възпроизвеждането с помощта на съвременни методи и печатарска техника на един от най-важните и ценни средновековни писмени паметници – „Синодика на цар Борил“. Книжното тяло, което днес е библиографска рядкост, впечатлява с проявената далновидност и лично отношение към българското историческо наследство. За това постижение на военните картографи и печатари от края на XIX в. научаваме от запазеното писмо на един от видните учени и изследователи на средновековната българска и

³⁹ Пак там.

⁴⁰ НБКМ–БИА, II В 2348.

⁴¹ От 27 април 1894 г. постът военен министър се заема от полковник Рачо Петров.

⁴² НБКМ–БИА, II В 2368.

⁴³ Пак там, II В 2368.

⁴⁴ НА–БАН, Ф. 167 к., оп. 1, а.е. 2, л. 1–2.

византийска история и книжнина – професор Федор Иванович Успенски⁴⁵. През 1896 г. проф. Успенски, в качеството си на директор на Руския археологически институт в Константинопол, изпраща благодарствено писмо до Военното министерство за получените 6 екземпляра от Синодика на цар Борил⁴⁶, направени по негова лична молба. Известно е, че не само дисертацията, но и по-нататъшните научни интереси и издирвания на Успенски са свързани с Второто българско царство и че той проявява специален интерес към този документален паметник от епохата. Желанието му е било *Синодикът* да бъде издаден „със съответен историко-литературен и палеографски коментар и отбелязване на значението му“. Първоначално Успенски е искал да получи само фотокопия от ръкописа, съхраняван в Народната библиотека в София, които да му послужат при работата върху текста. Кирков обаче проявя предвидливост и определено перспективно виждане във връзка със съхраняването на ръкописните паметници. Той прави мулажно копие, подвързано и отпечатано като самостоятелно книжно тяло в печатницата на Картографския институт. Проф. Успенски е впечатлен силно от резултата и „разбирането към научните потребности на Руския Археологически институт в Константинопол“, както и от „прекрасното и във висша степен отчетливо изпълнение на тази съвсем не лека задача“⁴⁷. Според него, представен по този начин, „един от най-добрите паметници на българската писменост вече е достъпен за изучаване от един твърде широк кръг учени и че на него ще се обърне такова внимание, каквото той отдавна заслужава“⁴⁸. Успенски моли отпечатаната книжка да не се разпространява, за да бъдат защитени личните му научни интереси по отношение на *Синодика*. Вероятно Кирков се е отнесъл с разбиране към искането, въпреки че последният така и не успява да публикува научната си работа, посветена на ръкописния паметник. Вероятно обяснението се крие във факта, че по същото време Успенски работи усилено върху многотомното издание на „История на Византийската империя“. Все пак *Синодикът* вижда бял свят през 1899 г., но публикуван от Михаил Попруженко⁴⁹ с посвещение на професор Ф. Успенски⁵⁰.

През 1898 г. Кирков напуска Картографския институт при Военното министерство⁵¹ и отново се завръща в Държавната печатница. През 1903 г. поема отпечатването „на бъдещите наши 5- и 10-левови банкноти сребърни“⁵². През лятото на с.г., на път към Санкт Петербург и Експедицията, минава през Варшава, където

⁴⁵ **Федор Ив. Успенски** (1845–1928). Професор в Новорусийския университет, работещ в областта на историята на южните славяни и Византийската империя. Докторската му дисертация е на тема „Създаването на Второто българско царство“; академик (1900). Създател и директор (1894) на Руския Археологически институт в Константинопол. Ръководи списването на периодичното научно списание „Известия на Руския Археологически институт“. Участва в много научни експедиции с цел издирване на византийски и славянски ръкописи.

⁴⁶ Документът по това време, а и дълго след това е известен като *Синодик на цар Борил*.

⁴⁷ **НБКМ–БИА**, II В 2370.

⁴⁸ **Пак там**, II В 2370.

⁴⁹ **Михаил Георгиевич Попруженко** (1866–1944). Професор; редовен член на БАН (1941). Славист-палеограф и литературовед, преподавател в СУ.

⁵⁰ **Попруженко, М.** Синодик царя Борила. Одеса, 1899. През 1928 г. в София излиза от печат „Синодик царя Борила“.

⁵¹ **НБКМ–БИА**, II В 2372.

⁵² **НА–БАН**, Ф. 167 к, оп. 1, а.е. 6, л. 1–2.

посещава организираното там Изложение по фотография⁵³. Установил се в руската столица, Кирков докладва за развоя на работата си лично на управителя на Българската народна банка Стефан Караджов⁵⁴. Изпраща за повторно одобрение изработените още в София модели на 5- и 10-левовите банкноти, като към тях прибавя и проектираните допълнително със значителни изменения нови модели. Според него, ако получат разрешение за печат, впоследствие тези модели ще се превърнат в уникални образци на българското банкнотно дело. Все пак Кирков уточнява, че представените мостри не могат да дадат пълна и точна картина на бъдещите оригинали. За това в писмото си пояснява, че големината им ще бъде като на старите 5- и 10-левови банкноти, печатани в *Bradbury*. Кирков докладва на Караджов и за напредъка в работата по проекта на бъдещите 20- и 50-левови златни банкноти, върху който работят 8 човека от Гравьорското отделение на Експедицията. Лично той наблюдава темповете и качеството на работата им, като е поискал съдействие процесите да не спират и през летните месеци. В доклада изисква да му бъдат изпратени образци от подписите, „които ще фигурират на нашите бъдещи банкноти“, както и модела на машините, които в бъдеще ще репродуцират подписите на управителя и касиера на БНБ. За целта предлага да бъде нает човек от Държавната печатница, който да се справи така със задачата, че те да бъдат ясни и отчетливи. От тези подписи в Експедицията ще се направят 50 клишета, които да издържат отпечатването на 5 милиона банкноти⁵⁵. Една година по-късно, през юни 1904 г., изработените под ръководството и с личното участие на Г. Кирков в Русия банкноти със сребърно и златно покритие влизат в обращение и са валидни до 1924 година⁵⁶.

За съжаление данните за живота на Г. Кирков след 1903 г. са крайно оскъдни. Установихме, че от 1908 г. до 1913 г. той ръководи реорганизацията на Държавната печатница, а през 1922 г. е назначен за „началник на Техническият отдел при Географския институт в София“⁵⁷. В последните години от живота си Г. Кирков прави завещание, с което дарява много ценни документи, снимки, албуми и книги на БАН, Народната библиотека в София и Софийския университет.⁵⁸

Георги Кирков умира на 14 април 1929 г. в София.

⁵³ Пак там, Ф. 167 к., оп. 1, а.е. 7, л. 1.

⁵⁴ Стефан Караджов (1858–1931). Български финансист, управител на БНБ (1899–1905). Действителен член на БКД (БАН) от 1900 г.

⁵⁵ НА–БАН, Ф. 167к, оп. 1, а.е. 6, л. 2.

⁵⁶ http://www.bg-papermoney.com/html/en/em3_en.html

⁵⁷ Става дума за пощенска картичка от Мюнхен, изпратена от Ал. Маринов, бивш служител на Държавната печатница. Новата месторабота на Кирков е вписана при адреса му. Вж: НА–БАН, Ф. 167 к, оп. 1 к, а.е. 21.

⁵⁸ НА–БАН, Ф. 167, оп. 1 к, а.е. 4, л. 1–2.

СПИСЪК НА АВТОРИТЕ

Ефросина Ангелова-Пенкова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Отдел „Библиография, статистика на книгите и национална ISBN агенция“

Петър Величков

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Редакционно-издателски отдел

гл. ас. Христо Вълчев

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Отдел „Депозит“

доц. д-р Елена Георгиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Катедра „Библиотекознание и масови комуникации“

проф. дфн Ани Гергова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“

Ваня Грашкина

Национален център за информация и документация (НАЦИД)

Изпълнителен директор

проф. д-р Александър Димчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“

доц. д-р Александра Дипчикова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Председател на Научния съвет

Надя Карачоджукова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Национален център COBISS

проф. д-р Стоянка Кендерова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Ръководител на отдел „Ориенталски сбирки“

гл. ас. д-р Милена Миланова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“

- проф. дфн Мария Младенова
Университет по библиотекознание и информационни технологии
Катедра „Библиотечни науки“
- доц. д-р Цветанка Панчева
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Ръководител на направление „Дигитална библиотека“
- Ели Попова
Българска библиотечно-информационна асоциация
Директор на изпълнителното бюро
- доц. д-р Евгения Русинова
Университет по библиотекознание и информационни технологии
Катедра „Библиотечно-информационни науки“
- доц. д-р Ружа Симеонова
Научен архив на Българската академия на науките
Директор
- доц. д-р Антоанета Тотоманова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Ръководител на направление „Национална библиография“
- проф. дфн Боряна Христова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Директор
- доц. д-р Нина Шуманова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“
- доц. д-р Татяна Янакиева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“
- Росица Яначкова
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Направление „Библиографско и информационно обслужване“

ДНЕВНИЦИ 1933–1992

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

ТЕТРАДКА № 9

Пловдив, 1937

Последните дни на Йорд[ан] Йовков¹

Пловдив, 17 окт[омври] 1937 г.

Виждах го през лятото няколко пъти във Виенската сладкарница. Веднъж ме помоли да попитам проф. Йорд[ан] Иванов за стар надпис на чешма – къде може да намери такъв. Сигурно му беше потребен за някакъв разказ. Вчера узнах от госпожа Йовкова, че тъкмял да пише втори том от „Старопланински легенди“. Казал й, че имал достатъчно много сюжети. Тогава, за съжаление, два-три дни не можах да срещна проф. Йорд. Иванов. Когато го видях, каза ми, че вече разговарял с Йовков².

Пак го намерих във Виенската сладкарница. Току-що бях видял италианското издание на неговите разкази, озаглавено „Шибил“. Чудесно издание. Малък формат. С предговор от Луиджи Салвини³. Само скицата в началото, правена по някакъв портрет с молив, бе съвсем несполучлива. Пита ме, зная ли италиански, за да му преведа предговора. Той сам разбрал доста нещо с помощта на френски и румънски. Направи ми впечатление, че беше отслабнал доста много. Боледувал. Сега е по-добре, но ще се лекува още. Ще ходи в Хисаря.

След няколко дни, може би към 15 авг[уст] или малко по-късно, една вечер се разходихме по „Цар Освободител“ с Ат. К. Георгиев⁴ и Ст. Загорчинов⁵. Ходихме и във Виенската сладкарница. Става дума и за Йовков, за неговото боледуване. Загорчинов потвърди, че Йовков ще заминава за Хисаря.

¹ Според биобиблиографията на П. Д. спомените са публикувани за пръв път изцяло в сп. „Пламък“, кн. 11, 1980 г.

² Бележките към текста са написани на 29.VII.1980. (Добавено от П. Д.)

Йорд[ан] Иванов и Йовков се познаваха добре. Често прекарваха заедно на разговори във Виенската сладкарница (на бул. „Руски“ и ул. „Д. Полянов“). И от други извори е известно, че Йовков е подготвял II том от „Старопланински легенди“.

³ Луиджи Салвини, италиански българист, професор, преводач на българска литература на италиански.

⁴ Познавахме се от София, сближихме се в Пловдив, където беше режисьор на театъра. Културен човек, много добър характер, произхожда от заможно семейство. Баща му, емигрант от Костурско, е бил предприемач. Имаха доста недвижими имоти в София, но той живееше скромно и пестеливо, мъчно харчеше пари. На младини е учил режисура във Виена и Берлин. След 9 септември работеше в кинематографията като асистент-режисьор. Пишеше театрални рецензии и статии. Имаше много връзки с писатели.

⁵ Загорчинов и Йовков бяха много близки.

Преди да замина за Пловдив, още един или два пъти ми се мярна по улиците неговата малко поприведена фигура. В Пловдив решихме с Ат. К. Георгиев да попитаме Загорчинов в София дали Йовков вече е заминал за Хисаря. Загорчинов отговори, че е там. Веднага решихме да го посетим. Първата неделя беше зает Георгиев, втората – аз. Помислихме, че вече Йовков се е върнал в София – знаехме, че мъчно се приспособява към нова и чужда среда. Затова Ат. К. Георгиев написа картичка до Йовков в Хисаря, вила „Петрович“⁶. Прибавих поздрав. Йовков не отговори.

Сметнахме, че е заминал. Все пак не се отказвахме от проекта си да идем в Хисаря. Даже един четвъртък в 2 часа тръгнахме за гарата. Върнахме се, защото забравихме, че Георгиев беше зает вечерта в театъра.

В неделя, 10 окт[омври], Георгиев получи телеграма от г-жа Йовкова, че Йовков е зле. Да изпрати веднага лекар-специалист. Такъв лекар, обаче, мъчно се намерва. Георгиев води и разговор с г-жа Йовкова по телефона. Тя моли да се изпрати лекар още през нощта, за да прегледа болния. Дори ако е възможно, още през нощта да се пренесе в Пловдив. Георгиев се посъветва с П. К. Стойчев, директор на театъра⁷. Търсят лекар отново – не намират. Ат. Георгиев отива в градския клуб и пита. Там намира младия лекар д-р Кънев, който се съгласява да замине за Хисаря. През това време Стойчев влиза във връзка с генерал Ив. Марков да иска военна болнична кола. Генералът обещава.

Към 8 ч. вечерта отидох в театъра. Вън на терасата стоеше Георгиев с млад господин – светъл тренчкот, светъл каскет. Д-р Кънев. Извика ме бързо, посрещна ме тревожно, разказа ми набързо всичко за телеграмата и телефонния разговор. Чакали да се обади ген[ерал] Марков. Стойчев вече почваше да играе в „Елате на първо число“. Отидохме в директорската стая да чакаме телефона. Към 9 часа се обади генералът – линейката щяла да пристигне веднага пред театъра. Потърсихме лекаря – беше отишъл в сладкарница „Пчела“. Заедно зачакахме. Камионетката пристигна. Натрупаха се любопитни минувачи. Д-р Кънев замина.

Направихме сметка – след 2 часа камионетката можеше да се върне. Към 11 питахме в Католишката болница. Не беше дошла.

В неделя, 11 окт[омври], на обед Йовков е бил докаран в Пловдив и настанен в Католишката болница. Казаха ми това на обяд. Не е заминал през нощта, защото имаше страшна буря със светкавици и гръмотевици. Няколко пъти се будих и се питах дали Йовков би тръгнал през нощта. От друга страна, пътуването с камионетката било придружено с много клатушкане, затова Йовков предпочел влака. До гарата в Хисаря и от гарата до болницата в Пловдив е пътувал с камионетката. През цялото време д-р Кънев е бдял над него. Пътували са леко. Може би това

---

⁶ Бившата вила „Петрович“ в Хисаря сега е почивен дом на Съюза на българските писатели. С посредничеството на К. Константинов собствениците я подариха след 9 септември на съюза, като запазиха до смъртта си жилище във вилата.

⁷ П. К. Стойчев беше директор на театъра през двете години, които прекарах в Пловдив (1936–1938). С него беше и жена му – забележителната актриса Теодорина Стойчева. Понякога в Пловдив идваше и дъщеря им Нина.

се е дължало и на успокоителното от инжекциите, които д-р Кънев поставил на Йовков през нощта.

Вечерта към 6 ч. П. К. Стойчев и Ат. К. Георгиев отидоха в болницата да посетят Йовков. Не можах да ги придружа, защото имах часове в Калфенското училище⁸. Георгиев разказа следното за това посещение: сварват Йовков в стая № 51 на третия етаж. В тая стая той остана, докато го свалиха в четвъртък през нощта долу за операция. Той се чувствал по-добре, но бил свършено изтощен и отслабнал. Казал, че е страдал много, че е претърпял страшни болки. В Хисаря направил само три-четири бани и преустановил, защото се почувствал зле. От друга страна, измъчил се от неудобството във вилата и лошата храна. Почти цялото време прекарал на легло в стаята си. Казал на Георгиев: „Зле съм, много съм зле“. Георгиев изказал съжаленията си, че не отговорил на нашата картичка – щяхме да успеем да му помогнем по-навреме. Стойчев го ободрил и изказал надежди за по-скорошно оздравяване.

Стойчев и Георгиев не се бавили много при болния, защото долу ги чакал файтон. На излизане видели д-р Груев, управителя на болницата. Съобщил, че сам още не знае нищо по-положително за болестта, защото няма диагноза. Обаче се надявал всичко да мине.

Вечерта в ресторанта се уговорихме с Георгиев, че ще го чакам пред колежа във вторник в 12 ч., за да отидем при Йовков и изведем госпожата на обяд.

Вторник, 12 октомври. Дочаках Георгиев и заедно отидохме в болницата. Тя е почти накрая на града, недалече от Станимашкото шосе и от колежа. Бяла, хубава сграда. Йовкови вече ни чакаха. Наблюдавах болния през останалите дни, но сега мъчно мога да си спомня първите свои впечатления. Всичко се е смесило. Той лежеше на леглото до вратата. В стаята (№ 51) имаше две легла – едното за г-жа Йовкова. Посрещна ни много любезно, ръкува се и благодари веднага, че сме дошли да го видим. Тук пръв път видях г-жа Йовкова. Много симпатична жена. Имаше нещо трогателно в нейната плахост и безпомощност, в нейните уморени от безсъние очи и изтръпнали от страдания ръце. Йовков лежеше малко повдигнат на възглавницата. Слаб, изнемощял. Г[оспо]жата ни предупреди, че лекарят му забранил да говори, за да не се дразнят болките му. Самият той обаче ни каза, че охотно ще слуша нашите разговори. Въпреки това говори с нас доста много: и за болестта си, и за Хисаря. От малкото думи особено силно впечатление ми направиха две бележки. Говорейки за страданията си, той прошепна: „Никога не съм предполагал, че амплитудата на човешките страдания може да бъде толкова широка“. Имал е страшни атаки в Хисаря. Страдал много. Дори през войната не е преживявал такива страдания. Аз си мислех, слушайки неговия слаб глас, за „Пограницата“ и още толкова други разкази, където е изобразил с такава трогателност човешкото страдание. Спомних си думите на Моканина: „Боже, колко много мъка има по тоя свят“. Пред нас самият Йовков изпитваше тая страшна мъка. Когато оздравее, как би изобразил тая мъка, какви нови бездни и дълбочини на човешката душа ще ни покаже.

---

⁸ В това училище имах вечерни часове само една година. Училището бе на единия край на Бунарджика.

Другото силно впечатление. Г-жа Йовкова стоеше почти през цялото време до главата на болния и държеше ръката му. От време на време той я поглеждаше със своя кротък поглед. Каза: „Ето тъй прекарахме цели нощи в Хисаря. Жена ми ми държеше ръката. Така страдах по-малко. Чувствах, че от нейната ръка иде някакво облекчение, някаква утеха. Никога преди това не съм смятал, че човешката ръка може да крие толкова сила, да дава такова облекчение“. Спря малко задъхан от думите си и пак ни загледа спокойно, кротко. Прибавих от своя страна нещо, че с това непременно е свързано и старото, отколешно съществуване на поздрава с ръка, на ръкостискането. И още нещо за неговото значение. Не си спомням точните думи.

През цялото време Йовков гледаше смирено и кротко. Стараеше се да не издава страданието. Ние го тешехме и му казвахме, че ще оздравее. Той като че привидно [се] съгласяваше с нас, но съм убеден, че още в тоя момент, нейде дълбоко в неговата душа беше залегнало предчувствие за трагичната кончина. Сякаш той знаеше, че ще умре. Струва ми се, че всички инжекции и лечебни мерки, та дори и самата операция, приемаше не толкова за себе си, колкото заради жена си. Говорихме му, че болницата е най-добре уредената в Пловдив, че лекарите са много добри. Той каза също, че е доволен от болницата и лекарите, че почувствал облекчение, че е добре тук – не може да става и сравнение с положението в Хисаря. Оплака се само от шума – стаята била близо до кухнята. Цяла нощ тракали и разговаряли, а това особено го дразнило. Почти не спал. Г-жа Йовкова потвърди същото. И тя не спала. Дори през нощта излязла да помоли прислужниците за повече тишина. Един от тях доста сопнато ѝ отговорил, че по-ниско не може да говори. Това я наскърбило. Сетих се, че болницата е свързана с нашия колеж и обещах да говоря още следобед с поддиректора на колежа отец Херман⁹. На тръгване Йовков пак ни подаде ръка и сърдечно благодари. Благодарни ни и г-жа Йовкова и ни каза, че след няколко дни може би ще си замине, но се надяваше, че ние и двамата ще споделиме по-често болния и ще се грижим за него.

Госпожата пита Йовков дали е по-добре, за да излезе за малко в града. По-добре бил, нека излезе. На стълбите срещнахме д-р Атанасов. Пита г-жа Йовкова дали болният е бил гледан на рентген. Да, дори няколко пъти, но лекарите не намерили нищо. Искане да види снимките, за да провери дали има камъни в жлъчката. Ще се опитат да лекуват Йовков без операция. Ще видят дали ще се наложи такава. Г-жа Йовкова моли да не пристъпват към операция. Йовков е много изтощен и слаб, няма да издържи.

Обядвахме в „Народняка“¹⁰. След това ядохме по една паста в „Милка“. Г-жа Йовкова искаше да отиде у свои познати към девическата гимназия. Георгиев ѝ показва улицата, защото аз трябваше да бързам за училище – приближаваше 2 часа.

---

⁹ Най-старият учител в пловдивския колеж. Отец Херман бе швейцарец по произход. Прекарал е почти целия си живот в колежа. Голям приятел на българския народ. Като млад учител е ръководил духовата музика. По това време се занимаваше с богатия училищен музей на горния етаж на колежа.

¹⁰ „Народняка“ – един от най-добрите ресторанти в Пловдив. Посещаваше се от интелгенцията. В него се хранеха чиновници с тефтерчета (такова тефтерче имаше и аз). Собственикът – един „народен“ човек, бе твърде простоват човек, но много добър организатор, честен, внимателен към клиентите си, чиито вкусове напълно задоволяваше.

Обещах на другия ден да отида в 12 ½ ч. след уроците си, за да изведе г-жа Йовкова на обяд.

През това време говорихме доста за Йовков – болестта му в София и Хисаря. Научих много интересни неща. Дали ще мога да предам всичко – не зная сам. Ще се опитам да си спомня поне най-важните неща, може би не в тоя ред, в който ги чух.

В Хисаря Йовков е бил с Цено Тодоров. През цялото време бил зле. Не искал да пише в София, за да безпокои жена си. Смятал, че всичко ще мине, защото много пъти досега са се явявали такива атаки. Писал само веднъж. Едва миналата седмица Ц. Тодоров съобщил на госпожата да замине за Хисаря, защото положението се влошавало. Г-жа Йовкова го заварил зле. Нито храната му допадала, нито могли да му помогнат лекарите. Тя сама се забъркала при това положение. Би трябвало още в първия момент да заминат за София, но отлагали, не се решавали да пътуват, пък и все се надявали, че всичко ще мине. В неделя състоянието на Йовков се влошило и тя телеграфирала на Георгиев.

Същия ден и през другите дни тя разказваше още подробности. Ще ги разкажа по-нататък. Искам да спомена тук само едно. Йовков бил трогнат от вниманието на някои хора. Госпожата казваше, че като си отидат в София, ще трябва доста екземпляри от Йовковите книги да изпратят на различни лица, които са били в Хисаря. Особено силно впечатление ѝ направил един случай: имало някакъв търговец от Горна Оряховица (госпожата не го сварила, той си бил заминал вече). Търговецът писал вкъщи, че във вилата „Петрович“ е и Йовков. Неговото дете му писало писмо, в което казвало: „Колко си щастлив, татко, че се намираш близко до един такъв голям писател. Какви хубави разкази има в христоматията от него“. Госпожата казва това мимоходом, но изглежда, че тя и Йовков са били трогнати от тая случка.

Тя ни разказа още много неща. В присъствието на Йовков ни съобщи някои подробности от болестта. Страдал от 17 години. Като бил учител в Добруджа, цели 11 години, ял много еднообразна храна. Ял много като всеки здрав и силен човек. Но все еднакво недобре приготвена, не особено хранителна¹¹. От дълги години е на диета. Госпожата сама му приготвя всичко – каши, зеленчуци и т.н. Където и да бъде, вечер в 8 часа трябва да се върне вкъщи, за да му даде топла храна. Това ѝ дотягало много. Изобщо Йовков бил особен човек. Не ходел никъде. Само сутрин и вечер в сладкарница. Винаги заставал в къта, за да не му духа. Госпожата е имала малко радости и развлечения в живота. И тя понякога е чувствала нужда да излезе, да отиде между хора, но Йовков не обичал шума, не ходел никъде. Дори вечер никога не посещавал театъра, само на дневни.¹² Йовков тъй много страдал от болестта, че вкъщи го наричали „мъченик Йордан“, разбира се, шеговито. Често не излизал цели месеци. Тогава боледувал. Най-много се събирало в годината

---

¹¹ Йовков ми е казвал, че си е развалил стомаха от селските кръчми, където дълги години е бил принуден да се храни като учител в Добруджа. По селата ресторанти нямало, вкъщи не е могъл да се храни. Ходил по кръчмите, ял суджучи. „Хвърлят ги в огъня, поопекат ги и ми ги дават. Може да си представиш как стомахът се справя с подобна храна.“

¹² Йовкова се отпусна пред мен и изказа недоволството си. През целия им живот Йовков не я завел никъде. Тя не знае какво е бал или друго забавление. Тя имаше един недъг: дясната ѝ ръка бе недоразвита. Тя я криеше, лекуваше я с лявата. Това я правеше още по-притеснителна и затворена.

да е здрав два-три месеца. Единствено тогава могъл да пише. И всичко, което е написал, е писано през тия 2–3 здрави месеца през годината.

Сряда, 13 октомври. В 12 ½ отидох в болницата. Госпожа Йовкова ме посрещна разтревожена. Йовков лежеше. Поздрави с кимане на глава. Тоя път говори малко. Положението му беше се влошило. Имаше задръстване на червата от газове и материи. Бяха му вмъкнали някакви тръби в ануса. Правили му клизми. На стомаха отгоре също имаше някакви апарати. Били му много инжекции – друга никаква храна не могъл да приема. Коремът му беше твърд и подут. Попитах го как е. Отговори „зле“. Особено го измъчвали всички тия препарати, тръби, инжекции. Чувствал се тежко. Не могъл да ходи по нужда. Попитах го, дали това му се е случвало и по-напред. Не, само сега. Лекарите се опитвали по всякакъв начин да го освободят от газовете и материите. Млъкна тежко. Госпожата все се въртеше около него. При това положение аз вече се съмнявах дали тя ще може да излезе. Тя го попита плахо, как е. Зле. Тогава реши да не излиза. Той не настоя. Тя се убеди, че му е нужна. Отначало почакахме, защото се надявахме да настъпи облекчението. То не идваше. Предложих на госпожата сама да излезе – аз ще остана при болния. Йовков не се съгласи – работата била от такъв характер, че единствено тя може да се справи с нея. Госпожата ме помоли да дойдем вечерта с Георгиев, за да видим как са. Ще поговорим с Йовков. Нашето пристигане го радва, носи му поне малко облекчение. Помоли ме да ѝ купя шунка и праскови. Сега за обяд имала храна – хляб, сирене, грозде.

Един момент останах сам с Йовков. Мълчеше. Дишаше тежко. После ме запита какво работя сега. Казах. Ще издавам ли тая година книга. Сигурно не, защото скоро излезе „София през XIX век“.

Отидох си потиснат. Все пак не още обезнадежден. Чудя се и сега на себе си – в нито един момент не повярвах, че ще изгубим Йовков. Дори и тогава, когато няколко минути преди смъртта му продължавах да държа изнемошялата му ръка.

Вечерта отидохме с Георгиев. Госпожата ни посрещна по-спокойна. Настъпило след обяд облекчение. Дори един от прислужниците се шегувал – молил Йовков, когато оздравее, да напише няколко разказа и за техния живот.

Доволни са от грижите на лекарите. Шумът е отстранен (аз бях помолил отец Херман да говори с настоятелката на болницата, това дало резултат). Дори се радват, че са попаднали в такава добре уредена болница и между толкова добри лекари. С последните, особено с д-р Груев, Стойчев държеше постоянен контакт. Отчасти на това се дължат и положените грижи.

Не помня дали разговаряхме нещо тая вечер с Йовков. Може би разменихме само няколко обикновени думи. Йовков трябваше да мълчи. Говорихме повече с г-жа Йовкова. Повдигнахме въпрос, без Йовков да чуе, да се иска помощ за лекуването от министерството. Тя се съгласи, но изказа силни съмнения. Узнахме, че Йовков не бил в добри отношения с мин[истър] Николаев¹³. Г[оспо]жата каза, че

¹³ Николаев бе един неприятен човек. Ограничен и бездарен журналист. Известно време бе редактор на в. „Мир“, където пише[ше] досадни уводни статии. Бивш офицер. След Ньойският договор съкратен; завършил право. Бе зет на народняшкия водач Теодор Теодоров (собственик на къщата, в която сега се намира Руският клуб, ресторант „Крим“ – ул. „Славянска“ и „Добруджа“). Теодоров бил женен за дъщеря на Найдено Герев. През войната Николаев писал

той напоследък е имал две големи неприятности с него. Първата премълча, научих я по-късно. Като главен секретар на Външното министерство Николаев уволнил Йовков. Йовков бил цели 5 месеца без работа. Най-сетне след усилия бил възстановен. Какъвто е независим, самостоеен, горд, Йовков пазел в тайна това нещо. Не потърсил протекции и застъпничества. Живеел с хонорари и 2-те хиляди, които получавал всеки месец от „Хемус“. Дори, когато отивал да получава тия пари, винаги се чувствал много неловко, стеснен. Втората неприятност се състояла в следното. Йовков уговорил с министерството да издаде една антология¹⁴ с негови разкази. Искал да бъде по-голяма. Поне да вземе 80 хил[яди] лева. След дълги преговори от министерството се съгласили на 60 хил[яди] лева. Нямало какво да се прави. Мислели с тия пари да си купят някакъв апартамент, та да могат и те като хората да заживеят по-спокойно. Защото сега живеели само в две стаи. Наистина, Йовков получавал хонорари, може би най-добри[те] хонорари от всички български писатели, но много изразходвал за болестта си. Живеели скромно. Дори нямал свой кабинет. Трябвало да работи в една стая с дъщеря си – понякога дори си пречели¹⁵. От тук и спречкванията. „А – завърши госпожата – „Хемус“ направи милиони от Йовковите съчинения. Знаете ли колко получи Йовков за първото издание на „Старопланински легенди“ – само 10 000 лева. Карах го да поиска една сума в аванс, да се снабдим с жилище. Надеждата му била в антологията. Всичко бе уредено. Йовков искаше по-спокойно да избере разказите, но дойде мин[истър] Николаев и грубо отказа – фондът бил изчерпан. Дори се изразил: „Не стига, че държавата го храни, но трябва и къща да му правим“¹⁶.

разкази, които нямали успех; оттам и завистта му към Йовков. Когато завършил право, кандидатствал за доцент в Юридическия факултет; оттам и омразата му към университета. Като стана министър на просветата, заяви, че ще подложи професорите на проверочен изпит...

Николаев има тупето да говори на опелото на Йовков в черквата „Св. София“. Не бях на погребението в София. По-късно г-жа Йовкова ми казваше, че така се възмутила, та за малко да извика.

Още един парадокс: в последните години Йовков бе скаран с Вл. Василев и не сътрудничеса на „Златорог“. Василев бе написал нещо иронично за Йовковите пиеси. Но Николаев бе назначил Василев за председател на комитета по погребението на Йовков...

Последният пост на Николаев бе пълномощен министър в Стокхолм. След 9 септември не се върна в България. През 1968 г. узнах, че Николаев до смъртта си бил хонориран лектор по бъл[гарски] език в Упсалския университет. Това ми каза професор Тринуцко. Били приятели. Николаев живеел в Стокхолм. Там пристигнала тъща му, дъщерята на Н. Геров. Имал син и дъщеря. Тринуцко ми събщи още един факт: Николаев издал на френски книга [за] цар Борис III. Показва ми книгата – прочетох я. Царицата канила Николаев да отиде в Египет, той отказал.

¹⁴ Такива антологии бяха издадени на А. Страшимиров, К. Христов, Е. Пелин, Ст. Л. Костов и др.

¹⁵ Г-жа Йовкова доста ми говори за конфликтите между баща и дъщеря. И двамата имаха доста независими характери. Елка бе капризна – както я познавам от по-късно време; затворена като баща си, прекалено чувствителна като майка си. Разбира се, Йовков я е обичал, грижел се за нея да бъде добре облечена, купувал ѝ е всичко необходимо за тениса, защото тя играеше тенис и по едно време бе шампионка. Г-жа Йовкова ми казваше, че доста често е имало спречквания между баща и дъщеря.

¹⁶ Николаев бе уволнил Йовков под предлог, че бил синекура. Йовков работеше в Дирекцията на печата – тогава към Външното министерство. Той ходеше в дирекцията сутрин, взимаше румънските вестници, изчиташе ги у дома, превеждаше онова, което смяташе, че е интересно и важно за нас и ги връщаше на другия ден в дирекцията. Николаев смятал, че той трябвало да прекарва на служба 8 часа като всички други чиновници.

Четвъртък, 14 октомври. На обед отидох да взема г[оспо]жа Йовкова. Леко почуках на вратата. Показа се много разтревожена г[оспо]жа Йовкова и излезе веднага вън. „Йовков току-що се успокои. Заспа. Моля ви, ще останем вън.“ През малкия отвор видях, че Йовков обърна очи към вратата и погледна – поглед страдалчески, измъчен поглед. Вероятно ме видя, защото направи леко движение с лице. Все пак останахме вън – не обадох на госпожата. Тя беше страшно разтревожена. Не можеше да стои на едно място. Бързо пристъпваше напред и назад и още по-бързо разказваше. Йовков е много зле. Цяла нощ не е спал. Имал треска през нощта и вече повишена температура. Първите страхове, че може да го изгуби. Снощното облекчение е случайно. Днес коремът е отново подут и корав. Може да се наложи операция за облекчаване на червата. Йовков вече дал съгласието си.

Г[оспо]жа Йовкова беше страшно изтощена. Помоли ме да дойдем вечерта с Георгиев. Дори ако стане нужда, някой да остане при него през нощта, от 12 часа нататък, за да се опита тя малко да почине. Иначе и тя ще се разболе. Излязох да ѝ купя грозде, за да обядва. На връщане така я заварих в коридора – тръпна, страшно смутена, изнемощяла. Горката жена! Мъча се да разбере, колко голяма е нейната мъка. Мъча се да се поставя на нейното положение, за да почувствам цялата ѝ трагедия.

Излизам от болницата смутен, потиснат. Какво ще стане? Все още не смея да помисля най-лошото.

Към 7 часа сме пак в болницата с Георгиев. Г[оспо]жа Йовкова ни посреща на вратата. Йовков много зле. Никакво облекчение. Напротив, след обяд е имало силно влошаване. Сега малко се поуспокоил. От стаята излиза дежурният лекар д-р Паскалев. Завежда ни в своя кабинет. Говори ни, че положението е много опасно. Може би още тая нощ или утре сутринта най-късно ще се наложи операция – фистула, за прочистване на червата. Ще се направи отвор на някое черво. Д-р Атанасов и д-р Груев са предупредени. Госпожата шепне: „Още един шанс по-малко за операцията – появи се температура“. Молим лекаря да бъде внимателен. Подчертаваме кой е болният. Ще се положат всички усилия. „Но вече са възможни изненади“, казва д-р Паскалев. Пръв път изтръпвам. Вярата ми почва да се руши. Нима? Чувствам с някаква страшна болка голямата злочестина, чувствам, че вече сянката на смъртта витае над болния. Страшно е да се гледа г-жа Йовкова, тая разтревожена омаломощена жена, с горящи очи, с ръце, които молят за пощада, милост, помощ. Тя вече не може да спре погледа си никъде, неспокойна, изтръпнала. Утешаваме я, както можем. Но вече и ние сами не намираме думи за утеха. Съобщаваме, че специален човек от театъра (Гърдев) ще дойде в 12 ч., за да я сме ни при леглото на болния. Стойчев е вече наредил това.

Навън е паднала ранната есенна нощ. Така е тежко да се върви из улиците. Тихо разговаряме – вече за евентуална катастрофа. Но аз не вярвам, не мога да повярвам. Някаква сънна увереност в живота ми шепне, че Йовков ще бъде пощаден. Та нима тъй лесно може да ни напусне един голям човек. Кой би бил тъй жесток! Кой ще посмее да ни го отнеме? Пък може и предвижданията на лекаря да са преувеличени, да са неверни. Може би той се лъже.

На връщане говорим с Георгиев: не е ли необходимо да се обади в София, че положението на Йовков е тъй страшно. Може би ще изпратят голям лекар, професор, специалист. Няма ли, при лоша евентуалност, да ни тежи на съвестта, че не сме направили всичко възможно, за да се помогне на болния. Няма ли да ни укорят. Бързаме към телефонните кабинки. Взимам в. „Зора“¹⁷. Търся Йорд[ан] Бадев. Съобщавам му всичко. Йовков е зле, възможни са изненади, тая нощ или утре ще му правят операция. Да потърси веднага Йовковите приятели, непременно проф. Сп[иридон] Казанджиев, да говори и с министерството. Ако могат да изпратят лекар-специалист, професор, хирург. Тукашните лекари са много добри, но за всеки случай. Бадев е разтревожен. Обещава да направи веднага всичко. Накрая взема слушалката Георгиев и потвърждава моите думи.

Малко сме успокоени. София е предупредена. Още от завчера Стойчев беше говорил с Лилив. Сега знаят и истинското положение. Дано помогнат.

Отиваме в театъра. Казахме, че ще стоим до полунощ. Може би ще ни потърсят от болницата. Също обещахме да заведем определения момък, още веднъж да видим г[оспо]жа Йовкова, да поговорим с нея, да узнаем състоянието на болния, да я утешим.

Гледам едно от действията на „Елате на първо число“. Стойчев хвърля своите шегички на публиката. Вие се смеете, любезни зрители, но знаете ли какво е на тоя човек? Един скъп болник, негов приятел, страда в болничната стая. Той знае това, но трябва да ви размива – такава е неговата професия. В тоя момент идва Георгиев и ми съобщава, че ей сега е говорил с д-р Груев. Решено е да се направи на Йовков операция след половин час. Положението се влошило. Георгиев е приел обаждането, защото Стойчев е бил на сцената. Но вече му е съобщено. След свършването на представлението веднага отиваме в болницата. Един момент стоя като изумен. Нима вече? Толкоз ли е зле? После ставам и бързо се запътвам навън. На коридора срещам Георгиев и той пое към мен. И двамата шепнем: „Защо да чакаме Стойчев. Ще отидем веднага сами“.

Навън нощта ни посреща със своя студен лъх. Не можем да говорим изтръпнали от болка. Към 11 ч. сме вече в болницата.

Изкачваме бързо стълбите. Асансьорът е свален на втория етаж – при хирургическото отделение. Вратите на хирургическото отделение са широко разтворени. Разбирам – вече е занесен в операционната зала. Навярно вече го режат. Тичаме горе към стая № 59. Вътре госпожа Йовкова – леглото на болния е празно. „Занесоха го, занесоха го преди 2–3 минути“, ни посреща с плач. Тревожна, измъчена, тя непрекъснато повтаря: „Ах, той няма да издържи, няма да издържи!“ Успокояваме я, както можем. Гледаме да отклоним разговора. Почва да ни говори за него като съпруг, човек, писател. Неща често пъти несвързани, но все пак убедителни, трогателни. Обвинява себе си – тя го накарала да отиде в Хисаря. Той не искал, мъчно се отделял от къщи. Тя настояла. И през цялото време тъгувал в Хисаря за нея, даже за дъщеря си не спомнял той често. Пред Ц. Тодоров постоянно говорил

¹⁷ Йовков бе сътрудник на „Зора“; там печата много свои произведения (цели цикли разкази и др.). Бадев завеждаше културния отдел на вестника. Познавах го лично, без да бъда много близък с него.

за нея. Когато отишла, засвидетелствал ѝ такава обич, такава привързаност – тя е всичко за него, най-добрият лекар, най-добрата надежда. Шепне за своето отношение към Йовков, за ония моменти на обожествяване, на възхищение, когато е чувствала големия човек в него. Укорява се, че понякога е проявявала апатия, уморена от неговата болест, от неговата отчужденост от хората и самотност, от тая непрекъсната саможертва за литературата.

От време на време замълчаваме. Ослушваме се в нощта. Тишина. Какво правят сега там долу? Г[оспо]жа Йовкова проплаква, захълзва и през стенания отново заговорва за оня, за своя най-близък, който сега долу преживява най-страшните мъки.

Струва ми се, че всичко трае много дълго. Гледам часовника – изминал е половин час. След $\frac{1}{4}$ час дохожда и г[осподин] Стойчев. Разговорът отново се посъживява. За да внесе успокоение, той говори за сполучливо направена операция на неговата дъщеря. Разказва подробности, които съживяват отчасти вярата в медицината. Вече като че сме претръпнали. 12 часа. Минава 12 часа. Какво правят долу? Защо не ни викат?

Колко е изминало, сам не знам. Всички мълчим. Не гледам часовника, но може би е вече 12 $\frac{1}{2}$. Влиза сестра. „Операцията е свършена. Сполучлива.“ Болният е долу, пренесен в друга стая. № 29“. Стойчев и Георгиев излизат – отиват да потърсят лекарите. Сестрата надига част от завивките. Всичко ще се пренася долу. Г[оспо]жа Йовкова взима нещо в ръка. Помагам ѝ. И веднага тръгваме надолу. Сестрата е пред нас. Госпожата непрекъснато пита: „Къде е, как е, добре ли е всичко, какво стана“. Ето ни пред № 29. Отваряме тихо и бавно. На леглото до вратата лежи Йовков. Целият е обвит. Вижда се само главата. Болният измества бавно очи към вратата и среща погледа на жена си. Тя се приближава. Мъчи се да се държи, да не говори. Коленичи при болния. „Как си, добре ли е всичко“ – са първите нейни думи. Йовков прави знак с очи. Шепне нещо: „Добре, всичко е добре, само боли, боли“. Среща моите очи и ми прави знак да седна. Сядам. Няколко минути мълчим. Само г[оспо]жа Йовкова тихо шепне нещо край леглото. Йовков е блед, погледът е малко замъглен. Но дишането е страшно тежко, неспокойно, задъхано. Това дишане не го напусна до самата смърт. То ме изплашва като лош предвестник. Стоим няколко минути мълчаливи, с очи устремени към него. Малки капчици пот по челото му.

Виждам, че му е мъчително присъствието на чужд човек. Ставам и се сбогувам с кимване на глава. Йовков и в тоя страшен момент не забравя своята привична любезност и прошепва: „Довиждане! Много благодаря!“. След мен влиза Стойчев. Бави се няколко минути вътре, разговаря, излиза. През това време научавам от Георгиев и лекарите истината по операцията, грижливо крита от г[оспо]жа Йовкова. Открит е рак в стомаха в напреднало, безнадеждно състояние. Също рак в жлъчката, освен това апандисит. Операция на рака не е правена, защото е невъзможно и излишно, безполезно. Само е разтворен стомахът, за да излязат газовете. Никаква операция няма да помогне. Йовков ще живее още само един месец. На първо време ще има подобрение, обаче след това силите бърже ще отпаднат, смъртта е неминуема. Г[оспо]жа Йовкова излиза и ме моли да ѝ кажа резултата от операци-

ята. Йовков ѝ казал: „Чувствам, че операцията излезе несполучлива. Свършено е всичко!“ Аз я успокоявам (как да ѝ кажа истината!), че операцията ще облекчи болния, че скоро ще почне поправяне, а като се съвземе, ще му бъде направена нова операция, която ще го спаси.

Напускаме болницата с лекарите д-р Груев и д-р Атанасов. Топла есенна нощ. Но ние сме потиснати въпреки известни надежди, които дават лекарите. Цял изтръпвам, като си помисля, че сега в болницата горкият Йовков лежи с нарязан стомах, страдащ, безнадежден, изгубил вяра в живота, повярвал в смъртта. Все тъй страда и неговата горка жена, която вече навярно чувства, че губи всичко. Как тежи тая нощ над тия двама страдалци.

На главната улица се разделяме с лекарите. Стойчев се прибира в хотела. Решаваме с Георгиев да съобщим в София за операцията. Минава 1 часът. Откъде да се обадим? Обикаляме хотелите. Ето ни в хотел „Париж“. Търся проф. Казанджиев¹⁸. Обажда се г[оспо]жа Казанджиева. Съобщавам ѝ, че наложило се е да бъде направена операция, че операцията поне засега е излязла сполучлива, че ще има подобрение. Г[оспо]жа Казанджиева е явно разтревожена. Казва ми, че Йорд[ан] Бадев ги е потърсил, че проф. Казанджиев говорил с проф. Станишев¹⁹, но последният казал, че е излишно да идва в Пловдив, защото, ако се наложи операция, ще я направи д-р Атанасов не по-зле от него.

Прибираме се късно из пустите пловдивски улици потиснати и тревожни.

Петък, 15 октомври. Току-що сме влезли в третия час, малко след 10 ч. ме извика един от учителите, че ме търсят долу във връзка с Йовков. Нещо извънредно трябва да се е случило. Долу са Вичо Иванов²⁰ и пом[ощник]-кметът Щиплиев. Вичо ми съобщава да напусна веднага класа – с Йовков е свършено, агонизира. Връщам се да кажа на учениците, че няма да остана в клас и изтичвам навън. Вичо се обадил сутринта на г-жа Йовкова да пита как е болният. (Дотогава той не бе разговарял с нея или Йовков по изричната молба на госпожата да не безпокоим болния с никакви посещения.) Тя го помолила веднага да обади на Георгиев да отиде в болницата. Отиват двамата. Научават от госпожата, че Йовков прекарал много тежка нощ, а от лекарите – че положението е безнадеждно, сърцето няма да издържи, Йовков до вечерта ще свърши. Г[оспо]жата помолила Георгиев да телеграфира на проф. Казанджиев и дъщерята Елка да дойдат в Пловдив. Георгиев остава в болницата и накарва Вичо да ми съобщи да телеграфирам аз. Вичо обаче се наема да свърши това сам, а аз отивам в болницата. Там са г[оспо]жа Йовкова

---

¹⁸ Казанджиев и Йовков бяха много близки. След завръщането си от Букурещ, известно време Йовкови бяха живели в къщата на Сп. Казанджиев на ул. „Янтра“ като наематели. За този период Бела Казанджиева написа много хубав спомен, Казанджиев публикува разговорите си с Йовков.

¹⁹ По онова време Станишев се смяташе за най-големия български хирург. В кабинета на Багрянов той стана министър на вътрешните работи и бе осъден от Народния съд на смърт. Неговият син също е голям хирург, има клиника в Мюнхен.

²⁰ Вичо тогава бе главен библиотекар на пловдивската Народна библиотека. Още в първия или втория ден той искаше да посети Йовков. Помоли ме да говоря с г-жа Йовкова. Тя бе категорична: в никакъв случай, Йовков ще се раздразни, понеже Вичо писал нещо неприятно за една от Йовковите пиеси. А Йовков бе особено чувствителен на тази тема.

и Георгиев. Йовков е отслабнал за една нощ страшно, станал е неузнаваем. Само костите на лицето. Кимва с глава, но очите му някъде блуждаят. Г[оспо]жата е изтощена. Убеждавам я да отиде в друга стая да си почине – цяла нощ не е мигнала. Оставаме в стаята аз и една сестра, от време на време сменявана от прислужник. Понякога и двамата излизат. Настъпват най-страшните моменти: Йовков изгуби съзнание, бълнува, започна агонията. От време на време се мърва лекарят. Всичко е безнадеждно. Същото потвърждават сестрата и прислужникът със своята безстрастна увереност – до вечерта ще свърши. Става ми страшно. Давам си сметка, че всичко това трябва да е истина, че няма никакво съмнение, а все така цялото ми същество се бунтува срещу това, не иска да вярва, че тъй лесно ще изчезне един голям човек и писател. Йовков се опитва да стане. Лекарите нареждат да не му позволяваме, да го задържаме, защото при ставане болките от раните на операцията се засилват и ще го измъчват повече. Затова сядам от едната страна на леглото и му хващам ръцете при всеки опит да стане. Йовков вече бълнува. Какво говори? Малко се разбира. Ето откъслечни думи за изборите „...имам материали“ и др., които вече са се изличили от паметта ми. От тия несвързани бълнувания никога няма да забравя един момент. Йовков се опитва да стане. Прислужникът го задържа. „Позволете ми да стана, искам да стана.“ „Не може, лекарите забраняват, ще ви боли.“ „Кажете на лекарите, че аз съм поискал.“ „Не може.“ Той продължава да прави усилия. „Позволете ми да стана, за поемам отговорност... Лекарите нищо няма да ви направят. Аз ще призная, че сам съм искал да стана... Позволете ми да стана... Оставете ме да стана.... Нали сега е все едно... Всичко е свършено...“ „Не може, не може.“ „Няма да ви направят нищо... Аз познавам Борис... Аз ще кажа на Борис нищо да не ви прави...“ „Кой е този Борис?“ „Борис... аз го познавам... той ми е приятел... Борис... художника...“

Може би говореше за Борис Денев. Опитът да стане е безуспешен. Йовков отново полага главата си на възглавницата и временно се успокоява. Погледът му – тревожен, замъглен – е вторачен някъде към тавана. Устните шепнат някакви беззвучни думи. Бълнуванията отново се подновяват, спират, почват. Тъй до обяд. Г-жа Йовкова влиза в стаята. Сяда на леглото. Трие потта от постоянно потящото се чело. Но Йовков вече и нея не познава. Той от време на време дръпва завивката, тя отново го завива. Раздвижва цялото си тяло, лицето се изкривява. Гърчи се. Вероятно това са болките от раната. Почват първите конвулсии. Малко след 12 ч. пристига Георгиев. Сменява ме, за половин час се нахранвам и се връщам пак. Отбивам се да телеграфирам на Бадев: „Йовков е много зле. Очаквайте най-тревожни известия“. Все още се боя от употребата на страшните думи „агония“, „умира“.

От дясната страна стои г[оспо]жа Йовкова, от лявата сядам аз. Държа лявата ръка почти непрекъснато до смъртта, защото почват страшните гърчове на тялото. Движи се предимно лявата страна, където е сърцето. Дишането се ускорява, болният се задъхва. Страшни са обаче конвулсиите. Пръв път присъствам на агония. Лицето се изкривява, челюстите се изместват, очите се разтварят страшно, цялото тяло се гърчи, болният се опитва да се подигне, движи ръцете и краката си, отхвърля завивките. Вижда се – свършва, но откъде се взима тая сила? Държа лявата ръка, но в моменти на напрежение нейните усилия са така големи, че едва

не я изпускам. И това трае до 3 без четвърт. Петнайсет минути преди края Йовков се успокоява. Няма сили за движения и гърчове. Всичката жизнена енергия го е напуснала. Само понякога челюстите се движат. А дишането е ускорено, тежко, задъхано. Очите гледат в една точка – неопределено, тревожно, мъчително. Какво виждат тия очи? Къде е устремена последната частица съзнание?...

Към 1 ч. Георгиев идва и застава край вратата. От време на време излиза – на очите му сълзи. Към 1 ½ идва В. Иванов и сяда на дясното кресло – сменява изтощената г-жа Йовкова, която поляга на съседното легло, хълцаща и ридаетца. Гледаме да закрием от очите ѝ страшните конвулсии на болния, за да не я мъчат. Към 2 ч. идва г[оспо]жа Манолова²¹ и сяда до г-жа Йовкова – успокоява я. Вичо държи дясната ръка – показва ми пръстите, те са вече съвсем посинели. Ето краят наближава. Лявата ръка, която държи и която през цялото време беше студена, се стопля, нахлува в пръстите топлина. Давам знак на г-жа Йовкова да се приближи. Тя коленичи край леглото разплакана и хълцаща, целува ръцете. Ето последното дихание, последния трепет на лицевите мускули, последното движение на устните. И всичко е свършено... Йовков не е вече между живите! Чувствам на очите си сълзи. Плачат всички. Изведнъж става тежко, страшно и въпреки плача на г[оспо]жа Йовкова – така пусто, глухо, мъртво. Прислужникът, който е влязъл през това време, затваря очите на мъртвия. Г[оспо]жа Йовкова се навежда, целува мъртвия. Г[оспо]жа Манолова я извежда. Излизаме всички. Сега Йовков е сам, съвсем сам – в ръцете на професионалните болничари. Колко страшно е това! И колко мъчително е, че неговото тяло е напуснато от духа, от гения, от всичко... Г[оспо]жа Йовкова отива у Манолови. А ние с Георгиев бързаме да съобщим в София за края. Той отива при г-н Стойчев, за да съобщят в м[инистерство]то. Аз влизам в телефонната станция. Търся проф. Казанджиев. Никой няма в къщи. Търся Бадев – никой в къщи. Насетне обаждам се в книгоизд[ателство] „Хемус“. На телефона е старият Хаджиев²². Предавам вестта с молба да съобщи на близките на Йовков, на проф. Казанджиев и т.н.

В 5 ¼ сме с Георгиев на гарата. Пристигат дъщерята на Йовков – Елка, проф. Казанджиев и проф. Арнаудов. С проф. Арнаудов тръгваме пеша към града. Изненадан е, защо е викан. Едва сега научавам, че В. Иванов по свое усмотрение му

---

²¹ Невена Манолова, съпруга на бившия кмет на Пловдив Еньо Манолов, видна пловдивска дама, общественичка. Живееха на главната улица. Доста пъти съм бил у тях – Манолова бе подпредседателка на Културния комитет, а аз му бях секретар. Често заседанията ставаха в техния дом. Тя бе вече възрастна, но много запазена, висока, стройна, с руса коса. Казвах (чувал съм и от Вл. Василев, че на младини тя била прочута красавица. Като студентка в София (преди войната) се движела между писатели. Вазов я използвал като прототип (вероятно само по отношение на външността) на главната героиня от „Казаларската царица“. Че е била хубава, се виждаше и от дъщерята – тогава ученичка, а след това студентка – руса необикновено красива девойка.

²² Христо Хаджиев, акционер и директор на издателство „Хемус“, бе симпатичен човек. Бивш учител и стар социалист, той имаше много положителни черти. Издаваше не само учебници и класици, но и съвременни български писатели: Елин Пелин, Йовков, Багряна, Св. Минков, Фурнаджиев и др. Беше готов да помага на младите. „Хемус“ издаде съчиненията на Смирненски и съветската антология на Радевски. Дъщерите му бяха комунистки, също и зетовите. По-малката Елка бе женена за бъдещия генерал Пейчо Пейчев и бе съдена по процеса на Централния комитет (заедно с Вапцаров).

съобщил да дойде. Арнаудов съжалява, при все че иде да изпълни един приятелски дълг²³.

Отиваме у г-жа Манолова. Там са майка и дъщеря – разплакани. Вечерта специалният комитет по погребението има заседание. Урежда се програмата. Случаят с помощ[ник]-кметът Тодоров, който се бои да влезе да не би общината да плати разносните по погребението.

На другата сутрин съм рано у Манолови. Елка е все разплакана. Говорим дълго с г-жа Йовкова за покойния. Разказва ми многобройни спомени – за живота им в Добруджа, София, Букурещ, за Хисаря. Няма да стоят на изпращането в Пловдив. Ще си заминат с професорите в 1 ч. Не могат да понесат зрелището. До 12 ч. тялото трябва да бъде пренесено в черквата „Св. Марина“. Тялото закъснява. Придружавам г-жа Йовкова и Елка до черквата – покланят се на мястото, където ще стои ковчегът. Изпращаме ги на гарата.

След обяд става погребението. Много тържествено и мило. Всички ученици. Целият град е излязъл. Много венци и цветя. В черквата говорят митр[ополит] Максим, кметът Бож[идар] Здравков, Хр[исто] Борина²⁴, Конст[антин] Кръстев²⁵.

По пътя ми съобщават, че ще говоря на гарата. Казвам няколко думи пред входа на гарата.

Реч, произнесена от П. Динеков при пренасяне на останките на Йорд[ан] Йовков на 16.XI.1937 г.²⁶

Йордан Йовков не е вече между живите! Един светъл син на българската земя ни напусна завинаги. Певецът на българския живот, съзателят на най-хубавите български образи е вече бездиханен труп и неговите останки лежат пред нас. Небето е мрачно, лицата са тъжни, скръб е сковала сърцата на всички, които така многолюдно са се стекли да изпратят любимия писател и благородния човек. За Йовков днес тъжи цялата българска земя, защото той беше нейният пулс, нейното вдъхновение, нейната светлина. Йовков възпя не само нейната хубост, добродетелите на нейните синове, но и животните – вечните спътници, другари и помощници на човека. Спомнете си всички, колко прекрасни страници той им посвети. И наистина, ако можеха да говорят, и биха дошли тука, за да присъединят своята към общата скръб! Те няма вече никога да видят това благородно сърце, което

²³ Повикването на проф. Арнаудов бе един каприз на В. Иванов. В онези години Арнаудов не бе така интимно свързан с Йовков, както проф. Казанджиев например. И какво можеше да направи тук. Казваше ми, че си напуснал работа; отгоре на всичко харчи пари за влака, а вечерта трябва да плаща и хотел.

²⁴ Христо Борина, областен училищен инспектор, писател; някога е бил поет. Бе председател на Културния комитет. Като човек много добър. Доста заможен (жена му е била богата). Участваше във всички културни инициативи в града.

²⁵ Константин Кръстев, филолог, българист, директор на Девическата гимназия. Изключително симпатичен и културен човек. Член на Културния комитет. Учител на Ангел Каралийчев в Търговската гимназия, насърчава писателските му интереси. Значима роля.

²⁶ Текстът на словото е написан по-късно, след произнасянето. Той не възпроизвежда точно произнесената реч, а само припомня основните ѝ моменти.

търсеше и в звяра човека. Няма да го видим и ние – днес го изпращаме към вечния му дом – великата майка земя.

Поклон пред скъпата памет на големия писател и благородния човек – душа на българската земя!

Йовковото тяло е качено на специален вагон, който вечерта заминава за София.

*

На 20 окт[омври] траурна вечер за Йовков в Дома на изкуствата и печата. Говорят Хр. Борова, Ат. К. Георгиев, П. Динев, Кьостаров²⁷ рецитира разказа „Пожицата“. Салонът е препълнен.

*

ТЕТРАДКА № 10

1958–1962 г.

София, 15 юли 1958 г., сл[ед] об[яд] в 5 ч. на бул. „Толбухин“.

У Дора Габе

Кога е учила полски език.

Кога е била за първи път в Полша.

Как се е заинтересувала от полската литература.

Връзки с полски писатели.

Първи преводи от полски.

Полски влияния.

1. Учих полски език, когато Б[оян] П[енев] започна да чете лекции по п[олска] литература и му бяха необходими преводи. Загатна ми няколко пъти, че трябва да седна да уча по полски и че му са нужни преводи. Б. П. сам ме учи и граматиката минах с него. (Той знаеше още слабо, но се ползваше от езика.) Когато отидохме в 1913 г. в Краков, той почна да чете Dziady²⁸. Развълнува се, какво гениално произведение, колко ни е нужна. Отначало Б. П. ми даваше подстрочници – напр[имер] на Pan Tadeusz. Помогна ми украински, който знаех от майка си.

5. Първите преводи са на Pan Tadeusz, а след това лирически стихове. Авторите ми посочи Б. П. Напр[имер] Ролич-Лидер²⁹. Нямах го в никаква антология. Б. П. го чел на немски.

---

²⁷ Д. Кьостаров бе млад артист в Пловдивския театър. Назначен по време на войната за артист в българския театър в Скопие, той не се завърна в България. Известно време бе артист в Скопския театър. Брат му, адвокат, народен обвинител. Кьостаров е женен за Маша Живкова-Узунова (първата съпруга на Дечко). Живеят в Белград като невъзвръщеници.

²⁸ Поема от Адам Мицкевич.

²⁹ Вацлав Ролич-Лидер – пол. поет символист.

В „Полски поети“ няха нужда от подстрочници. Характеристиките са също от мене.

3. За първи път в Полша през 1913, дек[ември], един месец – Краков, Познан, Варшава. Най-неприятно във Варшава. Среща с руските професори, но поляците се сърдят и обратното. През 1918–[19]19 в една антология прочетох „Моята веч[ерна] п[есен]“³⁰ от К[аспрович]³⁰, пламнах и я преведох на един дъх. Помагаше ми Грабовски³¹, а също и Б. П. Преведох я за един ден, една нощ и другия ден, без да спра и без да спя, на един дъх. След излизането на антологията „Полски поети“, пол[ско]-бълг[арското] д[ружест]во ме изпрати в 1921 г. в Полша. Във Варшава се запознах с Каспрович в къщата на З. Василевски³², с Жеромски³³. Каспр[ович] ме покани да отида в Лвов на гости у тях, където беше ректор на у[ниверсите]та. Имах сказки в Краков, Познан, Варшава, Лвов – за П[енчо] Сл[авейков] и др. Някакъв народен събор, едва успяха да ми намерят стая в един стар хотел. В нощта дървеници, спях на масата. Сутринта ме намери Парандовски³⁴. Потърсихме Каспр[ович] в една кръчма, цяла нощ беше пил, капчици по голото му чело. Телефонира на жена си и я завеждат у Каспрович. Спях на дивана в кабинета на Я[н] К[аспрович]. Задържаха ме цяла седмица. Всяка вече[р] ми четеше химните на глас до сутринта, когато почвах да пеят птиците пред техния прозорец. Напълниха ми се ушите с ритъма и музиката, с начина, по който той ги чете. През лятото [на] 1922 г. заминах в Полша, той ме покани на гости да превода химните³⁵. Живях 2 месеца в Закопане в [с.] Поронин, у селянина, у когото бе живял Ленин, в старата къща, която сега е дадена за музей. Цял ден бях у Каспрович. Сутрин Я. К. пишеше, а следобед отивахме на разходка и по пътя той ми разказваше как е написал един или друг химн. Вечер исках да ми прочете д[есе]т стр[аници] от тоя химн, който превеждах, 4–5 пъти, оставаше ми музиката и ритъма. Сутрин аз превеждах, а Я. К. тогава превеждаше Шекспировите сонети. Не, това е било през 1921 г., те ме заведоха в Закопане. Като се върнах, Грабовски се разсърди, защото бях изпратена за 2 м[есеца], а стоях 5 м[есеца]; тогава работех в П[олската] легация – получавах месечна заплата за преводите, които правех. Моята командировка се състоеше в това, че аз си получавах заплата. След това чак 1926 г. отидох при Маруся³⁶, когато умря Каспр[ович]. Б. П. се бе върнал, Ян беше се парализирал, аз останах един месец, помагах да го гледаме. На другата година той умря. Отидох при Маруся за 1 месец. След това дълги години превеждах малки неща, разкази и т.н. Отиде си Грабовски. Тарновски³⁷ не се интересувахе, преводите бях изоставила.

Как превеждахте „Анхели“³⁸. Той излезе 1925 г. – преведох „Анхели“ много трудно. Б. П. ми го посочи, защото пишеше студия за „Анхели“. На 2 пъти късах

³⁰ Ян Каспрович – пол. поет и драматург.

³¹ Д-р Т. Ст. Грабовски – директор на Полското бюро по печата в София.

³² Зигмунт Василевски – полски политик от Народно демократичната партия.

³³ Стефан Жеромски – пол. писател, кандидат за Нобеловата награда през 1924 г., известен у нас с романа си „Пепелища“.

³⁴ Ян Парандовски – пол. писател, есеист и преводач.

³⁵ Преводът на „Химни“ излиза през 1924 г.

³⁶ Мария, съпругата на Я. Каспрович.

³⁷ Адам Тарновски – полски дипломат, посланик в София.

³⁸ Поема от Юлиуш Словацки – пол. поет и драматург – един от великата тройка заедно с Мицкевич и Красински.

ръкописа. Най-последно отидох в Чамкория, четох Евангелието. След III [редакция] Б. П. го прочете и ми каза: „Не, пак тук-там имаш нещо.“ Най-последно го прочете и каза – може. Въпреки че бяхме разделени (един път 1912 г., след това 1921) – до 1924 г. имам писма от него, срещаме се. Като се върна от Полша, пак искаше да се събираме. Беше изкарал роман с Маруся. „Тя ми каза, че само ти можеш да ме търпиш“. Соничка (София Калини – хазайка на Б. П.) мечтаеше да се съберем. Но беше свършено. Един път опитахме – бях във Виена, мама ми телеграфира, аз се върнах – до второ влюбване в жената на Душечка³⁹. Голямо приятелство. Само една година преди смъртта му не се виждахме. Питах Багряна. Аз му казах, че ти си казала, че съм ти го отнела. Б[агряна] пламна. За нея беше фатално – тя беше напуснала дом, мъж, дете.

Лиза два пъти го питала кога ще си оформят отношенията. Отлагал. На Олга М. казал: докато Дора не се ожени.

Той ми прати „Пан Т[адеуш]“ във Виена, 1918 г. – „1812 г[одина]“. Самият Б[оян] ми пращаше средства, брат ми пращаше, баща ми пращаше.

Аз превед[ох] „Съдиите“ от Висп[янски]⁴⁰, преведох „Халка“⁴¹ в стихове, тук се игра по моя превод. „Dom kobiet“ – къде остана преводът, загуби се. Превод[ох] „Адвоката и розите“ – някъде го играха, но ръкописът се загуби. В театъра давах и други преводи, които се изгубиха. Преведох „Немци“. Превела Sluby panienskie от Фредро⁴² – цялата в стихове, дадох го в театъра и се загуби. Ужасно трудно [бе] да преведа Фредро.

4. Стаф⁴³ и с жена му кореспондирах от 1921 г. – няколко години. С него се запознах у Каспрович в Поромин, в Закопане. У Стаф се запознах с [Вацлав] Берент⁴⁴ – през 1921 г. отидохме една вечер у Фокнера.

Каспрович беше влюбен в мен, а не Стаф – много обичаше жена си. Берент, вече възрастен, беше се влюбил. Не мога да си спомня – със Стаф се запознах у Василевски. С Берент си назначихме среща на „Марш[алковска]“, аз отидох и стоях, отидох у Стафови. Ема, жена му, ми каза, той припадна, отнесоха го в болница и после умря. Тогава се запознах и с Тувим⁴⁵, Вежински⁴⁶. Но и те млади, и аз млада – не обръщах внимание. Много интересен беше мъжът на голямата художничка – не си спомням името (Зофия Стриженска е добавил П. Д.) Той беше директор на една школа в Закопане – събираше деца и ги учеше на скулптура. Всеки ден идеше на Арендата[?]. Той беше влюбен. По 14 ч. седеше на една стълба да рисува. Толкова го ревнуваше, че беше му разрязала с една ножица сакото. Много интересен човек, беседването с него беше една голяма радост. Имаше и други

³⁹ Псевдоним на писателя Константин Константинов.

⁴⁰ Станислав Висп[янски] – пол. поет и драматург.

⁴¹ Вероятно става дума за операта „Халка“ (Halina) от пол. композитор Станислав Монюшко, либретото, което Д. Г. е превела, е от Влодзимеж Волски. В библиографския указател „Дора Габе 1886–1983 г.“, НБКМ, ОБ. „Г. Кроснев“, С. 1985 г., този превод не се споменава.

⁴² Александър Фредро – пол. поет и драматург.

⁴³ Леополд Стаф – пол. поет, виден представител на модернизма.

⁴⁴ Вацлав Берент – пол. писател.

⁴⁵ Юлиан Тувим – пол. поет и драматург, един от основателите на литер. група „Скамандер“.

⁴⁶ Казимеж Вежински – пол. поет.

интересни хора. Един изследовател на Словацки – „Крал Дух“⁴⁷. Там се запознах с Шимановски⁴⁸. Надменен ужасно, но много красив, с големи зелени очи. Не можах да се запозная с Пш[ибишевски?], той беше с жена си. Маруся ме предупреди, че той е опасен човек. Там беше и Третер, с него бяхме големи приятели. У Третерови съм гостувал[а]. Беше много интересен човек. Неговата жена и сега е още жива – живее в околностите на Варшава в една стара къща като замък, пълна със стари картини. В дома на К. следобед идваха гости – писатели, художници. Там се запознах и с К. Макушински⁴⁹.

Бяхме с Маруся (Бунина, братовчедка, руския) в кафенето в Закопане. Три пъти се обърна да ме види. Изпрати ми писмо в София – питал[а] Маруся, коя е тая.

Картичка от Балмонт⁵⁰ на другата година в Закопане. Прати ми картичка – разправили му за мене – „Ще видя тия очи“.

С Реймонт⁵¹ се запознах у Василевски. Имах сказка за Вазов. Бяха дошли Стаф, Реймонт. След сказката се събрахме у Реймонта и образувахме бълг[аро]-полски комитет. Реймонт беше председател. Но комитетът не работи. Р[еймонт] беше болен, дълги години боледува. Живееха почти по селски, жена му проста селянка. В стаята му мътеше кокошка. Имам от него Слору с негов подпис. Р[еймонт] много сърдечно и радостно се отнасяше към мене. Като дъщеря. М. Здеховски⁵² – имам писма от него. Той беше приложил романтизъм във философията, беше ужасно против Русия. Той ми пишеше писма. Беше възрастен човек. С него се запознахме в Краков 1913 г., там имаше някакво Кою, там се запознахме с него, там се запознахме с Грабовски. В това Кою Б[оян] говори за България; и аз казах няколко думи. Струва ми се, че ги преведе Ян Гжегожевски⁵³. Помня, жените ме запrikaзваха. Там се запознахме и с другия Грабовски, историк[а], той имаше четири дъщери, едната се отрови. Имаше един малък син, той ме наричаше „мамо“, пращах му книжки. Казаха ми, че сега е емигрант и говори по радиото срещу Полша. Не можех да се отърва от историка Грабовски, непрекъснато излияния, където вървя, той подир мене. Те, поляците, тогава бяха влюбени – виждаха чужденка.

Б. казваше: „Хай да си вървим, цял полк обожатели“. Заминахме.

Берлин, вече 1914 г. М. Белчева, [...?], К. Михов бяхме няколко месеца в Берлин. От там в Прага. Б. се ровеше из библиотеките. Аз имам всеки ден температура и много кашлях. В Прага дим. Заминах за Инсбрук – снеха ме чужди хора – бях болна – останах 40 дни. Имам много хубави писма от Прага в Инсбрук. Всяко писмо може да се напечата – като худ[ожествено] про[изведе]ние.

С Тарновски не можеше да се работи. Той беше повърх[ностен] човек. Беше любител на картини.

⁴⁷ Една от мистичните поеми на Словацки.

⁴⁸ Карол Шимановски – пол. композитор.

⁴⁹ Корнел Макушински – пол. детски писател.

⁵⁰ Константин Балмонт – рус. поет символист.

⁵¹ Владислав Реймонт – пол. писател, носител на Нобеловата награда.

⁵² Мариан Здеховски – пол. философ.

⁵³ Полски ориенталист.

6. Полски влияния

Ян Каспрович – той ме научи на свободен стих, как да си служи с него. Вървят дребни вълни, дребни вълни – и всичко туй се събере и образува един вал. Такава е у него фразата – тоя ритъм вътрешен. За да получи стихотворението симфоничен характер – римата може да бъде вътре или накрая – общо да звучи музикално. Това смятам, че постигнах в „Лунатичка“ и на отделни места във „Вела“. Във „Ветровете“ и „Лунатичка“ просто се учих от тия преводи – те ми дадоха една вътрешна свобода, как да си служи със своб[одния] стих. Напр[имер] у Рицос – не е поставено на тая почва, а тая музика като у Касп[рович]. Там има други неща – всеки ред е отделна фраза и образ, най-кратка форма, абсолютна наситеност на образи и теми. Съвършено други бяха у Ян Каспрович – там звучаха оркестренно.

Отново говори за случая в 1955 – под мое въздействие била изпратена на търж[еството] за Мицкевич във Варшава Бл. Димитрова, а не тя. Не могло двете да се поставят на равна дъска – тя въведа Мицкевич в България.

Отново отбелязва, че не съм я поздравил специално за медала „Мицкевич“, а случайно; не съм отишъл на тържественото връчване в Полското посолство.

Какви статии сте писали за полската литература и какви сказки сте държали.

Сказки: „Трагедията на полската емиграция“.

С „Полски поети“ обикалях неизброимо количество градове – говорих за п[олската] л[итерату]ра, разказвах спомени за някои поети и четях от тях преводи.

Популяризирах химните на Ян Каспрович. Първите химни четях в легацията – на няколко пъти каниха писатели на гости и аз четях химните.

За Я. Каспрович четох сказка и на френски в Алианс Франсез. Също в Париж в Слав[янския] и[нститу]т четох на френски за полската литература и Я. Каспрович. Присъстваха от Испания емигранти и каталонци. Това беше 1930 г.

Не знам дали на моята сказка не бяха Багряна и Д. Спространов⁵⁴. Секретар на Слав[янския] и[нститу]т беше, мисля, поляк – Залески.

Там имам сказки за Йовков, Вазов, Яворов, Ботев. Едната сказка беше за съдбата на нашата поезия. Същата сказка за поезия[та] я повторих в Лондон. Беше уредено от Д[ружест]во[то] за Близкия и Средния изток. И разбира се, винаги в тия сказки намирах случай да говоря за Добруджа.

[Пропуснат е съставен от П. Д. списък с преводите на полски поети от Д. Г. За повече информация вж. биобиблиографския указател „Дора Габе 1883–1983 г.“]

9.III.1962 г.

През месец юни в България беше Анатоли Стерн⁵⁵.

⁵⁴ Димитър Спространов – бълг. писател.

⁵⁵ Пол. поет футурист и известен сценарист.

Лично не го познавах. Един ден получих писмо от Варна (бил в Дома на журналистите) – в плика писмо от Стерн и писмо от Поляк. Поляк ми го препоръчва, моли ме да му помогна, когато дойде в София.

Веднага му писах писмо. Казах му да не се безпокои за материалната страна; ако е нужно, ще му намерим пари. Да телеграфира, за да му осигурия хотел. Подобно писмо отправих и в Съюза на писателите. Помолих Януш да му ангажира стая (ангажирала в „Балкан“ – другаде нямало).

Един ден сл[ед] об[яд] телефонът звъни от провинцията – обаждат се Стерн. Ще пристигне на другия ден, четвъртък, в 12 ½ ч. Чакахме го с Януш в „Табсо“⁵⁶. Пристига със свои приятели: лекар и журналистка от Краков (от *Dziennik Polski*), млади симпатични хора.

Поканих ги на обед в „Руския клуб“. Следобед той се среща с Анг[ел] Тодоров⁵⁷ – имал писмо за него. На другия ден с Вичо Иванов⁵⁸ и Панталеев⁵⁹ ги водихме в Бояна. В събота Съюзът им даде кола – ходиха до Самоков и Боровец.

В петък сутринта среща в Съюза. Присъстват П. Матев⁶⁰, Л. Стоянов⁶¹, Грубешлиева, Пантелеев, Б. Божилов. Много жив и интересен разговор.

В събота вечер вечеря от името на Пенклуба. В неделя сл[ед] об[яд] у Анг[ел] Тодоров. Присъстват Бл. Димитрова, Марангозов⁶², Йежи Лау. В петък вечер в Полския център – Стерн чете свои стихове и преводи от български поети.

Стерн е висок, с побелели коси, стегната фигура. Пътува с жена си, твърде възрастна дама, но много жива, разговорлива, постоянно се вмесва в разговора.

Стерн извънредно културен, много чел, с много хора се срещал, много голям литературнотворчески и преводачески опит. Разказва за срещите си с Маяковски – пръв издава книга с негови преводи през 20-те години в Полша.

Провежда вечерта в Полския център извънредно умело. Поставя интересни въпроси, предизвиква разисквания.

Грижи се за свои преводи в България – детска книга за „Народна младеж“; дава стихове на Б. Божилов; проза на Новацки – за превод в „Народна култура“.

19.VII.1962 г.

⁵⁶ Транспортно-авиационно българо-съветско общество – съвместно дружество, създадено между СССР и окупирана България като част от репарациите.

⁵⁷ Бълг. писател и функционер на БКП. Членовете на Съюза на българските писатели (СБП) преди 1989 г. по презумпция са членове на БКП и изповядват официалната идеология. Изключенията не променят това правило, защото, както се оказа по-късно, т. нар. „безпартийни“ са били или направо доносници, и/или обслужват активно режима.

⁵⁸ Бълг. писател.

⁵⁹ Димитър Панталеев – бълг. поет.

⁶⁰ Павел Матев – бълг. поет и функционер на БКП.

⁶¹ Людмил Стоянов – бълг. писател, основател на Съюза на трудово-борческите писатели, близка до БКП организация, заедно с жена си Мария Грубешлиева.

⁶² Николай Марангозов – бълг. поет.

Тая вечер, разхождайки се с Б. Делчев⁶³ по бул. „Руски“⁶⁴ и Симеон Радев. Обадих му се. Пожела да го съпроводим. Няколко пъти се върнахме от Военния клуб до Ректората и след това го изпратих по „Раковска“ до тях.

Тънка, малко изкривена към раменете фигура. Започнал е 85-ата си година. Но е жив, много разговорлив, почти не ни дава да кажем дума – говори само той.

Теми: за собствената си работа, за спомените, които пише. Сега е при Балканската война. Страшно го изморявали, защото всичко преживявал отново, влагал целия себе си в онова, което пише. „Срещнах днес Арnaudов“⁶⁵. Много добре изглежда, запазен, млад – защото когато пише, не преживява, не се вълнува, не влага себе си, отсъства от собствените си работи.“ Няколко пъти споменава „Строителите [на съвременна България]“ – как ги писал, как ги четат и сега. Ясно – цени ги високо, цени цялото си литературно дело.

За стила – придава му извънредно важно значение. Мъчно пишел, много поправял. Сега е принуден да диктува – това го измъчва. Срещнал патриарха⁶⁶ и му казал, че бърза, че последната му книга е прибързана. Историкът е в стила – ако няма стил, трудът му се превръща в извор.

К. Константинов⁶⁷ му дал двата си тома спомени. Жена му му прочела няколко страници и той му написал хубаво писмо, след това му се обади по телефона да се срещне с него. Отговорил му студено, почти троснато. После разговаряли – Константинов недоволен, че не прочел цялото, че не намерил човек, който да му прочете всичко. Изобщо чувал за Константинов, че няма приятели, не може да поддържа приятелства.

Обича да се обажда и насърчава, когато прочете нещо хубаво. На мен така се обади някога от Брюксел – без да ме познава. Прочел „Сливенският Парнас“ на Вл. Василев в „Лит[ературни] новини“. Не го познавал лично – обади му се по телефона, срещнали се, разговаряли. „Какви престъпления е извършил? Защо е това отношение към него?“

Някога прочел нещо от Здр. Петров⁶⁸, попитал кой е той. Сега са големи приятели. С лека усмивка в очите казва: „Дори когато се връща от Москва, винаги ми носи подарък“ – и показва с началото на двата си събрани пръста.

После пита: „Кой е тоя Зарев? Какво представлява? Какво преподава в университета? Не съм чел нищо от него. Обади ми се един-два пъти, срещнахме се, покани ме на вечеря“. Няма определено впечатление.

---

⁶³ Борис Делчев – бълг. критик, ортодоксален комунист, който признава в спомените си, че Д. Талев е оцелял по случайност в първите дни след 9.ІХ. Недолюбван от властта, защото си позволява да се надсмива над „литературната дървеница Панталей Зарев“ и подобните, които обслужват режима.

⁶⁴ Сега отново „Цар Освободител“, както се е наричал до преврата на 9.ІХ.1944 г.

⁶⁵ Акад. Михаил Арnaudов – известен бълг. фолклорист, етнограф и лит. историк. Осъден от „народния съд“ на доживотен затвор за участието си в правителството на Ив. Багрянов, освободен през 1947 г.

⁶⁶ Патриарх Кирил Български. Има съмнения, че някои от трудовете му са писани от М. Арnaudов и Ив. Дуйчев, низвергнати от режима и привлечени от него за сътрудници. Съдейства за подчинението на БПЦ на режима.

⁶⁷ Константин Константинов – бълг. писател, автор на емблематичните спомени „Път през годините“ в 2 тома. През 2011 г. Националната библиотека издаде третия, неиздаван досега том.

⁶⁸ Здравко Петров – бълг. лит. критик.

За Талев – не харесва „Самуил“, „Паисий“. Много измислени, сантиментални неща – принизяват образите, не улучват в същината. Според него престижът на Талев главоломно падал. Срещали го приятели и казвали: „Не можем да прочетем повече от 100 страници от „Самуил“. В работите на Талев нямало въздух (по-скоро това го казва за начина на описанието, за стила). Лошо е, че Талев бързал да издава. Както и в картините, в един роман трябва да има първи и втори план. У българските писатели много често всичко е първи план.

Опитах се да го защитя – писателите не могат винаги да пишат изключителни неща; дори романите на Вазов падат след „Под игото“.

За Ант. Страшимиров⁶⁹ – и той и брат му Димитър неуравновесени. Но отделни страници чудесни, много добре написани.

За Караславов⁷⁰ много добро, приятелско мнение, пълен с признателност, цени високо благородството му. Има устни, които се усмихват, но строги очи. И у Стамболийски устните усмихнати, но очите не били строги, а лукави.

„Младите приятели, които ме посещават, всички са против Караславов. Не мога да разбера защо.“ Някога още преди 9 септем[ври] му казал нещо по повод на „Татул“ за диалога. Караславов казал, че това много му помогнало – преработил диалога на „Снаха“.

За Лилиев – огорчен, че не говорили за поезията му. „За него не говорят лошо, но мълчат. Мълчат, защото смятат, че поезията му е упадъчна“⁷¹. Благодарен на Лилиев, че в тежък момент му услужил с пари – „само Вие и той, други отказаха“.

Желае литературните му статии да излязат под моя редакция. Това ми е казвал няколко пъти и в миналото. Искал някакъв млад критик да направи това, казал му: „Не, това ще направи Динеков“.

Няма добро мнение за историците. Само донейде за Косев⁷². Питам за Б. Цветкова⁷³ – не я споменал, защото не би могъл да бъде обективен. Познава я от малка и винаги я ценял. Разказва интересен епизод за нейния дядо (баща на майка ѝ и на Козма Георгиев). Когато започва Илинденското въстание в Смилево, държи реч, предупреждава, че ще се дават жертви, ще горят къщи. Сам запалва къщата си – за пример, че е готов да понесе всички жертви.

Говори за себе си. Пет години учил френски лицей в Цариград, след това в Лозана, но повече време прекарал в Париж.

Говори за жена си с голямо уважение: дъщеря на ген. Винаров⁷⁴, внучка на д-р Вълкович⁷⁵; знае отлично френски, немски, английски; знае цялата европейска ли-

⁶⁹ Антон Страшимиров – бълг. писател, брат на историка Димитър Страшимиров и на политика от БРДСП Тодор Страшимиров.

⁷⁰ Т. Павлов и Г. Караславов, комунистическите „корифеи“, му помагат да оцелее и му дават работа след преврата на 9.IX.1944 г.

⁷¹ По време на просташката комунистическа диктатура имаше много упадъчни неща: поезия, музика, картини, мисли, включително „битова разложеност“, ако случайно легнеш с някой/я без брачно свидетелство.

⁷² Вероятно става дума за акад. Димитър Косев – бълг. историк.

⁷³ Проф. Бистра Цветкова – бълг. историчка.

⁷⁴ Ген. Върбан Винаров – участник в Сръбско-българската война.

⁷⁵ Д-р Георги Вълкович – бълг. посланик в Цариград по време на Ст. Стамболов, убит от емигранти русофили.

тература. У нея Клодел⁷⁶ идвал постоянно на разговори; и други знаменитости. Художничка. Роднина с Георги Иванов⁷⁷. За К. Мирчев⁷⁸ лошо мнение – обърнал се към него „Другарю Радев“.

Чувства се сам, няма приятели. Само връстници могат да бъдат приятели; различieto във възрастта разделя. Сега останал само един приятел – Ив. Радославов⁷⁹.

Говорил на цар Борис: трябва да създаде елит, да изпраща всяка година по 10 души да се учат в Оксфорд, Сорбоната, Германия. Борис не направил нищо; нямал усет към тия неща; поне по линията на контраста.

Лошо мнение за Шишманов; празен ентузиаст, компилатор. Когато отивал в Украйна, му казал: „Защо отивате там? Не виждате ли, че немците създават украинска държава, за да забият клин в Русия, да откъснат украинците“. „Аз съм зет на Драгоманов, не мога да не отида.“ Учудва се, как Вазов е могъл да слуша съветите на Шишманов.

Пита за Андрейчин⁸⁰. Исква да говори с него – давал крива насока на езика. Защо ъ (ят) премахнато? Защо това якане? Национален въпрос, също неблагоприятно. Сърбите казвали, че македонците екат, следователно не са българи.

22.VII.62 г.

Днес сутринта с Леков⁸¹ и д-р Ив. Хр. Иванов пътувахме в Боровец. От там на Черната скала⁸². На връщане през Радуил, Марица, Долна баня, Костенец.

Много разговори за кибернетиката и биологията.

Вечерта телефонирам на Блага⁸³. В 8 ч. излизаме, в градината, в ресторанта на Лятната къпалня – много шумно, неделен ден, деца тичат покрай масите, младите танцуват. На връщане дълго разговаряме.

Тая вечер Блага е не само много елегантна (модерна рокля без ръкави, пъстро зелена, прави я много стройна), но и удивително красива.

Много разговори за съюза и литературата.

Разказва ми подробно за новите си стихове. Изобщо изоставила романа, защото ѝ дошло неудържимо настроение да пише стихове. Още като се обадох по телефона – каза ми, че пише стихове. Знаех, че в такъв случай няма да излезе, нищо не може да я накара да напусне масата си. Но сама пожела да излезем, като потърси Мира. Мира не била вкъщи, Багряна заета с бояджии. Излязохме сами.

---

⁷⁶ Може би става дума за фр. писател и дипломат Пол Клодел.

⁷⁷ Бълг. генерал.

⁷⁸ Кирил Мирчев – бълг. езиковед.

⁷⁹ Виден бълг. литератор, един от редакторите на сп. „Хиперион“ и от основателите на СБП.

⁸⁰ Акад. Любомир Андрейчин – бълг. езиковед, член на БКП от 1945 г.

⁸¹ Проф. Иван Леков – бълг. езиковед, славист, като П. Д. завършил Ягелонския университет.

⁸² Местност, близо до Боровец, откъдето в дните след преврата на 9.IX. са хвърляни нарочените за „народни врагове“.

⁸³ Блага Димитрова – бълг. поетеса, на младини комунистка, по-късно дисидент, народен представител и вицепрезидент, през 1993 г. напуска поста, несъгласна с политиката на избрания с гласовете на БКП първи президент след 1989 г. Ж. Желев.

Командировка от „Лит[ературен] фронт – Блага е била на язовир „Искър“. За да проследи как се напоява софийското поле, ходила при специалистите инженери в М[инистерст]вото на земеделието, след това проследила пътя на каналите от язовира до Кремиковци. Изключително интересни впечатления. Вече е замислила цял цикъл. Разказа ми идеята на всяко отделно стихотворение. И формата, в която ще бъде написано.

За конгреса за мир в Москва и писателите, които са участвали в него.

Разказвам и за срещите на Сартър⁸⁴ и Симон де Бувоар⁸⁵ в Полша, за изявлени-
ята им.

Тя е чела много, познава цялата съвременна френска, немска, английска, аме-
риканска литература. Говорим за Фокнър⁸⁶ – Бог. Райнов⁸⁷ е написал къса, но мно-
го хубава статия в „Лит[ературен] фронт“. Бог. Райнов знае много, вижда нещата
дълбоко, пише с голяма култура. Чудесно би било, ако винаги пише така – да
казва, което мисли, което чувства, да предава нещата така, както ги разбира.

Днес Блага е в най-добрата си форма. Говори за новото и го чувства, то не
е външен, самоцелен стремеж (понякога имам такова впечатление), а е истинска
вътрешна необходимост. Мисля, както много често: тънка чувствителност, голя-
ма култура, непрекъснат стремеж за усъвършенстване. Огромна амбиция да бъде
поетеса, писателка. Човек с дарба – това се вижда от написаното досега. И все
пак – ако се занимаваше с литературна критика, теория, история, не би ли създала
нещо много голямо и силно? Колко такива културни и задълбочени критици има,
с такава солидна интелектуална основа, с такъв блестящ стил, свеж, хубав, увле-
кателен, чист звънящ език? Кой ще каже на писателя дали е намерил правилно
пътя си? И имаме ли право съвременниците да се намесваме в това? Може би само
времето може да бъде справедлив съдник.

Говорим за изказването на Олдридж⁸⁸ в „Лит. фронт“. Блага е разговаряла с
него на другия ден след годишното събрание. Интересни думи на Олдридж: „Со-
циалистическите държави няма скоро да надминат в материално отношение ня-
кои капиталистически държави. Напразни надежди в това отношение – трябва
много дълго развитие. Но в това няма нищо трагично, защото социалистическите
страни имат друг капитал – моралния. Тук трябва да бъде тяхната сила. Само че
тоя капитал го разрушаваме и разпиляваме непрекъснато. Малко грижи за него.“
Случаят със Сталин. Олдридж го преживява много болезнено. Западната прогрес-
ивна и комунистическа интелигенция обръща огромно внимание на тая страна.

24.VII.1962 г.

---

⁸⁴ Жан-Пол Сартър – фр. писател, екзистенциалист, марксист, маоист, незнаяно защо носи-
тел на Нобеловата награда за литература през 1964 г., която приятелят на Че и Кастро отказва.

⁸⁵ Симон дьо Бовоар – фр. писателка и феминистка с леви идеи.

⁸⁶ Уилям Фокнър – амер. писател, носител на Нобеловата награда през 1949 г.

⁸⁷ Богомил Райнов – бълг. писател, функционер на БКП, сталинист. Сполучливо прякоросан
от Радой Ралин заради зловещата му роля в бълг. култура Погодил Номерайнов.

⁸⁸ Джеймс Олдридж – австр. писател с леви убеждения, носител на Ленинската награда
за мир и под.

Надвечер на връщане вкъщи срещам Емилиян Станев. Тръгнал да търси карамфили – днес жена му навършила 51 години. Купува карамфили, оставя ги в къщи. След това се разхождаме из Парка на свободата⁸⁹.

Говорим за съюзните работи – огорчен, обезверен. Говори умно, макар и малко екзалтирано, с присъщите му парадокси и самоподчертаване, самоизтъкване. Емилиян Станев трябва да се слуша внимателно – когато е пийнал, той е невъзможен, дори глупав, макар и понякога много смел. Когато не е пил, може да каже интересни неща – особено, когато мисълта му се изчисти от баласта на думите. Сега е [в] такова настроение.

Ще отбележа само два момента: защо отгоре не оказват доверие на писателите? Защо нямат вяра в техния здрав смисъл, в техния избор, в техния стремеж да намерят нещо ново, да тръгнат по истинския път на изкуството? Защо трябва да им се предписват решения, защо трябва по унизителен начин да им се налага ръководство?

Втори момент – много лесно унищожаваме хората си. Няма друг народ, който така да посяга на интелектуалците си, който така лекомислено да се лишава от своите даровити и културни синове. Не ги щадим – дава примери. Ние правим всичко възможно, за да унищожим най-ценното у нашия народ – хуманизма му. Йовков най-добре е показал тоя хуманизъм на българите, но ние все повече се отдалечаваме от него.

Говорим много за романа му „Иван Кондарев“. Това е голяма грижа. Вече 8 години Емилиян се занимава с него. Сега пише края – Септ[емврийското] въстание. Мъчни глави. Много неща проучил, разпитвал съвременници и участници. Разговарял с Осинин⁹⁰, чел му свой дневник. Емилиян иска да представи съдбата на нашата интелигенция. Много мисли върху съдбата на офицерството. Раздвоеният му път след Пър[вата] св[етовна] война. Разказва ми съдържанието на нови глави, които е написал. Исква да ги напише по нов начин – чрез вътрешен монолог и диалог.

След това у тях. Жена му прочита много ясно и отчетливо една от новите глави. Корфоновозов пътува с влака за София. През съзнанието му минава всичко преживяно, всички срещи в градеца. Прекрасно изображение на предметната обстановка: чудесни детайли, точни, предадени икономично, но извънредно изразително. Великолепно познаване на природата, езика. Много хубаво предадено и вътрешното движение на мислите, преживяванията, впечатленията.

Чете втора глава – в центъра Кондарев. По-слаба, вътрешният монолог по-неубедителен.

Чете страница [от] последната глава. Кондарев е арестуван. Преди разстрела дълъг разговор с Христатиев. Разговорът може би малко неубедителен в тая обстановка.

Разказва ми за съдбата на другите герои. Най-много го интересува Костадин Джупуна – той ще бъде убит на лозето от ратая си.

⁸⁹ Днес отново Борисовата градина.

⁹⁰ Псевдоним на бълг. писател Димитър Попов – участник в организираното от комунистите Септемврийско въстание през 1923 г.

Казва, че има хубави теми за разкази, ще ги пише след завършване на романа. Романът несъмнено е едно значително произведение, резултат на големи творчески усилия на взискателен художник. Емилиян Станев може би няма да напише друг роман, но за него това е един голям експеримент, една цяла книга. И това ще дава отражение върху творчеството му по-нататък. Експеримент, който увеличава зрелостта на писателя.

Прибирам се вкъщи след 11 ч.

ТЕТРАДКА № 11

Румъния

1.XI.1961 г.

Сряда. В 9:10 самолет „Ил 18“ за Букурещ. В 9:50 в Букурещ; на летището Пурика и Елена Пиру. В хотел „Атене Палас“.

Площадът пред бившия кралски дворец. „Атенеума“⁹¹ – филхармонията. Голямата нова зала за събрания, концерти и представления – модерен стил, кръгъл покрив. Новите работнически блокове в центъра на града – разноцветни.

С Пиру обикаляме града.

По ул. „Каля Викторией“ малки разностилни сгради с магазини. Улицата постоянно прави извивки. Покрай университета – на четири улици. Отпред площад с две статуи – създатели на първото румънско училище.

Патриаршията – на височина. Там е и сенатът. Поглед към стария Букурещ – едноетажни или двуетажни сгради.

Много хубави отделни частни домове.

Букурещ много голям.

Отделни квартали с вили.

Големите булеварди.

Посещение на черкви – стари, 17–18 в., с външни фрески, притворът е с колонади, стил „Брънковяну“⁹².

Черквата при двореца една от най-красивите.

Черква в малка уличка (отделя се от „Каля Викторией“).

В 1:30 при Новиков в Института. Разговор и програма. Хубава сграда. Институтът само в долния етаж – две приемни стаи – кабинет на директора и заместник-директора, един хол, зала за заседания с голяма кръгла маса.

Обед в Дома на учените. Надвечер разходка из града.

Антиквариати.

Вечера в Дома на учените. Среща с Михов, Динулеску, Бодя.

⁹¹ Концертна зала в Букурещ.

⁹² Стила от епохата на влашкия княз Константин Брънковяну.

2.XI.1961 г. Четвъртък

Сутринта рано разходка из града: „Каля Викторией“, антиквариати, новите блокове срещу двореца (разрушаване на стария град).

10 ч. за „Могошоя“ с Пиру.

Излизаме от града, булеварди, шосето „Киселев“, шосето „Сталин“, „Скътента“, „Бонася“.

В Букурещ много паркове.

„Могошоя“ – парка и двореца на Константин Брънковяну. Неговата съдба – посечен в Цариград 17 в.–началото на 18 в. (1714 г.)

Дворецът. Горният етаж – тераса към двора, тераса към езерото.

Сега музей – много добре нареден.

Портретът на Брънковяну от неизвестен художник; малко тъжен, сякаш предчувства съдбата си.

Автопортрет на художник с неговия учител. Цялата румънска култура – сякаш продължение на прекъснатата българска. Дворецът показва каква би била българската култура.

Западните влияния – италианската лоджия към езерото. Оформяне на колоните – спираловидни. Чудесни врати с плетеници. Фамилията Вакареску с гробница в гората.

Връщане.

В изложбата на румънската лека промишленост.

В етнографското село – в каре край езерото. Нещо изключително. Къщи с дворовете и цялата подредба от всички райони на Румъния. Чудесно оформени кътове. Великолепни дървени черкви – от Сев. Румъния и планинските райони – островърхи. Вътре запазени някъде фрески, направени върху плат и залепени на дървото. Две отделения: за мъже и жени. За всяка къща се грижи един човек.

Разходка по езерото с параходче – двуетажно.

Късно обядваме в „Атене Палас“. Разходка вечерта из града.

3.XI.1961 г. Петък

В 9 ч. среща с Пиру. Разходка из града. Гробищата Белу. Гробовете на Караджале⁹³, Еминеску⁹⁴, Садовяну⁹⁵, George Cosbuc⁹⁶ (1866–1918, от Трансилвания)

В Парка на свободата – статуите една срещу друга.

В Института за фолклор

М. Пол – в залата за снемане.

Работят 91 д[уши].

⁹³ Йон Лука Караджале – рум. писател и драматург.

⁹⁴ Михай Еминеску – рум. поет романтик.

⁹⁵ Михаил Садовяну – рум. писател.

⁹⁶ Рум. поет.

64 научни работници.

Специална техн[ическа] секция – ценни апарати.

Институтът в самостоятелна удобна сграда – някога дом на Таке Йонеску, м[инистър] на външните работи през I [-та] война.

34 000 тома библиотека – всичко върху балканския фолклор. Обмен с 36 страни и 400 фолклорни центрове.

Институтът [е] към М-вото.

Секция за фолклор в Лит. и-т, в Яш – колективи: в Сибиу – Йеремие, секция в музея.

Каталог на приказки, балади, мелодии.

Специалната библиография фолклор ще излезе в около 8 тома.

За М. Пол да му се изпратят Коледните песни на Л. Романски⁹⁷.

Обяд в Дома на учените.

Вечерта в 8 ½ вечеря у Новиков – жена му, Махаила с жена си.

4.XI.1961 г. Събота

9 ч. в Лит. институт за заседание в общата зала. (Институт за л-ра и фолклор).
Кратък доклад за работата на нашия институт.

-----

2 секции – литература и фолклор.

Подготвя се история на рум. л-ра в 5 тома.

I том – фолклор, л-ра до просветителството

II том – просветителство до създ. на рум. княжества

III – Голямата румънска класика през XIX в.

IV – Двадесети век

V – Съвр. л-ра.

Колектив – 120 души;

Макет – в 500 екз[емпляра];

Без библи. препратки;

Библиография след всяка глава.

Да се изпраща на института „Лит. мисъл“.

Разговори с професора по полска литература Кицимия; той е и фолклорист.
Бил е в Полша 1934 (късно) – 1938.

В ръкописния отдел на библи. на Академията.

Разговор с акад. Вианц. Интересът по сравн. лит. история в Утрехт, Холандия.

5.XI.1961 г. Неделя

---

⁹⁷ Може би става дума за диригента Любомир Романски.

В 8 ч. тръгване за Брашов с Пиру.
Шофьорът Янани – нисък, подвижен,
Болен от стомах.

Плоещ – значителен град, нови постройки, рафинерии.
Равнината, румънските села, спретнати къщички.

Кимпина – град северно от Плоещ. Отклоняваме се на връщане през едно село – долина, после хълм – затворът „Дофтана“. Строен в началото на 20 в. по белгийски образец. Подкова с пет павилиона. В 1940 г. разрушен от земетресението, много загинали.

Възстановен след войната в по-голямата си част като музей. Килиите на Г[еорги] Деж и други членове на ЦК. Килии без светлина.

Продължаваме – в Кимпина къщата на художника Григореско, сега музей. Наблизо насреща каменната „крепост“ на Б. Доджеу в памет на единствената му дъщеря Юлия – тежко, камък. В края на живота си спиритист.

Навлизаме в планината. Долината на р. Поутава (?)⁹⁸.

Много красиво.

Планините.

Синая – вили.

Кралските дворци.

Пелеш – островърхи кули, дървени. Отвътре залите в тъмно дърво. Огромни богатства: оръжия, гоблени, мебели. Любезна, млада, красива девойка, която ни развежда (винаги с хубава усмивка). Парк, чудесен изглед.

Предел.

Следобед в Брашов.

Хотел „Карпати“. Дълга улица, малки едноетажни къщи с големи дървени или железни порти, с дълги дворове от едната страна (а някъде и от двете), дълги ниски постройки.

Стария град – Ратхауза⁹⁹, площада, тесните улици, тесни опрени една в друга къщи без дворове.

Черната черква – огромна (някога горяла, затова опушена). В края на града черквата „Св. Бартоломео“. Развежда ни красива възрастна немкиня. Странични стари части с фрески.

Тръгваме за селото Härman, населено с немци, както и всички села наоколо и Брашов (сакси). Къщичките с трапецовидни покриви, като къщички-играчки.

Укрепена черква от 14 в., кулата от 13 в. Влиза се през дълбок вход, дебела железно-дървена врата. Вътре висока кръгла, елипсовидна стена, по нея килийки със самостоятелни балкончета и стълбички. По черквата също налепени няколко

---

⁹⁸ Въпросителната е на П. Д. Става дума за река Прахова.

⁹⁹ От нем. език Rathhaus – общината.

такива килийки. Встрани в зида – стар параклис, изоставен, с фрески в лошо състояние.

Вътре черквата готика – с груби скамейки – за жените без облегалки. Търсим органиста. Влизаме в крепостната стена при входа – с широка стая, където живеят няколко души. Млад човек, жена, която ни развежда, друга жена, която мълчи, мъж, който стои до огъня, две деца.

Органистът не е тук.

Тъмно е вече. Прибираме [се] в Брашов в хотела, много луксозен.

Вечерта след 9 ч. разходка – ратхауза, площада, черната черква, малките улици, старите къщи с големи порти, дълги дворове.

6.XI.1961 г. Понеделник

Сутринта в 8:30 отново в Херман. Пристигна директорът на училището – свири на органа. Мощни звуци изпълват старата черква.

Директорът – мъж с приветливо, открито лице.

[Изпуснат е адресът на органиста.]

Олтарът на черквата подарен от Карл Шведски XII след Полтавската битка.

С. Прежмер – на 5–6 км по-нататък.

Също укрепена черква от 1212 г., 2 двора, дълъг вход, 2 железни врати. Вътрешният двор – килии на 3 етажа, стаи в стените.

Тук е могло да се събере населението на града.

Назад през Брашов за с. Кристиан, голямо, цивилизовано, с хубави сгради в центъра, богато. Селските къщи с порти, дълги дворове като в Брашов.

Черквата е обградена със стени, реставрирана. Качвате се горе при органа по страничен вход.

От Брашов към Сибиу. По пътя села с крепостни черкви. Някои от тях разглеждаме. Тежки, студени, каменни, смесица с романски елементи, като грамадни каменни блокове.

Рупеа, Сигишоара, Медиаш, Сибиу.

Пристигнахме вечерта в 8 ч. Сибиу голям град. Кратка вечерна разходка. Оживена главна улица. В ресторанта – певица.

Рупеа – тежка катедрала, грамада от блокове. Извикваме свещеника – интелигентен изглед. Вътре в черквата груби скамейки, орган от 15 в.? До черквата голяма кула, по-стара от самата нея. Наоколо дървета стари.

Сигишоара – обяд в центр[ален] ресторант. Горе на крепостния хълм. Един от най-интересните градове. Няколко хълма. Планини. Крепостният хълм отвсякъде обграден от сгради, жилища, улици.

Самият крепостен град – запазил средновековния си вид. Влиза се през тежки каменни входове. Вътре площади, улици, черкви, сгради. Главният площад – катедрала, училище, кула с часовник, в кулата градският музей. Пред училището

паметник на Петьофи – предполага се, че е загинал тук. Чудесен изглед към града долу в долината. Матови, червени, патинирани покриви; къщите долепени една до друга, без дворове.

Качваме се нагоре по тесните улици. Горе също стара черква, обградена със стена. До нея може да се отиде и по дълга покрита стълба (по тая стълба слизаме). От едната страна градските гробища – по хълма все каменни паметници, немски гробища. Някои гробници – издълбани беседки върху стръмния бряг.

Отгоре изглед към града и планините наоколо.

Рядко запазен старинен град.

7.XI.1961 г. Вторник

Денят на Окт[омврийската] революция. Само знамена, портрети, витрини; няма манифестация.

Сутринта разходка из града. Малък площад – „Шилер“. Стара дълга, красива, едноетажно-двуетажна улица „Петьофи“. Върху една къща: „Тук е живял Петьофи през април 1849 г.“

[Пропуснат е адресът на журналист от „Румънска хроника“.]

В градския музей „Брукентал“. Създаден в началото на XIX в. в специална сграда за него – правоъгълна, триетажна, два вътрешни двора.

Музеят е богат. Богата етнографска сбирка – керамика, костюми. Живопис – един Тициан (кръстен Ессе homo), два Рубенса, особено характерен Лойола, цяла фигура, гола глава, малка брада, просташки, ординарен израз.

Ръшинари, село близо до Сибиу, едно [от] най-хубавите села, които съм виждал. Къщата на Окт. Гога – 20.III.1881 г. Високи порти и стени, никого няма. Стаята, където се е родил и работил, [гледа] към улицата. Чудесно село, извити улици, като дъги. Много хубави къщи – всички на улицата. С големи врати. Улици с калдаръм – чисти.

„В тази къща е роден на 21 март 1881 г. Октавиан Гога, поет на нашето страдание“¹⁰⁰. Здрач над града, защото почва да вали монотонен есенен дъжд.

Едно от най-интересните преживявания в 12 ч. в катедралата, голяма, започната в 13 в. Строги, но красиви линии. Отвътре също строго и красиво. Голяма фреска на лявата страна от 16 в. – след това художникът убит.

Най-големият орган в Югоизточна Европа (след Виена), 6 хил[яди] тръби. Свири Дреслер, най-големият органист на Румъния, немец. Висок, не много стар, с почти бели коси, благородно дълбоко, почти вдъхновено лице. Идва за нас. При органа – ръцете, краката. Нещо удивително. Музика изпълва цялата черква – сякаш цял оркестър. Най-напред цялата мощност на органа, след това силни и удивително нежни мелодии, накрая етюд от Бах. Неговата жена, приятна немкиня,

¹⁰⁰ В същото село е роден великият Емил Чоран, за което по една или друга причина П. Д. не споменава.

малко измъчена, ни показва долу черквата. Ние сме в началото при органиста по тясна, дървена стълба.

[Пропуснат е адресът на музиканта.]

Вечерта разходка в дъжда с кола. Могат да се видят още старини. Търсим черква с орган. Попадаме в полската черква край гората – малка, грозна, претрупана с лоши изображения и натруфена с цветя. Няколко жени се молят.

8.XI.1961 Сряда

На път за Букурещ. Към планините. Навлизаме в долината на р. Олтул, широка и буйна. Октавиан Гога ѝ е посветил стихотворения – набира водите си от сълзите и страданията на неговия народ.

Села, мостове над реката, дървета в есенни багри – сиво, жълто, червено, върху далечните планински върхове вече сняг, някъде в долините е паднала мъгла – минаваме през нея. Живописни, красиви места в дефилето. Прекосяваме планината, навлизаме в Олтения.

В манастира „Козя“ (от планината Козя) – навсякъде има славянски имена и думи.

Манастирът „Козя“: в средата черква, наоколо манастирски сгради, бели, в буква „Г“. Черквата е построена в 1386 г. по образа на Крушевац в Югославия. Разрушавана; в 1517 г. почва нейната реставрация. Изпълнена със стари фрески; на задната вътрешна страна портрети на ктитори.

Гробове на воеводи. Тук е гробът на Мирча воевода¹⁰¹ [и на] неговата дъщеря.

В дъното на двора, зад черквата, музей – икони, утвари, старинен параклис с фрески – вграден в новата сграда. Прозорецът на музея гледа към р. Олтул и долината. Изключително красива гледка: реката, която шуми,

[Пропуснат е адресът на шофьора на групата.]

Долината в дъното, в перспектива линии на планините – една зад друга.

Тук някога е дошъл поетът Григорие Александреску (1812–1885), от това място е наблюдавал реката и долината и е написал стихотворение за манастира и долината, което се смята за знаменито.

На 500 м от ман[астира] „Козя“ е курортът Кълиманешти с балнеосанаториум, с почивни домове, с вили.

Продължаваме пътя.

Пристигаме в Римнику Вълчеа. Привлекателен град. Търсим следите на Софроний. В старата митрополия, където е била и печатницата. На хубаво място. Комплекс от черква и бели сгради. Влизаме – в средата на двора голяма черква от

¹⁰¹ Става дума за принц Мирча I Влашки.

19 в., бяла камбанария в двора. В дясно старинна черква с кубе, което се издига високо – старата черква от 18 в. След нея сградата на митрополията.

Зад черквата управлението на митрополията. От ляво дълга четириъгълна сграда с големи стаи – старата печатница. В коридорите копия от фрески. Сега също е печатница, само че е заета само една част от сградата. Влизаме вътре – нови каси за букви и печат[арска] машина. С нас викарият Германо и свещеникът Кръстою, които ни развеждат.

Тук е печатан „Кириакодромион“. Може би тук е идвал и Софроний. Къде е починал?

Продължаваме напред към Куртя де Арджеш (първата румънска столица). Напускаме хубавото асфалтирано шосе. Път през планината. Навлизаме в Мунтения (Валахия)¹⁰². Гори, планински хоризонти. Бедни планински махали и села с малки (удивително малки като кутийки къщи), с лоши дворове, схлупени стари построй-ки за добитък и стопански цели.

Румънското облекло: ризата у мъжете над панталоните, черна кръгла прилеп-нала шапка или големи калпаци. По-рядко съвременно облекло.

Пристигаме в Куртя де Арджеш (реката Арджеш доста буйна и широка). Него-лям град в планината. Най-напред в черквата на Нягое Бесараб¹⁰³ – строена през 1512–1517 г. от цариградски майстори, с арабски и арменски елементи. В 17 в. ра-зорена, горяла през 19 в. Възстановена и преобразена от френския архитект Леконт де Ноуи. Сега отвън [е] придобила нови багри, кубетата позлатени, нетипични две кубета с изкривени колони. Вътре с 12 колони (две изкривени) – 12-те апостоли. С нови фрески, блестящи украси. Като се погледне от олтара към изхода – наистина изключително красиво, но липсва патината на старостта. Типичен византийски стил (разлика от суровите готически катедрали).

Тук се намират гробовете на войводите и кралете. Гробът на Нягое воевода. Гробовете на Карол, Елисавета, Фердинанд, Мария и др.

Чудесна акустика. Развежда ни младият семинарист Бобоя Николае – изпява гамата, след това „Отче наш“. Зад черквата в двора нова красива сграда – сега почивен дом на служители на черквата.

Извън оградата, отвъд шосето – чешмата на майстор Маноле. Изградена в 16 в., според легендата, след смъртта на Маноле. Маноле изградил черквата, в нея вгра-дил жена си...

По-навътре в града – черквата на воеводите (на властващите фамилии). Доста голяма, абсолютно запазена, с хубави червени тухли (вероятно такива са би[ли] някога разрушените български черкви).

Изградена през 14 в. Затворена. Вътре фрески, доколкото може да се види от ключалката на желязната врата. Тук е погребан първият румънски воевода Негру Вода¹⁰⁴. Черквата се намира в твърде обширен двор, обградена с каменни зидове,

¹⁰² Тази част от страната е известна като Голяма Валахия или Голямо Влашко.

¹⁰³ Влашки войвода.

¹⁰⁴ Известен още като Раду Негру – митичен владетел на Влашко.

с широк, открит изглед. В двора останки от двореца на воеводите и другите дворцови сгради. Зидарията от неизработени камъни, твърде сурова.

Напуснахме града.

През равнината, румънски села край шосето, къщите не са особено красиви.

Питещи – голям град. Обядваме в много добър ресторант.

В 6:30 в Букурещ. Вече е паднал здрач.

9.XI.1961 г. Четвъртък

Сутринта в легацията при Р. Георгиева. Кварталът – отделни двуетажни и триетажни сгради в градини.

Разходка из града по цялата „Каля Викторией“ – новото със старо, едноетажни и двуетажни домове от XIX в. В началото жилищни сгради и учреждения, Академията, по-нататък магазини.

В градината „Чешмеджиу“ в центъра на града, с езеро, пищна зеленина, малко изоставена, алеи дълги, прави, с надвиснали дървета – като тунели. Пеликани, други птици. Бюстове на артисти, музиканти, генерали.

Пантеон – кръгло място в градината, кръгла алея със скамейки, около нея 12 бюста от бял камък на румънски писатели:

[Пропуснат е списъкът на 12-те писатели.]

След това дълга разходка из квартала между „Чешмеджиу“ и „Каля Викторией“. Често пъти къси улици, понякога криви, с двуетажни и едноетажни, твърде красиви за времето къщи. Вероятно градени в края на 19 и началото на 20 в. Между двете войни високи сгради, тежки, не винаги красиви.

Черкви. Училища, ученици, които излизат на тъпци и изпълват улиците.

Следобед в музея „Букурещ“¹⁰⁵, на кръстопътя на четирите големи булеварда, срещу старата болница, кулата и черквата.

Красива, старинна, двуетажна сграда с големи огледала, някогашният дворец Суто¹⁰⁶.

Историята на Букурещ от най-стари времена (голям археологически дял).

Снимки, щампи, гравюри на Букурещ от края на XVIII в., началото на XIX в. – епохата на Ботев.

Да се поръчат:

Гравюра за битката при Никопол 1396 г. – Johann Schiltberger, Reisebuch..., Nürnberg, 1540.

Гравюра за избиване на християни при Златица, 1443 – Antonius Bonfinius, Rerum ungaricum..., Bern, 1545.

¹⁰⁵ Става дума за Общинския музей за изкуство и култура, където има експозиция и за историята на града.

¹⁰⁶ Известна фамилия гръцки преселници от Цариград.

Гравюри на търговци – Nicolo de Nicolai, Le Navigazioni et viaggi fatti nella Turchia, Anvers, 1575.

„Букурещка улица“ – Stradă in București de la 1842 (Ch[arles] Doussault).

Sterată la palatul domnitorului Gheorghe Bibescu in 1843 (Doussault).

Vedere panoramica a orașului 1872.

Д-р Русел¹⁰⁷

Добуджеану – Гера

Strada Lipscani la intretinere cu piata Sf. Gheorghe

След това разходка из стария Букурещ. По улица „Липскани“ – напомня нашата „Пиротска“, търговска улица, дюкяни, хора, стоки.

По страничните улици – стари, грозни, подлежат на събаряне и унищожение едноетажните и двуетажните къщи.

Пресичаме булеварда, качваме се нагоре, тесни улици, стари трамваи, които бучат и минават съвсем близо до тротоари[те]. Малки магазини, някога са били все еврейски.

Изобщо тук е някогашният Букурещ.

10.XI.1961г. Петък

До обяд в хотела. Подготовка на бележки и лекции.

До 1 ч. в катедрата по славистика с проф. Михеля. Там Златка Уфу, Лаура Баз, Мария Осман, Завера, проф. Кицимия, лекторка по полски език, преподавател по словашки.

Устройство на катедрата.

Въпросник за изучаване на българо-румънските връзки.

3 ½ ч. започваме с Дикулеску и Е. Пиру разглеждане на местата, свързани с Българското възраждане.

Почваме с българското училище. Към него води бул. „Христо Ботев“. Двуетажна стара сграда с двор на „Калея Калараш“, някога „Калея Вергулуи“, на ю[го]-из[ток] в Букурещ. Някога в края на града. Недалеч е ул. „Липскани“. На вътрешната страна откъм двора надпис:

„Българска народна църква и училище св. Кірилла и Методия установени съ старанието и помощъта на тукашните родолюбиви българи 1869 маіа 11 Букурещ.“ (стр. 32 в тетр. Църковнослав. букв.)

---

¹⁰⁷ Вероятно става дума за д-р Николай Русел-Судзиловски – руски евреин, анархист, и според фалшификатора на лит. история Г. Бакалов „доказателство“ за „социализма“ на Хр. Ботев. Не бива да се забравя, че прочутата „телеграма до Парижката комуна“ е „намерена“ от същия в Ленинската библиотека през 1930 година.

Влизаме в дълбоката изба по високи неудобни стъпала. Води ни бай Георги Петров от Долна Джумая (Серско), служител в училището от 1911 г. В дълбоката изба от три големи помещения със сводести входи се е намирала печатницата на Каравелов и Ботев.

Долу на партера, вдясно, е живял Хр. Ботев. По две извити срещащи се широки стълби се качваме на първия етаж. Широк коридор – хол. Насреща врата – тук някога е била българската черква. В дясно по малко коридорче се отива към стаите, където някога е живял владиката Панарет Рашев. Сега сградата е ученически пансион.

В двора нова небоядисана сграда. Деца, излизайки от училището. Запознаваме се и с бившия директор на училището Господинов от Толбухин, музикант, дошъл тук през 1936 г. Жив, строен, енергичен.

Кварталът е стар, стари, повече едноетажни къщи; всичко подлежи на разрушаване, включително и българското училище.

На същата улица, на 100–200 крачки, на ъгъла с ул. „Свети Мина“ се намира стара, едноетажна, порутена сграда – известно време тук е била печатницата на Каравелов. По тясната улица минава двойна трамвайна линия. Тежки трамваи шумят.

На гробищата „Белу“. Голямата гробница на Хр. и Евл. Георгиеви, художествено изработена. Надпис: *Evloghi și Christo Gheorghiev*. (С хубава плетеница върху белия камък, с четири фигури от бронз на всеки ъгъл, до нея по два бронзови запалени свещници. Гробницата е върху голяма площ; една от най-хубавите гробници тук, дело на скулптора Фриц Щорк.

На ул. „Щербан Вода“ 51, едноетажна нова къща (старата е разрушена) с хубав барелеф на Хр. Ботев и надпис на румънски и български:

„Тук живя и работи през 1875 г. великият български революционер и поет Христо Ботев.“

[Пропуснат е надписът на румънски.]

Къщата се намира в стария квартал от другата страна на р. Дъмбовица.

„Куза Вода“ 30 – мястото, където е била къщата на Раковски. Сега я няма, покъсно построена къща. Надпис, че тук е работил през 1863–1864 г. Раковски. Къщата се намира недалече от черквата „Св. Спиридон Нови“, завършена в 1859 г. Улицата е старинна, тиха, малко изоставена като целия квартал, където са работили Ботев, Каравелов и Раковски.

„Каля Мошилор“ 134. Паметна плоча с барелеф на Каравелов. Тук е била неговата печатница. Надпис:

„В този дом живя и работи големият български общественик и писател Любен Каравелов. Тук той редактира и печати вестниците „Свобода“ (1869–1874) и „Независимост“ (1873–1874), органи на българското национално революционно движение.“

Дълга улица, някога в края на Букурещ. Стари едноетажни къщи, минава трамвай. Голяма двуетажна сграда, някога хан, с 2 големи входа. Влизаме през дълбок вход, вътре голям дълъг двор. Вторият етаж с дървени прозорци, нещо като тераса. Особена атмосфера. Нещо отдавнашно, но същевременно и солидно.

Ул. „Димитрие Ончу“ № 23. Тук някога се е намирала къщата, от която Ботев е заминал за България. Улицата е почти успоредна на „Мошилор“, някога в края на града. От тук са започвали градините; имало е български градинари. Сега на мястото нова къща. Плоча:

„Тук бе къщата, в която живя през 1876 г. великият български революционер и поет Христо Ботев. От тук той потегли начело на въстаническа чета за родината си и загина геройски в борбата за нейното освобождение.“

Сега нови сгради, едноетажни, двуетажни. Насреща една съвсем стара, порутена къща, малко владена навътре – дава идея за някогашния изглед на улицата. Улицата е доста широка; почва от бул. „Г. Димитров“. По времето на Ботев се е наричала Stradă Rumeoare.

Връщаме се през старите улици на града към центъра. В кафене „Нестор“ (сега „Република“) на „Каля Викторией“ до хотела.

В 7:30 на театър. Народният театър „И. Л. Караджале“, в зала „Комедия“ (сградата унищожена през войната от бомбардировки, строена в средата на 19 в., сега стои паметна плоча).

Театърът навътре от „Каля Викторией“, зад книжарницата „Руска книга“. Интимен, хубав, четвъртит, малък площад. Сградата хубава; вътре също хубава, с 3 балкона, в бяло, с орнаменти, креслата в червено кадифе.

Играят „Ана Каренина“. Изобщо хубаво представление. Добро сценично решение, много хубави костюми. Слаби: Вронски – Тео Barton, стар, с набръчкано лице, неизразителна (макар съдържана) игра; Каренин – Jon Fintesteanu – пълен, с добродушен вид, особено в началото; липсва студенината, бюрократизма, чиновническия формализъм и скуката на Каренин.

Много добри жените; някои много красиви. Самата Ана не особено подходяща – Marta Botta, стара, със светли коси, малко похабено лице, понякога дори грозно. Липсва ѝ външното очарование и младостта на Каренина. Но играе много хубаво. Особено хубав глас: тих, но ясен, нежен, топъл, очарователен. Има чудесна дикция. Чувства поезията на език[а]. Какъв женски образ е създал Толстой!

11.XI.1961 г. Събота

В 8 ч. тръгваме за Браила и Галац. Elena Piru, проф. Лазареску.

Пътят е безинтересен – равнина, мъгла, влага, села с остарели, неинтересни, банални къщи. Беден изглед.

В Браила. Градът с прави улици, твърде широки. Планът на града е направен при ген. Киселов в 1834 г.

Най-напред в художествената галерия на площада, доста добра за този град. Класици и съвременни художници.

След това в истор. музей, също на площада, в партера (бивш ресторант), доста зали, задоволително добре подреден.

Стая, посветена на Ботев; експонатите, изпратени от София. Тук е имало Ботев музей, разрушен през 1960 г. Голям макет в средата на стаята. Музеят е носил название:

Ministerii
Muzeul mixt Hristo Botev
Brăila

Музеят е представял двуетажна къща, слепена с едноетажна, с широк двор. Това е бил ханът на Чакър, в който Ботев е живял.

Прекосяваме четвъртият площад, в средата паметник на Траян. Малко по-надолу голяма грозна черква (огромна за този град, претоварена с украси), построена през 1872 г.

По главните улици доста нови и двуетажни къщи. Някои от старите едноетажни къщи са много хубави – с колони, с украси, с хубаво оформени фасади и покриви, вероятно на гръцки и румънски богаташи.

Но когато погледнеш в страничните улици – всичко едноетажно, старо, почти легнало на земята.

Градът е разстлан върху широка плоскост, има трамваи. Покрайнините на града – почти на земята овехтели къщи. Може би тук някъде са живели хъшове.

На пристанището. Дунавът е сравнително тесен.

Галац. Градът е голям (около 120 000 души), с център, с широк нов площад и огромни жилищни блокове. Паметникът на Еминеску. Отдолу на партера на всички блокове магазини – храна, сладкарници, текстилни магазини, цветарници и т.н. Тук е също хотелът – нова сграда, но отвътре с редица дефекти.

От хотела и площада води главната улица „Република“. Вечерта голямо движение по нея – някои много хубави магазини. Нови сгради, освен строените сега, други строени между двете войни. Особено хубави са едноетажните и двуетажните богаташки къщи (някои на фанариотите) – с колони или еркери. Сами за себе си те са чудесни, макар че по улицата се редят ниски и високи сгради.

Стигаме до ул. „23 август 1944“. Тръгваме надясно. Хубави отделни двуетажни и особено едноетажни къщи с колони, хубави фасади, малки градини пред тях, хубави огради.

Вървим доста дълго – срещаме ул. „Балческу“. Точно на изхода на ул. „23 август 1944“, която тук свършва, е българската черква и българското училище, където е живял Ботев. Те са в центъра на града.

Отначало ни показаха друго училище на ул. „Хаджи Стоян“ № 60 (по-ново и по-голямо, тук някога се е пазила архивата). Но същинското училище е отделно от черквата на ул. „Н. Балческу“ № 65. Едноетажна, продълговата сграда, с два прозореца към улицата. Там е поставена плоча на бълг. и румънски:

„През 1871 – 1872 г. е живял в тази къща великият български поет и революционер Христо Ботев, роден 1848 и починал 1876.“

Вътре в черквата сега живее Атанаска Атанасова, българка от Силистра, омъжена, с две дъщери. Едната учи философия в Букурещ. Тъгува за България; тук няма никакви близки; мъжът ѝ е бетонджия.

Минаваме покрай къщата в двора, в къщата на свещеника, след това в канцеларията на черквата; портрети на Д. Благоев, Вапцаров, Червенков, Живков, Югов, картина на Кирил и Методий. Няма никаква стара архива. Разговаряме със свещеника, румънец, руски възпитаник, завършил руска семинария и дух. академия в Киев.

Величко Попов е бил тук учител; Ботев идва от Браила при него, от тук [е] арестуван и пратен във Фокшан. Имало някога камбанария. Старите разказвали, че Ботев се бил крил в нея и се бил подписал.

Черквата голяма, висока, надпис:

„Българска народна черква
1861“

Строена по настояване и със средствата на Максим Райкович от Дряново; погребан е в двора до самата черква, малък паметник с надпис на български. Доста се посещава от българи. По сведения на черквата около 302 бълг. семейства (някои смесени). Вътре в черквата фрески и икони, подарени от българи, с български надписи. В ляво на олтара голяма икона на Кирил и Методий. Друга икона, подарена от Македонското дружество.

Продължаваме нагоре по ул. „Балческу“. Българското у[чилищ]е неугледно, стара сграда.

Отделни хубави къщи с колони. Навлизаме в чаршията: дюкяни до дюкяни, повече едноетажни, рядко двуетажни. Напомнят някогашната „Пиротска“ или провинциални търговски улици у нас – нещо старо и овехтяло. Твърде голямо оживление. Минават едновангонни и двувангонни трамваи.

Разхождаме се из града. Еднообразен румънски град, макар и доста обширен и много оживен.

Ресторант[ът] в хотела препълнен, музика, много млади хора.

[Пропуснати са адресите на свещеника и на жената, която живее в училището.]

12.XI.1961 г. Неделя

Посещение на старите черкви в Букурещ на 1.XI.

„Крецулеску“ – прекрасна, кокетна, красива черква в центъра на града до бившия кралски дворец и новите блокове. Червени тухли. Отпред открит притвор с колони и фрески. Стил Брънковяну. Фрески. Гробове на клисарите – надгробни плочи в притвора. От XVIII в.

„Колця“ – от XVII в., епохата на Брънковяну. На булеварда при болницата, срещу нея Музея на Букурещ. До черквата кулата. Същият притвор с колони.

„Св. Георги“ – бул. „1848 [г.]“, с паметник на Брънковяну пред черквата. По пътя за патриаршията. Легендата е, че там са погребани останките на Брънковяну. Стара черква на „Каля Викторией“, зад магазина за риба на ъгъла. Влиза се през малка уличка. От 17 в. – епохата на Брънковяну. Фрески.]

Сутринта 8 ч. на пристанището на Галац. Голяма пристанищна гара. Дунавът тук е голям. Над него мъгли. Тръгваме за Яш. Последен поглед към Ботевата къща. Полето в мъгла, ръми дъжд.

От двете страни на шосето села, почти едно след друго. Еднотипни къщи с големи дворове, с хубаво изрязани стрехи, дървените рамки на прозорците с украси.

Вече сме в Молдова. По-нататък къщите са шаблонни, селата бедни, овехтели.

Два типа кладенци – близо до Галац с голяма кобилица за вадене на водата, по-нататък с колело, често покрито с керемидена стряха.

Пресичаме Серет – дълъг мост; реката е голяма.

Град Тесусі (Текуч).

Пресичаме р. Бистрица.

Гр[ад] Васăи (Бакъу).

Доста голям град. В центъра нови строежи, които изменят облика на града. На площада, пред библиотеката, паметник на В. Александри¹⁰⁸.

Минавам в паралелните улици – чаршия, едноетажна, с дюкяни един до друг; улицата се разширява – минава в площад. Съседните улици типично румънски – едноетажни-двуетажни къщи, овехтели.

По всичко личи – градът е бил търговски център. В сладкарницата – закуска.

Роман – по-малък град. Отиваме да видим епископията и черквата. В широк двор, обградена със сгради, се намира твърде висока черква. Вътре старинни фрески от италианеца Алтини. Висок купол. Черквата е строена през 16–17 в. върху основите на по-стара черква.

В епископията – особено любезни викарият, адм. секретар Панерил Николае и пенсионираният професор Влад (свещеник).

---

¹⁰⁸ Василе Александри – рум. писател.

В епископията портрети – между другото и на Мелхиседек¹⁰⁹, тук погребан; богата библиотека в Академията в Букурещ.

Старобълг[арска] антология:

[Пропуснат е адресът на румънската епископия.]

Към 6 ч. пристигахме в Яш. Градът е голям – може би 150 000 жители. Центърът е целият разровен. На площада на Обединението издигнати големи блокове. В средата – старият паметник на княз Куза.

От площада по централната най-шумна улица „Лъпушняну“ с кина, магазини, някъде извита. Дворецът на Куза, сега музей. Много хубава двуетажна къща.

Излизаме при Университетската библиотека на ъгъла на ул. „Асахи“. Улицата почва с голям паметник на Еминеску.

В продължението на улицата университет, голяма сграда; през 70-те години прибавена нова част. Отпред две статуи – едната на Когълничану¹¹⁰.

По-нататък хубави отделни, обширни едноетажни къщи с градини. Насреща се виждат новопостроени блокове.

Недалече от нашия хотел къщата на В. Александри с каменна плоча. Много хубава двуетажна болярска къща с хубава фасада и дълбочина в двора.

13.XI.1961 г. Понеделник

Сутринта разглеждане на Яш. Още в 8 ч. в хотела идва проф. Попа, ръководител на катедрата по френска филология (между 50–60 год.), много приятен, фин, възпитан. Сега завежда секцията по литература (6 души) във филиала на Академията в Яш.

В Академията – хубаво старо помещение, някога училище. Подлежи на разрушение поради систематизацията на града.

Най-напред на ул. „Щефан Челмаре“¹¹¹ посещаваме черквата „Три светители“. Хубава бяла сграда с кубета, които не са кръгли. От 17 в., но реконструирана в 19 в. от Лекон де Ноуи. Отвън чудесна плетеница върху белия камък – целите зидове; плетениците никога не се повтарят. Строена от цариградски архитекти, но с арменски влияния. В плетениците арабски, персийски и други елементи. Тук са погребани Куза и Кантимир¹¹². (Кантемир, принц и учен. Б. съст.) Също гробовете на Висиле Лупо¹¹³ и неговото семейство, строител на черквата.

Насреща сграда със зала – изложени са някои от старите фрески. В черквата надпис за св. Петка. Мощите ѝ се намират в митрополитската черква, [в] специален ковчег в една от нишите (в дясно).

В митрополията. Заседателна зала с красив[и] стаи, портрет[и] на патриарха и митрополитите по стените.

Митрополитската черква голяма, от 19 в., с четири кубета по краищата ([като] обърната маса – според Йордан). Тук са мощите на св. Петка.

¹⁰⁹ Библейски персонаж, разглеждан от христ. учители като първообраз на Спасителя.

¹¹⁰ Рум. учен и политик, първи министър-председател при управлението на княз Куза.

¹¹¹ Щефан чел Маре – молдавски княз.

¹¹² Княз Димитрие Кантимир – принц и учен.

¹¹³ Молдавски принц и защитник на православието.

Админстр[ативната] сграда – сега Културна сграда (с музеите) – голяма с кули, германски стил, обширни холове.

Близко до нея черква от 17–18 в., в червени тухли, стройна, красива.

В черквата „Голия“ – цял ансамбъл¹¹⁴, обграден със стени, голяма кула – камбанария, под която е входът. Черквата първоначално строена от болярина Голия (16 в.), Василе Лупо (17 в.), след това разширена от митр[ополит] Могила.

Много хубави ктиторски образи на цял ръст с техните облекла. Посетена от Петър I, тук живял Потьомкин.

В двора в малка старинна сграда от 17 в., каменна, музей на Йон Креанга, живял някога тук като дякон. Приятелство с Еминеску, учител, автор на учебници.

В държавния архив.

Запознаване с Джордже Лесня, поет, преводач на Есенин (през войната намерил четири томно издание), Лермонтов, Пушкин. Енергичен, жив, но с побелели коси. Българи в Яш.

Висок свещеник, който ни придружава, истории.

[Пропуснат е адресът на митрополията в Яш и на проф. Попа.]

Обядваме в Университетския клуб – чудесни сарми.

Тръгваме за ман[астира] „Нямцу“. Селата около Яш много бедни, къщите лоши, овехтели, неинтересни. Беднотия. Минаваме през село, където се намират развалините на голям болярски дворец, а селяните наоколо са потънали в мизерия.

По-нататък, колкото повече приближаваме планината, по-хубави селски къщи – целите в дърво, с дървени покриви от малки дъсчици, като керемиди, с дървени добре направени огради с красиви порти с украшения.

Град Търгу Нямцу с хубави, интересни сгради; непосредствено до него с. Ванадори Нямц с много хубави селски дървени къщи. Минаваме през гора. Отдясно се отделя пътят за манастира. Хълмове, в дъното планини. Приближаваме манастира. Няколко постройки встрани (сграда за гости, по-нататък почивен дом на Академията). В големия двор (вече е паднал мрак) кръгла сграда с колони – като огромен купол – място за осветяване на вода. Манастирските сгради са в ляво.

Посрещна ни Поликарп, бивш монах. Вечеряме в дома на игумена, приветлива постройка със затоплена малка трапезария, в средата продълговата маса, четири стола. Поднася ни калугерът Козма, с нас вечеря дякон Митрофан (малка брада, младежко румено лице, но после узнаваме, че е 75-годишен). Чудесна кухня, палачинки...

14.XI.1961 г. Вторник

Сутринта закусваме в същата стая с игумена, който се е върнал. Обиколка на манастира. Влизаме през стара врата и дълбок вход – старинна част на манастира. Дворът е широк, четвъртит (напомня Рила, но по-широк), обиколен с двуетажни постройки от камък.

Всичко е в ремонт. Черквата също. Тя е голяма, красива, строена в края на 15 в., Стефан Челмаре. Манастирът е основан от трима българи. Черквата отначало по-

¹¹⁴ „Тримата светители“ и „Голия“ всъщност са манастирски черкви.

малка, след това придобива нова част. Служи и за гробница. (Тук е погребан Паисий Величковски, красива надгробна плоча със славянски надпис.)

Малко от старите фрески запазени. Всичко сега е разхвърляно; вар, пясък, тухли... Ремонт. Отвън типичните молдавски кубета върху две бази; по стените ниши с фрески; емайлирани кръгли плочки, мозайки.

В библиотеката – също в ремонт; голяма част от книгите по пода. Богата с ръкописи и книги. Ръкописите повечето нови. Търся следите на Спиридон¹¹⁵. Няма каталози. Няколко примитивно направени списъци. Името на Спиридон не се среща. Само една книга, но дали е той?

[Пропуснат е адресът на манастира „Нямц“, на библиотеката и имената на библиотекарите.]

Към 11 ч. тръгваме, изпратени от игумена. Отбиваме се в с. Кумулещи (до Търгу Нямц), родно място на Креанга. Къща-музей. Две стаи – по-голяма[та] с голяма печка. Миндери покрай стените, селска паралия. В по-малката стая изложба на издания и материали. Креанга голям майстор на езика, служи си с много пословици. Най-хубавата му творба – спомени за детството.

Запътваме се към долината на Биказ, където има голям язовир. По пътя планинският град Пятра Нямц. Чудесен център върху височината – със стара камбанария и стара много красива черква (и двете от епохата на Стефан Челмаре).

На запад към Биказ. Долината на Биказ – 27 км. Последните 8 км. В самата планина, изключително красиви, в тясно дефиле, прокопано от р. Биказ (планински буен поток). Отвсякъде отвесни скали; върховете са облети от слънце, отдолу сянка и влага. Пътят едва се промъква между остри скали. На места минава под тунел. Изкачва се нагоре в серпантини. Вече сме навлезли в Унгарската автономна област. Горе високо, след като сме излезли от дефилето – Червеното езеро (Lacul Roșu), – потънала от земетресение гора, дърветата (само пънове) стърчат във водата. Планински център, посещаван лете.

Връщаме се по същия чудесен път, отчасти пеша.

Посещаваме голямото езеро при баража.

Назад към Бакъу.

Център от нови красиви сгради. Чудесно уредена книжарница. Над новите сгради – старият град. Малки разкривени къщи, както навсякъде в Румъния.

15.XI.1961 г. Сряда

Връщане към Букурещ. Пътуване в дъжд.

Фокшан – градът, в който Ботев е бил затворен. Има търговска част – тесни, полуизвити в дъга улици с малки дюкяни един до друг. Отчасти в града има хубави едноетажни къщи в градини.

---

¹¹⁵ Йеросхимонах Спиридон Габровски.

Градът е земеделски център. Много селяни с коли; има пазар. В околността произвеждат грозде и вино.

Фокшан е бил някога на границата между двете княжества.

Бузю – типичен провинциален град. В центъра започва строежа на нови сгради. Иначе улиците тесни, кални. Централният ресторант ужасно мръсен, невъзможна кухня. Има също търговски улици с дюкяни.

Към 6 ч. сме в Букурещ. В „Атене Палас“ няма стаи. Настаняване в Дома на учените.

16.XI.1961 г. Четвъртък

Сутринта в 10 ч. в университета среща с проф. Кицимия.

В 11 – 1 ч. на лекциите на Л. Тодоров – периодизация на историята на съвр. литературен език; Паисий.

В 7:30 в Нар[одния] театър „Караджалев“.

Al. Voitin. (Пропуснато е заглавието на пиесата на румънски език.) „Хора, които мълчат“. Пиеса от времето на войната. Действието се развива в Дър[жавна] сигурност – два етажа – кабинет и подземие – затвор. Играят добре. Много добър евреинът – амбулантен търговец.

Gr. Vasiliu-Birlie – нар[оден] артист.

17.XI.1961 г. Петък

От 9 ч. в библиотеката на Академията – работа в ръкописното отделение. В 11 ч. среща с декана във факултета. От 11 – 1 ч. лекция в университета в Катедрата по славянска филология на тема „Съвременната българска литература“ – председател Г. Михилъ. Разговори с асистентите и студентите.

В 7:30 на опера – „Сватбата на Фигаро“ от Моцарт; безинтересно представление; няма гласове; добра само контесата.

18.XI.1961 г. Събота

В 9 ч. работа в библиотеката на Академията – в ръкописното отделение.

В 12 ч. прием у подпредседателя на Академията И. Йордан. Присъстват Йордан, Петрович, Виалу, Александру Фини-Пиде (поет, преводач на Бодлер), Еужен Жебеляну, поет.

В 4 ч. среща с Лаура Баз.

В 6 ч. доклад в Дружеството на славистите (в Букурещкия музей) на тема „Некоторые особенности поэтики современной народной песни“. Председателства Ем. Петрович.

На вечеря у Михаила. Присъстват: Петрович, К. Велини, Л. Тодоров.

19.XI.1961 г. Неделя

Среща с Олтяну и Келару.

Сутринта обиколка из града – кварталите с вили.

В 4 ч. у Златка Южу.

В 7 ½ в Нар. театър – „Иркутска история“. Мъжете зле. Пиесата не е разбрана добре. В първото действие Валя не показва своя темперамент.

20.XI.1961 г. Понеделник

Сутринта в библиотеката на Академията – ръкописното отделение.

В 2 ч. на обяд с Поп и Г. Диму.

Срещи с Л. Илиев, Л. Василев, Д. Косев, В. Паскалева, Е. Каменов, Ст. Божков.

В 5 ч. с Лаура Баз на ул. Franzelari 27, където е живял Йовков в 1925–1927 г. Малка едноетажна къща на улицата, малко дворче. Два прозореца гледат към улицата. Къща[та] е продълговата, вход[ът] [е] откъм двора. През прозореца се вижда – стайите не са големи. Йовков е държал две стаи, разделени от антре. От едната страна по-нова няколкоетажна къща; от другата страна едноетажна, врязана под ъгъл в Йовковата къща.

Улицата е от старите букурещки улици – тиха, не много дълга, със стари едноетажни къщи, някъде разградени дворове. Някои къщи излизат на тротоара. Има отделни доста хубави къщи.

Улицата е далеч от центъра. Минаваме от другата страна на бул. „Бълческу“. Вървим по типични букурещки улици – ту къси, ту криви; големи сгради се редуват със стари съвсем овехтели едноетажни постройки или с отделни хубави самостоятелни къщи. Някъде минаваме покрай затихнала черква, другаде покрай училище. Пресичаме трамвай, на ъгъла аптека, и отново малките притихнали улици и къщи.

8 ч. Вечеряме в „Кот“ с Бирю и Л. Василев.

21.XI.1961 г. Вторник

В 11 ½ тръгваме за летището за София.

ТЕТРАДКА № 12

София, 29.VII.62., неделя

Вчера обядвах в Руския клуб с Готесман, главен редактор на *Pregląd Kulturalny*. Гост е на „Нар[одна] култура“ (преди месец на *Pregląd Kulturalny* гостува Ланков¹¹⁶). Запознах се с Готесман през 1950 г., беше член на полската делегация в заседани-

¹¹⁶ Никола Ланков – бълг. писател, „народен обвинител“ по време на „Народния съд“, функционер на БКП.

ята на Полско-българската комисия за културно сътрудничество. Тогава току-що беше се върнал от Ню Йорк, от Организацията на обединените народи, където е прекарал три години. Изглеждаше по-затворен, по-важен. Сега е по-жизнен, почти подмладен, по-общителен. С нас е младият Парушев от „Нар[одна] култура“.

Говорим за Полша. Отново смяна в ред[акцията] на *Nowe kultura* – Михелски вече не е главен редактор. Пита какво ново у нас. В Полша неверни сведения за нашия културен живот – представен като скован, закостенял. Днес бил у Дечко Узунов¹¹⁷ – изненадан, видял много нови неща, нови средства, нови търсения. Чудесни впечатления от личността на Д. Узунов. Бил и у Ст. Венев¹¹⁸, интересен човек, по-примитивен като художник.

Казвам му, че и у нас се ширят неправилни представи за Полша. Понякога се срамувам за това, което излиза в печата (имам предвид последните статии на Ланков в „Нар. култура“ – глупави, бездарни, нетактични – заклинания към Полша да се откаже от кръстовете и черквите).

Вечерта вечеря в чест на Чивърни¹¹⁹ в „Руския клуб“. Дава я Пенклубът. Чивърни е с жена си и с двете си момичета – летува в Созопол. Присъстват Дора Габе, Багряна, Караславов с жена си, Вал[ери] Петров с жена си, Бож[идар] Божилов с жена си, Блага Димитрова, В[ътъ] Раковски, Борис Милев (от ЮНЕСКО). Блага ми разказва, как и Мира Чавдарова искала да дойде поради добрите си връзки с Чивърни; Дора Габе отказала. Безинтересни разговори. Чивърни разговаря по-дълго с Багряна, която превежда.

Прибираме се с Блага. Тя ми дава нова поема да чета – за Искъра, язовира, напояването. Изключително елегантна и хубава; нова рокля (може би китайска коприна) без ръкави, плътно прилепнала на тялото, тясна пола, с отделно жакетче от същата материя. Стои ѝ великолепно. Говорим отново за л[итерату]ра, за това, [кои] поеми е чела. Всичко я вълнува дълбоко, никога не е била с такива избистрени интереси, с такова ясно виждане в бъдещето, срещу всичко изостанало, изоставащо, пречещо на развитието. Малко хора живеят така постоянно с проблемите на литературата.

И пак мисля: ще остане ли с поезията? Защо тия големи вътрешни духовни сили, тая живост и бистрота на мисълта не бъдат хвърлени в статии, студии, есета, философски размисли, литературни анализи?

Като я наблюдавам, вижда[м] – човек в пълния разцвет на силите си, на ума си, на красотата си, на личното си обаяние, на идейната си смелост. Хората така би трябвало да я запомнят – във физическия и духовния ѝ разцвет: висока, стройна, красива, увлечена в идеите си, вечно вълнуваща се, безкрайно много четяща, интересуваша се, търсеща. Следващите години ще ѝ отнемат много – преди всичко обаянието. И тя ще загуби. Защо трябва да остане за поколенията с такъв накърнен, нарушен, неистински образ?

---

¹¹⁷ Бълг. живописец.

¹¹⁸ Бълг. живописец и карикатурист.

¹¹⁹ Лумир Чивърни е един от подписалите „Две хиляди думи“, апел, публикуван на 27 юни 1968 г. във в. „Литературни листи“, апотеоз на Пражката пролет.

Днес към 2 ч. ми се обади Дора Габе. Кани ме у тях на кафе – ще дойде Чивърни. Отивам: Чивърни с жена си и момичетата, Герчев¹²⁰, В. Раковски с жена си, Пантелеев. Разговаряме почти два часа. Най-интересното – спомените на Дора Габе за Незвал¹²¹. Показва ни книгите на Незвал с посвещения. Много книги. Чивърни чете посвещенията – и нетипични, и смислени, и изпълнени с възхищение от Дора Габе. Това е било през 30-те години (в началото на 30-те години тя е имала още голямо обаяние). Надпис на роман – Незвал казва, че тя е главната героиня Константина, но той не е успял да предаде дори и една хилядна част от нейната красота. Разбира се, добавя Дора Габе, аз съвсем не съм неговата Константина – той е размесил всичко – черти и разговори, своеволно е добавял и фантазирал. При това става дума за един сюрреалистичен роман.

Вечерта на закриване на първата смяна на бригадата в Кремиковци. Тържество пред бараките. Интересна гледка – момчета, момичета в сини рубашки. Живи очи, но почти не се вижда хубаво лице. Почернели и задебелили от лятото и труда. Между тях един китаец и един негър от Камерун. След това голямо веселие в столовата при вечерята. Много младежки викове и песни, но и много бутилки – ракия, бира. А наоколо по широкото поле светлини, скелетите на строящи се заводи. Това ли е новият живот? Селото се преустройва, пейзажът се мени, младежите копаят, пренасят, ровят – създава ли се нова психика? С какви мисли и чувства ще се завърнат тия младежи утре по домовете си? Очевидно другарството в труда, бригадата, няма да бъде забравено, няма да отmine без следа.

Днес като наблюдавах Дора Габе, отново си помислих за Боян Пенев. Завчера, в петък, студентите от кръжока, които работиха две седмици в архива на БАН, четоха негови писма. Едно от тях, обширно, до д-р Кръстев¹²² след смъртта на Пенчо Славейков. Може би едно от най-хубавите писма, които са писани у нас. Литературна творба. Какво чувство за стил, каква дълбока чувствителност. Снощи и тая сутрин прелиствах последните два тома от руското издание на Томас Ман – есетата, речите, статиите, лекциите му. Това е школа на култура и дълбочина. Питам се – имали ли сме някога българи с такъв широк поглед, с такава дълбочина на културата. Нито Кръстев (много външна риторика и естетически догматизъм), нито Лилив (липсва му пълнотата на мисълта, композицията), нито Людмил Стоянов (без дълбочина, в много случаи шаблонен). Само двама – Боян Пенев и Ив. Д. Шишманов.

1 август 1962, сряда

Четох поемата на Бл. Димитрова „Пътят на Искър“. Свободен стих. Много находки в образността, богатство на асоциациите, интересни мисли: водата, сушата,

---

¹²⁰ Може би става дума за Христо Герчев – бълг. филолог, етнограф, журналист и поет, репресиран след преврата на 9.IX.1944 г..

¹²¹ Витезслав Незвал – чеш. поет.

¹²² Д-р Кръстю Кръстев – бълг. литературен критик, един от стълбовете на литер. кръг „Мисъл“.

пътят на Искър през Стара планина – на север, странно явление за специалистите, съдбата на хората от дъното – от потъналите в езерото села се ражда новият човек, издига се с ново виждане и преживява съдбата на тия изчезнали села. Известно многословие, повторение на състояния и образи, натрупване на образност, на места описателност.

Следобед Блага идва у нас. Току-що се върнала от комбината. Нанасяла до последния момент поправки в поемата „Експедиция в бъдещия ден“, която се печата в „Септември“. Разговаряме дълго – няколко часа. По-трудно е да се пише свободен стих, защото съпротивата на словото е по-малка и човек лесно може да се поддаде на многословие, на словоизлияния. Отначало за поемата. Колебае се за заглавието – ще го промени: „Преображения на водата“. Ще издаде книга от три поеми „Експедиция в бъдния ден“. Третата поема, по-кратка, ще я пише сега; светът, видян през очите на студентката Сийка Лазарова, на която през войната изваждат очите; тия очи сега са нашите очи.

Говорим на различни теми. Предава ми разговора на Чивърни с Багряна. Много интересно виждане на Чивърни. Вътрешният свят на Багряна съчетава в себе си пътя на три поколения чешки поети; превеждайки Багряна, Чивърни се връща към тях, използва средствата им. Поради особеностите на нашето развитие Багряна трябва да извърви своя път сама. По повод на една статия в „Новый мир“ (7 кн.) за новия френски роман – възражения срещу Роб-Грийе¹²³. Една от основните особености на новия роман – предметността, човекът видян през предметите. Няма ли нещо общо с характера на съвр[еменната] цивилизация? Цивилизация на предметите, на матер[иалния] напредък. Същевременно човекът [е] в сянка, изоставен, пренебрегнат. Дори американците се хвалят, че създали бомба, която ще унищожи хората, но ще запази градовете, сградите, фабриките. Сартър възрази – човекът е по-важен от всичко.

Натоварена да пише доклад за влиянието на съвр[еменната] съветска поезия у нас – по случай празника на поезията. Недоволна и доволна от темата. За влияние в момента не може да се говори (от съветската поезия само някои копия – П. Матев¹²⁴, Л. Стефанова¹²⁵, Д. Методиев¹²⁶), но най-добрите търсят другаде (Ханчев¹²⁷ у Жак Превер¹²⁸). Ще посочи само сходствата, точките, в които се допират и разхождат българската и съветската поезия. Доволна, че ще може да се върне малко към съветската поезия, от която напоследък се е откъснала. За Маяковски – отново пречел на младите съветски поети (Вознесенски, Евтушенко). Наистина оригинален, силен поет взет в цялото му разнообразие. Напразни опити да се обезличи, да се откъсне от футуризма, да се търси само връзката му с класическите традиции,

¹²³ Алан Роб-Грийе – фр. писател и режисьор с леви идеи, основател на литературното течение „нов роман“, педофил подобно на Даниел Кон Бендит, дългогодишен евродепутат от Зелените. Вероятно след като обратните получат всички права, към които се стремят, ще дойде ред и на педофилите, стига задоволяването на нагона да е по „взаимно съгласие“, както претендират и горепосочените двама.

¹²⁴ Павел Матев – бълг. поет, функционер на БКП.

¹²⁵ Лиляна Стефанова – бълг. поетеса, функционерка на БКП.

¹²⁶ Димитър Методиев – бълг. поет, функционер на БКП.

¹²⁷ Веселин Ханчев – бълг. поет.

¹²⁸ Фр. поет сюрреалист.

да се представя само като автор на оди – вижда съветската действителност в цялото ѝ сложно развитие.

Блага говори за себе си, за характера си. Постоянни колебания, никога не може да вземе решение, защото вижда основанията на едната и другата страна. Борба между противоречията, без да може да отдаде правото на едната страна. Нещо, което я заобикаля като пръстен и представя пречка за действие – и в доброто, и в лошото. Добавям: въпреки това не се навежда, не се поддава (с изключение на много редки случаи), не се втурва лесно в чужд свят, но не допуска и никого в своя, запазва своята независимост, слага преграда на вътрешната, духовна недостатъчност. Колебания в търсенията и предпочитанията, но същевременно силни, категорични прояви на волята.

Говорим за съвършенството – разцвет в интелекта, творческите възможности и търсения, външната красота и обаяние, връзката на личността с обекта – постигане на някакво особено равновесие, което придава спокойствие, сигурност, вътрешно удовлетворение. Най-хубавият период в живота ѝ.

Вечерта у Л. Стоянови и Пантелеев (утре заминават за Варна). Л. Стоянов психист по отношение на развитието на нашите писателски работи. След това с Пантелеев в Клуба на журналистите. Разговор с Челкаш¹²⁹. Разговор с Челкаш, Ив. Мартинов¹³⁰. Пантелеев говори за своите хумористични стихотворения – писал ги още като ученик в „К’во да е“¹³¹ и другаде. Събира най-доброто, ще подготви книга. Челкаш забелязва, че в някогашните хумористични списания и вестници винаги е имало отдел, където се е печатала сериозна поезия. Сега това липсва.

Мартинов ми напомня, че някога (може би в последните класове на гимназията, може би в първите студентски години) ми е донесъл ръкописа на любовна повест. След прочита съм му казал: „Ти си комунист, а в повестта няма никакви комунисти, нищо комунистическо“. Изгорил я.

Прибираме се с Пантелеев късно – по „Раковски“, „Патр. Евтимий“. Градът е прохладен след дневната горещина. Мартинов и Челкаш се отделиха на ъгъла на „Граф Игнатиев“ и „Раковски“, Челкаш е пиан.

В понеделник вечер с Мария Калчева и Лена Василева у Дечко Узунов (зад гората). Чудесна градина. Нови картини – в бяло; търсения. Вече престанал да рисува от натура. Трябва да се върне в ателието и да рисува по памет, защото по тоя начин не „фотографира“, а дотворява света. Купих си картината – родопска майка с дете. След това в Руския клуб.

Дечко Узунов говори за пътуванията си, за Франция. За Академията – всички професори получили от студентите прозвища по имената на пиеси или лит[ературни] произведения: Каменното цвете (Ил. Петров¹³²), Живият труп

¹²⁹ Псевдоним на хумориста Димитър Чавдаров, гл. ред. на в. „Стършел“, комунист.

¹³⁰ Псевдоним на бълг. писател Иван Георгиев, комунист, един от основателите на Съюза на трудовоборческите писатели.

¹³¹ Казанлъшки вестник, основател Ал. Едрев – Вердела.

¹³² Акад. Илия Петров – бълг. живописец.

(Кац¹³³), И най-мъдрият си е малко прост (Евт. Томов¹³⁴), Великият инквизитор (Б. Райнов¹³⁵), Вечната Амбър (Д. Узунов), Коварство без любов (Н. Балкански¹³⁶) и др.

Необикновена жизненост на Д. Узунов. Нарисувал много нови неща. Жена му (лекарка, жива, подвижна) взима голямо участие в работата му.

8 август 1962 г., сряда

Сутринта отварям „Известия“ – кореспонденция от Ню Йорк за самоубийството на Мерилин Монро в Лос Анджелис. С разстроени нерви, похабена от положението на звезда, нямаща сили да излезе от пътя, който е поела, да се освободи от амплото на блондинка, която трябва да се харесва на джентълмените, Монро загива на 36 години в разцвета на славата си. От тоя момент тя става легенда – и почти добива безсмъртие чрез книгите, които тепърва ще пишат за нея. Както често става в изкуството, безсмъртието се добива чрез смъртта – ранна, героична, загадъчна или сензационна.

Някога разговаряхме с Радевски¹³⁷ за тия неща при една от големите годишнини за Вапцаров. Безсмъртието се ражда от смъртта. „Ако аз бях загинал, вероятно по същия начин щях да бъда обкръжен от слава и величие. Но ако би трябвало да избирам, все пак бих избрал живота пред безсмъртието – живота без славата, шума, величието“ – забеляза Радевски.

*

Преди два-три дни прочетох следното място в романа на Фойхтвангер „Лисици в лозето“ – по повод смъртта на Волтер:

„Заедно с него угасна и един дух, който в много дребни неща беше безмерно егоистичен и неискрен, а във всички големи безмерно войнствен и правдив.“ (II, 678). Характеристиката продължава в същия тон на половин страница.

Разкриване на противоречията на великата личност, но същевременно издигане, подчертаване на най-важното, на основното, на истински голямото.

Мисля си за Людмил Стоянов. В дребните неща – колко субективизъм, несправедливост, дори ожесточеност и тесногърдие! И същевременно в големите неща – цял живот последователност, смелост, бойкост и войнственост. Винаги е бил срещу силните на деня, срещу господстващите течения: някога като символист – срещу официалния реализъм и традиционното изкуство, после като антифашист – срещу политическата реакция, сега също срещу закостенялостта, официалността, командването в областта на културния живот, в изкуството и литературата, в защита на истинското социалистическо, народно и устремено напред изкуство.

Всички пропорции запазени – но действително нещо от Волтеровския дух.

¹³³ Михаил Кац – рус. художник, установил се у нас през 1951 г.

¹³⁴ Евтим Томов – бълг. художник и изкуствовед.

¹³⁵ Богомил Райнов – бълг. писател, професор по естетика, функционер на БКП.

¹³⁶ Ненко Балкански – бълг. художник.

¹³⁷ Христо Радевски – бълг. поет, комунист.

*

Вчера Косев¹³⁸ отново пое ректорските си функции. Завиждам на хората, които могат да изчакват всяка вълна със спокойствие и да я отбиват без избухване. Може би това е само външно равновесие на духа, но от една страна импонира, а от друга, е извънредно удобно в практическия живот.

*

С Блага разговаряме тая сутрин по телефона. Чела немски статии върху съвременния роман, върху романите без композиция, без обикновена, конвенционална връзка между отделните моменти. Всеки епизод в тия романи може да се чете отделно. Дори понякога няма страници, по нов начин се оформя технически самата книга. Впечатлението за целостта, за общото, за композиционното единство се получава едва след изчитането на творбата.

Всичко това е неслучайно. То се основава на философията, че мигът е най-важното, най-ценното, най-автентичното в действителността. Миналото и бъдещето са фикции, те дават неверен образ на действителността, похабен или неточен. Мигът трябва да се абстрахира от тях и върху тая абстракция да се насочи цялото внимание на художника.

Забелязва, че интуитивно (не теоретически) е попаднала на тая форма в последната си поема за водата. Там няма композиция, а само отделни мигове – почувствани, преживени, премислени.

9.VIII.62, четвъртък

На френския балет с Мира Чавдарова и Блага. На връщане спорих с Блага за новото, модерното в изкуството, особено в романа. Поводът – днешната среща с Брандис¹³⁹ в изд. „Нар[одна] култура“, на която не можах да отида, понеже бях зает.

Романът се променя основно. Според Брандис киното, телевизията са отнели на литературата и преди всичко на романа фабулата, всичко онова, което го е правило интересно за читателя. Романът става интелектуален жанр, започва да играе ролята на философията, която сега никой не чете. Романът ще остане за малцина, за един висок интелектуален елит – както някога монасите в манастирите. Блага добавя: „Не можем да вземем вече нищо от традицията – в нашия атомен век всичко се преобразява. Никога изкуството не е преживявало такава криза – рушене на всичко, търсене на нови пътища“.

Възразявам: винаги е имало кризи. Историята на литературата показва това – смяната на литературните течения.

Възразявам: литературата, романът се твори от човека, не е резултат от някаква саморазвиваща се абстракция; твори се за човека, трябва да отразява човека. А

¹³⁸ Акад. Димитър Косев – историк, ректор на СУ 1962–1968 г.

¹³⁹ Вероятно става дума за Евгений Брандис – рус. фантаст.

човекът като чувства, воля, желания, инстинкти, стремежи – не се мени така лесно. Понеже има нещо трайно в човека, затова има трайни ценности и в изкуството. Разбира се, с традициите вървят и търсенията – на виждане, осмисляне, изразни средства, форма, нов жизнен и интелектуален стил.

Как да се види стилът на нашата епоха? Културата на писателя има голямо значение, но също и талантът, особено интуицията на талантливия.

У Блага опасност – увлечение в новото като в мода; страх да не изостане от модата. Това е слабост много отдавнашна в нея. Но това е и признак за липса на самостоятелност.

От друга страна, забележителен стремеж да се живее непрекъснато с проблемите на литературата. Знания, интереси, култура. Трябва да се съжالياва, че не е станала литературен теоретик, философ или критик.

Тя разсъждава чудесно, анализира и дълбае проблемите. Но къде е творецът с неговата стихия?

15.VIII.62, сряда

Струпах ми се тия дни много задължения – телефони, посещения вкъщи във връзка с кандидати за студенти, болести и т.н. Над всичко впечатленията от новите съветски космонавти – изненада след изненада, изумителен подвиг с няколкодневното летене в космоса. Блага ми се обади късно по телефона. Чели стихотворения по телевизията: тя, Б. Божилов, Мл. Исаев, Башев¹⁴⁰, Ал. Геров¹⁴¹ и др. Не е доволна от това, което е чела и което пише през последните дни за космонавтите. Четох две нейни стихотворения във „Вечерни новини“ и „Раб[отническо] дело“ – слаби, второто чиста проза. Разказва интересни впечатления: Божидар, облечен небрежно, не се интересува от нищо, сам се наслаждава на шутовството си. Предстоял му развод. Между него и Нина пълна хладина, останали само сметките. Валери¹⁴² също не особено щастлив. Малката му дъщеря, с която били в Италия, неочаквано капризна. Блага също отчаяна, животът ѝ обезсмислен, загубила вяра във всичко.

Две интересни срещи миналия петък. На обяд в Съюза разговор с Джеймс Олдридж¹⁴³. Набита фигура със зачервено лице, с руса, сламена коса. Когато се изправя, разклучена стойка, движи се като моряк на кораб. Говори бавно, спокойно, избира си думите. Млад момък, който чудесно превежда.

Младен Исаев го представя. Разказва за съюза – само външни неща, за броя на членовете, хонорарите, вилите, колите, фонда, почивните домове. Никакви литературни проблеми. След това въпроси към Олдридж. Ор. Василев го моли да разкаже за себе си, как пише и какво пише. Говори за последния си роман. Поводът да го напише – сега на Запад антисъветската и антикомунистическата пропаганда не е примитивна, но много хитра и ловка. Започва с признания, а след това „но“,

¹⁴⁰ Владимир Башев – бъл. поет.

¹⁴¹ Александър Геров – бъл. поет.

¹⁴² Вероятно става дума за Валери Петров.

¹⁴³ Австралийски писател, комунист, носител на Ленинска награда. Подобни индивиди бяха много популярни в соц. страните: напр. Мерсия Макдермот, Дийн Рийд и под.

което всъщност отрича всичко и подкопава доверието. Да се бориш с тая пропаганда е страшно трудно. Трудно е, защото английската буржоазия е създала за себе си редица добри демократични институции, приемливи форми на свободен за тях живот.

Англия най-късно ще приеме комунизма, защото консерватизмът и традициите играят голяма роля. Работниците сега не четат, а преди 50 години са чели. Причината – социалдемократите¹⁴⁴.

Олдридж взима за герои един буржоа, индустриалец, поканен на официално посещение в Съв[етския] съюз, защото на практика е спасил съветски моряци. Англичанинът идва с интерес, външно като приятел, но същевременно той е приел шпионско поръчение. И по време на пътуването си из страната наблюдава, много мисли, запознава се със съветска жена – лекарка, убеждава се в стремежите, целите на съветския строй, не става комунист, но се отказва да изпълни шпионската задача. Олдридж разказва много интересно, с много пълни подробности и бележки съдържанието на своята книга.

След това за съвр[еменния] английски роман, „сърдитите млади хора“¹⁴⁵. Промените, които са станали в Англия. Дребната и средната буржоазия са се стабилизирани и имат своето място в обществения живот. Те могат да учат и в най-аристократичните училища – Итън, Оксфорд. Завършват ги, но достъп в аристокрацията, във висшето общество нямат. Сърдите млади хора изразяват техния бунт и протест. Но това е само началото. Сега техният бунт се разширя[ва] – срещу ядреното оръжие, срещу студената война, въпреки че не са комунисти. Но неизбежно най-добрите от тях ще отидат при марксизма.

След това интересен разговор за състоянието на младежта в социалистически[те] страни – вече не се интересува от политика, стреми се към наука, професия, специализация. Опит на Орл. Василев и Мл. Исаев да обяснят, че опасност не съществува – партията ще се намеси. Олдридж скептичен. Вес. Йосифов¹⁴⁶ съобщава за статията на Л. Леонов¹⁴⁷ в „Лит[ературная] газета“. Мисли за влиянието на Студената война, атомната опасност върху психиката на младежта.

Вечерта с хърватската поетеса Весна Парун в „Добруджа“¹⁴⁸. Багряна и Блага, след това идва Радой Ралин. Познавал Весна Парун от Загреб – 1955 г. Не се е изменила. Пълничка, с простовато, на пръв поглед грубо, но всъщност много живо и симпатично лице. Облечена не особено грижливо. В цялото ѝ държане нещо детски наивно, искрено, просто, подкупващо. Разказва как е пристигнала – без да я чака някой на гарата, без пари. Стар носач я завежда на хотел; няма пари да му плати. Да дойде утре и той се съгласява.

¹⁴⁴ На комунистите все нещо им пречи да осъществят „най-справедливия строй“. Любопитното е, че П. Д. съвсем сериозно приема разсъжденията на дребен използвач като Олдридж.

¹⁴⁵ Литературно течение през 70-те години на миналия век, сред чиито най-ярки представители са Джеръм Селинджър, Алън Силитоу, Джон Ъпдайк, Уилям Голдмън и др.

¹⁴⁶ Веселин Йосифов – дългогодишен председател на Съюза на журналистите, ортодоксален комунист, генерал от ДС, одиозна фигура подобно на Богомил Райнов.

¹⁴⁷ Леонид Леонов – рус. писател, носител на Сталинска награда.

¹⁴⁸ Така е преименуван Руският клуб, вероятно защото се намира на ул. „Добруджа“. По-късно става ресторант „Крим“ и така до днес.

Срещата с Радой Ралин много интересна. Тя не го познава – с небрежността му, с брадата и мустаците. „Ако тогава беше такъв, щях да те залюбя.“ Радой ѝ припомня – 1947 г. на младежка бригада. Тя е болна, намират я на легло. След това говори за себе си – боледувала тежко, два пъти загубвала паметта си. Живее скромно – цялото семейство в две стаи. Душевно мъки, затова и стиховете ѝ са тъжни. Истински поетически видения, поетическо чувство, поетическа фантазия. От всичко, което казва, лъхва някаква особена поезия. И при това няма никаква поза и екзалтация, въпреки известна занесеност.

За малко при нас идват Благой Димитров¹⁴⁹ и Конст. Павлов¹⁵⁰.

27.VIII.1962, понеделник

Снощи с Л. Стоянов и Грубешлиева в Руския клуб. По-късно на съседната маса сядат П. Вежинов¹⁵¹ с жена си и Челкаш. Разговаряме с Вежинов. Изключен от гимназията в VII клас през 1932 г. – за комунистическа дейност завинаги от всички училища. Учил в класическия клас. Получава разрешение да се яви на матура във Варна като частен ученик през 1939 г. На есента се записва за студент по славянска филология, изкарва 5 семестъра, след това – философия. На матурата единствено бил скъсан по гимнастика, по-късно работата се оправила.

Паза неговите писмени работи от упражненията по стил и правопис – като студент по славянска филология.

*

Днес чета в „Зарубежом“ (бр. 33 от 18 август) последното интервю с Мерилин Монро в „Лайф“. Поразително по своята човечност, простота, искреност. На върха на славата, постигнала всичко, прекрасна, обожавана – М. Монро говори като обикновен човек, който смята, че не се различава по нищо от другите хора.

Някои нейни мисли:

„Гете казал талант развива се в самота. И това е истинна правда. Актеру нужно самота, и ми се струва, малцина разбират това.“

„Чем выше человек или чем он проще, тем лучше он относится к людям. Он не чувствует потребность оскорбиться или оскорбить.“

„Иногда становится немножко грустно: хотелось бы встретить человека которого привлекаешь ты, каков ты есть. Приятно быть участником чужей-то мечты, но хорошо когда тебя принимают и ради тебя самого.“

„Конечно разные бывают люди, но иногда меня приглашают в гости, чтобы украсить мой обедный стол. Так приглашают музыканта, чтобы он поиграл после обеда. И тогда я чувствую, что меня позвали не ради меня собой.“

¹⁴⁹ Български писател, единственият, който гласува против телеграмата от името на СБП до Нобеловия комитет, в която се осъжда присъждането на Нобеловата награда на Александър Солженицин през 1970.

¹⁵⁰ Български поет и сценарист, оказал силно влияние върху българската култура и литература.

¹⁵¹ Павел Вежинов е псевдоним на Никола Гугов – български писател и сценарист, функционер на БКП.

„Я всегда считала, что даже в самых коротких сценах – хотя бы мне пришлось выйти на минутку и что-то воскликнуть – я должна сделать все, на что я способна.“

„Вот говорят о нервах. А мой учитель Ли Страсберг, когда я пожаловалась ему, что не знаю от чего, по нервничаю, сказал мне: „Когда перестанете нервничать, перестанете быть актрисой. Нервность означает чувствительность.“

Тишина, наступающая в зале, согревает меня. Это как объятия. И тогда я думаю: „Я спою сейчас так, как никогда не пела. Спою для всех людей.“ Потому что, подходя к микрофону и оглаживая взглядом весь зал сверху донизу, я говорю себе: „Вот где я могла бы быть. Вот там, под самый потолок, заплатив свои два доллара за место“.

„Слава для меня – временное и неполное счастье, даже для меня, не имеющей ни одной родной души: я ведь росла сиротой. Но славой нельзя питаться каждый день. Не она делает жизнь полной... Слава согревает, но тепло ее проходяще. Это как черная икра: хорошая вещь, если не есть ее каждый ден на завтрак, обед и ужин.“

31 август 1962, петък

Вчера ми се обади по телефона Караславов¹⁵² – иска да говори с мене. Вероятно някаво ходатайство за кандидат-студент.

Днес към 7 ч. у него в Драгалевци. За втори път съм там. Голяма градина, овощни дървета, зеленчуци и цветя, малък и голям басейн. Голяма върба, надвесена над водата.

Двуетажна, голяма къща, добре уредена. Долу салон – два хола, горе спалните. Кабинетът на Караславов в таванския етаж. Малка стая с нисък прозорец, през който се открива хубав изглед към Витоша. Библиотеката разместена между другите тавански помещения.

Разговаряме долу, седнали в хола: Караславов, Дона, синът му. Караславов склонен към абсолютни генерализации и много субективен. Говори за учителите на дъщеря си; недоволство от бележката по литература, която получила на матура. Същият субективизъм за Л. Стоянов – няколко пъти съм слушал неговото рязко обвинение, че „Гибелта на Раковица“ е преписана от „Фуенте Овехуна“¹⁵³.

Особено горд от своето – къща, градина, деца.

Съжалява за загубеното време в Народния театър, Съюза на писателите, ЦК, Президиума на Народното събрание. Г. Дамянов¹⁵⁴ много държал на него и постоянно го привличал в президиума. Участвал в безкрайни заседания; камара доклади и изказвания, които е писал.

Връщам се към 10 ч. Огромна тишина, която успокоява. Само щурците пеят в тревите. Зад мен тъмният силует на Витоша, пред мен в полето безкрайните елек-

¹⁵² Става дума за Георги Караславов – бълг. писател, функционер на БКП.

¹⁵³ Пиеса от Лопе де Вега.

¹⁵⁴ Георги Дамянов – комунистически функционер, руски поданик, военен министър (1946–1950), когато по негова заповед се разрушават войнишките паметници от ПСВ и Балканските войни, председател на Президиума на НС.

трически звездици на София, над мен безкрайно небе. Чакам автобуса. Шосето ту тъмно, ту светло – в зависимост от това къде са полегнали сенките на дърветата.

В полето човек се връща към някакъв прасвят, към първичността на битието. В града си притиснат от всичко – от стаите и сградите, от монотонните улици, по които минаваш всеки ден, от еднаквите пътища.

*

Същият субективизъм у М. Грубешлиева. Преди два дни обвини Бл. Димитрова, че винаги успявала да се нареди – покана за Чили от Пабло Неруда¹⁵⁵; желание да пътува с писателската група по Дунава. Не може да скрие завистта си и озлоблението.

2 септември 1962 г., неделя

Днес сутринта с Л. Стоянов и М. Грубешлиева на Витоша. Говорим за някогашна София. Л. Стоянов си спомня, че при днешната градинка в началото на ул. „В. Коларов“ е бил клубът на радикалите. Там за първи път видял свои напечатани стихове, в сп. „Художник“, и изпитал необикновено възмущение – да видиш първа своя напечатана творба.

Говорим за морето. Грубешлиева видяла морето, Черно море, много късно – на 27 или 28 години. Л. Стоянов в 1906 (или 1908?) получил чрез П. Генадиев¹⁵⁶ безплатен билет II класа до Варна от тогавашния министър на железниците Апостолов. Пристигнал във Варна сутринта или към обяд. Видял морето. Няма никакви познати, имал пари само за обяд. Вечерта се качил на влака и се върнал в София.

На обед се отбиваме в Бояна – Грубешлиева иска да съобщи нещо на Ст. Ц. Даскалов¹⁵⁷. За да се стигне до вилата му, трябва да се получи разрешение от милиционерския пост. Наклонен двор, зелена трева, дървета, в която се губи самата вила. Даскалов с голяма широкопола сламена шапка е при портата – някакъв майстор работи, децата играят по двора. Шегувам се: „Стояне, ти си най-охраняваният български писател.“ Отговаря: „Но не и от критиците. Никой не ме охранява от тях.“

*

След обяд в 5 ч. във вилата на Младен Исаев в Драгалевци: Л. Стоянов, М. Грубешлиева, Младен, Людмила, след това Т. Генов¹⁵⁸ и Елисавета.

За втори път съм във вилата. Голяма, двуетажна, с хубава тераса към Витоша, с чудесен изглед. От планината появява прохладен ветрец. Цялата вила е приятна,

¹⁵⁵ Псевдоним на Рикардо Басоалто – чил. поет, комунист.

¹⁵⁶ Павел Генадиев – деец на ВМРО, издател на сп. „Художник“.

¹⁵⁷ Бълг. писател, носител на Димитровска награда, известен с пословичната си алчност и графоманщина.

¹⁵⁸ Бълг. писател, комунист, добил популярност с „публичната“ защита на Г. Димитров по време на Лайпцигския процес.

при все че в архитектурата има нещо нарушено, „накъдрено“, което разваля строгите конструктивни линии. Или може би не толкова в архитектурната конструкция, колкото в някои елементи – парапети, дървени колонки и т.н. Долу холът нареден много грижливо (тук-там нещо претрупано в украсата). Горе в кабинета на Младен голям портрет от Табаков от 1948–1949 година

Проектираната международна писателска екскурзия по Дунава се отлагала – не се явили достатъчно кандидати поради високата такса.

Говорим за преводите на Есенин – Мл. Исаев и Ив. Радоев¹⁵⁹, натоварени да съставят книгата; за влиянието на Есенин върху Сл[авчо] Красински. Младен и аз добавяме, че Сл. Красински започва като най-талантливия поет в края на 20-те години.

Л. Стоянов е получил на коли новия сборник за Деня на поезията. Много слаби стихове. Казвам, че не може да бъде и иначе, когато не се прави никакъв подбор. (Според Младен вината е у Божидар Божилов – небрежен като редактор.) Всички членове на Секцията на поетите участват. Какъв вкус ще създаваме у читателите? Наместо да ги привлечем, няма ли по-скоро да ги отблъснем от поезията? Докога това безсилие пред бездарниците и епигоните?

П. Данчев¹⁶⁰ е написал в „Пламък“ голяма статия за Фурнаджиев. Младен я харесва. Разкрил е хубавото в поезията на Фурнаджиев. И се обръща към Людмил: „Разбира се, ти не я признаваш.“ – „Защо? Когато човек пише толкова години, все ще напише някое добро стихотворение...“ Людмил отново не може да преодолее субективизма си.

За критиката, за слабостите ѝ. Младен смята, че има талантливи критици, но бягат от съвременната литература. Питам: „Обяснението? Какво е положението на критиката? Може ли свободно да изрази оценките си? Има писатели, за които не може да се каже истината – не само Караславов, но дори Л[озан] Стрелков, Б[оян] Балабанов¹⁶¹. И в Съвет[ския] съюз няма критици. Последният голям критик е Луначарски.“ Младен е оптимист – смята, че нещата ще се изменят благоприятно.

Следва

¹⁵⁹ Иван Радоев – бълг. поет и драматург, недолюбван от комунистите заради неговото свободомислие.

¹⁶⁰ Пенчо Данчев – лит. критик, комунист, преподавател във ВИТИЗ.

¹⁶¹ Функционери на БКП, назначени за писатели – първият зам.-главен редактор на „Литературен фронт“, а вторият „драматург“ и директор на Творческия фонд на СБП – т.е. хранилката за угодните на властта.

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“
НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ ЗА 2014 г.

Име ..... Презиме ..... Фамилия .....

Фирма (библиотека) .....

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски яд ..... Град (село) ..... Област .....

Улица ..... бр. .... кв. .... ет. ....

мл. .... тел. ....

Заплащане сумата от ..... лева и:

	Бр. изд.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Ст. „Библиотека“	6	4,00 лв.	☐ 12 лв.	☐ 24 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИИ:

Юлиана Павлова – Административно-стопански отдел, тел. 9183 152,
e-mail: yu.pavlova@nationallibrary.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Административно-стопански отдел, Юлиана Павлова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:
UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,
Бизнес център София Експрес, 1000 София.

С пощенски изпис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Административно-стопански отдел, Верка Димска

Прилагам към поръчките копие от каталогния финансов документ
или каталогния от изпратените пощенски изписи.